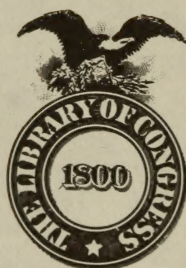

THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

T. MAIORESCU.

CRITICE

In contra
Direcției de astăzi in cultura română.
Despre scriere.
Limba română in jurnalele din Austria.
Observări polemice.
Direcția nouă.

BUCURESTI
EDITURA LIBRARIEI SOCECU & COMP.
7. Calea Mogosioaei, 7.
1874.

CRITICE

T. MAIORESCU.

CRITICE

In contra
Direcţiei de astăzi in cultura română.
Despre scriere.
Limba română in jurnalele din Austria.
Observări polemice.
Direcţia nouă.

BUCURESTI
EDITURA LIBRARIEI SOCECU & COMP.
7. Calea Mogosioaei, 7.
1874.

Bucuresti.—Tipografia Laboratorilor Romani, Str. Acad. 19.

CUPRINS

I. DESPRE LITERELE LATINE PRIMITE DE NOI FARA SCHIMBARE

II. DESPRE SCRIEREA LUI ч, џ, ꙋ, ш, ъ, î, ea şi oa.

III. DESPRE PRINCIPIUL SCRIERII SI O CRITICA A SISTEMULUI FONETIC

IV. CERCETARI LIMBISTICE SI CRITICA SISTEMULUI ETIMOLOGIC

OBSERVĂRI POLEMICE

II. PROSA

PREFAŢA

Ilusii perdute — eacă signatura timpului, in care trăim. Stăpănirea frasei incetează.

Numai desilusionarea să nu treacă in scepticism. Deja puţinii bărbaţi eminenţi ce-i avem, incepeau a se retrage unul căte unul din viaţa publică, ear in locul lor năvăleà mulţimea mediocrităţilor şi, cu steagul naţionalismului şi al libertăţii in frunte, acea gloată de esploatatori, pen-

tru care Dunărea nu e destul de largă ca să'i despartă de Bisanţ. In contra lor resistenţa, fie şi violentă, erà o datorie.

De aci critica! Insĕ critică destructivă unde trebue şi constructivă unde poate.

Paginele următoare cuprind un şir de cercetări asupra cătorva forme de cultură română din ultimele decenii.

Se analizează ăntăi *limba* literaţilor romăni de peste Carpaţi. Se incearcă apoi stabilirea *scrierii*, combătăndu-se etimologismul Domnului Cipariu şi fonetismul scoalei Bucovinene. In *observările polemice* se susţine indreptăţirea criticei şi ea insăşi se aplică *in contra direcţiei* predomnitoare in cultura română. Arătarea unei *direcţii* mai *noue* şi mai bune in literatură şi ştiinţă este obiectul cercetărilor din urmă.

Criticele astfel impreunate in volumul

de faţă sunt o retipărire din *Convorbiri literare*. Presentându-se acum singure inaintea publicului şi lipsite de vecinătatea şi de sprijinul puternic al scriitorilor uniţi cu noi in aceeaşi tendinţă, ele sunt silite a respunde de indată la o intimpinare de principiu, care caută a le tăgădui dreptatea şi folosul.

Direcţia cea nouă — ni se zice — nu puteà să se introducă in conlucrare pacĭnică pe lângă cea vechie? Trebuià oare o critică aşa de neimpăcată in contra celor mai multe forme şi autorităţi de astăzi? Admiţênd chiar, că Transilvănenii scriu rêu, că Bărnuţiu nu e om de ştiinţă, că Şincai nu e istoric, că Societatea Academică e stearpă, că cele mai multe jurnale şi poesii nici nu merită acest nume, etc., — de ce să fie totuşi aşa de amar combătute? Tot sunt creaţiuni de cultură,

forme fie şi goale, pentru primirea cuprinsului viitor, tot sunt ceva, sunt un semn de viaţă şi sunt mai bine decăt nimic.

La aceasta rĕspundem :

Puterile unui popor, fie morale, fie materiale, au in ori ce moment dat o cantitate mărginită. Averea naţională a Romănilor are astăzi o cifră fixă, energia lor intelectuală se află asemenea intr'o cătime fixată. Nu te poţi jucà nepedepsit cu această sumă a puterilor, cu capitalul intreprinderii de cultură intr'un popor. Timpul, averea, tăria morală şi agerimea intelectuală ce le intrebuinţezi pentru o lucrare de prisos, necum pentru o lucrare greşită, sunt in veci perdute pentru lucrarea cea trebuincioasă şi cea adevĕrată. Amĕndoue nu pot merge lăngă o altă, togmai fiindcă izvorul puterilor unei na-

ţiuni nu este nesecat, ci este din fire mărginit. Dacă iţi lipsesc o mie de scolari silitori şi modeşti, de industriali şi meseriaşi naţionali, de poeţi şi prosaici mai buni, de oameni de ştiinţă adevĕraţi, causa este, că mărginitele puteri de care dispune poporul tĕu pentru aceasta, sunt consumate de profesori ignoranţi, de funcţionari netrebnici, de academici, secretari, membri onorifici, asociaţi in cultură, jurnalişti, «transactori» literari, poetastri, spănzurători de pănze la «exposiţia artiştilor in viaţă,» etc., etc.

Ai un singur bloc de marmură: dacă il intrebuinţezi pentru o figură caricată, de unde să mai poţi sculptà o Minervă?

Bucuresti, 21 Martie, 1874.

LIMBA ROMANA

IN JURNALELE DIN AUSTRIA

Stilul jurnaliştilor români din Transilvania, Bucovina şi Banat a ajuns intr'o stare, ce nu mai ingădue tăcerea, cu care a fost primit până acum. Prin formarea nouelor espresii şi prin construcţiunea lor sintactică compatrioţii nostri de peste Carpaţi introduc pe toate zilele in limba română o denaturare a spiritului propriu naţional, care in intinderea ei de astăzi a devenit primejdioasă, cu atăt mai mult cu căt cei ce au causat-o şi cei ce o continuă nu par a avè conştiinţa reului, ci respăndesc increderea de a fi cei mai buni stilişti ai literaturei române.

Ăncă zece ani de o asemene convingere publică, ăncă o generaţie de tineri cu acelaşi si-

stem de espresiuni — şi limba română poate devenì o ruină, nu reparată, ci stricată cu construcţiuni străine fără nici o adaptare de stil şi incapabile de a-i manifestà propria idee in modul ei originariu.

Scopul acestor rènduri este de a arătà acea direcţie falsă a autorilor români din Austria şi de a deşteptà in spiritele, care in mijlocul contagiului general vor fi mai putut pĕstrà judecata lor sănătoasă, o tendinţă de reacţiune.

Susţinem dar şi ne vom incercà a dovedì, că jurnalistii români de peste Carpaţi — nu rare ori, pe ici pe colo, din scăpare de vedere, ci sistematiceşte, după deprinderea obstească, in fie care numĕr publicat de dĕnşii, fac greşeli neiertate in contra limbei române, introducĕnd construcţiuni false de cuvinte, stil greoi anti-roman şi mai ântăi de toate o monstruoasă germanizare in espresiuni. Şi când vorbim de jurnaliştii români de peste Carpaţi, nu inţelegem pe cei obscuri, ci inţelegem pe cei de frunte şi cei mai recunoscuţi, in prima linie pe cei de la *Gazeta Transilvaniei*, *Albina*, *Telegraful român*, *Fe-*

derațiunea, Foaia Societății din Cernăuți, *Transilvania*, pe lăngă cari vomu cità numai in treacĕt pe *Concordia* și *Familia.*

Recunoștința ce se datorește acestor foi pentru serviciele aduse causei politice a Romănilor austriaci, nu ne poate scutì de datoria unei opositiuni energice in contra formei sub care se presintă; căci ușor s'ar puté intĕmplà, ca in resultatul final căștigul dobĕndit in politică să fie cumpănit prin perderea suferită in limbă.

I

In chaosul erorilor, de care avem a ne ocupà, vom introduce mai ăntăi o ordine a pertractării. Din antologia imbelșugată ce ne au infățișat-o numerii de jurnale apărute in aceste patru—cinci luni ale anului 1868 (căci nu am avut trebuință a ne intinde peste un timp mai indelungat), vom așezà citațiunile in trei grupe deosebite: vom arătà ăntăi germanizarea limbei, vom cità apoi ingreuiarea stilului paralel cu ecsagerarea lui și vom vorbì in fine despre falsa o-

riginalitate in formarea şi intrebuinţarea cuvintelor.

Probele de germanisme in foile române austriace sunt aşa de numeroase, incăt (cu singura esceptiune a «Archivului» filologic al D-lui Cipariu, care este scris in limbă curată) nu am aflat nici o singură coloană a vre unui numĕr, care să fi fost lipsită de ele. Cităm din foile ce le avem inainte-ne căteva exemple.

Gazeta Transilvaniei din 7 Fevr. 1868 zice

> După unu telegramu generalul Neipperg s'ar fi străpusu la Brünn. O musică de pisici i se pregătea in Posoniu.

Ce va să zică *un general străpus la Brünn?* Lectorii din România liberă vor crede la prima cetire, că este o greşală de tipar şi că ar trebuì să fie *străpuns*. Dar cine cunoaşte sistemul jurnalistilor transilvani, de căte ori nu inţelege un cuvênt, il traduce in nemţeşte şi apoi il retraduce in româneşte. *Străpus* tradus in nemţeşte ne dă *verlegt* şi *versetzt*, şi aceasta insemnează in româneşte *strămutat*. Astfel aflăm, că generalul nostru a fost strămutat la Brünn.

Insĕ altă greutate! Ce intĕmplare neinţeleasă este aceea cu *pisicile,* care ii pregăteau generalului o *muzică? Muzică de pisici* va să zică nemţeşte *Katzenmusik,* ceea ce va să zică in romăneşte cu un termin admis la noi ca in toată Europa (vezi şi vocabularul franceso-romănesc de Poenaru, Aaron şi Hill) *charivari,* adecă o «musică făcută în bătae de joc».

Dar nici acum n'aţi inţeles ăncă acea notiţă din jurnal. *Generalul Neipperg s'ar fi străpus la Brünn,* are pentru noi cei din Iassi şi Bucureşti inţelesul, că in fapt nu s'a *străpus,* ci că a avut numai dorinţa, că *s'ar fi strămutat, dacă nu* se opunea etc. Insĕ intenţiunea jurnalistului este alta. Să traducem! *Einem Telegramm zufolge wäre G. N. nach Brünn versetzt.* Aceasta vrea să zică romăneşte : un telegram ne aduce ştirea, că G. N. s'a strămutat la Brünn. Acel *wäre* al Nemţilor arată intre altele şi potenţialul; dar conjugarea romănă cu *aş, ai, ar* este mai ales condiţională şi optativă, şi dar este o eroare de germanism de a o face potenţială.

In *Albina* din 28 Aprilie 1868 cetim :

Pesti Naplo, organul corporal al partitei guvernului.

Traducĕnd acest organ corporal, dăm de *Leib-organ*, şi *Leiborgan* insemnează organ favorit, organ de predilecţiune, şi astfel «Pesti Naplo» devine jurnal favorit al partidei guvernamentale.

Telegraful romăn din 25 Aprilie 1868 ne spune că:

Succesul acesta nu póte fi dătătoru de mĕsură.

«Dătător de mĕsură» este traducere literală din nemţescul *massgebend* şi insemnează: decisiv, adecă aşa de hotăritor, incăt după dĕnsul să poţi prevedè sau calculà sau mĕsurà şi alte fapte. Ce ar zice Francesii, cănd le-ar vorbì un jurnalist *d'un succès donateur de mesure!*

Albina din 19 Aprilie 1868 zice:

Motivăndu-şi deputaţiunea rogarea sa, D. Ministru aduse una şi alta in contra.

Pe nemţeşte: *der Herr Minister brachte eins und das andere dagegen vor,* ear pe romăneşte: D. ministru făcù mai multe objecţiuni.

In *Gazeta Transilvaniei* din 7 Fevr. 1868 :

> Introducerea unei tacse uniforme de 40 cr. s'a propusu in Senatu a se pune in viață.

Die Einführung einer Taxe soll ins Leben treten, adecă : introducerea unei taxe se va pune in practică, sau mai bine : o taxă uniformă de 40 cr. se va introduce.

In *Albina* din 2 Fevruarie 1868 :

> Monitorul frances trebuia să bage in socotință

adecă : să ia in samă, să țină samă de; nemțeşte : *in Rechnung, in Anschlag bringen.*

In *Gazeta Transilvaniei* din 24 Aprilie 1868

> In consunetul Statutelor se convocară membrii reuniunii.

In consunetul statutelor? In consunetul trŏmbițelor, dar nu a statutelor! — Nemțeşte : *im Einklange mit den Statuten,* româneşte : in conformitate cu statutele.

Tot *Gazeta* zice in No. din 17 Apr. 1868

> După sunetul invoelei ratificate.

Un sunet de invoială! — Nemţeşte: *laut ratificirten Abkommens,* româneşte: după cuprinsul invoielei, sau cum se zicea in stilul vechiu de tribunale: după glăsuirea togmelei.

O altă analogie falsă o vedem in *Telegraful* din 25 Apr. 1868:

> Se sună, că in personalul acestui oficiu se vor face schimbări.

adecă: se aude că; nemţeşte *es verlautet.*

Asemenea in *Albina* din 12 Mai 1868

> Intre alte afaceri de restanţă intonămu cestiunea naţionalităţilor.

«Intonăm» un cântec, dar nu intonăm o cestiune de naţionalitate. Insĕ Nemţii zic: *eine Frage betonen,* adecă a relevà, a accentuà.

Telegraful din 28 Aprilie 1868 zice

> Keglevich mai vine odată asupra interpelaţiunei de alaltă ieri. La aceasta respunde Ministrul, că elu nu poate avè in vedere numai singuratecii, ci tesaurul intregu alu Statului.

«Keglevich maĭ vine odată asupra» vrea să zică: mai revine, nemţeşte; *Kommt noch-mals*

auf; «singuraticii», pe care nu-i poate avè in vedere ministrul, sunt indivizii, nemţeşte : *die Einzelnen.*

In *Federaţiunea* din 22 Apr. 1868

> Că Franţa se pregătesce, nu mai sufere indoială.

Romăneşte : nu mai incape indoială; nemţeşte : *erleidet keinen Zweifel.*

> Unu publicu alesu constătătoriu din baroni, conţi, principi.

Romăneşte : compusu din —. Nemţeşte : *bestehend aus.*

> Potu spune din funtăna credibilă.

Romăneşte : de la o persoană demnă de crezut, sau din isvor destul de sigur. Nemţeşte : *aus glaubwürdiger Quelle.* Inchipuiţivĕ un Frances, care ar zice : *Je peux affirmer d'une fontaine croyable.*

Tot *Federaţiunea* din 9 Mai 1868 spune:

> D. Radich fu incredinţatu cu presintarea lor la casa magnaţilor.

Româneşte: D-lui Radich i se incredinţâ presintarea. Nemţeşte: *H. R. wurde betraut mit.*

> Se cetesce referatul in causa urcării de plată a domesticilor casei.

Româneşte se zice sporire sau mărire de plată. Numai Nemţii zic mai bine *Erhöhung des Gehalts* în loc de *Vergrösserung.* Sunt forme de vorbire consacrate prin us, pe care nu-i este permis unui autor a le preface fără nici o causă binecuvěntată. Ce am zice noi de un Neamţ, care ar traduce cuvěntul nostru «nepomenit» cu *unerwähnt?* Nu o vorbă, şi *unerwähnt* vrea să zică nepomenit; dar terminul german admis este *unerhört,* şi prin urmare nu se poate inlocuì cu *unerwähnt.*

«Domesticii casei» este traducere literală şi nechibzuită a germanului *Hausdiener.* Domestic cuprinde deja in sine că sunt servitori ai casei *(domus),* aşa dar domesticii casei sau casnicii domului nu merge.

In *Albina* din 25 Aprilie 1868:

> O foie nemţască, care stă aproape de Ministeriu.

Romănește : care este inspirată de ministeriu, nemțește : *dem Ministerium nahe steht.*

In *Federațiunea* din 15 Aprilie 1866 :

> Lupta va fi cu atăt mai crăncenă, de oare ce astăḑi —

Romăneşte : cu atăt mai crăncenă, cu căt astăzi. Dar nemțește : *der Kampf wird um so hartnäckiger sein, indem*—cu observațiune, că și acest *indem* se găseşte numai in stilul cel negrijit al Germanilor din Austria, a căror jurnale sunt tot așa de rĕu scrise in comparare cu cele prusiene, ca jurnalele romăne austriace in comparare cu cele din Romănia liberă.

Transilvania iși incepe No. 1 din 1 Ianuarie 1868 cu următorul anunț :

> Iucepemu acestu No. alu «Transilvaniei» cu lucrarile adunarei generale din a. 1867 nu numai pentruca aceleasi trebue se se publice cá si pana acum, ci si pentruca acea adunare a datu viatia acestei foi periodice, pentru care fapta si-a si castigatu dreptu la recunoscinti'a publica. Red.

Această citațiune ne arată mai ăntăi abusul ce se face, nu numai in *Transilvania,* ci in mai toate foile de peste Carpați, cu pronumele *același. Același* nu este identic cu *acela* sau *acesta,* ci cuprinde o accentuare specială, o constatare a indentităţii, care nu se află in simplul pronume demonstrativ. Când zic : «In *acea* scrisoare i descriam călătoria şi in *aceeaşi* scrisoare i-am cerut etc.», cuvĕntul *aceeaşi* accentează identitatea intre scrisoarea cu descrierea călătoriei şi cu cererea. «Apuc'o pe aceeaşi cale» nu insemnează in genere : apuc'o pe această cale, ci insemnează «apucă pe o cale, pe care a mai apucat cutare, şi nu pe alta», va să zică este o accentuare a acelei căi in opositiune cu ori care alta.

Prin urmare, cănd zice *Transilvania :* «Incepem acest No. cu lucrările adunării generale din a. 1867, pentru că *aceleaşi* trebue să se publice», aceasta ar presupune, că a fost vorba, să se publice alte lucrări, şi că in *Transilvania* au să se publice numai aceleaşi in opositiune cu celelalte. Insĕ este evident, că intenţia autorului a fost numai de a zice simplu : aceste sau ele, şi

că *aceleași* al D-sale este o eroare de germanism. Germanii ar putè zice: *wir beginnen diese Nr. mit den Arbeiten der allg. Versammlung, weil dieselben* etc., cu observaţiune, că şi acest *dieselben* este mai mult stil reu austriac, decăt stil bun german, şi că romănescul «acelaşi» chiar in traducere nu vrea să zică *derselbe*, ci *eben derselbe.*

Să ne fie iertat a relevà in treacĕt finea pasagiului citat, cu care incepe noua foaie:

> Adunarea a datu viaţă acestei foi periodice, pentru care faptă şi-a şi căstigatu dreptul la recunoscinţa publică.

Foaia nu a aparut ănca bine, este primul numĕr ce-l cetim, n'am vĕzut ăncă, dacă va fi bun sau reu, şi dejà recunoscinţa publică s'a căştigat adunării pentru infinţarea ei?

Noi am dorì a nu slăbì intru nimica increderea redacţiunii in meritul foaei sale, insĕ trebue să mărturisim, că dacă *Transilvania* va continuà ca pănă acum, şi mai ales cu aceeaşi limbă, cu care sunt scrise primele 11 numere, dreptul

la «recunoscință publică» merită a fi micşorat in mod considerabil.

Pentru a revenì la germanisme, găsim in No. 1 al *Transilvaniei :*

> In legătura cu acest raport şi amĕsurat paragrafului.

«Amĕsurat» este nemţescul *gemäs,* care la noi s'a tradus in româneşte cu *conform.* Pentru ce *conform* şi nu *amĕsurat?* Pentru că *conform* este un cuvĕnt nou adoptat de la Francesi, pe când *amĕsurat* este un cuvĕnt nou tradus de la Germani, şi că nu mai incape indoială, când este conflict intre aceste doue popoare, de la care trebue să primim mai ăntăi cuvintele.

In No. 2 al aceleiaşi *Transilvania* aflăm.

> La cetirea lor membrii prorupserĕ in cele mai entusiastice strigări de «să trăiască», ce păreau că nu mai vor să incete.

Frasa «ce păreau că nu mai vor să incete» este deadreptul luată din nemţeşte : *welche «nicht enden zu wollen schienen»,* are insĕ nefericirea de a insemnà, in osebire de inţelesul convenţional al frasei germane, că domnii aceia de la a-

dunare aveau cu tot dinadinsul voința hotărită de a nu mai incetà cu strigările.

In *Transilvania* No. 10 din 1 Mai 1868 :

> D. B. se dechiară a primi redigerea foaiei, dacă acea foae se va tipărì in Brașov, ca in locul domiciliului seu.

Nemțește : *in Kronstadt als in seinem Wohnorte.* Dar romănescul «ca» nu vrea să zică *als*, ci se confundă cu *wie*, și «o foae imprimată in Brașov ca in locul domiciliului seu» insemnează, că Brașovul și domiciliul D-lui B. sunt doue locuri diferite și că se cere, ca la Brașov să se tipărească foaia tot așa de bine precum s'ar tipărì la locul domiciliului seu *(wenn das Blatt in Kronstadt gedruckt würde wie an seinem Wohnorte).*

Familia scrie (la pag. 327 a nu știu cărui an, fiindcă lipsește inceputul coalei)

> In tragedia «Galilei» a nemuritorului Ponsard vinu inainte mai multe observațiuni etc.

«Vin inainte» este o traducere literală și foarte

interesantă a nemţescului *Kommen vor* şi insemnează romăneşte : se află.

In acelaşi No. (pag. 328)

Sultanul va fi incortelatu la Schönbrunn.

Nemţeşte *einquartirt*, dar şi nemţeşte este reu.

Aceeaşi *Familie* pag. 328

Barbatul a fostu judecatu la inchisoare.

Ceea ce vrea să zică pe romăneşte, Tribunalul s'a dus la temniţă şi a judecat pe acusatul acolo si poate in sentinţa sa l'a desvinovăţit. Dar intenţiunea autorului este de a zice, că l'a *condamnat* la inchisoare. Germanii zic *zur Kerkerstrafe verurtheilt*, şi fiindcă *urtheilen* se chiamă a judecà, D. colaborator al Familiei a crezut că şi *verurtheilen* va fi tot a judecà. *Geurtheilt* sau *verurtheilt,* tot *urtheilt* este. Foarte bine!

In aceeaşi pagină se află titula unei rubrice in parentesă

(Si o glumă)

Şi o glumă! Nemţeşte *auch ein Scherz.*

Intr'o pag. 322 a aceleiaşi foi cetim :

Eruditul Eliade impreună cu mai vre-o căţi-va bărbaţi zeloşi.

Acest «mai» este nemţescul *noch* : *mit noch einigen Männern.*

Intr'o pag. 144 ni se se spune de o

> tĕnĕră engleză avută fără mĕsură.

Fără mĕsură unde? In lungime? ori moralicește in purtare? Autorul vrea să zică : foarte avută, nemţeşte : *unermesslich reich.*

Albina din 17 Aprilie 1868 zice :

> Conchizĕndu de la tonul ce'lu poartă foile rusesci.

O foae portă un ton! Nemţeşte *Ton* sau mai bine *Sprache führen.*

In acelaşi numer :

> Onorata D-na Gabriela Ionescu, nepoata D-lui A. Gavra, a păşit in «Barbierul de Sevilla» represintăndu pe Rozina.

«A păşit» vrea să zică romăneşte : a făcut paşi; autorul insĕ vrea să zică : s'a produs pe scenă. Nemţeşte : *ist aufgetreten.*

Albina din 28 Aprilie 1868 :

> Am să scriu un ce asemene caracteristicu.

Nemţeşte : *etwas ebenso characteristisches.*

Gazeta Transilvaniei din 17 Aprilie 1868:

> In puterea datorinţei noastre purcedetoare din deregĕtoria archipăstorală, imbăerată cu responsabilitate.

Dorinţă purcezĕtoarea din deregătorie, imbăerată cu responsabilitate! Nemţeşte *hervorgegangen, verknüpft.*

Transilvania işi incepe No. de 1 Mai cu următoarea traducere:

> Disce ab hoste. Invaţă de la duşmanul.

«Invaţă de la duşma*nul*» nu e romăneşte, ci: invaţă de la duşman, fără articol, fiindcă in limba noastră substantivele după prepositiuni (afară de *cu*) nu se articulează cănd stau singure. Nemţii zic: *lerne vom Feinde*, precum zic: *setze auf den Tisch*, unde noi zicem: pune pe mas*ă*, şi nu: pune pe masa.

Aceeaşi eroare de articulare, intr'un exemplu mai tare, este in Albina din 17 Aprilie 1868

> Diecesa Dalmaţiei numeră 80,000 suflete şi din budgetul statului primesce la anul 60,000....

La an*ul* 60,000? După articularea substantivului s'ar crede, că este vorba de 60,000 după sau inainte de Christos. Dar nu! Autorul vrea să zică: pe an 60,000 florini.

Telegraful Român din 25 April. vorbeşte de un

> Atac de răpire.

Româneşte: o incercare de prădăciune. Nemţesce: *Raubanfall.*

Tot *Telegraful Romănu* din 21 Aprilie 1868 zice, relatănd o faptă trecută:

> Spre norocire.

Noi zicem in acest cas cu o distingere fină «din norocire», lăsănd «spre norocire» pentru tendinţa in viitor; insĕ Nemţii zicĕnd *zum Glück* in amĕndoue casurile, se inţelege că trebue să ne stricăm şi noi limba după ei.

Acelaş *Telegrafu Romănu* spune intr'un anunţ, ce are bunătatea a face «Convorbirilor literare» (No. din 14 Martie):

> Convorbirile literare, foae din Iassi, aparu de doue ori la lună.

Putem asigurà pe D. redactor al Telegrafu-

lui, că foaia in cestiune ce e drept apare in intervale de căte 15 zile, insĕ nu la lună, ci la soare, publicăndu-se dimineaţa.

In *Albina* din 5 Mai 1868, intr'o corespondinţă din Brâşov, care vorbeşte de succesul teatrului D-lui Pascali, se zice:

> Publicul romănu la imbrăţişatu cu căldură, ocupăndu toate locurile de şezutu, incăt acum numai locurile de statu mai sunt libere.

Nemţeşte: *Sitzplätze* şi *Stehplätze.* Insĕ «locuri de statu» in romăneşte sunt *places de l'état*, *Staatsplätze*, nu *Stehplätze;* ear «locurile de şezut» ne cerem voie a nu spune, ce sunt.

Corespondinţa se termină cu frasa:

> Numai măne este pănă poimăne şi eaca 3 Maiu, memorabila ḑi de la 1848.

Albina din 12 Maiu 1868:

> Această odihnă este foarte bătătoare la ochiu.

Bătătoare la ochi = *in die Augen fallend*, *auffallend.*

Adiectivele in — *toru*, — *toare* se fabrică de

confraţii nostri de peste Carpaţi din o sumă de cuvinte, dar mai toate sunt nepotrivite. Forma *toru* la noi e in genere o formă de substantiv sau de adjectiv substantivat şi nu de adjectiv propriu cu substantivul calificat alăturea, de aceea asemene incercări au ceva forţat, siluesc limba.

Un public *constătător* nu se zice româneşte; precum asemenea nu se zice ceea ce cetim intr'un faimos articol literar din foiletonul Concordieĭ (1866, critica unui almanac):

Objectu legătoru de atenţiune.

Nemţeşte *die Aufmerksamkeit fesselnd.* Noi zicem: legător de cărţi (subst.), dar nu legător de atenţiune (adjec.).

Albina din 17 Aprilie 1868 vorbeşte de o

Constelaţiune politică linişitoare deplin.

Nemţeşte: *ganz beruhigend.*

etc. etc.

Asemene exemple de germanisme credem că sunt de natură a deşteptà in toţi cetitorii o dreaptă nelinişte asupra soartei finale a unei limbi astfel maltratate; şi acest simţimĕnt s'ar pronunţà ăncă mult mai tare, dacă toţi cetitorii ar fi

făcut ceea ce a trebuit să facem noi, dacă ar fi cetit timp de patru luni cu luare aminte mai toate foile române din Austria. Atunci ar fi vĕzut, că germanizarea limbei noastre din partea compatrioţilor de peste Carpaţi nu este esceptie, ci este regulă, şi că citaţiunile reproduse de noi au fost numai o slabă culegere din o sumă nenumĕrată de alte exemple de acelaşi fel.

De unde să provină acest fapt? din negliginţa autorilor? sau din un sistem de procedere precugetată? In casul d'intĕi lucrul se osendeşte de la sine, şi căteva critice, care să dovedească acelor domni, că publicul urmăreşte cu oare care atenţie stilul D-lor, vor putè avè un resultat bun pentru indreptare. In casul al doilea insĕ intrebarea este mai grea; dacă in adevĕr jurnaliştii citaţi vor să'şi justifice germanismele, atunci impresia ridiculă, ce ne-o produce stilul D-lor, nu este indestul pentru a-i indrepta, ci noi trebue să scoatem toată causa din sfera simţimĕntului instinctiv despre ceea ce este şi ce nu este limbă română, şi să o ridicăm la inălţimea unei argumentaţiuni teoretice din principii.

Când zice *Telegraful Român* din 14 Martie, anul 1868:

De vom luà acest recurs spre esami-
nare sub cuţit canonic,

pentru ce constitue aceasta o eroare de limbă? Nemţii zic: *unter das kritische Messer nehmen*, de ce să nu zicem şi noi «a luà sub cuţitul canonic?» Limba noastră este o limbă încă săracă in idei, de abia acum se desvoaltă cu progresul de cultură a intregei societăţi; nu este bine, să primim espresiunile figurate din limba germană sau din alte limbi şi să ne inavuţim astfel pe a noastră? şi care ar fi causa legitimă, ce s'ar opune in contra acestei procederi?

Causa foarte legitimă, care se opune in contra acestei procederi şi care nu va iertà nici odată germanismele jurnaliştilor noştri de pĕste Carpaţi, ne pare a resultà din următoarele reflecţiuni:

Ori ce cuvĕnt este esprimarea unei noţiuni abstracte prin sonuri articulate. Pănă când sufletul omului nu s'a inalţat încă la o abstracţiune, pănă atunci nu are cuvinte, ci numai gesturi sau

esclamaţiuni nearticulate pentru a-şi esprimà dorinţele şi simţimintele. Cănd insĕ in conştiinţa copilului s'au adunat mai multe imagini despre acelaş fel de objecte, atunci prin un proces psichologic cunoscut se intunecă din aceste imagini tot ce aveau ele de individual şi rĕmăne numai partea lor comună, prin care li se susţine unitatea felului, şi această restanţă este ceea ce se numeşte noţiunea acelui object. De aci se vede, că ori ce noţiune este abstractă şi că prin urmare nu se poate afla niciodată realizată in lumea sensibilă. Noţiunea *carte* d. e. nu se află nicăiri in realitate palpabilă, ci numai o carte individuală, care cuprinde o sumă de insuşiri sensibile ce nu au a face cu cartea in genere, adecă cu acea nălucire intelectuală (dacă mi se iartă cuvĕntul), prin care suntem in stare a recunoaşte ori ce carte ce ni s'ar mai presentà de acum inainte ca un object de acelaş fel, de care sunt şi cărţile vĕzute pănă acum. Această abstracţiune generică se sensibiliseazä şi se deosebeşte de altele prin *cuvĕnt*, şi cuvĕntul este numai ajuto-

rul fonetic pentru deşteptarea unei găndiri abstracte.

Insĕ această abstracţiune a găndirii are grade deosebite, şi gradarea se face după cătăţimea mai mare sau mai mică de sensibilitate, ce se mai pĕstrează in găndirea noţiunilor. Şi ceea ce se intămplă cu noţiunile comparate intre o laltă, se poate intămplà cu una şi aceeaşi noţiune, adecă cu unul şi acelaş cuvĕnt, in deosebitele sale intrebuinţări. Se poate intămplà, ca din suma de insuşiri, a căror găndire se deşteaptă in mintea omului cănd aude un cuvĕnt, să fie mai ales una, care in cutare legătură cu alte cuvinte să ne pară cea mai importantă. Atunci, dacă această legătură se intălneşte mai ades in conştiinţa omului, dispare incetul cu incetul, insĕ numai pentru acel raport special, găndirea restului de insuşiri sensibile şi remăne pronunţată in suflet numai insuşirea particulară care a motivat raportul. D. e. cănd zicem noi Romănii : *fuge măncănd pămĕntul*, din cuvĕntul *măncănd* nu ne găndim la toate insuşirile sensibile, cari altfel se deşteaptă in mintea noastră cănd il auzim, nu

ne găndim la apucarea objectului cu gura, la mişcarea fălcilor, etc., ci numai la una din efectele sensibile ale măncării, adecă la micşorarea succesivă a objectului consumat, şi ne inchipuim că in acelaş mod visibil se micşorează distanţa de pe linia pămĕntului, ce o percurge cineva fugind. Aceasta este dar o nouă abstracţiune chiar in sfera noţiunii *a măncà.*

Precum insĕ se cere, ca un copilu pentru a avè noţiunea unui object, şi nu numai reproducerea imaginei lui individuale, să fi vĕzut acest object de mai multe ori şi in mai multe exemplare, altfel contopirea psichologică a calităţilor individuale şi resărirea celei esenţiale nu se intămplă : asemene pentru casul deosebitelor abstracţiuni in găndirea aceluiaş cuvĕnt este neapărat necesar, ca acel cuvĕnt să se fi aflat adese ori in aceeaşi legătură cu celelalte cuvinte, in privinţa cărora nu i se cere decăt una anume din insuşirile sale sensibile. Numai atunci locuţiunea devine, cum se zice, convenţională, adică şi-a şters in imaginaţiunea noastră toată sensibilitatea afară de acea mică parte, care ii sus-

ține raportul cu celelalte cuvinte din locuțiune. O asemene evaporare a sensibilității este așa dar resultatul unui fel de educații intelectuale anterioare, este un fapt psichologic, care se află identic numai in acele constiinți, in care s'a produs mai inainte din usul zilnic un grad egal de abstracțiune. Acum vom ințelege causa, pentru care este cu neputință de a transplăntà idiotismele unei limbi in altă limbă prin traducere literală a cuvintelor. Căci in cealaltă limbă, unde acea legătură de cuvinte nu s'a produs de la inceput și nu s'a lățit prin us convențional până la ștergerea unei mari părți a sensibilității, fiecare cuvĕnt deșteaptă in constiința celui ce-l aude intreaga masă de insușiri sensibile ale lui și in această masă spiritul se confundă și nu găsește indată și adese nu găsește niciodată anume acea insușire, care a justificat și care susține raportul.

Pentru a ne convinge despre aceasta, să revenim la exemplul nostru de mai sus și să incercăm a-l traduce literal in alte limbi : fuge măncănd pămĕntul, franțuzește *il fuit en man-*

geant la terre, nemţeşte *er flieht indem er die Erde isst.* Cine cunoaşte aceste doue limbi, simte indată că traducerile sunt imposibile, şi causa este, că Francezii şi Nemţii, cari nu şi-au micşorat prin us convenţional sensibilitatea acelor noţiuni, se găndesc la intreaga imagine a cuvĕntului *măncare* şi mai ăntăi la mestecarea prin fălci, şi nu numai la acea parte, care a motivat idiotismul român, adecă la dispărerea objectului consumat. Prin urmare frasa astfel tradusă, pe lăngă greşala de a fi ridiculă, mai are şi greşala mult mai mare de a remănè cu totul neinţeleasă.

Nu avem a cercetà aci, cum se produc asemene raporturi de idiotisme; dacă este maniera inăscută a unui poporu, sau influenţa climatică, sau inventiunea unui cap genial a cărui espresiune nouă să se fi lăţit indată şi să fi devenit proprietate comună a poporului, sau mai bine toate aceste impreună, cari dau prima naştere idiotismelor. Ceea ce e sigur, este, că intrebuinţarea unui idiotism presupune dejà formată acea dispoziţiune a conştiinţei intelectuale intr'un po-

por, care să admită cuvĕntul locuţiunii numai in partea trebuincioasă a sensibilităţii sale şi nu in celelalte. Fără această conformare anterioară a spiritelor, idiotismul este cu neputinţă, şi traducerea lui literală dintr'o limbă in alta este cea mai mare eroare ce se poate comite in contra limbei şi in contra spiritului unei naţiuni.

Pentru a aduce acum toată esplicarea precedentă la o formulă mai precisă, vom zice, că un popor are un idiotism de căte ori la un cuvĕnt impreunat cu altele nu-şi găndeşte toată sensibilitatea lui, ci numai o parte mică prin care se află in legătură cu celelalte cuvinte din locuţiune; sau altfel zicĕnd : idiotismul este o abstracţiune convenţională. Prin urmare inţelegerea lui atĕrnă de la o educaţiune prealabilă şi comună a inteliginţei, care să fixeze in mod identic pentru toţi gradul abstracţiunii, fără care compunerea cuvintelor din locuţiune nu are inţeles. Toate erorile limbistice (nu gramaticale) in traducere provin dar din nepotrivirea cantităţii de sensibilitate ce la auzirea aceluiaş cuvĕnt se deşteaptă in constiinţa a doue popoare diferite, sau cu o

espresiune geometrică : din incongruenţa sferelor cuvĕntului original şi a celui tradus.

Nemţii pot zice d. e. in frasă convenţională : *die Herren liessen die Köpfe wie begossen hängen*, dar noi nu putem traduce, cum face foaia *Albina* din 28 Aprilie 1868 :

> Domnii cei ce asceptau spectacule plecară capetele ca vĕrsaţi cu apa rece,

Fiindcă in această locuţiune neobicinuită noi ne gândim la toată acţiunea sensibilă a vĕrsării cu apă, şi nu la efectul mai mult moral ce-l are in vedere frasa germană. Cuventul nostru convenţional este *ploat*, care din contră in traducerea literală de *beregnet* ar produce la Germani o impresiune falsă.

Din aceeaşi causă *Telegraful* din 21 Aprilie 1868 face un germanism inadmisibil când zice :

> Baronul B. se ridicâ din postul seu de Ambasador din Paris.

Noi la aceste cuvinte vedem trupul Domnului B. ridicându se de pe scaun, pe când Nemţii când zic *Baron B. wurde seiner Stelle enthoben*, nu inţeleg decât o depărtare mai ideală de la funcţiune.

Asemenea şi următoarele germanisme :

Telegraful din 25 Aprilie 1868 :

> Ministrul promite, că in privinţa aceasta se vor face paşi in timpul cel mai de aproape.

Nemţeşte : *Der Minister verspricht Schritte zu thun.*

In *Albina* din 17 Aprilie 1868 :

> Comandantul Napier a devins pe Teodor regele Abisinilor in faţă de Magdala.

«In faţă de Magdala» nu e romăneşte, ci trebue să se zică : inaintea oraşului Magdala. Nemţeşte : *im Angesichte von Magdala.*

In *Foaea Societăţii* din Bucovina (pag. 120 din anul 1867, nefiindu-ne la indemănă numerii apăruţi in 1868) :

> Teologul incepĕtor se va introduce intr'un mod amĕsurat in cămpia sciinţelor teologice.

Nemţeşte : *wird in angemessener Weise in das Feld der theol. Wissenschaften eingeführt.*

La pag. 2 din acelaş an:

> Vom inşirà aici oare care idei bătĕtoare in aceasta direcţiune.

Nemţeşte: *Diese Richtung einschlagend.*

La pag. 100:

> Avĕnd Romănii un stat consolidat, adevĕrata lor misiune *zace* in cultul ştiinţelor şi al artelor.

Nemţeşte: *ihr wahrer Beruf liegt in der Pflege der Wissenchaften und Künste.*

Federaţiunea din 2 Iunie 1868, in critica ce face D. Densuşanu asupra unei cărţi publicate de noi, zice:

> Asupra confusiunei ideilor despre deosebitele specie de poesie cari D. critic (T. Maiorescu) nu le ia in consideraţiune, fără voesce a le trage toate pe un calapod, vom revenì mai in jos.

Nemţeşte: *über einen Leisten ziehen* sau *schlagen.*

Şi aşa mai departe.

Pentru a varià lectura acestor citaţiuni, vom arătà acum un alt fel de germanisme introdus in foile române din Austria : germanismele mai fine in reproducerea idealismelor nemţeşti. Aceste idealisme se potrivesc cu gradul cel inaintat, până la care este in stare a se inalţà conştiinţa poporului german in abstracţiunile sale, şi in adevĕr nu este popor modern, care să aibă atătea idei abstracte şi prin urmare atătea cuvinte abstracte, căte le au Germanii. Causa trebue să fie o predisposiţie naturală. In proporţia, in care un popor după constituţiunea sa fisică este mai puţin impresionabil prin sensuri decăt altul, in acea proporţie el va fi mai aplecat spre abstracţiunile ştiinţei, pe când celalalt va fi mai atras spre sensualitatea artelor. Cercetările cele mai inalte de filosofie abstractă sunt fapta naţională a spiritului german şi englez, precum representarea cea mai perfectă a frumosului in pictură este fapta naţionalităţii italiane şi spaniole, şi nici odată la Italieni nu se va putea naturaliza filosofia lui Hegel, precum nici odată Germanii nu vor produce coloratura vie a pictu-

rei italiene, aceste osebiri fiind efectul unei predispositiuni fisice inăscute.

Limba este o reproducere credincioasă a acestei deosebiri. In vocabularul frances, italian, român, sunt un şir de cuvinte, a căror sensualitate oarecum pipăită nu-şi află ecuivalent in nici un cuvĕnt german; şi vice-versa sunt in limba germană cuvinte, mai ales noţiunile compuse, a căror abstracţiune este cu neputinţă de reprodus in limbele romane. Ori ce incercare de a confundà aceste margini de astracţiune produce o falsificare a geniului propriu al naţiunii şi remâne neinţeleasă pentru marea majoritate a poporului, prin urmare este osĕndită in fapt. Dar nici in teorie nu se poate justificà; fiindcă nu ar fi drept a zice, că limba germană este preferabilă celei francese sau vice-versa. Francesii cu plasticitatea lor sunt incapabili de ultimele abstracţiuni ale filosofiei germane, dar au in limbă o calitate tot aşa de preţioasă : chiaritatea practică, pe când limbei germane in noţiunile ei cele mai eterizate ii lipseşte tocmai controlul esperiinţei sensibile şi prin urmare siguranţa adevĕrului.

Filosofia lui Fichte este imposibilă în limba francesă, şi — să o mărturisim cu sinceritate — Francezii nu perd prea mult prin aceasta.

Aşa dar noi nu suntem şi nu putem fi chiemaţi a introduce in spiritul român toate fineţele idealismului terminologiei germane, şi ori ce cuvênt german, care trece peste nivela mai coborită a abstracţiunii române, trebue să fie redus la această nivelă, chiar cu perderea unui grad din idealitatea sa: idealitatea perdută i se compensează prin mai marea lămurire şi simplicitate ce dobândeşte.

De exemplu: adjectivele din *Foaea societăţii bucovinene* (pag. 215 din 1867)

> Noi românii voim o viaţă naţională con-
> sciută şi scoposită

ne par greşite in româneşte. Nemţii zic cu deplină chiaritate *zweckbewusstes Leben,* dar pentru noi «viaţa conştiută şi scoposită» este o abstracţiune fără inţeles. Noi nu putem zice decât «o viaţă naţională care să-şi cunoască scopul»

Din aceeaşi causă

> Cultura specială de chiemare

ne pare un germanism. (*Spezielle Berufsbildung*).

Asemenea sunt prea abstracte cuvintele

> Nevitalitate, neprecalculaveră

(pag. 6). Nemţeşte : *Lebensunfähigkeit, unvorherberechenbar*.

Şi propositia cu care işi incepe *Foaea societăţii* anul 1867 :

> Omul inteliginte, care a devenit la cunoştinţa conştiută, că are etc.

este un germanism neinţeles pentru Români. Noi am zice : Omul care incepe a simţì sau a şti că are etc., dar niciodată : care a devenit la cunoştinţa conştiută. (Nemţ. *bewusstes Erkennen*).

Ne mărginim la exemplele citate până acum şi terminăm aceste observări asupra germanismelor, provocănd juna generaţiune de autori români din Austria să părăsească direcţia urmată până acum de jurnalele lor. In mijlocul luptelor de naţionalitate, ce in imperiul austriac se agită

mai mult décăt ori unde, şi in lipsa de o literatură proprie română, compatrioţii noştri de peste Carpaţi au indoita datorie de a pĕstrà cu scumpătate spiritul deosebit al limbei materne şi de a nu-l falsificà cu elemente străine. Căci o causă naţională apărată cu o limbă stricată este pe terĕmul literar o causă perdută, şi de sigur cu «organe corporale», cu «musică de pisici», cu «legători de atenţiune», cu «cuţite canonice» etc. etc., nu vom putea intărì impotrivirea patriotică in contra germanizării şi a maghiarizării din Austria.

II

O altă grupă de greşele caracteristice in numitele jurnale se deosebeşte prin disproporţia intre iuţeala găndirii şi forma prin care se esprime, atăt in construcţiunea frasei căt şi in intrebuinţarea cuvintelor. Frasa nefiind decăt esprimarea unei idei, inţelesul şi puterea fie-cărui cuvĕnt din ea se indreptează numai după cuprinsul tuturor noţiunilor din găndire. Stilul prosaic este bun,

când intre cugetare şi propoziţie este cel mai strins raport de congruenţă; stilul devine greoi, când numerul de cuvinte intrebuinţat este prea mare pentru idea ce au să esprime; stilul este exagerat, cand inţelesul sau intensitatea cuvintelor isolate covirşeşte intensitatea găndirii ce vor să o esprime in impreunarea lor, stilul este prea restrins — dar de acest estrem nu e trebuinţă a ne ocupà, căci in scrierile romăne de pănă acum nu credem că se va constatà vre undeva o prea mare imbelşugare de idei in comparare cu cuvintele intrebuinţate.

Ce e drept, intrebarea pusă in acest fel se apropie prea mult de ultimele margini ale unei critice ingăduite. Căci in fine stilul greoi provine din inţelegerea grea a celui ce scrie, şi cine face vorbe multe la idei puţine, are o causă foarte naturală pentru aceasta. Insĕ din parte-ne ar fi o lipsă de reservă neiertată, când am numì această causă cu adevĕratul ei cuvĕnt şi când am aplicà epitetul respectiv la majoritatea jurnaliştilor noştri. Aceasta nici nu ne este intenţia.

Noi venim din contra a apărà inteliginţa co-

legilor de peste Carpaţi contra propriului stil al D-lor, care o ascunde intru cătva, şi ne vom incercà a arătà, că este numai o rea deprindere in forma din afară, şi nu un defect al cugetării, care ii face să-şi intunece ideile prin introducerea unor cuvinte pe căt logiceşte de prisos pe atăt urite la auz. Nu este dar o critică a inteligintei in genere, ci numai o relevare a unei maniere parţiale de stil ce ne propunem a face in rĕndurile următoare.

După căt am putut constatà, cele mai obicinuite din cuvintele cari ingreuiază stilul compatrioţilor noştri din Austria, sunt pronumele *acela* in toate genurile şi casurile lui şi conjuncţiunea *că* şi *cumcă*. Exemplele cele următoare pentru această eroare stilistică probează intinderea rĕului şi trebuinţa de a-l stavilì o dată.

Incepem citaţiunile cu un pasagiu, care are meritul de a fi in felul seu un model foarte lămurit:

Transilvania din 15 Fevruarie 1868, scrie (pag. 74 şi 5):

> Comitetul cu privire la opul d. I. Chiţu decide, că acela să se retrimiţă dom-

nului auctor pe lăngă observaţiunile făcute la acelaş din partea Comisiunii esaminătoare, compusă din unii membri ai Comitetului, cu acea indigetare, că numitul domn folosinndu-se de acele observaţiuni, să-şi prelucre opul in acel sens, şi retrimiţĕndu-l la Comitet, acesta apoi il va recomendà adunării generale.

Se poate o proposiţie mai grea la inţeles şi mai urită la auz? şi aceasta numai din causa pronumelor nesfirşite *acela, acelaşi, acea, acele acel, acesta,* a căror intrebuinţare in cazul de faţă este cu atăt mai inesplicabilă, cu căt din nici un punt de vedere nu erau necesare, fiindcă frasa intreagă ar devenì mai simplă, mai chiară şi mai plăcută la auz scoţind afară acele demonstrative. Pronumele demonstrative se pun pentru a indreptà atenţiunea in cazurile, unde altfel ar remănè nefixată asupra cuvĕntului important. Dar unde direcţia este de la sine indicată prin celelalte cuvinte, indreptările nu pot produce decăt confusiune. Proverbul german : Sunt atăţi arbori, incăt nu mai vezi pădurea.

Cele zise se voru ilustrà şi mai mult prin următoarele citaţiuni :

Telegraful român din 25 Aprilie 1868 :

> O cestiune nouă se vede pe orizonul politicu, şi aceea este ceea a fortăreţei Mainz.

După logică şi eufonie : O cestiune nouă se vede pe orizonul politic, aceea a fortăreţei Mainz.

Albina din 18 Aprilie 1868 :

> Dr. Maniu e de părerea aceca, că emendamentul acesta e numai etc.

Mai româneşte : D. Maniu e de părere, că acest amendament etc.

Transilvania No. 1 :

> Avem a inregistrà imprejurarea, cumcă D. Eötvös etc.

A inregistrà imprejurarea, cumcă . . . !

Telegraful din 14 Martie 1868 :

> De aci urmează şi aceea, că invĕţătura....

Adecă : de aci mai urmează, că invĕţătura..

Federaţiunea din 15 Aprilie 1868:

> Ne dăm un cont destul de chiar despre aceea, că ce va să zică când poporul frances este nemulţămit.

Mài simplu: despre ceea ce va să zică etc.

Telegraful din 25 Aprilie:

> Cugetând acum puţin asupra lucrului, apoi venimu la convingere....

«Apoi» e cam târziu; dacă se poate: indată. şi atunci nu se esprime a parte, ci se zice: cugetând asupra lucrului, venim la convingere. Numai in stilul epistolarielor din Germania seculului 18, se mai află construcţiuni cu *Sintemal und alldieweil wir über die Sache nachdenken, alsdann gelangen wir zu der Ueberzeugung...*

Transilvania din 1 Maiu 1868:

> D. Vice-preşedinte a primit de la Escelenţia Sa D. Preşedinte o scrisoare a D-lui Secretar privitoare la redigerea foii, cu acea insărcinare, ca aceea să se propună Comitetului.

Tot *Transilvania* din 10 Ianuarie :

Propunerea insĕ cade prin acea declaraţiune a D-lui Chifa, că Comisiunea respectivă ăncă nu şi-a incheiatu lucrarile.

Familia pag. 143 :

R. C., acesta e numele unui nebunatic din Viena, a fost fiul unui teatralistu escelinte şi a avut acea idee fipsă, că el e adunător de tesaure.

Româneşte fără *acea* şi fără *elu :* a avut idea fixă, că e adunător de tesaure.

Tot *Familia* la pag. 144 :

Vĕ rugăm să ne inştiinţaţi ăncă odată, că cum să strămutăm adresa.

Că cum a strămută o adresă!!

Albina din 17 Aprilie 1868 :

A. Csaky interpelează pe Ministrul de Interne, că pe care lege s'a bazat . . .

Că pe care!

Telegraful român din 14 Martie 1868 :

După aceasta Parohul gr. or. din Ro-

mosu Vasiliu Basaraba adause din parte-şi cam următoarele :

Ilustrisime domnule Comisu-locuţiitoru!

Cu acela simţ de respect imi iau indrăsnire a face cunoscut, precum că şi eu fiind ales ca deputat din Sc. Orestiei spre a veni şi a gratulà Ilustrităţii Voastre, pe lăngă aceea că-ţi poftim să trăeşti la mulţi ani, indrăsnesc a'ţi face cunoscut şi aceea, că inţelegĕnd parochii nostri de legea gr. reser. din Sc. Oraştiei că sunt ales a-ţi gratulà, m'au rugat, ca in numele D-lor se descopĕr Il. Voastre şi acea dureroasă imprejurare, că de şi M. Sa In. Imperat s'a milostivit a orĕndui că după legile din anul 1848 să se intregească etc.

După asemene citări de stil ingreuiat, face o impresiune indoit de neplăcută in scrierile acestor jurnalişti exagerarea cuvintelor intrebuinţate pentru a esprimà lucruri simple de natura lor. Dar se vede că şi aci, ca in toate lucrurile, un estrem greşit naşte greşala celuilalt estrem, şi mintea autorului intărziată prea mult prin cuvintele sale cele de prisos caută a-şi resbunà

prin sborul fär de veste spre o idee nepotrivită în exagerarea ei.

De exemplu un corespondent al *Albinei* (de la 12 Maiu 1868) vrea să scrie ceva despre o societate de cetire, ce s'a infiinţat in Beiuş, şi se esprimă aşa :

> Mult onoraţii patroni ai Societăţii noastre de lectură (din Beiuş) doresc poate ferbinte unele inştiinţări despre starea acelei Societăţi.

Dacă inimele patronilor de la Beiuş ferb numai la dorul de o inştiinţare despre starea Societăţii de lectură, in ce stare de temperatură se vor aflà la intrebari mai importante? Noue ne e teamă, că celui ce ferbe la lucruri mici, nu-i mai remăne la lucruri mari decăt să se evaporeze cu totul.

Cănd asemene exagerări in espresiune ar fi isolate, nici nu ar merità vre-o relevare critică. Dar o repeţim : numĕrul lor este aşa de mare, incăt au stricat stilul jurnalelor romăne, atăt a celor austriace, căt şi a celor din Romănia, şi ce este mai rĕu : cu căt lucrarea cere un stil mai

simplu şi mai rece, cu atăt acele *salto mortale* de vocabular sunt mai dese.

Se poate, de exemplu, inchipuì o scriere mai stĕmpĕrată şi mai diplomatică decăt protocolul unei şedinţe? sau o dare de samă pentru intrarea banilor de subscripţiune; etc.? Ei bine, togmai asemene ocasiuni le caută jurnaliştii pentru a-şi colorà limbagiulu cu espresiunile cele mai vie.

Transilvania in numĕrul seu din 1 Fevruarie 1868, continuănd publicarea protocolului adunării de la Cluşiu din anul trecut, zice intr'un loc:

> Adunarea primeşte ambele aceste propuneri intre cele mai sincere şi insufleţite aclamaţiuni; şi când vine a-şi descoperi aici votul seu de mulţămită profundă tuturor locuitorilor romani din Cluşiu, precum şi D-lor diletanţi, ce luarĕ parte in concert: cu bucurie răpesc ocasiunea a insemnà pe aceste pagine mai vĕrtos doue nume, numele graţioaselor domnişoare *Aurelia Popu* şi *Isabela Vasiciu*, dintre cari cea mai ăntĕi ne incăntà prin jocul seu pre fortepian, executat cu de-

steritatea unei artiste, ear ceast'alaltă ne fermeca prin frumusețele melodielor etc.

In *Federațiunea* din 9 Maiu 1868 se vorbește de o altă Societate de lectură, in care se propune a se luà nu mai știm ce mĕsură secundară,

propunere, pe lăngă care se alipiră cu infocare inimile membrilor.

Transilvania, intr'unu prea faimos discurs asupra literaturei române și *lipsa unei istorie critice a literaturei române,* zice intre altele (numĕrul din 15 Fevruarie 1868):

Din aceste inșirate până aci, de și numai pe scurt și așa zicĕnd ca prin treacĕt, v'ați putut convinge, Domnilor! că avem și noi literatură și încă ce literatură! Insemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin estensiunea sa și demnă de considerat prin prestanța sa!

Ce nu avem, ce ne lipsește dar?

Nu avem, ne lipsește, domnilor! un *panteon,* unde *atleții* adormiți ai literaturei noastre să-și afle recunoștința și remunerarea meritată, și lăngă tipurile lor să vedem strălucind acolo icoanele atleților,

cari sunt in viaţă şi lucră ăncă, ca vĕzĕnd exemplele lor mărețe, se invĕţăm etc.

In acelaşi discurs aflăm frasa :

Să punem o sărutare ferbinte şi pe modesta cruce a poetului *Ioan Văcărescu.* El a căntat amoarea, pocharul, primavara, gloriele perdute. Şi cănd căntà naţionalismul, părea că auzi umbra plăngĕndă a lui Stefan pe ruinele mucezite ale patriei căzute.

Miraculoase exemple de astă manie a exagerării se află in scrierile beletristrice, in *Familia,* in novela D-lui Marinescu *Petru Rareş,* in almanachul de la Oradia mare *Fenicc,* etc. In acest din urmă, daca ne aducem bine aminte, se relatează earăşi pe lung şi pe larg istoria propriei sale infiinţări, şi se spune intre altele că «Cestiunea vitală a Almanachului flăcarà necontenit pe buzele conducĕtorului.» etc. etc.

In chiar interesul jurnaliştilor austriaci noi nu putem decăt a ne esprimà pàrerea noastră de reu la aflarea unor asemenea abateri stilistice. Căci din causa lor foile de peste Carpaţi nu vor

putè pětrunde niciodată in masa poporului şi nu vor avè prin urmare nici o inriurire asupra societăţii române. In starea de faţă a culturei noastre este ăncă o cestiune controversată, dacă prin literatură in deobşte, fie cea mai bine scrisă, putem fi siguri a produce o deşteptare a simţului de viaţă in poporul român. Dar ceea ce e sigur şi mai presus de controversă este, că nişte scrieri pline de germanisme, de exagerări şi de confusiuni stilistice, ca cele arătate, nu pot avea nici cel mai mic resultat positiv asupra naţiunii noastre. Şi aceasta este o daună cu atăt mai mare, cu căt altmintrelea jurnalele române din Austria se deosibesc prin silinţa neobosită, prin regula şi consecinţa, cu care işi urmează fiecare direcţia sa politică.

III

Ne remăne a vorbì in fine despre ceea ce s'a numit in primul articul *falsa originalitate* in limba jurnalelor române austriace. Cu această numire am voit a calificà atăt introduc rea de prisos

a cuvintelor noue acolo unde avem deja primite alte cuvinte de acelaş inţeles, căt şi intrebuinţarea nemotivată de cuvinte vechi pentru alt inţeles decăt cel obicinuit. Prin urmare nu ori ce introducere de cuvinte noue şi nu ori ce aplicare de cuvinte vechi la inţelesuri noue constitue o originalitate falsă, ci eroarea se comite numai acolo unde introducerea este de prisos şi aplicarea falsă. In casurile din urmă insĕ ne credem cu atăt mai mult datori a combate o asemene tendinţă spre invenţiuni noue, cu căt fenomenul ei nu este isolat, ci stă in raport cu un şir de alte procederi analoage in literatura noastră. Aceeaşi originalitate falsă a autorilor şi aceeaşi tendinţă de a schimbà toate o intălnim şi in sfera gramaticală şi pe tĕrĕmul discuţiunilor ortografice.

Greşala fundamentală in toate aceste provine din necunoaşterea valoarei proprie, ce o are limba unui popor. Limba in ori ce manifestare a ei, in gramatică ca şi in espresiuni şi idiotisme, este un product necesar şi instinctiv al naţiunii, şi individul nu o poate niciodată modificà după ra-

ţiunea sa isolată. Fără indoială, limba nu există decăt in raţiunile indivizilor, şi toată viaţa ii este atĕrnată de cugetarea şi reproducerea in minţile generaţiunii presente şi a celor viitoare. Insĕ această viaţă in esenţă nu este reflexivă, ci instinctivă, şi se produce in majoritate cu forţa fatală a legilor naturale, şi nu după arbitriul reflecţiunii individului. De aceea limbele s'au inavuţit şi se inavuţesc totdeauna prin scrierile poeţilor geniali cari fără găndire la teoriele limbistice se esprimă după simţimĕntul ce-l au despre ceea ce este potrivit cu limba lor; dar nu se inavuţesc nici odată prin filologi, prin membri de societăţi academice, etc., a căror studiu reflexiv ii face capabili de a aflà legile ascunse ale simţimĕntului, după care poporul cu poeţii sei şi-au creat şi-şi măreşte limba, dar ii face totdeodată prin chiar faptul acestei reflecţiuni incapabili de a o formà şi reformà.

Singurul rol ce scriitorii reflexivi, filologii mai ăntăi, dar apoi şi ceilalţi prosaişti ai ştiinţei, ai politicei, etc., il potu avea in privinţa limbei lor materne, este de a i se supune fără impotri-

vire, de a o recunoaşte ca autoritate legală a naturei proprie a poporului lor. In această privinţă ei se află in posiţiunea fisicilor empirici, a căror chemare este de a descrie fenomenele şi de a le esplica, constatăndu-le legea după care se conduc, ear nu de a face hipotese, despre ceea ce ar trebuì să fie acele fenomene. Ce am zice de un astronom, care in loc să ne esplice legea mişcării lui Jupiter ne-ar spune că Jupiter după calculul seu s'ar cuvenì să se misce mai bine intre Mercur şi Venus, decăt să se misce intre Mars şi Saturn?

Tot aşa de nepotrivită ne pare procederea filologuluĭ, care ar voì să ne silească a zice astăzi *ursili*, in locu de *urşi*, sau *ul Domn*, in loc de *Domnul*, sau *meniciune* in locu de *menire*, motivănd asemene schimbări prin aceea, că aşa i se pare lui mai raţional.

Singura raţiune de ingăduit in această materie este usul poporului, care face lege, şi care işi are totdeauna causa lui binecuvĕntată şi mai profundă, decăt raţiunile filologilor. Astfel opurile cari se incearcă a siluì o limbă, precum sunt de exemplu la noi *Tentamen criticum* al

D-lui Laurian, *Gramatica* D. Cipariu, *Dicționarul Academic*, nu merită de a fi calificate decât de curiosități literare fără valoare practică în ceea ce privește direcția lor originală la formarea limbei.

Intre forma limbistică, ce unui individ ii apare mai rațională, și intre forma obicinuită in dialectul cel cult al poporului, nu este iertată nici măcar șovăirea. Forma individuală trebuește condemnată și usul trebuește priimit ca lege superioară.

Este de cea mai mare importanță pentru direcția sănătoasă a unei literaturi de a se pĕtrunde de acest adevĕr. Căci in oposiția intre formele gramaticale sau espresiile limbistice originale priimite de un numer mărginit de autori, și intre formele și espresiile obicinuite in dialectul cult al poporului, limba poporului remâne totdeauna deasupra, și nu este exemplu in istorie, ca vre odată să se fi intâmplat altfel. Resultatul necesar este dar, că o literatură scrisă in asemene mod remâne inapoi și se perde pentru popor, și că acesta iși continuă calea sa fără a

se putea luminà de învĕţătura altmitrelea poate solidă a literaţilor sei.

Când astfel de originalităţi se produc in scrieri ca cele citate ale D-lui Laurianu şi Cipariu, eroarea, deşi nu remăne mai puţin eroare, arată totuşi studiul răbdător şi consecuent, din care a izvorit şi, scusănd prin aceasta pe autorii sei, poate produce prin luminarea altor intrebări dealăturea oare care folos.

Dar cănd se vede mania originalităţilor din partea multor autori ai nostri, cari poate nici-odată nu au găndit cu seriositate asupra inovaţiunilor ce le incearcă, ci le introduc numai din deprinderea necoaptă de a face altfel decăt cum face toată lumea, atunci arma adevĕrată ce li se cuvine nu este cercetarea serioasă, ci persiflarea satirică precum a incercat-o domnul Alexandri şi locul propriu pentru ilustrarea acelor elucubraţiuni originale ar fi scena comică sau jurnalele de felul «Ghimpelui» şi a «Nichipercei».

Căteva exemple vor arată, că această judecată nu este prea aspră.

Junele poet de peste Carpaţi, D. J. C. Fun-

descu, autorul frumoasei poesii «Florica», publicată intr'unul din numerii trecuţi ai foaei noastre, reintornând din străinătate petrecù o zi in giurul nostru şi avù frăgezimea de a ne promite conlucrarea sa.

Aşa cetim intr'o pagină 411 a *Familiei.*

Lăsând la o parte imaginea petrecerei domnului Fundescu in *giurul* colaboratorilor «Familiei», ne intrebăm numai, ce insemnează «frăgezimea unui poet de a promite o lucrare»? Adjectivul *fraged* prin us convenţional se poate aplicà şi in inţeles mai ideal. Dar substantivul *frăgezime* aplicat in sfera ideale, işi aduce cu sine tot parfumul meseriei, de la care este imprumutat, şi dă frasei intregi un aer de nespusă brutalitate.

Şi apoi ce constructiune rea este acea a verbului *reintornare.* «D. Fundescu reintornând din străinătate»? Reintornând pe cine? Pe sine insuşi? Atunci româneşte se zice *reintornându-se*, cu constrnctiunea reflexivă.

Asemenea pe o pagină 144 a aceluiaş jurnal se zice:

Forcade *reîntorcĕnd* din Veneţia, a nebunit.

Româneşte : reîntorcêndu-se.

Nu cumva *Familia* are dorinţa originală de a stirpì verbii reflexivi din limba română?

Pentru a ne despăgubì, *Federaţiunea* din 9 Mai anul 1868 introduce un reflexiv acolo unde nu trebue să fie :

> Oare putem noi să *ne* uităm *de* acele zile?

Româneşte *uităm ceva* şi *ne uităm la ceva* dar nu *ne uităm de ceva.*

In acelaş numer vorbeşte *Federaţiunea* de un

> document de concesiune *referitoriu* la calea ferată de la Oradea mare.

Noi am apucat odată a zice *relativ,* precum zic toate limbele romane. Pentru ce să inventăm cuvêntul *referitoriu?* şi nota-bene când *document referitoriu* este un non-sens? Un om poate fi referitoriu—formă activă, dar un document este numai relativ—formă pasivă.

Insĕ dacă originalitatea a născocit forma de *referit* in loc de *relativ*, o compensează prin o intoarcere inversă a altei espresiuni obicinuite. După

ce toți ne am obicinuit a zice *o ofertă de bani*, aflăm in *Albina* din 12 Maiu

Consemnarea bunevoitoarelor *oblate* in favoarea Alumneului roman.

Și espresiunea *bunevoitoare* este falsă. Noi zicem *buna-voință*, insĕ zicem *binevoitor*, *binevoește*. Cu drept cuvent; căci substantivul se califică prin adjectiv, insĕ adjectivul și verbul se califică prin adverb.

Prin urmare *oblata bunăvoitoare* este o eroare atăt in contra obiceiului, căt și a gramaticei. Dar ce e drept—e originală!

Verbul *ferre* mai are și altele de suferit in jurnalele austriace. In No. 1 al *Transilvaniei* cetim despre

Referada d-lui Secretar,

unde obiceiul intrebuințează forma pasivă *relațiunea* saŭ, cănd aceasta e ambiguă, zice *raportul*. *Referada* are pentru noi un aer despretuitor. *Transilvania* nu fuge de cuvĕntul *raport*, căci il vedem intrebuințat in acelaș numĕr mai la vale; insĕ această concesiune la usul comun

ne o rescumpĕră și aci prin adjectivele baroce cu care își insoțește substantivul:

un raport *informativ* și *opinativ.*

In *Albina* din 12 Maiu se mai scrie

Drumurile suntu rele, mulțime de punți stau *sparte.*

In *Federațiunea* din 9 Maiu cetim trei espresiuni stranie de acelaș fel:

Protocolul ședinței trecute se *străpune* casei deputaților,

și apoi

Moțiunea să se *transpună* la Ministeriu,

și infine

Se decide *indrumarea* epistolelor la comisia de zece inși.

Nu cunoaștem ce pĕcate are verbul a *trimite* de se ferește d. colaborator al *Federațiunii* cu atâta stăruință de el și-l inlocuește cu espresii care de care mai estraordinare? Ce e drept, după mulțimea sinonimelor se judecă bogăția unei limbi și gradul de finețĕ al deosebirilor intelectuale intr'o națiune. Dar aceasta este un fapt, care se

află sau nu se află in masa poporului, şi dacă nu se află, nu se poate creà in mod artificial prin jurnalişti. Este o procedere nevrednică şi neadevĕrată, când işi dă cineva aerul de a avè mai mult decât are. Deosebiri fine ale noţiunilor, care trec peste sfera usului primit in popor, sunt iertate numai in tractate ştiinţifice, şi atunci intrebarea incetează de a fi limbistică, căci pentru cuvĕntul cel nou se dă o definiţiune proprie a lui şi prin urmare s'ar putea numì tot aşa de bine X sau Z.

In acelaş numer

In fiecare şedinţă ne surprind şese *până 'n ḑece* membri cu opuri frumoase originarie, cu poesioare mândre şi cu traduceri bune.

Noi zicem : şese până *la* ḑece membri, dar nu *până in.*

S'au deţermurit

cu inţeles de : s'a hotărit, pe când inţelesul propriu al cuvĕntului *deţermurit* ar fi mai curĕnd *s'au mărginit, s'au ingrădit.*

> Numerul din «Musa română» a eşit şi suntem foarte indestuliţi.

Limba de rĕnd zice mult mai bine *mulţămiţi; indestuliţi* este un compliment indoios pentru numerul 1 al acelei muse române.

Intr'o *conversare cu cetitoarele* in *Familia* se zice :

> De aceea vĕ spun din capul locului, să nu ve miraţi, de cumva veţi caşcà prea des cetind aceste orduri.

Ordurile *Familiei* insemnează rĕnduri.

Telegraful din 25 Aprilie vorbeşte de

> Mişcămintele politice,

adecă mişcările.

> Parte integritoare,

espresiunea consacrată din franţuzesce este *parte integrantă.*

Când ar zice *Telegraful intregitoare,* ai crede cel puţin, că vrea să romanizeze forma; dar *integritoare* nu are nici un motiv binecuvĕntat. După aceeaşi analogie am trebuì să zicem *de-*

lict flagrator in locu de *flagrant*. Tot aşa aflăm mai jos

Putere impunĕtoriă,

in loc de imposantă. Dar apoi şi

Prusia represintantă a intregului.

Va să zică nu este antipatia in contra formei *ant*, ci numai tendinţa de a vorbì altfel de cum vorbesc ceilalţi.

Foaea Societăţiĭ din Bucovina vorbesce de

tineri capaci.

O farfurie poate fi *capace*, un tĕner este *capabil*.

In *Albina* din 15 Aprilie

A dăruit doue stele de metal pentru *instinctul* emulaţiunei (la scolari),

adeca pentru instigarea.

Steagul s'a *binedis*

adecă s'a binecuvĕntat.

Transilvania din 1 Fevruarie (No. 4)

Administraţiunea *curgeà* in limba română.

Transilvania din 1 Mai

> Comitetul fu aşa zicĕnd improvisat cu punctele dechiaraţiunei D-lui secretar, neavĕnd comitetul timp a cugetà cu seriositatea cerută asupra acelora.

Comitetul improvisat cu puncte insemnează, că punctele s'au proclamat in pripă membri ai comitetului. Inţelesul insĕ este : Comitetul fu surprins prin.

Transilvania in No. I din 1 Fevruarie

> Domnul I. R. *pledează pre lăngă* propunerea D-lui Dr.

A pleda pe lăngă o propunere!

> Aceia, cari se cuprind cu asemine lucrări,

adecă se ocupă de.

> D. B. ia cuvĕntul şi intre atenţiunea generală aduce la cunoştinţa adunărei.

Intre atenţiune?

> Se rapoartă şi despre fondul destinat pentru *eternizarea* memoriei laureatului poet Andrei Mureşanu.

Aci originalitatea este de scusat. Limba română cu bunul simţ profan ce o caracterizează, nu ar fi aflat niciodată in vocabularul ei cel de rĕnd un cuvĕnt vrednic de a esprimà o idee aşa de incăntătoare in originalitatea ei! Ce simptom admirabil al timpului! Fonduri pentru eternizarea memorielor! Imortalitate după mĕsuri şi greutăţi!

Membrii asociaţiunei se adunarĕ impreună cu un numĕr respectat de ospeţi.

Numer respectat? Poate respectabil.

Asemenea *Federaţiunea* din 21 Aprilie:

O batae intre Poartă şi Persia se vede a fi neincunjurată.

Vrea să zică: de neincunjurat (neincunjurabilă).

Şi in *Telegraful* din 14 Martie:

Treaba *cestiunată* nu se va decide.

Adecă treaba in cestiune. Ce inţeles poate avea *treaba cestionată?*

Multă supărare face acelor jurnalişti şi cuvĕntul *Frances. Frances* e un cuvĕnt bun românesc, obicinuit de mult timp in România liberă, format după analogia curată a limbei noastre,

Genova — Genoves, Holanda — Holandes, etc. Dar aceasta nu-l apără de respingerea confraţilor de peste Carpaţi, cari caută care de care numiri mai originale pentru a-l inlocuì. *Transilvania* vorbeşte de un poet *franc; Albina* de o parte *francească,* alţii de *francic,* alţii de *franco galic,* şi cu toate aceste *frances* este şi remăne cuvĕntul cel mai bun. *Franco-galic* se rapoartă la timpurile evului vechiu şi nu se potriveşte cu insemnarea actuală, ear *franc, francesc, francic* sunt de a dreptul false, referindu-se la Franci, seminţie germană *(Franken),* şi nu la Francezi *(Franzosen).*

Transilvania in primele sale numere publică o *privire fugitivă peste literatura română,* in felul ei un model caracteristic. Autorul din estasă in estasă ajunge la culmea sublimului, face şi pasul despre care vorbeşte rĕutăciosul proverb frances, şi conchide, că noi avem şi eroi şi literatură in calitatea şi cantitatea dorită şi că acum ne lipseşte numai *un Plutarch* şi o *Istorie critică a literaturei naţionale* (pag. 84). Aceste idei sunt

esprimate intr'un stil, a cărui originalitate se va apreţià din următoarele doue probe:

> Enache Cogălniceanu, eroldul de pe urmă al cetăţii naţionali in Moldo-Romănia, a depus trompeta sa.

Şi in partea finală:

> Eaca colea falanga politicilor şi a publiciştilor....; mai colea alţii, care işi culeg merite pe cămpul verde al ştiinţelor naturali; alţii cari asudă pe piscurile ţepeşe ale filosofiei, etc.

Să mai continuăm cu citaţiunile? Să mai vorbim de *lucrăţivitatea ştiinţală,* de *limba propuneţivă* şi *fiinţală,* de *meniciunea şi de repeţiciunile,* de aşezămintele *pusăţive* ale *Foaei* din Bucovina?

Credem, că exemplele de pănă acum sunt de ajuns, şi că cetitorii sunt puşi in stare de a judecà inşii in cunoştinţă de causă despre dreptatea unei oposiţii critice in contra degenerării limbei din jurnalele austriace.

Această datorie odată implinită, putem ingădui fără impotrivire, că publicistica romănă in Austria se află intr'o posiţie mai grea decăt cea

din România liberă, prin elementele străine, in mijlocul şi in contra cărora este silită a se luptà. In această imprejurare scriitorii jurnalelor politice (dar nu a celor literare) vor putea aflà o scusă pentru negrijirea formei, sub care işi presintă ideile — o scusă, nu atât inaintea publicului, cât mai mult pentru liniştirea conştiinţei D-lor private. Căci inaintea publicului şi privind lucrul in sine insuşi, precum trebue privit, fără considerări personale, cerinţa unei limbi curate, este o cerinţă absolută, de la a cării implinire nu se poate dispensà nici un jurnal, care işi respectează publicul sau cel puţin se respectează pe sine insuşi in misiunea ce şi-a ales-o de a fi conducĕtorul poporului pe calea regenerării naţionale.

DESPRE SCRIEREA

LIMBEI ROMANE

PREFAŢĂ

LA EDIŢIA D'INTAI

In Iassi s'a format o Societate literară, «Junimea», pentru a cărei scopuri era neapărat de trebuinţă a se hotărì o ortografie a limbei române. După discuţii prelungite fără sistem, toţi membrii ne am incredinţat, că prin opinii fragmentare asupra deosebitelor experimente ortografice, ce s'au ivit până acum in scrierile autorilor români, nu se aduce nici un folos, şi că intrebarea trebueşte odată cercetată in mod sistematic şi complet, aşa incât să se câştige criteriul adevĕrat pentru judecarea materiei intregi.

Sub impresia acestei cerinţe fură scrise paginele următóre. Publicarea lor provine mai ăntăi din datoria de a presinta publicului cetitor justificarea ortografiei adoptate. Şi apoi ne a condus credinţa, că ele vor putè contribui la inlesnirea greutăţilor alfabetice, ce ocupă intr'un grad aşa de mare atenţia autorilor romăni.

Dacă din această causă tractatul ortografic de faţă va afla cetitori, şi cetitori critici, ii rugămu să observe, că desvoltarea ideilor cuprinse in el se face pe cale demonstrativă, atăt după cercetări fonetice asupra alfabetului latin, căt şi prin deducţiuni din principiul scrierii analisat in partea a treia. Fie-care opinie işi află dar inţelesul şi justificarea numai in legătură cu cele ce o preced şi ce o urmează, şi de aceea o critică, care ar despică cateva frase isolate, ar fi nedreaptă. *Principiis obsta.*

Cu această reservă insĕ primim ori ce discuţie asupra materiilor propuse şi vom urmărì cu luare aminte tóte observările, ce ni s'ar face. In deosebi suntem datori a susţinè lupta cu scoala etimologică şi cu cea fonetică, dacă vor respunde

objecţiilor ce le facem; până când in fine se va inţelege puterea tuturor argumentelor şi se va putè pronunţà o judecată in cunoştinţă de causă.

Iassi, in Iunie 1866.

Discuţia cu scoala etimologică şi cu cea fonetică, la care ne aşteptam după publicarea ediţiei I, nu a urmat. Ce e drept, *Foaia Societăţii* din Bucovina a făcut o relaţie bine-voitoare despre incercarea noastră; *d. Sbiera* intr'o disertaţie a sa, *d. Cihac* in preţiosul seu dicţionar etimologic o amintesc; dar de folosul unei critice adevĕrate am fost lipsiţi. Un autor de la Blaj şi-a dat osteneala de a ocupà multe coloane din *Archivul filologic* al domnului Cipariu cu critica noastră in deobşte, insĕ maniera sa puţin literară nu ne-a iertat alt respuns decât tăcerea. (Vezi mai jos *Observări polemice*).

Ast-fel şi in această ediţie a doua, de altmintrelea revĕzută şi indreptată, critica etimologismului şi a fonetismului remâne in tăria ei relativă de mai nainte.

Bucureşti, în Ianuarie 1873.

PARTEA ÂNTÂI

DESPRE LITERELE LATINE PRIMITE DE NOI FĂRĂ SCHIMBARE

Seculul al XIX se va numi in Istorie cu drept cuvênt seculul naţionalităţilor. In el s'a lămurit şi se realizează idea, că popoarele sunt chiemate a se intărì in cercuri etnografice, deosebindu-şi fie-care misiunea istorică după propria sa natură. Pe lăngă tesaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fie-care tĕrĕmul seu aparte, in care işi desvoltă in mod special individualitatea şi, separăndu-se aci de toate cele-alte, işi constitue naţionalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să'şi aibă o formă de stat naţională, şi mai ales o literatură şi o limbă naţională.

A fost dar urmarea cea mai dreaptă a ideilor timpului in care trăim, dacă şi intre Romăni s'a deşteptat in seculul acesta conştiinţa naţionalităţii lor şi a căştigat astăzi valoarea unui adevĕr lăţit şi inrădăcinat in popor. Fie-care Romăn ştie că e Roman, şi in ori ce va face el de acum inainte, va căuta cu necesitate a se pune in legătură pe cat va putè mai nemijlocită cu tradiţiunea latină de la care insuşi a primit viaţa sa intelectuală. Noi suntem viţă latină — eaca puntul de plecare al civilizaţiei noastre, eaca adevĕrul ce este menit a deveni cel mai important in zioa, in care pe toate sferele desvoltării noastre vom şti a'i trage urmările practice.

Până acum acest adevĕr avù numai in limba şi in scrierea noastră o urmare mai practică, şi aceasta cu tot dreptul. Căci pentru Romăni limba este cea mai scumpă remăşiţă de la strămoşii latini, care astăzi intr'un timp de decadenţă le aminteşte ăncă o nobilă antichitate şi care tot-deauna le a fost busola unică dar sigură spre a le pĕstra justa direcţie şi a-i preserva de rătăcirea şi perderea in mijlocul va-

lurilor de popoare imigrante ce băntuiră Dacia lui Traian.

După limbă insĕ se indreptează şi scrierea. In momentul in care Romănii s'au pĕtruns de adevĕrul că limba lor este o limbă romană, in acel moment şi forma esterioară sub care avea să se presinte aceasta, adecă scrierea sau, esprimată prin elementele ei, literele trebuiau să fie luate tot de la Romani. Şi astfel alfabetul slavon, care invĕlea mai mult, decăt revela limba romănă şi pe care il primisem numai dintr'o oarbă intămplare esternă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă şi fu inlocuit prin alfabetul latin. Această innoire este o urmare aşa de naturală a latinităţii poporului nostru, incăt nu noi trebue să dovedim, pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să ne probĕze, pentru ce să imprumutăm de la străini literele lor, după ce ştim că avem pe ale noastre?

Primim dar astăzi alfabetul latin pentru scrierea cuvintelor romăne.

Insĕ cum? — La această primă intrebare vom respunde apucănd lucrul de la inceput, şi insi-

stăm asupra acestui inceput, fiind că numai aşa putem scoate intrebarea din starea confusă in care au adus-o ortografistii noştri prin disputele lor asupra metoadei fonetice, etimologice, fonetico-etimologice, şi cum le mai chiamă. O metoadă inainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică, trebue să fie simplu logică.

Pentru ca să luăm dar lucrul in adevĕr de la inceput, noi presupunem ca pănă in minutul acesta am scris numai cu buchile slavone şi că acum pentru ăntăia dată ne incercăm a introduce literele latine. Această metamorfosă va incepe fără indoială cu constatarea sonurilor ce voim a le scrie de acum inainte cu semne romane.

Sonurile limbei române sunt in numĕr de 27 dintre care 20 consonante şi 7 vocale. Consonantele sunt :

Б	ч	d	ф	г
x	k	л	m	n
п	p	c	т	в
џ	z	ш	ц	ж

Ear vocalele :

a	e	i	o	ȣ	ъ	î

Acum vom căuta pentru fie-care din ele litera latină corespunzĕtoare. Aci insĕ intimpinăm prima greutate insemnată : adecă de a şti cum pronunţau Latinii literele lor.—Când nu am avè decât mănuscriptele latine dintr'o singură epocă fără alte notiţe şi fără legătură cu alte limbe, greutatea ar remănè neridicată saŭ cel puţin nu s'ar putè inlătură cu siguranţă ştienţifică. Insĕ din norocire căteva elemente auxiliare contribuesc a hotări chestia in parte :

1. Romanii nu au perit cu totul, ci au lăsat descendenţi in popoarele romane de astăzi, in Italieni, Francesi, etc. Fie-care din aceste popoare, pe lăngă deosebirea lor născută din amestecările cu deosebite neamuri, are o parte comună in limba, adecă — pentru casul nostru —in pronunţarea sa. Această parte comună nu poate să provină decăt de la originea comună, de la Romani. De aci căştigăm regula, dacă nu absolută, cel puţin foarte probabilă : *Consonantele şi vocalele, a căror pronunţare este identică la toate popoarele romane de astazi, s'au pronunţat in acelaşi mod şi de Romani.*

2. Multe cuvinte romane, mai ales nume proprii, se află scrise cu literele unei limbi contimpurane, adecă a Grecilor, şi din comparaţia acestor semne intre ele şi cu limba greacă de astăzi ne resultă un nou mijloc de a fixa pronunţarea latină.

3. Ne au remas de la inşii autorii romani notiţe care ne esplică destul de lămurit cum se pronunţau căteva din literele latine. Asemene notiţe se află mai ales in gramatistii din timpul decadinţei, Donatus (sec. IV p. Ch.), Diomedes, Marius Victorinus (sec. IV) şi Priscianus (sec. VI); mai nainte ăncă în Varro *de lingua latina*, in Quintilian, căte unele şi in Aulus Gellius, etc.

4. In fine avem probe despre scrierea latină in deosebite timpuri. Din compararea schimbărilor ce se ivesc in scrierea unuia şi aceluiaşi cuvĕnt se poate asemene inţelege pronunţarea literelor lui. (1)

(1) O epocă nouă in ştiinţa epigrafică incepe cu investigările lui Ritschl din Bonn (acum in Leipzig). In cercetările fonetice ce urmează, ne-a ajutat vol.I. din Doctrina elementară a limbei latine de K. L. Schneider (Berlin 1819), o autoritate in această materie.

Inzestraţi cu aceste mijloace şi regule, aflăm cu siguranţă că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie cu următoarele litere latine, fiind-că şi Latinii le ceteau aproape tot aşa: (1)

Pentrn	sonul	român	б	litera	romană	b
»	»	»	d	»	»	d
»	»	»	г	»	»	g
»	»	»	л	»	»	l
»	»	»	m	»	»	m
»	»	»	n	»	»	n
»	»	»	п	»	»	p
»	»	»	p	»	»	r
»	»	»	c	»	»	s
»	»	»	в	»	»	v
»	»	»	z	»	»	z
»	»	»	a	»	»	a
»	»	»	o	»	»	o
»	»	»	ȣ	»	»	u

(1) Cel puţin in timpul ce ne priveşte, adecă de cănd ocupară Dacia şi puseră fundamentul etnografic pentru poporul român de astăzi, prin urmare de la sec. II. d. Chr. Mai in vechime se inţelege că nici sonurile nici literele latine nu erau toate fixate, *B* se confundà cu *V*, *V* cu *U*, *U* cu *O* şi *I*, etc.

Unii din scriitorii nostri nu ne lasă nici această posesie de patrusprezece litere in siguranţă, ci scriu d. e. chiar sonul român **i**, căruia in mod necontestabil ii corespunde semnul latin **i**, cu alte semne, când cu **e**, când cu **a**, şi aşa pentru toate vocalele şi pentru multe consonante. In loc de *dimineaţă,* ei scriu *demanetia,* in loc de *puteam poteamu,* etc. Acesti scriitori sunt etimologistii. Causele scrierii lor fiind insĕ limbistice, şi nu alfabetice, nu se pot analiza acum, ci se vor critica pe larg in partea a patra a cărţii de faţă. Aci, pentru a nu intrerupe şirul cercetărilor noastre alfabetice, anticipăm in contra lor regula ortografică : *acele sunete române, pentru cari se ştie litera latină corespunzĕtoare, se scriu cu această literă, abstrăgĕnd de la considerări etimologice.*

Ştim dar să scriem cu litere latine patrusprezece din sonurile noastre; remâne ăncă de aflat, cum să esprimăm pe celelalte treisprezece. Pentru literele fiecărui din ele vom face o cercetare deosebită.

e

După cum se ceteşte astăzi limba latină, sonul **e** are trei litere : **e, ae** şi **oe.** Să'l scriem şi noi cu toate trei sau numai cu semnul **e**?

Dacă cercetăm, pentru ce Latinii scrieau diftongii **ae** şi **oe**, vedem din căteva indicii sigure, că aceasta se făcea, fiindcă pronunţau amĕndoue vocalele, **a** şi **e**, **o** şi **e.** Când genitivul de la *familia* se scriea *famili***ae,** atunci se şi cetea familia-e, ba chiar **a** se auzea mai mult decăt **e;** cuvĕntul scris *foederati* se şi cetea fo-ederati; etc.

Probele pentru aceasta sunt cunoscute filologilor. Noi compilăm pe cele mai importante :

ae se confunda cu *ai,* ceea ce nu ar fi fost cu putinţă, dacă s'ar fi cetit *e,* ci numai dacă se cetea *a-e.* Virgilie (Aen. III, 354) scrie : *Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,* in loc de *aulae.* In alt loc (Aen. IX, 26). *Dives equum, dives pictaï vestis et auri,* in loc de *pictae.*

In latinitatea veche se punea *aï* de regulă in loc de *ae,* de şi se află şi *ae, Aidilis, quai-*

stor, Aimilius, aire, in loc de *Aedilis, quaestor, Aemilius, aere.* In inscripţiuni mai noue se află acelaşi cuvěnt scris cănd cu *ae* cănd cu *ai,* d. e. *Caesaris* şi *Caisaris. Caisar* in loc de *Caesar* se află ăncă in monumente din timpul lui Vespasian.

Vel. Long. (pag. 2222), vorbind despre ortografia declinaţiunii ăntăi, zice că se poate scrie *ae* şi *ai* in singular şi in plural *(sed nihil obstat quo minus hoc aut illo modo—ai aut ae—scribamus in utroque numero).*

Cuvintele *quapropter* şi *antehac* provin din *quae propter* şi *antehaec.* Perderea lui *e* şi mănţinerea lui *a* arată nu numai ca diftongul *ae* nu se cetea *e,* ci că din contră *e* se auzea mai puţin decăt *a* şi se putea absorbi de către acesta.

Foarte lămurit este un pasagiu din Quintilian : «Silaba *ai,* pe a cărei literă a doua noi am schimbat-o acum in *e,* o pronunţau cei vechi in mod variu prin *a* şi *i,* unii totdeauna ca Grecii, alţii numai in genitivul şi dativul singular, de unde a introdus Virgilie in versurile sale *pictaï vestis* şi *aulaï;* ear in pluralul acelorași

cuvinte intrebuințau pe *e, hi Syllae, Galbae.»* *(Ai syllabam cuius secundam nunc E literam ponimus, varie per A et I efferebant, quidam semper ut Graeci, quidam singulariter tantum, quum in dativum vel genitivum casum incidissent, unde «pictai vestis» et «aulai» Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero E utebantur, hi Syllae Galbae. Quint. Inst. orat. I, 7).*

Asemene *oe* se află confundat cu *oi,* ceea ce probează că nu s'a cetit *e* sau *ö*, ci *o-e. Oinone* şi *Oenone*, *Coilius* şi *Coelius*, *coiperit* in loc de *coeperit*, in Senatus consultul de Bacchanalibus *foideratei* in loc de *foederati* etc.

O confirmare mai mult ne dă faptul, că unele cuvinte latine, cari pe urmă se scrieau (şi ceteau) cu *u*, la inceput se scrieau (şi ceteau) cu *oe*. Căci transițiunea de la *oe* spre *u* nu s'a putut face decăt dacă in *oe* se auzea mai ales *o*. Cicero (De Leg. III, 3) citează o lege vechie: *Ast quando duellum gravius discordiaeve civium escunt, oenus idem iuris quod duo consules teneto,* unde *oenus* stă in loc de *unus*. Şi mai departe (III, 4):

at si quid erit quod extra magistratus coeratore oesus sit, etc., in loc de *curatore usus.*

Din cele arătate resultă că, dacă găsim in manuscripte vechi confusiune intre *ae* şi *e,* şi intre *oe, e* şi *ae,* aceasta provine de la confusiunea ce existà in insaşi pronunţarea cuvintelor respective, ear nu numai in scris. Când se scria dar *saeculum* şi *seculum, coena* şi *cena,* atunci se şi cetea *sa-eculum* şi *seculum, co-ena, ca-ena* şi *cena.* O probă definitivă ne dă Varro in această privinţă. « La ţară multe cuvinte se pronunţă cu *e,* d. e. hedus, cărora in oraş li se adaugă un a, haedus.» *(In Latio rure hedus quod in urbe, ut in multeis, a addito haedus.* Varro. De Lingua latina, IV, 19; după edit. Nisard V, 97.)

Deabia in timpul din urmă, adecă in seculul de mijloc, când nu mai trăiau Romanii, s'a lăţit asupra tuturor cuvintelor negligenţa pronunţării lui *ae* şi *oe* ca *e* şi *ö,* şi astfel se esplică falsa cetire de astăzi. Noi insĕ nu avem a ne ocupa de pronunţarea călugĕrilor seculului de mijloc, ci de alfabetul latin din timpul Romanilor.

Prin urmare sonului român **e** *ii corespunde o*

singură literă latină, care să fi fost pronunţată in acelaşi mod, adecă **e**, *şi astfel se va scrie numai cu semnulu* **e.**

i

Sonul **i** are in manuscriptele latine trei semne **i, j, y.** Să cercetăm, pe care să'l primim.

Litera *y*, imprumutată de la Greci, nu se află din vechime in alfabetul latin, şi in genere nu se află in nici un cuvĕnt latinesc, ci numai in cele luate de la Greci. Cicero ne spune că pe timpul lui Ennie, adecă pe la an. 180 inainte de Christos, nu se intrebuinţa *y*, ci că s'a introdus deabia in timpul seu, adecă in seculul ăntăi inainte de Christos. (*«Burrum» semper Ennius, nunquam «Pyrrhum»; «Bruges», non «Phryges», ipsius antiqui declarant libri; nec enim graecam literam adhibebant. Nunc autem etiam duas.* Orat. XLVIII).

Cuvintele cu *y* luate din vechime de la Greci sau cel puţin comune amendoue popoarelor, sunt scrise şi pronunţate in latineşte de regulă cu *u*,

căteva cu *i*, nici odată cu *y*. Inlocuirea lui *y* prin *u* a fost cu atăt mai naturală, cu căt o ginte a Grecilor înşii, Eolii, ceteau pe *y* de multe ori ca *u*, de unde se şi află in inscripţii eolice *ov* in locu de *v*. (1)

Astfel avem in latineşte : *angulus* (ἄγκυλος), *cluo* (κλύω), *cubus* (κύβος), *cutis* (κύτος), *duo* (δύο), *mullus* (μύλλος), *muraena* (μυραινα), etc. Nume proprii sunt foarte puţine; cu atăt mai frapant este exemplul oraşului *Cumae*, grecesce Κύμη, care era togmai o colonie eolică. Pentru vechia schimbare a lui *v* in *i* sunt puţine exemple : *stipes* din στύπος, *stilus* din στύλος, *lacrima* din δακρυον, *Ulixes* din Ὀδυσσεὺς, etc.

După ce astfel limba latină se formase dejà in scrierea ei, fără a avè pe *y*, Romanii intrară in contactul literar cu Grecii, prin care se caracterisează cultura lor de la Cesar până la căderea imperiului. Cu această ocazie auziră sonul *v*, pe care Grecii de atunci nu'l pronunţau nici *u*, nici *i*, ci cu un son mijlociu, poate *ü*. Dovadă

(1) Boeckh, Staatshaushalt der Athener, II, 397.

pentru aceasta este un pasagiu din Quintilian, unde zice: noi Romanii nu avem doue din cele mai plăcute sonuri ale Grecilor, dintre cari unul este vocală *v*, şi astfel ne am dedat a le imprumuta sonul şi litera, decăte ori intrebuinţăm vre un nume grecesc, d. e. Ephyris. *(Et jucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur.... ut in Ephyris etc.* Inst. Orat. XII, 10, Edit. Nisard pag. 471, 472).

De ce dar au introdus Romanii in căteva cuvinte străine imprumutate de la Greci, şi mai ales in numele proprii, litera *y?* Fiindcă această literă avea să insemneze o vocală nouă, care nu era nici *u* nici *i*, ci un alt son mijlociu, pentru a cărui scriere a trebuit să priimească litera *y*. Romanii cănd scriau Pyrrhus, nu ceteau nici Pirrhus, nici Purrhus, ci Pürrhus etc. Din contră acele cuvinte, care in greceşte se scriu cu *v*, pe care insĕ Romanii le ceteau cu *u* sau cu *i*, le aflăm scrise in latineşte cu *u* sau cu *i* şi nici odată cu *y*, după cum arătarăm mai sus.

Prin urmare noi, care nu mai avem in limba noastră vre un son corespunzĕnd lui *y*, nu putem introduce această literă pentru scrierea vocalei *i*. Inşii Latinii astăzi, când ar pronunţa cuvĕntul **тiпоrpaфie** ca noi, adecă *i* in prima silabă, nu ar scrie nici odată *typographie*, ci *tipografie*, precumu au scris *stipes* şi nu *stypes*, etc.—Este dar de combătut in ortografia noastră primirea lui *y*, precum o incearcă căţiva autori din Bucureşti. Exemplul scrierii francese sau germane la care poate se găndesc dumnealor, nu este nemerit in casul nostru. Limba francesă are o literatură scrisă, care ţine in şir neintrerupt de la căderea Imperiului Roman, sau cel puţin de la a. 1000, până astăzi, *ortografia lor este dar o ortografie tradiţională*, şi în faţa unui obicei aşa de vechiu se poate pleca raţiunea. Dacă intrebăm pe Francesi, pentru ce scriu astăzi d. e. numele Cyprien cu *y*, singurul lor respuns este, că il află scris cu *y* de sute de ani şi il pĕstrează tot aşa. Pentru noi insĕ, care nu avem vre o tradiţiune ortografică, ci care introducem acum pentru prima oară alfabetul latin

din secului II, d. Chr., pentru noi primirea lui *y* este imposibilă, fiindcă ar fi togmai in contra spiritului scrierii latine pe care voim a o introduce.

Atât pentru lepădarea lui *y*. Ce se atinge de *j*, aceasta este o literă pe care nu o cunoşteau Romanii cei vechi. Ea s'a primit mai tărziu in manuscriptele lor, de către gramatistii decadinţei, pentru a deosebi cele doue nuanţe ce le aflăm in pronunţarea lui *i*, adecă *i* consonans d. e. *jacio*, şi *i* vocalis, d. e. *fluvius*. Ce mică trebue să fi fost deosebirea pronunţării, se vede din faptul că, pe când *i* in *jacio* era consonant şi se scria de gramatisti cu *j*, acelaşi *i* in *iambus* era vocal şi se scria cu *i* (1). Trebuinţa acestei deosebiri n'a putut dar să existe decât pentru prosodia latină care observa cu atâta luare aminte

(1) Romanii nu au cunoscut sonul ж, şi nici gramtistii când au introdus pe *j* nu l-au putut ceti ca ж, d. e. жачео. Căci ж este o consonantă aşa de pronunţată, incât dacă Latinii ar fi cetit *Pompejus* = Помпежѹс, atunci vocativul nu ar putè fi *Pompej*, ci *Pompeje*. Asemene *ajo* nu ar putè avè in persoană 2, *ais, ait,* ci *ajis, ajit,* ceea ce nu este. Dar o repeţim : in manuscriptele latine vechi nu se află *j* de loc.

hiatul, precum şi lungimea şi scurtimea vocalelor prin poşiţiune, şi aşa vedem că *i consonans* nu produce hiatus, de şi este preces de o vocală, şi produce in contră posiţiune, când este insoţit de o consonantă. Tot astfel, pe când silaba d'intăi a cuvêntului *fluvius* este scurtă, Virgilie o intrebuinţează ca lungă prin posiţiune, făcĕnd pe *i consonans*, de aceea gramatistii au şi scris in asemene casuri *fluvjus.* Insĕ in scrierea prosaică deosebirea aceasta nu a avut nici o insemnătate, şi aşa Romanii in scrierea lor n'aŭ primit doue litere osebite pentru nuanţele lui *i*. Prin urmare nici noi nu le vom primì, şi aceasta cu atăt mai mult, cu căt acel *i consonans* in multe cuvinte romăne a devenit o adevĕrată consonantă foarte deosebită de *i*, adecă ж, şi dar *j* va remănè intrebuinţat pentru scrierea lui ж.

In contra acestei simplificări a scrierei lui *i* se opun etimologistii, in fruntea lor Cipariu. Ei scriu pe *i consonans*, care la noi provine din immuiarea unei consonante, de regulă a lui *l*, cu consonanta primitivă, d. e. *liertare* in loc de *iertare*

(libertare), copili in loc de *copii,* etc. Etimologismul nu ne pare de ingăduit in ortografie şi de aceea trebue să combatem şi scrierea lui *i* precum se află la Cipariu. Ear causele pentru şi contra le vom discuta in partea a patra a disertaţiunii de faţă.

Mai mult de cause fonetice, decăt etimologice ne pare a fi condus un ălt gramatist romăn, D. Circa, cănd scrie pe *i consonans* cu *y;* d. e. *gayină.* Noi suntem in contra acestei scrieri. Mai ăntăi introducerea lui *y* pentru acest cas ar fi o adevĕrată eroare paleografică. In paginele precedente am arătat, ce insemnare a avut *y* in alfabetul latin şi cum astăzi nu se poate primì la noi nici chiar in cuvintele, in care se află primit la Romani, fiindcă astăzi a dispărut sonul pentru care se introdusese in vechime. Acum dacă nu introducem pe *y* in cuvintele speciale, in care il pĕstrează alfabetnl latin, cu ce drept l-am lua şi l-am intrebuinţa pentru un son, pentru a cărui insemnare nu a funcţionat el nici odată la Romani?

Să nu uităm puntul de plecare. *Noi nu sun-*

tem astăzi chiemaţi a inventa alfabete şi a face proiecte de creaţiuni grafice : noi avem a introduce alfabetul latin. Din momentul in care este constatat, că in alfabetul latin *y* avea de insemnat sonnl *ü* sau un alt son analog, ear nu *i*, nu ne mai este iertat a-l intrebuinţa pentru *i consonans*. Altfel perdem ori ce regulă, şi in loc de vechiul şi cunoscutul alfabet latin, introducem fantasiile moderne ale vre unui autor mai mult sau mai puţin ingenios, in or ce cas insĕ prea individual pentru a deveni legislator ortografic.

A doua oposiţie ce am face-o D-lui Circa, primind deosebirea intre cele done pronunţări ale lui *ĭ*, este, că alfabetul nu e chiemat şi nici nu e in stare a insemna toate nuanţele sonurilor unei limbi. (1) Şi Romanii au avut, ca şi Românii, amĕndoue sonurile lui *i*, şi cu toate aceste s'au mulţămit cu o singură litera. Pentru ce noi să fim mai dificili? Tot ce am putè dar ingădui D-lui Circa ca controversă de discutat,

(1) Dovedirea acestei restricţiuni a sistemului fonetic se află in partea a III-a.

ar fi insemnarea lui *i consonans* prin dïëresis sau prin doi *i*, aşa incăt exemplul citat s'ar scrie *găïna* sau *găiina* etc. In această privinţă ne poate susţinè un pasagiu din Quintilian, unde in privinţa vocalelor sfătueşte pe gramatisti să deosebească pe cele ce s'au primit ca consonante, d. e. *i* in *coniicit*, şi apoi le spune că Cicero avea obiceiul de a scrie *Aiio* şi *Maiia* cu doi *i*, pentru a esprima acea natură consonantică a lui *i*. *(Atque etiam in ipsis vocalibus grammatici est videre, an aliquas pro consonantibus usus acceperit. . . . Atqui litera I sibi insidit; coniicit est ab illo iacit. Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiiamque geminata I scribere : quod si est, etiam iungetur ut consonans.* Quint. *Instit. oratoricæ 4).* Insĕ togmai *neprimirea* acestei maniere a lui Cicero din partea celorlalţi scriitori Romani ne probează, căt de puţin voiau Romanii să deosebească in scris pe *i consonans* de *i vocalis;* in or ce cas chestia astfel pusă, fiindcă nu mai priveşte introducerea unei noue litere, ci numai duplicarea unei litere dejà primite, iese din sfera cercetărilor alfabetice ce formează ob-

iectul cărţii de faţă, şi devine o controversă gramaticală.

Resultatul final al discuţiunii de mai sus este: *sonului romăn* **i** *ii corespunde o singură literă latină,* **i,** *şi prin urmare se va scrie numai cu semnul* **i.**

Ж

ж este un son necunoscut Romanilor. Cănd zicem necunoscut, nu inţelegem cuvĕntul in mod absolut, ci zicem numai, că nu aflăm indicii sigure, cari să ne facă a presupune existenţa lui ж la Latini. Din contră avem indicii care o neagă, după cum vĕzurăm in nota de la pag 91.

Considerănd insĕ, că in cuvintele adevĕrat romăne, ж se naşte totdeauna dintr'un *i*, sau deadreptul prin intărire consonantică, sau dintr'un *z* care tot prin influinţa lui *i* s'a schimbat in ж, precum prin aceeaşi influinţă din *d* se făcuse *z*, conchidem: că sonul ж este o dependinţă consonantică a lui *i* şi astfel il scriem cu semnul dejà adoptat in acest cas, adecă cu *i* lung sau *j*.

(Exemple : jocu=*ioco*, judec=*iudico*, jur=*iuro* june=*iuvenis*, junghiu=*iugulo;* repejune din a repezì, putrejune din a putrezì, etc.).

Sonul român ж se va scrie dar cu j.

Φ

In alfabetul latin după pronunţarea modernă sonul *f* are doue litere : *f* şi *ph*. Vom vedè insĕ, că această pronunţare nu este potrivită cu cea latină, care făcea osebire intre *f* şi *ph*.

Literele *ph*, ca şi *y*, s'au introdus de Romani numai in căteva cuvinte greceşti, pentru a esprima sonul φ, pe care nu-l aveau Romanii şi căruia nu'i corespundea litera lor *f*, aşa incăt au fost siliţi a circumscrie. Litera *f* se pronunţa la inceput altfel decùm o pronunţăm noi astăzi. Quintilian, in pasagiul suscitat, 'ne spune lămurit : «Limba latină este mai aspră de căt cea grecească, şi ne lipsesc chiar doue sonuri din cele mai plăcute ale Grecilor, unul vocala *v* şi altul consonanta φ, pe care le imprumutăm de căte ori intrebuinţăm cuvintele lor, d. e. E hy-

ris şi Zephyris. Cănd le cetim greceşte, pare că ne suride limba cu o graţie neesprimabilă; ear cănd le scriem cu literele noastre, au ceva surd şi barbar, şi in locul lor se pun nişte sonuri triste şi dure pe care nu le cunoaşte Grecia. Căci litera a 6-a a alfabetului nostru, adecă f, mai că nu se pronunţă cu voce omenească, sau mai bine nu se pronunţă cu nici o voce, ci trebue să fie şuerată pintre dinţi». *(Latina facundia...... est ipsis statim sonis durior; quando et iucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod quum contingit, nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in Ephyris et Zephyris : quae si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, et velut in locum earum succedent tristes et horridae, quibus Graecia caret. Nam et illa quac est sexta nostrarum, paene non humana voce vel omnino non voce potius inter discrimina dentium efflanda est.* Quint. *Instit. orat.* XII, 10).

Aşa dar pentru scrierea sonului φ, fiindcă *f*

nu se potrivea cu el, au fost siliţi Romanii a inventa pe ph. Ce se atinge de pronunţarea lui *f*, filologii se ostenesc mult a o imita după descrierea lui Quintilian, fără a-şi putè bine inchipuì sonul latin. (Spalding ajunge, chiar până a crede, că *f* se cetea ca v frances pe când v s'ar fi cetit ca w engles etc.)

Pentru noi, cari am pĕstrat multe din particularităţile ce se aflau in pronunţarea străbunilor nostri, descrierea lui Quintilian este foarte limpede şi in dĕnsa recunoaştem togmai modul cu care o mare parte a poporului român din Transilvania şi Banat pronunţă ăncă astăzi pe *f*, ei zic *χiu* in loc de *fiu* (cu un χ şuerător); *χerbinte,* etc.

Vom inţelege acum fără greutate, cum *f* era la inceput un fel de aspiraţiune neprecisată ca *digamma aeolicum,* şi cum se confunda cu *h*, aşa incăt se zicea *hircus* şi *fircus, hoedus* şi *foedus* etc. (1)

(1) Vezi citaţiuni despre aceasta în Cipariu, *Elemente de limba romană* pag. 43.

In timpul din urmă al limbei latine insĕ *f* se apropie din ce in ce mai mult de pronunţarea noastră şi se face, ca şi la noi, deosebirea intre pronunţarea ţerănească ca χ şi intre cea cultă din urbe ca *f*. Dar nici odată la Romani nu a dispărut de tot deosebirea intre *f* şi *ph* sau φ şi ăncă din seculul VI, adecă după căderea Imperiului Apusean, ne spune Priscianus : «Locul lui φ il ţine la noi *f*, ceea ce se vede din cuvintele luate de la Greci, cum sunt *fama, fuga, fur*. Cu toate aceste trebue să ştim că este oare care deosebire in pronunţarea lor, precum o arată insaşi mişcarea cerului gurei, a limbei şi a buzelor». (φ *locum apud nos f obtinet, quod ostenditur in his maxime dictionibus quas a Graecis sumsimus, h. e. fama, fuga, fur. — Hoc tamen scire debemus quod... est aliqua in pronuntiatione differentia, ut ostendit ipsius palati pulsus, linguae, labrorum*. Priscianus, *Instit. gram*. pag. 543, 548).

Prin urmare Romanii au introdus literele *ph* in alfabetul lor, pentru că litera *f* nu corespundea sonului grecesc φ; ear unde sonul primitiv

φ devenise in limba latină *f*, d. e. in *fuga*, *fama*, etc., acolo se şi scria cu *f*. Cu alte cuvinte: *ph* insemna un alt son decăt *f*.

De aceea noi astăzi, după ce am perdut deosebirea intre *ph* şi *f*, după ce toate cuvintele aceste le cetim cu *f*, nu mai avem nici o causă de a scrie *ph*, şi am comite o eroare in contra alfabetului latin, cănd, cetind *filosofia*, am mai scrie *philosophia*.

Din cele arătate resultă lepădarea lui ph din alfabetul român şi mănţinerea singurei litere latine f pentru sonul nostru Ф.

T

Sonul **t** in scrierea latină cum se ceteşte astăzĭ, se află esprimat in doue moduri: prin **t** şi prin **th**.

Insĕ *th* in pronunţarea Romanilor nu era nici odată identic cu *t*, ci avea misiunea specială de a insemna pe ϑ grecesc, care era un son a parte al Grecilor şi osebit de or ce literă latină. Cănd Romanii scrieau *theatrum*, nu ceteau *teatrum*, ci *ϑeatrum*.

In limba noastră insĕ s'a perdut chiar din cuvintele greceşti sonul ϑ; la noi nu se mai zice *ϑeatru* sau *ϑeologu;* prin urmare *th* nu mai are nici o raţiune in ortografia română, şi trebue să fie lepădat precum l-au lepădat şi Latinii din toate cuvintele, in cari n'au cetit ϑ *(patior — παϑ, lateo— λαϑ, triumpus—ϑρίαμβος,* etc.)

Compararea cu ortografia francesă sau germană nu este admisibilă, precum arătarăm la litera *y*. Noi nu suntem chiemaţi a introduce in scrierea noastră regulele, şi cu atăt mai puţin neregularităţile altor popoare moderne; noi introducem alfabetul latin cu logica sa. Şi logica acestui alfabet ne sileşte a nu primi nici *th,* nici *y,* nici *ph,* fiindcă astăzi sunt semne fără son.

Prin urmare sonul t se va scrie româneşte cu singura literă t.

X

Literei greco-slavone χ şi sonului nostru χ nu corespundea litera latină *h*. *H* cel latin era *spiritus asper* al Grecilor, care in timpurile vechi

se şi insemna prin aceeaşi figură H, până când mai pe urmă s'a impărţit in doue, lăsându-se numai partea stingă Ⱶ pentru *spiritus asper*, ear partea dreaptă ⊣ pentru *spiritus lenis*.

Prin urmare *h* nu era, proprie vorbind, nici vocală nici consonantă, ci o simplă aspiraţiune a lor. Asupra acestui punt tradiţiunile autorilor sunt lămurite. Aullu Gellie scrie : «Litera *H*, care mai bine trebue să se numească aspiraţiune decât literă, o introduceau părinţii nostri in foarte multe cuvinte pentru a le intări pe cât se putea mai mult şi a le face sonul mai viu şi mai accentuat. Acest obicei par a'l fi imprumutat din exemplul limbei attice. Căci este destul de cunoscut, că Atticii, in contra obiceiului celorlalte ginţi greceşti, pronunţau cuvintele ἰχθὺς şi ἵρος şi multe altele de acelaşi fel cu aspiraţiunea primei litere. Tot aşa s'a zis la noi : *lachrymae, sepulchrum, ahenum, vehemens, inchoare, helluari, halucinari, honera, honustum*. Introducênd in toate aceste cuvinte acea literă sau aspirantă, ei nu au avut altă raţiune decât a mări tăria vocei» etc. (*H literam, sive illam spiritum magis*

quam literam dici oportet, inserebant veteres nostri plerisque vocibus verborum firmandis roborandisque, ut sonus earum esset viridior vegetiorque, atque id videntur fecisse studio et exemplo linguae atticae. Satis enim notum est, Atticos ἰχθὺν *et* ἵρον, *et multa itidem talia, citra morem gentium Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic lachrymas, sic sepulchrum, sic ahenum, sic vehemens, sic inchoare, sic helluari, sic halucinari, sic honera, sic honustum dixerunt. In his enim verbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio visa est, nisi ut firmitas et vigor vocis, quasi quibusdam nervis additis, intenderetur.* A. Gellius, *Noctes Atticae,* II, 3).

Important in această privinţă este şi următorul pasagiu din Quintilian : «Cu timpul scrierea aspiraţiunei *H* s'a schimbat cam des la noi. Cei vechi o intrebuinţau cu multă reservă chiar inaintea vocalelor, căci ziceau *oedos* şi *ircos*. Apoi s'a observat mult timp regula de a nu se aspira consonantele, precum in *Graccis* şi *triumpis*. De odată însĕ se lăţì obiceiul lui *h* intr'un mod aşa de exagerat, incăt astăzi ăncă a rĕmas in unele

inscripţiuni : *choronae, chenturiones, praechones,* despre care scriere escesivă tratézā cunoscuta epigramă a lui Catul. (1) De aci s'a pĕstrat pănă la noi scrierea *vehementer* şi *comprehendere* şi *mihi;*

(1) Să ne fie iertat a o localiza in traducere :

«DESPRE ARIESCU

Ariescu avea obiceiul de a zice şi de a scrie *honoare* când vrea să zică *onoare,* şi *historie* in loc de *istorie,* şi apoi gândea că vorbise minunat de frumos, dacă zisese din toate puterile *historie.* Cred că tot aşa pronunţa şi mumă-sa şi unchiu-seu şi moşu-seu şi bunica. Când fu trimis in Ţara Grecească, incepură a se odihni urechiele tuturor, căci auziau aceleaşi cuvinte pronunţate cu blândeţea ce li se cuvine şi nu se mai temeau de a le auzi cu acea pronunţare sĕlbatică : când deodată veni ştirea grozavă că marea Jonică, de când s'a dus Ariescu la dĕnsa, nu se mai numeşte Jonică, ci Hionică.»

(*DE ARRIO*

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, et hinsidias Arrius insidias;
Et tum mirifice sperabat se esse locutum,
Quum, quantum poterat, dixerat hinsidias.
Credo sic mater, sic Liber avunculus eius,
Sic maternus avus dixerit atque avia.
Hoc misso in Syriam, requierant omnibus aures,
Audibant eadem haec leniter et leviter.
Nec sibi post illa metuebant talia verba :
Quum subito adfertur nuntius horribilis :
Jonios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
Jam non Jonios esse, sed Hionios. CATULLUS, 84).

in cărțile vechi, mai ales ale autorilor tragici, aflăm chiar și *mehe* in loc de *me.*» (*H literae ratio mutata cum temporibus est saepius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, quum oedos ircosque dicebant. Diu deinde servatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Graccis et triumpis. Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant : qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque vehementer et comprehendere et mihi; et mehe quoque pro me apud antiquos, tragoediarum praecipue scriptores, in veteribus libris invenimus.* Quintilianus, *Inst. orat.* I, 5).

Astfel Romanii, când voiră să esprime pe χ grecesc, care este o consonantă precisă, cu asprimea lui, trebuiră să ia alte semne, fiindcă *h* era o aspirațiune prea blândă; și așa au intrebuințat pe *c* aspirat prin *h*. Din această aspirare a resultat o mare apropriare a sonului *ch* de sonul *k*, fără ca să se fi identificat încă la Romani, precum s'a identificat in câteva cuvinte la noi.

Avem dar următoarele regule :

Litera slavonă-greacă χ se va scrie cu *h* acolo unde este aspirare de vocală, d. e. *haină*, *han*, *harnic*, *hartă*, *holdă*, *humă*, etc.; insě se va scrie cu *ch* acolo unde nu este numai aspirare, ci se esprimă cu tărie consonantică apropiată de *k*, d. e. *chronologie*, *Christos*, *chor*, *chaos*, *archangel*, etc.; se va scrie in fine cu *c* acolo unde s'a format sonul curat *k* perzěndu-se or-ce aspiraţiune, d. e. *creştin*, *coardă*, etc.

Tendinţa pronunţării noastre este de a inlătura sonul *ch*, schimbăndu'l sau in aspirarea *h* sau in consonanta *c*. Astfel vedem că, pe când in numele propriu *Christos* se mai aude un *h*, dejà in *creştin* se aude numai *k*. In genere numele proprii străine remăn ancă toate cu χ, adecă cu *ch*, din simpla causă că se pěstrează pe cât se poate cum sunt, fiind indicări individuale; aşa dar scriem şi cetim : *Chaldea*, *Charon*, *Charibda*, *Chersones*, *Chimera*, *Chios*, *Christos*, *Chrisostom*, etc. La numele comune insě (afară de cele rare : *chronologie*, *chor*, *chaos*, etc.) s'a şi schimbat *ch* sau in *h* sau in *c*, d. e. *hartă* (in deosebire de *carte*, *hărţi* şi *cărţi* etc.), *hărtie*, *horă* (insě : *choru*); *caracter*, *coardă*, *creştin*.

In nici un cas insĕ nu este iertat a mai scrie pe *h* acolo, unde s'a perdut cu totul in pronunţare, d. e. in *istorie, onoare,* etc. Cine scrie *historie, honoare* şi aduce de exemplu ortografia latină, nu argumentează in cunoştinţă de causă. Pasagiele suscitate din Quintilian şi Catull ne arată confusiunea ce domnea şi la Romani in pronunţarea şi scrierea lui *h.* Ar fi fără chibzuire să o perpetueze şi Romănii, cari nu au nici o causă pentru aceasta. *H* trebue scris numai unde se aude.

K

Pentru sonul **k** se află in alfabetul latin trei semne : **c, k** şi **qu.**

Insĕ noi nu putem primi nici pe *k* nici pe *qu*.

In ceea ce priveşte litera *qu*, tradiţiile latine sunt aşa de confuse, incăt este greu a da lectorului o idee lamurită despre natura ei. Vel. Long. crede că semnul lui *q* este o impreunare a literelor CV; Quintil. din contră il derivă din Koppa cel grecesc ϙ şi il pune astfel intre literele cele mai vechi aduse din Grecia. Fie aceasta

cum va fi, pentru cercetările noastre sunt numai următoarele constatări de interes :

1. In timpul scrierii latine mai regulate şi de sigur in secului ce ne priveşte, litera *q* se intrebuinţa numai când urma un *u* cu o altă vocală după dênsul, aşa incât toate trei să formeze o singură silabă. Funcţiunea lui *q* era de a arătà unirea diftongică a lui *u* cu vocala următoare. «Mai avem ăncă litera *q*», scrie Quintilian, «care face silabele dure şi este de folos numai pentru a uni vocalele ce o urmează, ear incolo este foarte de prisos.» *(Dura et illa syllabas facit, quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, alias supervacua; ut equos hac et equum scribimus.* Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10).

Probă convingětoare despre această funcţie a lui *q* ne dă şi faptul, că in scrierea vechie chiar dativul *cui* se află scris *qui*, când din causă prosodică trebue să se restringă intr'o singură silabă. Vice-versa când silaba cu *qu* trebuia să se lungească in doue, *qu* se inlocuia cu *c*; aşa la autorii comici se află foarte des *relicuus* in loc

de *reliquus*, şi in Plaut (Casina, II, scena 2, vers 33 (1) sau 192) *delicuum* in locu de *deliquum* etc.

2. Sonul lui *qu* nu se potrivea cu nici unul din sonurile limbei noastre, cel puţin nu era nici *cu* nici *cv*, ci un son mijlociu. Probă despre aceasta ne este controversa intre gramatisti asupra naturei sonului următor lui *q*. *Charisius* il numeşte vocală, *Vel. Long.* opune, că atunci or ce silabă incepĕtóre cu *q* ar trebui să fie lungă din causa celor duoe vocale, ceea ce nu este (*aquĭla, quŏd, equŭs* etc. sunt scurte), şi prin urmare numeşte pe *u* consonantă, după dĕnşii se desbină in acelaşi mod şi ceilalţi. Quintilian, aducĕnd exemplul suscitat de *equum*, adaugă: «aceste doue vocale, *uu*, produc un sunet a parte, precum nu se afla nici unul in limba greacă şi care de aceea nu se poate scrie cu literele lor.» *(Quum etiam ipse hae vocales duae — scil. uu — efficiant sonum, qualis apud*

(1) La *Schneider* (op. cit. I, pag. 332) din eroare de tipar se citează 23.

Graecos nullus est ideoque scribi illorum literis non potest. Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10.)

De aci] rovine confusiunea ce o vedem in scrierea greceasca, decăte ori vrea să esprime pe *qu*, d. e. la numele proprii latine. Aşa găsim in Plutarch Κουαδραντία pentru *Quadrantia,* in Evangelia lui Marcu din contra (12, 42) Κοδράντης pentru *quadrans;* unii scriau Κουᾶδοι pentru *Quadi,* Σηκουανοὶ pentru *Sequani,* alţii Κυρῖνος pentru *Quirinus*, Ταρκύνιος, pentru *Tarquinius*, ba chiar Κοίντος pentru *Quintus.*

Dejà la Romani insĕ sonul propriu al lui *qu* dispare cu incetul şi se schimbă in *c*. De mult nu se mai zicea şi nu se mai scriea *coquus,* ci *cocus*, nu *loquutus,* ci *locutus;* in seculul ăntăi după Christos se schimbă şi *quum* in *cum*, *quotidie* in *cotidie,* etc.

La noi această schimbare şi-a aflat terminarea ei : in limba română nu mai există sonul *qu* de loc şi prin urmare nici litera nu mai poate exista. Ear a o scrie, cum fac unii, in loc de sonul **k** sau ч, (d. e. quand, querquetare), este o greşală in contra alfabetului latin, fiindcă atunci

se primeşte o literă latină pentru a esprimà un alt son decăt acela pentru insemnarea căruia se intrebuinţa, şi aceasta este o născocire neingăduită. Romanii inşii cănd ar fi pronunţat cuvĕntul *cănd* ca noi, nu l'ar fi scris *quand.* Quintillian (sec. I, d. Chr.) işi bate joc de cei ce mai voiau să pĕstreze pe *qu*, d. e. in scrierea cuventului *cotidie*, zice insĕ, că asemene «copilării netrebnice» dispăruseră pe vremea lui. Nu ştim, de ce a mai venit D. Eliad şi urmaşii lui să le improspeteze pe vremea noastră. *(Frigidiora alia ut quotidie — scriberetur, non cotidie, ut sit : quot diebus. Verum haec iam etiam inter ipsas ineptias evanuerunt.* Quint. *Instit. orat. I, 7)*

A treia literă, cu care se află esprimat în scrierea romană sonul ce ne ocupă, este *k*. Tradiţiunile asupra lui *k* sunt foarte lămurite şi după dĕnsele nu mai incape indoială, că această literă trebueşte alungată din alfabetul nostru. *K* s'a introdus din vechime la Romani şi s'a pĕstrat cătva timp, din causă că era singura literă care esprima cu precisie sonul *k;* căci litera *c* la inceput se intrebuinţa şi pentru sonul *g*. Aşa

cetim pe columna rostrată *leciones* in loc de *legiones*, *macestratos* in loc de *magestratos*, etc. Se vede că pronunţarea Romanilor celor vechi făcea ăncă destulă deosebire intre *c* şi *g*. De-abia in secolul al treilea inainte de Christos s'a introdus litera *g*, formăndu-se prin o mică schimbare din *c*. După spusa lui Plutarch, Spurius Carvilius ar fi descoperitorul ei. Litera *g* odată introdusă, *c* slujeşte esclusiv la esprimarea sonului *k* ear litera *k* se perde din scrierea latină cu totul, remăind intrebuinţată numai ca notă de abreviatură când o urmează un *a* (d. e. : *K.* pentru *Caeso*, fiindcă abreviatura *C.* insemna dejà Gaius; *K.* pentru *Calendae*). Cei mai buni autori sunt uniţi a o respinge din scrierea latină : Quintilian zice deadreptul, că nu trebue să intrebuinţăm pe *k* in nici un cuvent (*k in nullis verbis utendum puto.* Instit. orat. I, 7); Priscianus o numeşte cu totul de prisos (*et k, quidem penitus supervacua est.* Prisc. pag. 543), etc. Respingĕndu-o dar inşii Romanii, nu avem noi nici o causă pentru a o introduce.

Resultatul cercetării de mai sus este : *Sonul k*

nu se va scrie nici cu litera qu nici cu litera k, ci numai cu c (respective cu *ch* inainte de *e* şi *i*, precum vom vedè la partea următoare).

Cu aceasta am terminatu cercetările fonetice asupra acelor litere din alfabetul latin, a căror son nu era destul de lămurit pentru a fi ele primite fără control in scrierea noastră. O mică observare mai este de facut in privinţa lui *x*. Această literă este o consonantă dublă pentru a esprima *cs* sau *gs* (de regulă.) Ea este dintre literele noue ale alfabetului latin, deşi mai vechie decât *g*, fiindcă se află pe Columna rostrată, unde aceasta lipseşte. După *Grotefend*, *x* este imprumutat din sistemul cifrelor estrusce; după opiniunea comună inse este o impreunare grafică dintr'un *C* intorsu şi dintr'un *S* = ϽS,)(, X. Ca o asemene inlesnire grafică se poate intrebuinţa şi la noi, unde intrebuinţăm consuna indoită *cs*.

Recapitulând acum resultatele cercetărilor din partea a doua şi continuând lista alfabetică, inceputä la pag. 81, constatăm, că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie numai cu următoarele litere latine corespunzĕtoare:

Sonul	român	e	cu litera	latină	e
»	»	i	»	»	i
»	»	ж	»	»	j
»	»	ф	»	»	f
»	»	t	»	»	t
»	»	χ	»	»	h şi ch
»	»	k	»	»	c, resp. ch,

ear literele *ae, oe, y, ph, th, qu* şi *k* din alfabetul latin nu pot fi primite in scrierea română.

Această parte a disertaţiei noastre o credem dovedită cu toată tăria scienţifică şi prin urmare incercarea, ce o fac căţiva autori români de a introduce literele *ph, y, qu* etc. in scrierea noastră, nu ne mai pare o controversă, ci o greşală.

PARTEA A DOUA

DESPRE SCRIEREA LUI ч, џ, ш, щ, ъ, î,

In partea ăntăi a disertaţiei noastre am constatat, după starea ştiinţei de astăzi, cum ceteau Romanii literele lor şi care din ele trebuesc să fie primite in limba noastră. Pe cănd insĕ din acest studiu a resultat, că unele din literele latine nu se pot primi in scrierea română, ne mai aflănd in limba noastră vechiul son latin pe care 'l insemnau : in paginele următoare vom vedè din contră, că unele din sonurile române nu'şi află litera corespunzĕtoare latină, fiindcă in timpurile romane aceste sonuri sau nu au existat de loc, sau nu au existat in

acea intindere ca la noi. Prin urmare alfabetul latin aplicat la scrierea română are pe de o parte litere prea multe, cărora trebuie să le refusăm primirea, pe de alta nu are litere destule şi suntem siliţi a le inlocui prin altele — o disproporţie ce nu ne poate mira, dacă ne aducem aminte, că noi după desvoltarea limbistică de XVII secole primim un alfabet petrificat din sec. II după Christos.

Intre literele ce lipsesc Romanilor, notăm mai ântăi o literă specială pentru sonul nostru

ч

Sonul ч nu sę află in limba latină din timpul in care o privim noi, adecă in primii secoli după naşterea lui Christos. Litera *c* inainte de *e* şi *i* nu se immuia de loc, nici in ч cum cetim noi şi Italienii, nici in *s* cum cetesc Francesii, nici in ц cum cetesc Germanii, ci remănea *k*. Probele sunt următoarele :

1. Nici unul din vechii gramatisti latini, de şi se ocupă cu amĕnuntul de pronunţarea literelor, nu arată vre o deosebire intre pronunţarea

luĭ *c* inainte de *e* şi *i* cu pronunţarea lui inaintea celorlalte vocale şi a consonantelor. Dar şi ceilalţi autori păzesc o tăcere absolută asupra sonului *c;* Quintilian in suscitatul loc, unde vorbeşte despre deosebirea intre pronunţarea latină şi cea greacă (XII, 10), l-ar fi menţionat de sigur, dacă ar fi existat.

2. *Toate* cuvintele greceşti *fără esceptie* in cari se află *k* inainte de *e* şi *i*, se transcriu in latineşte prin *c*, d. e. : insula *Ceos* (Κέως), *Cebren* (Κεβρὴν), *Cecrops* (Κέκροψ), *cedrus* (κέδρος), *centrum* (κέντρον), *Cimon* (Κίμον), etc. etc.

La numele comune *cedrus*, *centrum*, etc., s'ar putè zice, că deşi la inceput, când s'au primit de la Greci, s'aŭ cetit *kedrus, kentrum*, totuşi mai pe urmă s'a immuiat *c* in ч şi s'a cetit ч*edrus*, ч*entrum*. Insĕ această objecţie cade de la sine, când vedem alăturea numele proprii; carĭ nu sunt supuse immuierii ca cele comune. Dacă *c* inainte de *e* şi *i* s'ar fi cetit ч, atunci Romanii n'ar fi scris pe Κίμον cu *C*, ci sau *Kimon* sau *Chimon*.

3. Constantă este asemenea scrierea greacă

cu *k*, a cuvintelorŭ latine cu *c*, şi aceasta fără escepţie. Cicero se află scris pretutindinea in scriptele vechi greceşti, d. e.: in Appian Alexandrinul (sec. II. p. Chr.) Κικέρων, Scipio Σκιπίων (in Appian, in Polibie [sec. II a. Chr.] etc.), Decius Δέκιος etc.

Să fi fost *c* altfel pronunţat in aceste nume, s'ar *fi incercat cel puţin vre unul din Greci să le scrie altfel,* cu τσ sau cu ζ sau cu τζ sau cu ϑ etc. Unanimitatea tuturor scriitorilor greci de a esprima pe *c* latin inainte de *e* şi *i* prin *k* in paralelă cu unanimitatea tuturor scriitorilor latini de a esprima pe *k* grecesc şi inainte de *e* şi *i* tot prin *c* este o probă convingĕtoare că *c* se cetea *k* şi inainte de *e* şi *i*.

4. Gramatistul *Terentius Scaurus*, invĕţătorul Impĕratului L. Verus (sec. II. d. Chr.), vroind in cartea sa «*de orthographia*» să susţină scrierea literei *k*, zice: «eu insĕ pretind, că mai de prisos este litera *c* decât *k*, fiindcă, după cum se vede la Greci, *k* are chiar valoarea sonului *c*.» (*Ego autem contenderim magis supervacuam esse c quam k, quoniam k ut apud Graecos satis vim etiam c literae exprimat.* pg. 2253).

5. Quintilian intr'un pasagiu suscitat, zice: «In scurt intrebuinţarea lui *h* se lăţì in mod escesiv, şi de atunci ne a remas ăncă in căteva inscripţii cuvintele *coronae*, *praeconis* şi **centuriones** scrise *choronae, praechones* şi **chenturiones.**» *(Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.* Quintil. *Instit. orat.* I, 5). Dacă *centuriones* s'ar fi cetit *чenturiones*, nu s'ar fi scris nici odată *chenturiones.*

6. Alte probe secundare despre aceasta, mai mult indicii decăt probe, sunt: 1, duplicitatea scrierii latine in cuvintele *decimus* şi *decumus, decimare* şi *decumare* şi a altor analoage, care este uşor de esplicat dacă se cetea *dekimus* şi *dekumus,* insĕ ar fi fost greu de admis dacă s'ar fi cetit *deчimus* şi *dekumus*; 2, aflarea lui *k* sau *g* in cuvintele comune Germanilor cu Latinii. *Cella* = Keller, *carcer* = Kerker, *cerasum* = Kirsche, *macer* = mager, *cista* = Kiste.

Prin urmare sonul ч nu se pronunţa la Romani. Cum să'l scriem dar noi cu alfabetul latin?

Daca cercetăm toate cuvintele românești (nu

slavoane etc.) in care se pronunţă sonul ч, constatăm nu numai că el s'a născut din latinul *c*, ci că *pretutindinea unde acest c se află inainte de e şi i, s'a immuiat in* ч. Cănd s'ar vedè numai că ч acolo unde se află, provine din *c*, atunci ч ar fi o dependinţă *intĕmplătoare* a lui *c*, o immuiare *neregulată* a lui, şi ar trebui dar să se anoteze poate *c* cu un semn espres d. e. prin *ç*. Fiindcă insĕ se constată mai mult, se constată că in toate cuvintele romane unde *c* s'a aflat inainte de *e* şi *i* s'a schimbat in ч, de aceea semnul este de prisos, căci acum regula generală a vorbirii şi scrierii noastre este că inainte de *e* şi *i* nici nu incape *k*, ci numai ч.

O consonantă dejà prin natura sa de a fi consonantă, adecă de a nu se putè pronunţa singură, ci in unire cu vocala următoare, ne sileşte, inainte de a o pronunţa, a ne uita la vocala următoare. Uităndu-se Romănul, ce vocală urmează după consonanta *c* şi vĕzĕnd că urmează *e* sau *i*, prin insaşi natura limbei sale şi fără altă regulă trebue să cetească ч, fiindcă in cuvintele sale romăne nu sufere *k* inainte de *e*

şi *i*; şi din contră cănd vede altă vocală sau o consonantă, trebue să cetească *k*. Ar fi dar o silă impusă spiritului nostru de a scrie, ca D. Pumnul, *celtuesc* şi a ceti keltuesc, pe cănd pentru чine să se scrie *čine*.

Objecţia ce se va face, este : că aflăm cu toate aceste sonul *k* şi inainte de *e* şi *i* şi sonul ч inaintea celorlalte vocale şi a consonantelor. — Să cercetăm, unde.

K inainte de *e* şi *i* se află in limba română :

a. In cuvinte slavone, greceşti, ungureşti. Acestea fiind cu totul străine naturei limbei noastre şi numai nişte imprumutări lexicale, ear nu gramaticale, nu ne pot influinţa in naşterea ei o regulă ortografică. Fiindcă insĕ se află şi trebuesc scrise, vom arăta escepţia şi străinătatea lor intărind sonul ч pentru a'l face earăşi *k*, introducĕnd dar intre *c* şi vocala *e* sau *i* singurul semn ce l-au fixat Romanii pentru confirmare, adecă *h*. (Vezi mai sus cercetarea noastră asupra acestei litere. Insemnarea lui ч pentru a'l ceti *k* inainte de *e* şi *i* nu se poate arăta prin *u* sau prin alte semne, şi aceasta din simpla, dar in-

contestabila causă, că noi nu avem să inventăm acum un alfabet, ci introducem alfabetul latin. Dacă in alfabetul latin semnul intăririi, după cum arătarăm mai sus, a fost *h*, Romănii sunt siliți a'și arăta prin *h* intărirea sonurilor lor).

Vom scrie dar : cheltuesc, chilie (când ar veni din lat. *cella*, s'ar fi făcut *cealle* sau *ceae*, dar nu chilie; in această formă este cuvênt străin), chilav, chimir, chindisesc, chin, chip, chir, chitesc, chit (luat din grecescul τὸ ϰῆτος și nu din lat.), chivăra, chivot, strachină, smochină, răchită etc.

b. In cuvintele romane, unde mai nainte după *c* venea un *l* sau un *u*, așa incât a remas *k* numai din această causă conformă regulei *romănești*. Cuvintele sunt puține : cheie *(clavis)*, chiem *(clamo)*, chiar *(clarus)*, chilinesc *(clino)*, chimin *(cuminum)*. Afară de aceste cuvinte și compunerile lor se mai află *chi* in terminarea *chiu*, *chie*, provenind din *culus* și *cula* : unchiu *(avunculus)*, rărunchiu *(ranunculus)*, urechie *(auricula)*. Și aceste cuvinte sunt foarte puține.

c. Singura escepție ar fi chelar și chingă,

dacă aceste provin dadreptul din latinele *cellarius* şi *cingula,* ceea ce nu este probabil, comparănd toate celelalte cuvinte şi considerănd pentru chingă că avem dejà verbul *cingu* şi am fi ḑisu *cingă,* dacă am fi primit cuvĕntul de la Romani.

Ч deadreptul inaintea vocalelor *a, o, u,* ъ, *î,* se află *numai* in cuvinte străine, mai ales slavone, şi aceste, neputĕndu-ne schimba regula noastră română din fundament, se vor scrie cu *ci.* Eacă mai toate aceste cuvinte: cias, cioban, ciocan, ciocărlie, ciocărtesc, cioci, cioc, cioae, ciolboc, ciomag, cioandră, ciont, cioplesc, cioară, ciorbă, cioarec, ciort, ciosvirta, cioturos, ciovică, ciubăr, ciubotă, ciucur, ciudă, ciugulesc, ciulină, ciumă, ciungăresc, ciupesc, ciupercă, ciur, ciută, corcioc.

In cuvinte româneşti nu se află ч nicăeri deadreptul inaintea vocalelor *a, o, u,* ъ, *î,* ci, numai cănd intre aceste s'au aflat *e* sau *i,* cari dar trebue esprimate: ceară (lat. *cera*), ceapă

(lat. *cepa*), rugăciune (lat. abl. *rogatione*), şi aşa toate in *ciune*, urceor (lat. *urceolus*), fecior (lat. *fetiolus?* Vezi Diez, Rom. Gramat. II, p. 261 şi Cihac, Dict. étim. la cuvĕntul *fĕt*), şi aşa toate in *cior*.

Fiind dar constatat, că în cuvintele românești c *sună totdeauna* k *inainte de* a, o, u, ъ, î, *și totdeauna* ч *inainte de* e *și* i, *și că numai in cuvinte străine sună din contră* k *inainte de* e *și* i, *trebue să lăsăm litera* c *singură să esprime pe* ч *inainte de* e *și* i, *și numai atunci să o marcăm prin semnele alăturate* h, *resp.* i, *când, in contra geniului limbei noastre, inainte de* e *și* i *are să se pronunțe* k *și inainte de celelalte litere* ч.

Este dar o eroare contra Logicei a apuca lucrul dea'ntoarsele, a insemna pe *c* inainte de *e* şi *i* când are să se citéscă ч, şi a'l lăsa fără semn, când are să se ceteascâ *k*. Aceasta va se zică a face din escepţie regulă şi din regulă escepţie.

Џ

Ceea ce s'a ḑis despre *k* şi ч, se inţelege din aceleaşi cause şi pentru г şi џ Amĕndoue sonurile se vor insemna prin litera *g*, ştiindu-se, că inainte de a, o, u, ъ, î şi inaintea consonantelor se pronunţă г, iar inaintea lui *e* şi *i* se pronunţă џ. In cuvintele, unde şi inainte de *e* şi *i* trebue să se ceteascā un г, acesta se va esprima prin *gh*, şi in cuvintele, unde din contră inainte de celelalte vocale şi de consonante se află џ, acesta se va esprima prin *gi*. Vom scrie dar ghimber, ghimp, ghips, ghiulea, ghem (lat. *glomus*), ghiaţă (*glacies*), ghindă (lat. abl. *glande*), unghiu (lat. *angulus*), ghebosu (lat. *gibbosus;* singurul cuvĕnt român, in care *g*, deşi nemijlocit inainte de *i*, nu s'a schimbat in џ; este dar probabil, că in latinitatea vulgară nu se zicea *gibbosus*, ci poate *gubbosus*, şi atunci am avè aici un cas analog cu cel de la litera *c* inainte de *u* sau *l* [pag. 123]. Compară spre intărire, scrierea *gybbosus* in latinitatea evului mediu

şi forma *gob* in limbele romane de astăzi in ital. etc.) şi din contră : giamantan, giam, giamie, Giurgiu.

ꙥ

Sonul ꙥ nu a existat la Romani in intinderea, in care il avem noi. Singurul cas, in care este probabil căʼl intrebuinţau Romanii, era pentru *t* inaintea unui *i* urmat de altă vocală, şi aceasta pare a fi fost mai mult o negligenţă a limbei, de care in timpul clasic se fereau cei culţi. De aceea vedem, că acest son nici nu are literă a parte, ci este numai o nuanţă de pronunţare a lui *t*.

La noi insĕ ꙥ a devenit un son foarte lăţit, şi primit şi inaintea vocalelor simple. Din nenorocire in starea actuală a limbei nu se vede intrebuinţat după o regulă demonstrabilă. Pe când sonul *k* in *toate* cuvintele româneşti, unde sʼa aflat nemijlocit inainte de *e* şi *i*, sʼa schimbat in ч, şi astfel şi k şi ч se scriu prin *c* fără alt semn, sonul ꙥ, deşi acolo, unde se află, pro-

vine din *t*, totuşi nu este o modificare regulată a acestui *t*. Căci dacă *t* inainte de *e* şi *i* in multe cuvinte româneşti s'a schimbat in ţ, in tot atâtea alte cuvinte a remas *t*. Să cercetăm acest punt mai de aproape :

1. In flecţiunile de declinare şi conjugare vedem pe *t* totdeauna schimbat in *ţ*, când se află inainte de *i* (afară de casul când este preces de *s*) (1) şi remăind neschimbat când se află inainte de *e*. Exemple : *tot, toţi, toate ; pot, poţi, poate*, etc. Insĕ dejà aci câteva esceptii la infinitivele in *i* şi la timpurile lor derivate : zicem *a ascuţì, a impărţì, a păţì, a minţì ; dar* zicem şi *a gătì, a chitì, a resplătì, a amintì.*

(1) In pronunţarea română nu s'au putut suferì lângă olaltă doue sunete şuerătoare, precum sunt *s* şi *ţ*. De aceea immuiarea lui *t* inainte de *i* s'a aruncat inapoi asupra lui *s* făcĕndu'l pe acesta *ş*, ear *t* a remas neschimbat ; d. e. : acest, aceştĭ, onest, oneştĭ. Astfel se esplică această modificare citată de d. Pumnul (Gram. der. rum. Sprache, 1864 pag. 44 Nota). După aceeaşi lege eufonică *c*, preces de *s*, şi urmat de *e* sau *i*, nu se schimbă in ч, ci immuiarea lui se aruncă inapoi asupra lui *s*, care devine *ş*, ear *c*, neputĕnd remănè *k* inainte de *e* sau *i*, s'a pronunţat cu celălalt son mai moale inrudit adecă cu *t*, d. e. : cresc, creşti, creşte, lumesc, lumeşti.

2. In alte forme generale de derivaţiune gramaticală ale limbei noastre(1), vedem că *t* inainte de *i* remăne tot *t*: *antic, venetic, roşatic, fanatic, lunatic, tomnatic*(2); *carticică, lăptişor, părticică,*

Această regulă de eufonie ne pare pretutindinea observată, unde *sce* sau *sci* se află intr'o singură silabă. Pronunţarea modernă a cuvintelor *scenă, sceptru* nu dovedeşte nimic, fiind introdusă cu perderea simţirii de analogie şi nefiind intrată in popor. Primii introducĕtori au zis *ştenă* şi *skiptru*. De aceea şi asemĕnarea intre *sc* al nostru cu pronunţarea milanesă, precum se observă de Diez (*Gram.* I, 346) şi după dĕnsul de Schuchardt (*Vocalismus des Vulgärlateins,* I, 165), trebue luată *cum grano salis*. Exemplele populare citate de aceşti invĕţaţi, cărora de altmintrelea ştiinţa limbistică română se cade să le fie pentru totdeauna recunoscĕtoare, nu se prea potrivesc, fiindcă in ele *sc* nu se află in aceeaşi silabă, *căs-cioară, des-cinge.* Dacă de ex. pentru cetirea francesă se dă regula, că *i* inainte de *n* se ceteşte ca *e* cu *n* nasal=*fin,* atuncĭ *fine* nu este escepţie, fiindcă aici *i* şi *n* sunt in doue silabe: *fi-ne.* Din contră in dialectul milanes *s'cepp, s'cetta, s'ciav,* etc. (Cherubini, *Vocabolario milanese-italiano,* Mil. 1843).

(1) Comp. *Diez,* Rom. Gram. II, pag. 249, sqq. (edit. I.).

(2) Mulţi din cei cari nu admit insemnarea lui *t* pentru a'l face *ţ*, pretinzĕnd a vedè o regulă generală pentru inmuiarea lui (inainte de *i*), scriu *lunatec, tomnatec,* pentru a'şi scăpa teoria. Dar aceste sunt siluiri de limbă, care nu pot fi ingăduite. Românul zice *tomnatic*, ear nu *tomnatec,* şi nu i se poate schimba limba in graţia teoriilor ortografice, ci dinpotrivă ortografia trebue făcută după limbă.

rotiţă, artist, flautist, măritiş, multişor, etc. In altele insĕ de acelaş fel se schimbă earăşĭ in *ţ*: *cărţişoară, inavuţire, mulţime*, etc. Zicem cu toate aceste *latină*, insĕ *căpăţină*.

3. Inainte de doue vocale aceeaşi confusiune. Avem *hărtie, cutie, argintie, gratie*, etc., insĕ zicem *avuţie, frăţie, beţie*, etc. Şi o repeţim: toate exemplele aceste sunt cuvinte româneşti, nu primite de la străini.

4. Abstrăgĕnd de la formele gramaticale şi luănd numai cuvinte isolate din lexicon, aflăm asemene fără nici o regulă cănd *t* cănd *ţ*: *clatină, latină, ţie, ţine, tine, tigru, titulă, ţipă, tină, tigae, ţigan, tindă, timp* (1) etc.

5. Inainte de *e* şi *ĕ* aflăm: *ţes, ţest, ţeară, ţĕran, ţĕrină, ţermure*, şi earăşi: *termin, teasc, tem, tei*, etc.

6. Caracteristice sunt casurile, unde se pronunţă cănd *t* cănd *ţ* in acelaş cuvĕnt, d. ex. *eu ascut* şi *eu ascuţ, eu trimet* şi *eu trimeţ*, etc. (2)

(1) Aşa zice românul, şi nu *têmpu*, cum vor cei arătaţi in nota precedentă. *Têmp* vrea să zică *prost* pe româneşte.

(2) Pumnul, rum. Gram. pag. 164.

Din cele arătate mai sus suntem siliţi a conchide: Pe când sonul *k* in toate cuvintele romăneşti, unde s'a aflat nemijlocit inainte de *e* şi *i*, s'a schimbat in ч şi prin urmare se poate scrie in amĕndoue casurile cu *c*, avĕnd o regulă generală a cetirii: sonul *t*, după starea de astăzi a limbei noastre, nu păzeşte nici o regulă demonstrabilă in transiţia lui spre ц şi prin urmare se naşte intrebarea, dacă se pot scrie amĕndouĕ sonurile *t* şi ц numai cu litera *t*, sau dacă trebuesc deosebite in scris? şi, in casul din urmă, prin ce fel de insemnare grafică să se constate deosebirea?

In respunsul insĕ la aceste intrebări este coprinsă controversa principală a scrierii române. Pentru a ne lămurì pe deplin asupra ei şi a ajunge la un resultat sigur in mijlocul şovăirii opiniilor contrare, suntem siliţi a face o cercetare sistematică şi completă asupra acestei materii. O asemene cercetare, dacă va isbutì, ne va conduce la aflarea regulei fundamentale pentru scrierea tuturor sonurilor noue in limba română. Inainte de a o incepe, trebue dar să ve-

dem, care sunt aceste sonuri şi până unde are să se intindă deslegarea controversei. Căci, precum am zis, odată sfera cercetării hotărită, unul şi acelaş principiu de scriere, dacă vom fi in stare a'l dobĕndì, va cuprinde in sine regula pentru fiecare din sonurile cele noue. Aceste sonuri, afară de cele arătate, mai sunt ш ъ şi î.

Ш

Notăm căteva cuvinte, din cari se vede neregularitatea transiţiei lui *s* in ш.

Gras, graşi, insĕ: *grăsime; gros, groşi*, insĕ: *grosime; a ursì, ursită*, insĕ *arşiţă; a paşi, a eşi, simt, singur, selbatic, şed, sine, şine, şipot, şir*, etc.

Ъ şi Î

Sonurile ъ şi î nu se vĕd a fi existat la Romani in latinitatea clasică. Ce e drept, variabila vocalizare latină togmai in cuvinte, unde şi noi intrebuinţăm sau am fi intrebuinţat ъ sau î e foarte surprinzĕtoare (*facio, feci; legendus, legun-*

dus; dicendus, dicundus; maximus, maxumus; cani=κύνὶ (1) etc.). Cu toate acestea, ştientificeşte vorbind, nu suntem autorizaţi a zice mai mult decăt că vocalizarea clasică acolo, unde a fost nehotărită, a lăsat cu atăt mai mult tĕrĕmul liber pentru introducerea altor sonuri in limbele romane moderne. Mai probabil pare a fi că ъ şi î au existat in limba latină vulgară. (2)

Din nenorocire nici ъ nici î nu sunt primite în limba noastră după vre un principiu demonstrabil, ci după o eufonie puţin fixată.

In privinţa lui ъ, singura regulă generală ce au putut-o da gramatiştii noştri, este negativă: ъ nu se află la inceputul cuvintelor (3) (cu escep-

(1) Cipariu, Elem. de limba rom., p. 24 şi 25. Tractatul de ortografie publicat in fruntea lexiconului de Buda § 10.

(2) Studiul vocalismului latinităţii vulgare a făcut un mare progres in timpul din urmă prin cercetările lui H. Schuchardt (*Der Vocalismus des Vulgärlateins*, Lipsca, Teubner, 3 vol. 1866—1868). Compară mai ales forma lui Ulfilas *Rumon-* in loc de Roman- (Gabelentz et Lœbe, *Ulfilas*, I, 205, II, A. 151) la Schuchardt I, 30, 170 etc. — Compară asemenea: V. Corssen, *Ueber Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache* (edit. 2-a, Lipsca, Teubner, 1868—1870).

(3) Pumnul, rum. Gram. § 13; Cipariu, l. c., pag. 8.

ţia dialectică: ъla, ъsta). Ear toate celelalte aşa numite regule ale gramatiştilor noştri, sunt numai nişte generalizări a cătorva pronunţări de un fel, paralel cu care merge generalizarea a cătorva pronunţări de alt fel. Sau mai bine zicĕnd: regula şi escepţia au cumpănă egală şi prin urmare escepţia are tot atăta drept de a fi marcată ca şi regula.

Să cercetăm aceasta mai de aproape pentru ъ.

1. Ъ provine din *a* când acesta şi-a perdut sonul: laud, lъudam; fac, fъceam; carte, cъrticică etc.

Cu toate aceste *a* rĕmăne de multe ori *a* deşi nu mai are ton. De ex. batjocură, balamut, calic, datorie, familie, fasole (1), macriş, materie, raritate şi in sumă de cuvinte străine sau mai noue, in care nu s'au făcut transiţiunea in ъ, deşi sunt intrate in popor: basmà, parà, pardoseală, canar, hangiu, falangă, pahar, papuc; (Alte cuvinte noue, in cari asemene a remas *a*, mai sunt: casarmă, cadavru, cafenea sau cafană,

(1) Unii autori bucovineni, ca să'şi scape regula, ne siluesc limba şi zic făsole, cădavru, etc. *Vivat orthographia, pereat lingua!*

camin, canapea, canava, canal, canonic, capot, castană, catedră, catolic, catichism, magistrat, Marghioala, Maria, pardoseală, paroh, patron, patriot, patriarch, salată etc.). Remăne apoi *a*, deşi nu mai are ton, la începutul cuvintelor : aşa, aveam, avut, arat, aramă, argint, acum, etc. Dar şi aci este o escepţie, când adecă după *a* vine *n*. Atunci nu remăne *a*, dar nu se schimbă nici in ъ, ci se face *î*, ănger, ăntăi, etc. Insĕ şi aceasta nu pretutindinea. In an, anţerţ anin, Andrei (anaforă, antereu) rĕmăne *a*.

2. Ъ se află provenind din *a* şi acolo, unde acesta nu şi-a perdut tonul : carte, cъrţi; mare mъri; carne, cъrnuri; cale, cъi; insĕ : cal, cai; mătase, mătъsuri; sъbii, pъsъri etc. Din contră vacă, vaci; fragă, fragi; impart, imparţi; adъp, adapi. Insĕ iarăşi lъudъm spre deosebire de lъudam, lъudъ spre deosebire de lъuda, impъtur, infъşur, mъr (sau aici din *e*? Diez. Gram. I, 336). Insĕ mъtura şi matura.

3. Ъ provine din *e* când acestъ nu are tonul : tinъr, îndъrъt, rĕcit, rĕsplată, vĕratic, etc.

Cu toate aceste *e* rĕmăne de foarte multe ori

e, deşi nu mai are tonul : inverzit, venin, temut, şezut, dreptate etc.

4. Ъ se află provenind din *e* şi acolo unde are ton : vĕd, invĕţ, rĕu, vĕr, etc.

5. Ъ provine şi din celelalte trei vocale, dar mai rar.

6. Domnul A. Mussafia(1) arată influinţa consonantelor şi a lui *i* asupra formăriĭ luĭ ъ. Dar şi cercetările lui intăresc cele spuse de noi asupra lipsei unei simple regule generale.

In privinţa lui *î* avem următoarea lege a aflării lui :

1. In cuvintele româneşti *î* provine de regulă din influenţa nasalului *n* (şi *m* combinat de altă consonantă), ceea ce nu vrea să zică, că orĭ unde este *n* (şi *m* combinat), vocala precedentă se schimba in *î*, ci numai că acolo, unde vocala s'a schimbat in *î*, causa a fost *n* (şi *m* combinat). Exemple : *în, împĕrat, romîn, înger, mînă, cînt, vînd, făcînd, zicînd, lăudînd*, *sîn*, *sînt*, *grîu*, (=*granu*), *rĕmîi* (=*reman*), *frîu* (=*fren*), *cînt*

(1) A. Mussafia, *zur rumänischen Vocalisation,* Viena, 1868.

(=*cant*), *brîu* (=*brin*) etc. De aceea alfabetul nostru cel vechiu avea un singur semn pentru silaba *în* şi *îm*.

2. Eufonia română sufere greu un *i* ascuţit după *r* şi'l umbreşte cu predilecţiune in *î* : *rîs, rîpă, rîu, a omorî, urî,* etc. (O analogie este in englezeşte, unde după *r* nu se sufere *iu* şi de aceea *ew* se ceteşte *u* in contra regulei).

3. Î mai provine dintr'un *a* dinaintea lui *r* combinat, de ex. hîrtie, tîrziu, cîrnat.

4. Î se află in fine in multe cuvinte slavone, şi apoi in cuvinte onomatopoetice (care imitează sunetele naturei), de ex. fîlfîe, mîrîe, etc.

După cele expuse constatăm, că toată controversa scrierii române se află acum mărginită la exprimarea a patru sonuri : ц, ш, ъ şi î, pentru care nu am aflat in simpla cercetare poleografică a alfabetului latin modul de a le scrie. Ele ne conduc la un studiu mai intins al scrierii in deobşte, căruia ii destinăm partea următoare. Mai inainte insĕ de a'l incepe, este locul de a vorbi încă in această parte despre accente şi, cu ocasia lor, despre scrierea diftongilor *ea* şi *oa*.

Accentele, aşa cum se vĕd obicinuite in scrierea grecească — acut, grav, circumflex, *spiritus asper* şi *lenis* — se zice că sunt descoperirea luĭ Aristophanes Byzantius (sec. III p. Chr.). In manuscriptele vechi greceşti nu se află de loc până in secolul VII după Christos. Aşa dar descoperirea lui Aristofan nu a putut servi până atunci decât numai gramatistilor. *(Verum hæc omnia —sc. spiritus asper et lenis, accentus accutus, gravis et circumflexus — ante septimum sæculum a librariis neglecta prorsus videntur : nam Codices vetustissimi quinti sextive sæculi iis prorsus carent.* Montfaucon, *Palaeogr. græc.* pag. *33).*

In inţelesul lui Aristofan, adecă pentru insemnarea silabei intonate, nu s'au intrebuinţat accentele *nici odată* in scrierea latină. (1) Numai pentru insemnarea vocalelor lungi, fără privire la tonul lor, se găseşte, incepĕnd de pe timpul lui Cæsar, semnul numit *apex*, care in inscripţiunile din timpul impĕraţilor are forma ´, rare ori ʾ, ear mai tărziu in scrierea cărţilor ¯, cum

(1) Vezi Corssen, *Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache,* I. 21—26.

se intrebuințează și astăzi. Acest *apex* se află pus, deși nu regulat nici pretutindinea, deasupra vocalelor *a, æ, e, ei, o* și *u,* când sunt lungi, ear *i* lung se insemnează prin mărirea literei, *I,* de unde apoi *J* in limbele romane moderne.

Neexistând dar nici o causă paleógrafică pentru scrierea accentelor, remâne numai trebuința logică drept singura causă pentru primirea lor. Trebuința logică insě in limba română cât pentru accentuare se mărginește la conjugațiuni. Acolo deosebirea tonului aduce deosebirea ințelesului, tonul trebue dar neapărat esprimat prin accent și anume prin accentul ˋ primit și cunoscut pentru asemenea casuri. Vom scrie dar *vede,* inse *a vedè, laudă,* insě *lăudà, fac,* insě *făcù,* etc.

Accentul ˊ intrebuințat până acum peste *e* și *o* pentru a esprimà diftongii *ea* și *oa,* este o invenție nesănătoasă, atât in contra regulei scrierei românești formulată la pagina 82 (acele sonuri române, pentru care se știe litera latină corespunzětoare, se scriu cu această literă, abstrăgěnd de la considerări etimologice), cât și in contra naturei semnelor, ne fiind chiemat accentul in nici un alfabet din lume a exprima pe *a.*

Dar accentul ′, este chiemat a exprimà vocala intonată, vor zice apărătorii acestei scrieri, şi fiindcă diftongii *ea* şi *oa* provin totdeauna din *e* şi *o* intonat, trebuesc scrisi *é* şi *ó,* pentru a fi cetiţi ca diftongi şi nu *e a, o-a.* La aceasta respundem : Ori de unde ar proveni *ea* şi *oa,* din momentul in care vocalele *e* şi *o* au primit o schimbare fonetică pentru a cărei scriere se află o literă in alfabetul latin, nu pot fi lipsite de această scriere, pentru a li se descoperi una nouă. Dacă dar *e* şi *o,* din causa intonării, şi-au insoţit un son, pentru care există litera latină corespunzĕtoare, adecă *a,* nu pot fi scrise altfel decât prin *ea* şi *oa.* Ear objecţia, că atunci nu se vede, dacă trebuesc citite ca diftongi *e͡a* şi *o͡a* şi nu *e-a* şi *o-a,* nu ne pare intemeiată. Căci scrierea nu este silită a arătà absolut toate nuanţele vorbirii, şi aşa nu este nici chiemată a arăta diftongarea. Dacă ar fi altfel, de ce atunci s'ar mărgini exprimarea diftongilor la *ea* şi *oa* şi nu s'ar intinde la toţi diftongii? De ex. *iu*besc, v*oi*os, *ie*pure, al*ua*t, c*ău*tat? Fiindcă insĕ aceasta nu se face, fiindă cei mai mulţi autori români, care insemnează diftongii *ea* şi *oa* prin *é* şi *ó,* nu

insemnează şi ceilalţi diftongi *iu, oi, ie, ua, ău,* etc., prin vreo deosebire, argumentul pentru primirea accentului deasupra lui *e* şi *o* cade.

Dar sunt şi altele de zis in contra acestei scrieri. Şi mai ăntăi nu este exact, că ori ce *e* şi *o* intonat se preface in *ea* şi *oa*. Regula exactă ne o dă Pumnul şi, după dĕnsul, d. Mussafia (1): *e* intonat, dacă in silaba următoare se află *a,* ъ, şi, mai rar, *e,* se preface in *ea;* in celelalte casuri remane *e,* deşi este intonat, de ex. vorb*e*sc, vorb*e*şti, vorb*ea*scă, obşt*e*scul, obşt*ea*sca; ş*ea*pte, ş*ea*rpe alăturea cu ş*e*pte, ş*e*rpe. *O* intonat, dacă este urmat de *a,* ъ, şi *e* se preface in *oa,* dar inainte de *i* şi *u* remăne *o,* de ex. port, p*o*rţi, p*oa*rtă, m*oa*rte, m*oa*rtă, m*o*rtul, m*o*rţii.

Aşa dar semnul accentului de intonare pus deasupra lui *e* şi *o* ar putè să aibă numai atunci inţelesul diftongului *ea* şi *oa,* când in adevĕr ori ce *e* şi *o* intonat s'ar şi preface in *ea* şi *oa.* Dar fiindcă, precum am vĕzut, nu este aşa, ci din contră *e* şi *o,* deşi intonate, in jumătatea ca-

(1) *Zur rumänischen Vocalisation.* Vezi acolo explicarea esceptiilor in *noră, soră, vorbă.*

surilor nu se prefac in *ea* şi *oa*, insemnarea lor cu accentul intonării pentru a le arăta diftongarea este lipsită de logică.

Insĕ argumentul cel mai puternic in contra numitului accent ne pare a fi următorul : acel *a*, ce şi 'i insoţesc uneori vocalele *e* şi *o*, când sunt intonate, nu este o simplă negligenţă a limbei, oarecum un obicei fonetic, care ar putè tot aşa de bine să dispară din pronunţare şi căruia dar ii este de ajuns de à fi numai arătat in treacĕt prin semnul intonării(1); acel *a* din

(1) Mai ales unii Bucovineni comit această greşală in privinţa lui *o* intonat. şi tot studenţii din Bucovina trebue să fi indus in eroare şi pe distinsul profesor Mussafia de l-au făcut să zică in suscitata sa disertaţiune. că *o* intonat sună ca *o͡a*, insĕ cu accentul pe *ó*. Putem asigurà pe d. Mussafia, că in diftongul *oa* accentul este pe *a* togmai ca in diftongul *eá*, şi că româneşte curat se zice *oámeni*, precum se zice *aceásta*. Ori ce alte considerări, de ex. din fisiologia vocalizării. trebue să se plece inaintea factului necontestabil : că aşa se pronunţă româneşte curat. Un filolog Bucovinean, care ar pronunţa *omeni* in loc de *oámeni*, ar trece in societatea cultă din Bucureşti de un provincial cam necioplit in privinţa limbei, şi este de mult cunoscut, de ex. din comediile lui Alexandri, cum Românul işi bate joc de Grecii cari nu sunt in stare să zică *roátă* ci zic *rota*.

contră a ajuns a fi in limba noastră tot aşa de important ca şi sonul radical, din care provine, fiindcă uneori il consumă chiar pe acesta şi remâne singur.

De ex. din veară, peană, peară, veargă, vearză, measa, afoară, etc., Românul a făcut vară, pană, pară, vargă, varză, masă, afară, etc.; şi adese acolo, unde a pĕstrat diftongul *ea*, l-a prefăcut in *ia*, de ex. piatră, iapă etc. (Legea fonetică după d. Mussafia este, că *ea* şi *oa* tind a se preface in *a* mai ales după labiale şi *r*, uneori şi după sibilante). Această perdere a lui *e* din diftongul *ea* şi prefacerea lui in simplul *a* este aşa de inrădăcinată in limbă, incăt unele cuvinte cu un *e* primitiv sunt apoi variate in declinare ca şi când ar fi avut un *a* primitiv. Pe când d. e. in pluralul din pană, pară, vargă se reinfăţişază *e* şi se zice pene, pere, vergi, in alte cuvinte analoage nu se mai infăţişază nici atunci, ci *a* se schimbă in ъ ca un *a* primitiv, ţară, ţări, pradă, prăzi etc.

Este dar cu neputinţă de a ascunde sub accent sonul *a* provenit din intonarea lui *e* şi *o*,

şi aceşti diftongi nu se pot scrie logic decăt prin *ea* şi *oa*.

Se inţelege, că cercetarea noastră de mai sus s'a raportat numai la casurile, cănd *ea* şi *oa* proveneau in adevĕr din lungirea lui *e* şi *o* prin accent. Căci in celelalte casuri, unde *a* este din capul locului o vocală de sine stătătoare cu un inţeles propriu gramatical, chiar cei ce de altmintrelea scriu *é* cu accent, trebue să insemneze pe *a* deosebit. D. ex. face, făceà; duce, duceà. Aici *a* este vocala flecţionară a imperfectului şi a scrie făcé, ducé este o greşală de ortografie.

PARTEA A TREIA

DESPRE PRINCIPIUL SCRIERII ŞI O CRITICA A SISTEMULUI FONETIC

Partea a doua a cercetării noastre despre scrierea limbei române s'a terminat cu următoarele intrebări : sonurile ц, ш, ъ şi î, provenind de regulă din *t, s, a* şi *e,* trebuesc ele insemnate cu aceste litere fără nici o deosebire? sau trebuesc scrise deosebit? şi atunci prin ce fel de semne?

La aceste intrebări, care cuprind in sine toată greutatea proprie a grafiei şi ortografiei române, intâlnim in literatura noastră un respuns foarte uşor, dat de aşa numitul sistem fonetic al scoalei bucovinene.

Sistemul fonetic are de principiu : fiecare cuvěnt se scrie cum se pronunţă (1) şi prin urmare pentru fie-care son osebit trebue o literă osebită. Sau cum s'a zis din vechime : *Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces* (Quintilian, *Inst. orat.* I. 7, 30). Reposatul A. Pumnul, cel mai conştienţios intre representanţii acestui sistem, proprie vorbind : creatorul lui pentru scrierea română, il numeşte «foarte simplu, natural şi uşor». Insě cu toate aceste predicate măgulitoare, sistemul fonetic este mult mai greu decăt ar părè, cel puţin este pretutindenea de inţeles *cum grano salis*, şi mai ăntăi de toate : *el nu este un principiu general şi absolut al scrierii române, ci trebue restrins in mod esenţial.*

Pentru a inţelege această restringere (2), nu

(1) Pumnul, Gram. d. rum. Spr. § 9.

(2) Restringere, pe care fonetiştii, cel puţin scoala din Bucovina, sunt cei d'intăi a o primi. Este o datorie de dreptate a le constata aceasta indată la inceputul cercetării. Ceea ce zicem dar noi aici despre restringerea fonetismului, nu este o polemică in contra fonetistilor (polemica vine mai tărziu), ci

avem decât a face o aplicare practică a fonetismului. Să scriem dar cu ajutorul seu cea d'întâi propoziţie ce ne trece prin minte, d. ex. Ферѹл єстє рошѹ.

Spre a şti, cum să scriem aceste cuvinte, ar trebui numai să ne intrebăm, cum se pronunţă. Insĕ togmai aci este greutatea. Cuvĕntul Ферѹл şi mai toate cuvintele se pronunţă in zeci de feluri. Unii zic *fier*, alţii ḑic *hier*, alţii *her*, alţii *ser*, alţii intr'un mod şuerător, graficeşte neesprimabil *sjer*, etc. Tot aşa la cuvĕntul рошѹ Unii pronunţă *roşu*, Macedonenii insĕ *rosu*, Bănăţenii *roshiu*, etc. Cu care din deosebitele sale pronunţări are să se scrie un cuvĕnt? A. Pumnul respunde «cuvĕntul se scrie cum se pronunţă *după usul general al limbei.*» Dar aceasta nu inlătură greutatea. Căci indată se naşte earăşi

numai o esplicare şi deducţiune a faptului pentru cei ce nu sunt ăncă deprinşi cu această materie; şi mărturisim, că nu am inţeles, pentru ce etimologistii din Transilvania au combătut pe fonetişti togmai in privinţa intinderii, zicĕndu-le că sistemul fonetic, intrebuinţat absolut, ar desbina limba in dialecte, etc. — Nu se cade a combate pe un adversar in punturi, pe care el nici nu le susţine.

intrebarea: Care este usul general al limbei? Şi la aceasta trebue se respundem: nici unul. O provincie intreagă zice *hier*, o altă provincie intreagă zice *şer*, etc. Aproape nici un cuvĕnt, afară de monosilabe, nu se pronunţă in acelaşi fel de toţi Romănii, prin urmare pentru mai nici un cuvĕnt nu există un us general al limbei ca normativ al scrierii tuturor sonurilor. Şi ceea ce este drept pentru Romăni, este drept pentru toate popoarele europene literate. Nici un popor nu scrie cum pronunţă şi nu pronunţă cum scrie, nici măcar in majoritate, necum in usul general.

Care ar fi acum prima urmare a sistemului fonetic, dacă l-am aplica in mod absolut, fără restricţiune (precum insĕ nu'l aplică nici fonetistii)? Urmarea ar fi, că ne am sparge limba in atătea bucăţi, căte pronunţări provinciale se află in Romănia, şi pe această cale am ajunge peste sute de ani la o desbinare completă a poporului, aşa incăt Moldoveanul n'ar mai inţelege pe Muntean, Munteanul n'ar mai inţelege pe Bănăţean etc., nici in vorbă nici in scris. Aceasta

insĕ este o urmare *ad absurdum,* fiindcă scrierea din contră are intre altele şi scopul intelectual de a fixa şi de a susţinè unitatea naţională sau etnografică a unui popor, dar nu a o frănge şi a o nimici.

Dar, cum am zis, observarea unităţii limbei nu atinge chiar esenţa sistemului fonetic : căci fonetismul este mai ăntăi de toate o intrebare alfabetică, ear nu — ca aceea — o intrebare ortografică. Totul este, ca să se fixeze numai semnele grafice pentru sonurile elementare ale limbei, spre a se putè scrie ceea ce se vorbeşte. Dar dacă se vorbeşte bine sau rĕu şi cum trebue să se vorbească intr'un mod unitar, aceasta nu priveşte alfabetul, ci trebue mai ăntăi să se hotărească in limba poporului fie prin gramatiştii, fie prin alţi literaţi ai sei, şi cănd un ţeran de lăngă Bucureşti ar scrie *her* in loc de *fer,* atunci ar comite o greşală nu in contra alfabetului, ci in contra vorbirei corecte.

Să atingem dar o altă greutate, care loveşte in chiar esenţa fonetismului : *greutatea generală de a esprima sonurile prin litere.* Nici un alfa-

bet din lume nu esprimă şi nu este in stare a esprima toate sonurile unei limbi. Limba francesă, care posede atătea litere, accente, diftongi etc. nu esprimă nici pe departe toate sonurile sale. *A* in *madame* (pron. maedaem) este altul de căt acelaşi *a* in *matin* (prom. mătin), altul in *mari* şi altul in *marais*. *E* este altul in *ballet* şi altul in *coquette*. — Dar să luăm limba italiană, cea cu faimosul alfabet fonetic. Nici un Italian nu'ţi ceteşte *pesca* (persecă) ca *pesca* (pescărie), *torre* (a luà) ca *torre* (turn), deşi le scrie in mod identic. Aceleaşi litere, dar sonuri aşa de deosebite, incăt prin deosebirea lor se simte deosebirea inţelesului. Să venim acum la limba latină, de la care luăm alfabetul. Căte sonuri esprimau Romanii prin o singură literă! Din pasagiul suscitat al lui Quintilian (XII, 10) s'a putut dejà constatà, că noi astăzi din litere nu putem avè nici o idee despre deosebitele nuanţe ale pronunţării latine. Un alt pasagiu caracteristic este in cartea I, cap. 4, unde ḑice Quintilian : « Se mai află un son mijlociu intre *u* şi *i* (pentru care insĕ nu este literă), căci altfel

pronunţăm noi *optimum* şi altfel *opimum*, şi in cuvĕntul *Here* nu se aude nici *e* nici *i* deplin» etc.

Nu mai este de trebuinţă să mai aducem şi exemple din alte limbi, d. e. din cea engleză, care ne ar presinta curioase illustraţii de caricatură la teoria că or ce son trebue să aibă o literă şi or ce literă un son osebit. Ne mărginim a constata faptul evident : că litera nu esprimă cu identitate sonul, ci numai *à peu près*.

Causa acestei nepotriviri este cunoscuta imposibilitate antropologică de a substitui representărilor unui sens representările altui sens. Nici odată vĕzul nu poate suplini auzul, sferele acestor doue feluri de sensaţiuni nu sunt congruente.

Dar nici in limitele, in cari s'ar putè uşor esprima prin semne vĕzute sonurile unei limbi, nu se primeşte şi nu este bine a se primi această esprimare in gradul complet al posibilităţii. Căci nuanţele tuturor sonurilor unei limbi sunt aşa de numeroase, incăt folosul ce s'ar naşte din completa lor scriere ar dispărè in comparare cu greutatea de a ceti aceste semne. De

aceea la nici o limbă nu s'a adoptat până acum această consecinţă a fonetismului absolut, ci a existat totdeauna o restricţiune inţeleaptă a numerului literelor unui alfabet, restricţiune provenită din dreaptă cumpănire intre scrierea tuturor sonurilor importante şi intre inlesnirea de a le ceti apoi. Valoarea unui alfabet nu consistă dar, precum s'ar părè după fonetismul absolut, in numĕrul mai mare al literelor, ci in stricta lor subsumare subt unitatea gândirii şi uşurinţa percepţiunii, şi d. e. alfabetul vechiu albanez cu 25 de litere (1), este barbar pe lângă cel latin cu 22.

Resultatul acestor expuneri este, că fonetismul nu se poate aplica ca principiu general sau ca regulativ absolut al scrierii unei limbi, ci ne sileşte indată a'l restringe, atât pentru a nu ne desbina literatura in dialecte, cât şi din causa fireştei imposibilităţi de a esprima toate impresiile auzului prin forme vizibile, cât şi in fine din causa greutăţii de inţelegere a unui numĕr prea mare de asemene forme. De aceea ni-

(1) V. *Hahn*. Alban. Studien, I. pag. 280.

meni in Eurôpa şi in specie nimeni la Români, nici Pumnul nici alţii, nu sunt fonetici cu toate consecinţele sistemului, ci numai fonetici *à peu près,* şi chiar cu un *à peu près* destul de depărtat de la puntul de plecare, pentru că o sumă de sonuri româneşti nu se esprimă de loc, (d. e. *ghin,* care nu este nici vin, nici ghin, ci γin; *fratghie,* nici frate, nici frache; *şhine,* nici cine, nici şine; *muiere,* care nu se pronunţă mui-ere; *rea,* care nu se pronunţă re-a, or cât de iute am impreună vocalele; asemene *roată* nu se pronunţă numai prin diftongarea lui *o* şi *a,* căci atunci nu ar intimpina străinii, mai ales Grecii, atâta greutate; *dzîcu,* dialect moldov., care este departe de zic, etc.).

Nu este dar iertat unui om de ştiinţă a zice fără restricţiune : noi scriem, cum vorbim, sau : dacă auzim un son, să'l şi scriem; fiindcă multe se aud, ce nu se scriu, şi multe se aud, ce nu se pot scrie. Prin urmare remâne constatat, că fonetismul nu este un normativ absolut al scrierii şi cu atât mai puţin principiul cel mai «simplu, natural şi uşor»; şi dacă ne incredin-

țăm lui esclusiv in speranța unei direcții sigure pe calea noastră grafică, la prima indoială busola se dovedește a fi un fer brut fără spirit magnetic, și cu toții suntem siliți a cauta acum idea superioară, care, hotărind marginile fonetismului, să-ne arete, căte litere trebue să aibă un alfabet, fiindcă nu le poate avè toate, și ce formă esterioară trebue ele să aibă, ca să se primească de inteligință cu iuțeala corespunzětoare scopului.

I

Căte litere trebue să aibă alfabetul român? Inainte de a deslega această intrebare, este bine să nu exagerăm greutatea cercetării impuse. Noi din norocire nu ne presintăm pentru prima oară inaintea acestei probleme, nu ne mai este impus a suferi munca seculară, prin care omenirea in vechime a descoperit fixarea alfabetică a sonului și a ideei. Alfabetul il avem : este alfabetul latin, necesar pentru noi din causa arătată in partea ăntăi a disertației de față. Tema

noastră este dar numai a *aplica* alfabetul vechiu latin la limba nouă română. Prin aceasta cea mai mare parte a greutăţii este ridicată, fiindcă am căştigat regula (pe care o vom apără in partea următoare in contra etimologistilor) : pentru sonurile române, cărora le corespunde o literă latină, intrebuinţăm această literă.

Greutatea scrierii noastre, astfel mărginită, se află numai in privinţa ne-ajunsului literelor latine. Numai aci se nasc intrebările, ce ne am propus a le deslega : care sonuri trebuesc insemnate prin litere şi prin ce fel de litere?

După ce am vĕzut, că fonetismul ca regulă mechanică nu ne dă nici o lămurire asupra acestor punturi, vom trebui să studiăm materia intr'un mod mai intins, să o urmărim de la isvorul ei şi să constatăm atăt prin un şir de raţionări teoretice, căt şi prin proba istoriei, care a fost şi este scopul alfabetului, din ce causă omenirea Europeană a părăsit scrierea pitorescă şi hieroglifică şi a primit pretutindinea literele şi prin urmare care este misiunea specială a literelor.

Ori ce scriere este o intrebuinţare de semne vĕzute, cu scop de a deşteptà prin ele certe găndiri. La inceput ea işi indeplineşte acest scop infăţişănd chiar icoanele obiectelor, a căror găndire vrea să o producă în cetitor. Probă hieroglifele. Când Egipteanul cel vechiu voià să zică *arbore*, desemnà sau sculptà deadreptul un arbore, când voià să zică *piramidă*, înfăţişa o piramidă, etc. Acest fel de scriere se numeşte iconică, ear hieroglifele, care imitează deadreptul obiectele, se numesc chiriologice. Cel d'ăntăi neajuns ce se simţì in scrierea iconică, fu neputinţa de a esprimà obiectele nesensibile, ideale, d. e. tăria, curagiul, etc.

Pentru aceste se făcù un pas mai departe in cultura grafică : se întrebuinţară icoane de obiecte materiale in inţeles simbolic pentru a esprimà obiecte ideale. Aşa leul ca hieroglifă simbolică insemna la Egipteni curagiul, albina insemna ascultarea supuşilor, etc.

Trecerea de la insemnarea simplă iconică («chiriologică») spre cea simbolică este naturală logicei omeneşti şi nu se află numai la Egipteni,

ci d. e. şi la vechii locuitori din Mexico, cari poate nu au statu in legătură intimă cu Egiptul. Al. Humboldt in «Vues des Cordillères et Monuments des peuples indigènes de l'Amérique» ne arată, că in scrierea iconică a Mexicanilor *direcţia* mişcării se esprima prin urme de picior, *rangul* regilor şi al preoţilor prin îmbrăcăminte şi colori, *nobilimea* persoanelor prin lungimea nasului, etc.

Un exemplu nou foarte interesant şi totdeodată autentic pentru scrierea pitorescă-simbolică este petiţia ce au adresat-o căţiva capi ai seminţiei Indianilor selbatici «Cipive» Prezidentului Statelor-Unite din America in anul 1849. Petiţia, scrisă pe coaje de mesteacăn, avea de scop a arăta voinţa acestor Indieni de a se civiliza şi de a se aşeza lăngă Lacurile mici pe teritoriul Statelor-Unite. Această idee a lor este infăţişată in următorul mod : Pe coaje sunt mai ăntăi desemnate şepte figuri de animale deosebite; fiecare corespunde numelui unei ginţi de Indieni şi ii ţine loc de pajură («totem»). Din ochiul animalului celui mai inaintat sunt trase şese linii spre ochii celor lalte animale, pentru

a simboliza egalitatea intenţiilor. In fiecare din animale, colorate după natură, se mai află desemnată căte o inimă roşie şi toate inimele sunt earăşi impreunate cu căte o linie pentru a arăta unitatea simţimintelor. Din ochiul celui d'ăntăi animal purced ăncă doue linii, una inainte pentru a arăta direcţia călătoriei, alta indărat peste capetele animalelor spre patru lacuri mici (desemnate sub animalul cel din urmă şi colorate in albastru) pentru a arăta regiunea, unde voiau Indienii să'şi fixeze locuinţa lor. Pe o altă scoarţă de mesteacăn a aceleiaşi petiţii sunt desemnaţi mai mulţi vulturi, dintre care cel mai d'inainte prin lungimea ciocului seu se arată a fi căpitanul misiunii. Inaintea lui se află representat Prezidentul Statelor-Unite in locuinţa sa oficială din Washington. Ochiul seu este unit printr'o linià cu ochiul căpitanului indian şi amêndoi işi dau mănele in semn de amiciţie. Subt vulturi sunt desemnate trei case mici, simbolul aşezării in locuinţe fixe in opositiune cu viaţa nestatornică de mai nainte. (1)

(1) Schoolcraft, Historical and statistical information of the Indian Tribs of the United States. Citat in Steinthal, Entwicklung der Schrift, pag. *64, 65.*

Adesea asemene simbolizări sunt foarte depărtate de la legătura naturală, cel puţin după inţelegerea modernă, intre obiectul ideal şi cel material prin care se esprimă. La Egipteni penele ca hieroglifă simbolică insemnează ura, locusta insemnează pietatea iniţiată in misterele divine; dreptatea se esprimă prin pană de păun, slăbiciunea spiritului care se pleacă altora, prin o scoică in care şade un rac etc. (1) De aci lipsa de precisie in arătările hieroglifice şi divergenţe de opinii in privinţa inţelesului lor, nu numai in timpii moderni, ci şi in antichitate. Diodor Siculul d. e. ne spune (I, 48) că in monumentul regelui Osimandias pe păretele d'ântăi se vedea desemnat acest rege obşezênd un zid incungiurat de un riu, şi anume luptându-se in frunte şi insoţit de un leu in contra unor adversari, dar că o parte a interpreţilor acestui monument erau de părere a se inţelege subt hieroglifa leului un leu adevĕrat, pe care l-ar fi domesticit regele şi care apoi 'i ar fi ajutat in resboi, pe când alţii credeau, că sub hieroglifa

(1) W. v. Humboldt VI, 457.

leului trebue să se inţeleagă disposiţia energică şi arogantă a regelui.

Dejà de la sine se inţelege, că prima confusie in astfel de scriere se va naşte din indoială, dacă obiectul desemnat trebue luat in inţelesul seu natural sau in inţelesul simbolic ca representare a unei găndiri nemateriale. D. e. dacă leul arată tăria, cum să se arete animalul leu? — Egiptenii ajunseseră până acolo incăt simbolizau şi obiectele materiale prin alte semne, fiindcă reproducerea lor naturală avea dejà inţelesul stabilit de a simboliza substantive ideale. Urmarea a fost, că adevĕrata scriere hieroglifică era inţeleasă numai de preoţi prin tradiţiune secretă de la părinţi. (Diod. Sicul, III, 3.)

Este insĕ o clasă de lucruri, pentru a căror esprimare arta grafică trebuia să facă un progres şi mai mare in abstracţiune, şi aceste sunt numele proprii. Deosebirea lor consistă in aceea, că toată natura le e conţinută in son. Necesitatea de a esprima numele proprii a silit dar pe Egipteni *a simboliza sonurile*, şi de când cu descoperirea pietrei de la Rosetta şi in urma

ingenioasei demonstrări a lui Champollion (junior) se ştie, că Egiptenii, pe lăngă hieroglifele chiriologice şi cele simbolice, aveau şi *hieroglife fonetice,* prin cari se află d. e. esprimate numele Ptolemeu, Cleopatra, etc., corespunzĕnd fie-cărui son, cel puţin fie-cării consonante un semn osebit.(1)

Insĕ această scriere egipteană erà o urmare a aceleeaşi direcţii, care se manifestase şi in hieroglifele figurative şi simbolice : adecă de a esprima obiectul, fie deadreptul fie prin simbol, şi prin urmare remănea radical deosebită de alfabet. Căci unde vorba de a scrie un nume propriu *ca nume* şi nu ca persoană reală, acolo obiectul scrierii este insuşi sonul, şi prin urmare tot numai reproducerea lucrului silise pe Egipteni să introducă hieroglifele fonetice, or cât de mare a fost intinderea, ce le-au dat-o apoi in timpul din urmă.

(1) După Champollion, cunoştinţa noastră despre limba şi scrierea egipteană s'a înavuţit mai ales prin cercetările lui Lepsius şi lui Brugsch. Brugsch a publicat acum (1872) un registru de hieroglife cu valoare fonetică in numĕr de 600.

Cu un cuvênt resumător : *hieroglifele erau o scriere obiectivă.*

De aci insĕ se vede, că o lume intreagă de găndiri nu se puteau intrupà prin semnele egiptene : ideile noastre subiective asupra obiectelor. Să lămurim aceasta mai ăntăi prin căteva exemple populare. Când vorbim de obiectul material *masă,* ne putem exprima prin insuşiri ale lui, şi zicemu de e. o masă aurita, o masă mare, o masă colorată, etc. Aceste erau esprimabile prin hieroglife. Ne mai putem insĕ exprima numai prin cuvinte subiective ale impresiei noastre : d. e. ce mai masă! sau mescioară, sau din contră măsoaie. Cum s'ar fi insemnat prin hieroglife expresiile din urmă? Foarte cu greu; căci hieroglifa acolo unde zic eu mescioară, mi-aru fi putut numai desemna o masă mică lăngă o persoană mai mare. Insĕ este vederat, că alta este o masă mică, şi alta o mescioară sau o măsuţă. Inţelesul propriu al cuvintelor măsoaie şi mescioară nu este de a arăta atăt mărimea relativă a obiectului, căt

din contra impresia mea subiectivă de plăcere sau neplăcere la vederea acestei mărimi.

Să luăm alt exemplu mai important, să privim multele cuvinte, cari toate insemnează aproape acelaşi lucru. Despre natură pot zice că este plăcută, insĕ pot zice prin gradaţiune că este frumoasă sau sublimă, sau admirabilă, sau incântătoare, etc. etc., pot în fine întrebuinţa la ori-ce obiect marea sumă de calităţĭ, care se refer la impresia mea subiectivă despre acel obiect.

Toate aceste erau şi remăneau neexprimabile sau cel puţin foarte greu exprimabile prin hieroglife.

Insĕ aci s'ar putè intâmpinà, că de şi asemenea impresii individuale şi expresii gradate au importanţa lor, totuşi ele nu sunt aşa de esenţiale, incât să devină semnul caracteristic al artei grafice şi să o silească pe aceasta a se schimbà în mod radical numai din causa lor.

De aceea puntul principal, unde se arată firea mărginită a hieroglifelor şi neputinţa lor de a se intinde şi la popoarele de cultură euro-

peană, ne pare a resultà mai bine din următoarea analisă:

Inteligința cultă a omenirii, in deosebi a popoarelor indo-europene, are un mijloc admirabil de a se susținè la o inălțime dobĕndită și de a propășì de la ea mai departe: este impreunarea repede a mai multor idei intr'un singur act al cugetării. Fără deprinderea acestei facultăți suma crescêndă a cunoștințelor adunate de oameni ar covirși perceperea lor, și generațiile mai nouĕ in viața lor totdeauna prea scurtă s'ar afla in neputința de a cunoaște, de a intrebuință și de a inmulțì comoara intelectuală, lăsată de secolii precedenți.

Cum se intămplă și ce insemnătate are acel proces psichologic al impreunării grabnice pentru formarea găndirilor abstracte numite *noțiuni,* vom explica ceva mai pe larg in partea a patra a disertațiunii de față. Pentru cercetarea neajunsului hieroglifelor va fi de ajuns să ne mărginim la privirea unui singur element, la analisarea *formei gramaticale* in exprimarea cugetării, in deosebi a *flecțiunilor*. Ori ce limbă arică posede un

şir de forme ale găndirii, care in modul cel mai intensiv resumă in sine o clasificare fundamentală a lucrurilor in privinţa acţiunii, a timpului, a modului, a numĕrului, a persoanei, a genului lor, etc., şi anume le resumă intr'un singur act al găndirii şi, conform lui, intr'un singur cuvĕnt.

Cănd Romănul zice d. e. *atinşilor*, exprimă prin acest cuvĕnt următoarele găndiri felurite : 1, ideea acţiunii de a atinge—verb; 2, ideea, că această acţiune este aplicată de altcineva asupra persoanelor, despre care vorbeşte -- forma pasivă; 3, ideea, că acea atingere s'a intĕmplat intr'un timp trecut — perfectul; 4, ideea, că această acţiune suferită a devenit ca o insuşire a persoanelor — participiul; 5, ideea, că atingerea a lovit mai multe persoane — plurarul; 6, ideea, că aceste persoane sunt de sexul bărbătesc — genul; 7, ideea, că cineva se adresează la ele acum — vocativul.

Aceste şépte idei sunt exprimate prin factul, că la rădăcina cuvĕntului *atingere* s'a adăogat forma flecţionară — *şilor*, şi astfel in simplul cu-

vĕnt *atingilor* se concentrează o sumă de idei fundamentale asupra modului, timpului, formei, genului, numĕrului, casului acelui obiect al găndirii, idei percepute intr'o singură lucrare a inteligințeі noastre. In aceasta se resumă aşa numita analisă gramaticală a unei limbi, forma logică a cuvintelor ajunse la un grad mai inalt al desvoltării lor.

Ce ar putè face hieroglifele pentru a exprimà o asemenea operațiune a inteligințeі omeneşti? Ele ar incepe a desemnà, cănd in mod chiriologic sau figurativ, cănd in mod simbolic, fie care idee in parte coprinsă in acea sintesă intelectuală! Ele ne ar da (ca şi sinogramele chinesilor) un desemn pentru actiunea atingerii, un desemn alăturea pentru a arăta pasivitatea persoanelor in chestie, un desemn pentru idea trecutului, un detail al desemnului pentru genul bărbătesc, un desemn pentru alocuțiune, etc., ne ar da cu alte cuvinte o descompunere analitică şi intărziată in locul concentrării sintetice produse in minte cu iuțeala fulgerului.

Dar atunci cănd Egipteanul exprimă prin

şépte desemnuri deosebite, fiecare cu inţelesul sĕu propriu, o impreunare de şépte idei, ce trebuesc să fie imbrăţişate intr'un singur act al inţelegerii, şi-a intărziat de şépte ori găndirea şi ne-a explicat chiar numai din forma scrierii sale, unde'i este marginea primitivă a desvoltării intelectuale şi pentru ce toată cultura sa, or căt de măreaţă ar fi fost, nu s'a putut intrupà in forma unui progres nesfirşit, ci — asemenea stagnaţiunii chineseşti — a remas amorţită la un grad hotărit, peste care nu a fost in stare să treacă.

Revenind acum la obiectul principal, a cărui exprimare trebuià să fie cerută de la o scriere mai perfectă, vom zice: toate flecţiunile, gen, numer, cas, persoană, timp, mod, comparativ, superlativ, radical, derivat, diminutiv, augmentativ... sunt o sumă de modificări introduse in unul şi acelaşi cuvĕnt pentru unul şi acelaşi obiect spre a exprima intr'o formă din ce in ce mai adecuată minunata lume de impresii interioare deosebite, cu care impodobeşte şi inviază subiectul simpla percepere a lucrurilor externe, in unul şi acelaşi act al găndirii sale. Pentru

toate aceste, pentru acest microcosm ideal inflorit in mijlocul realităţii obiectelor — scrierea egipteană era mută, semnele lor erau in princip şi in aplicare imposibile.

De aceea la popoare cu o mai puternică desvoltare intelectuală nu s'au putut introduce hieroglifele in nici un mod; ci din capul locului trebuia să se schimbe sistemul de a marca gândirile in mod vizibil. Pentru Fenicieni, pentru Greci, pentru Romani nu sta importanţa in arătarea brută a obiectului, ci era vorba să se arete feluritelor lor idei despre aceste obiecte şi impreunarea lor intensivă într'o singură cugetare. Insĕ aceste idei şi impreunări sunt intrupate in cuvinte şi infinita lor varietate este arătată prin modificările sonurilor şi terminărilor, adecă prin flecţiuni. Astfel scrierea lor a trebuit să se adapteze sonurilor şi pentru a corespunde mobilităţii cuvintelor in flecţiuni, a trebuit să fie compusă din elemente mobile şi strămutabile după libera impulsiune a ideei ce aveau să o realizeze. Eacă aci originea logică a alfabetului, care, in oposiţie radicală(1) cu hie-

(1) Vezi şi nota din urmă a acestei disertaţiuni.

roglifele egiptene, se poate numi o scriere subiectivă.

Astfel la intrebarea noastră despre scopul scrierii in deobşte şi al literelor in deosebi, constatăm următorul rĕspuns dobĕndit din cercetarea de păn' acum : Scrierea trebue să infăţişeze pe căt se poate de bine ideile. Dar ideile nu coprind numai obiecte, ci şi relaţiuni intre ele. Căteva relaţiuni fundamentale le stabileşte inteliginţa popoarelor mai inaintate la toate obiectele insemnate ale cugetării ei şi le intrupează intr'un singur act al găndirii. De aceea hieroglifele şi scrierea ideografică au putut corespunde numai popoareloru cu limbi primitive monosilabe (fără gramatică proprie), dar au trebuit să fie părăsite de popoarele indoeuropene cu limbi flecţionare. La aceste popoare atăt ideile căt şi relaţiunile lor intrupate intr'un singur act al găndirii sunt perfect exprimate in limba cu gramatica ei. De aceea scrierea la ei a inceput a arătà obiectele nu deadreptul, ci prin cuvintele cu care sunt insemnate, şi a ajuns a oglindi natura logică a limbei. Insĕ limba se

compune din sonuri organice. Aceste trebuiau dar insemnate in scris. Sonurile fiind mobile pentru a arăta mobilitatea raporturilor impreunate intr'o singură găndire (flecţiuni de declinare, conjugare, gen, numĕr, persoană, timp, mod, adecă : gramatica limbei), şi semnele lor au trebuit să devină mobile şi astfel s'au produs literele sau alfabetul.

Intrucăt dar scrierea este «imaginea fidelă» a sonurilor? Intrucăt sonurile sunt imaginea fidelă a ideilor şi a raporturilor lor. Dar intrucăt s'ar afla sonuri, care, departe de a exprima curat ideile şi relaţiunile, sunt numai nuanţe confuse ale pronunţării, va să zică nu un element ideal, ci numai o piedecă fisiologică a limbei sau o deprindere materială a urechei, intr'atăt scrierea le va alunga de la sine ca pe nişte lucruri străine şi afară din misiunea ei seculară.

Prin urmare bunătatea unui alfabet nu se poate judecà din cătăţimea sonurilor, pentru care există in el litere deosebite. Căci scopul final al scrierii nu este, ca la notele musicale, sunetul, ci inţelesul, şi acestui inţeles trebue să i se supună absolut numĕrul şi forma literelor

Geniala descoperire a alfabetului propriu din partea Semiţilor, in deosebire de hieroglifele fonetice ale Egiptenilor, se caracterizează de indată in natura ei intelectuală prin restringerea sonurilor exprimate in scris : cu 22 de litere se pun Fenicienii din Asia in fruntea culturei europene.

Criteriul alfabetului este dar acesta : litere numai pentru atătea sonuri, căte sunt neapărat trebuincioase spre deosebirea inţelesului radicalelor şi a formelor flectionare!

Literele sunt astfel semne esenţial logice şi nu simplu fonetice, şi pe lăngă cele 22 semne primitive ale alfabetului semitic, este, cum am zis, barbar alfabetul albanez cu 52 de litere şi sunt afară din ori ce inţelegere a naturei proprie unui alfabet nenumĕratele sinograme de clasa a VI in scrierea chinesă şi cele 600 de hieroglife fonetice, pe care ni le explică ultimii Egiptologi.

Aplicănd acum la stabilirea alfabetului nostru romăn lumina dobĕndită din cercetările precedente, ne vom aduce aminte, că — după ce am primit

21 litere din alfabetul latin corespunzĕtoare la 23 sonuri române — greutatea se reduce la exprimarea grafică a celorlalte sonuri, cărora nu pare a le corespunde nici o literă latină.

Intrebarea este dar : care din sonurile românești, cărora nu le corespunde o literă latină, trebuesc exprimate, descoperindu-li-se o nouă insemnare? Pentru a respunde, cercetarea noastră de mai sus ne dă următorul mijloc : să analisăm, care din ele au dobĕndit in limba noastră misiunea de a deosebi ideile in cuvintele radicale sau de a exprima raporturile flecționare intre ele, cu alte cuvinte : care sunt sonuri logice, ear nu numai producte brute ale gutlejului nostru? bine știind, că nu ar fi o perfecționare, ci o confundare, dacă am introduce prea multe litere.

Sonuri noue românești, pentru care alfabetul latin nu are litere aparte, sunt intre altele : **ъ** *î*, **ш**, **џ**, *tghe, she, γie,* etc. Ne vom intreba la fiecare, dacă are importanță logică sau gramaticală? Dacă o are, sonul se va insemna. Dacă nu o are, sonul nu se va insemna.

Sonul **ъ** are in limba noastră misiunea logică

1, de a marcà timpurile in conjugarea I la persoana a treia in oposiţie cu *a;* d. e.: mutà, imperfect, mutâ, perfect. 2, de a insemna deosebirea intre substantivele feminine articulate şi nearticulate, d. e.: lună, luna. 3, de a umbri vocala fără son, făcĕnd astfel limba indoit de lămurită in flecţiunile ei *(láudă, lăudà; cai, căĭ).* Prin urmare sonul ъ trebue insemnat in scrierea română.

Sonurile *ş, ţ,* au importanţa gramaticală de a contribui la marcarea numerilor şi a persoanelor, şi căt este de necesară această misiune a lor pe lăngă vocalele finale cu acelaşi scop, vom arătà mai jos in critica etimologismului.

Toate celelalte sonuri din vorbirea romănească nu au nici o importanţă logică in starea actuală a limbei; nu vom insemna dar prin litere noue pe *thge, she, ĭie, î* etc.

Aceasta este conclusiunea neapărată din premisele precedente.

Insĕ pe cănd celelalte punturi ale conclusiunii se primesc de fonetişti, in privinţa lui *î* se vede o mare resistenţă.—Argumentele acestei

resistențe nu ne par de natură a resturnà o urmare neapărată a principiului intelectual, a cărui introducere o propunem in scrierea noastră. Am constatat că *î* nu are nici o importanță gramaticală in limba română, el este numai o nuanță de umbrire mai adincă de căt ъ după legea aflării arătată la pag. 136. Pentru ce dar să se deosebească in scris? Atunci am trebui să deosebim și toate celelalte sonuri dialectice ale limbei. Noi ne am mirà de alte popoare, când ar comite o asemenea exagerare de fonetism. Germanii d. e. pronunță adese un ъ când au pe *e* final cu *n* sau *r*; *Mutter* nu se cetește *Mutter*, ci deadreptul *Muttъr*, etc. Cu toate aceste nici unui German nu i-a trecut ăncă prin cap a pune acolo vre un semn a parte, și aceasta din causă, că acel ъ, deși intrebuințat de toți și admis ca o particularitate a pronunțării germane, totuși nu este decăt o umbrire a lui *e* fără importanță logică pentru limbă. Asemenea la *st* și *sp*, cari uneori se cetescu *st* și *sp*, ear alte ori *șt* și *șp*. Tot așa de puțin insemnează Francesii nasalul lor ina-

inte de *n* şi *m;* pentru *pronunţare* nasalul constitue o particularitate esenţială a limbei francese, dar de scris nimeni nu'l scrie.

Ei bine, sonul *î* este departe de a avè măcar aceeaşi intindere la Români. Fonetistii moderni ii dau o importanţă, care nu este naturală limbei noastre. Cu mai mult bun simţ a păşit Lexiconul de la Buda pe calea contrară şi ne-a arătat restricţiunea lui. «Mai este de observat», zice § 6 din faimosul tractat de ortografie compus de Petru Maior, «că Românii din Dacia lui Aurelian nu intrebuinţează nici o dată sonul *î*, ci numai ъ, ei nu zic *mîni* ca Românii din Dacia vechïe, ci *mъni;* şi uşor s'ar putè desvěţa şi Românii din Dacia vechie de acest son (?). Atăt cel puţin este sigur, că mulţi, deşi il pronunţă, nu'l scriu nici odată, ci intrebuinţează totdeauna litera ъ şi pentru *î*. In manuscriptele vechi nu se vede nicăeri *î*, ci numai ъ. Imi aduc chiar aminte, că am auzit in copilăria mea vorbind oameni bětrăni, din a căror gură nu se auzea nici o dată *î*». (*Animadvertendum venit, Valachos Aurelianæ Daciæ nunquam uti*

sono î, sed solum ъ, *e. g. illi non dicunt* mîni, *manus, uti Valachi veteris Daciæ, sed* mъni. *Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciæ sonum î. Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt î, sed etiam pro eo utuntur litera* ъ. *Ac* (1) *in manuscriptis nusquam est videre î, sed solum* ъ. *Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat î, sed pro eo quoque sonum* ъ *edebant.* Lexic. Bud. 1826, *Orthogr. rom.* pagina 3).

Prin urmare argumentele, cu care susţine A. Pumnul (2) litera *î*, nu ne par destul de tari. Eacă aceste argumente: 1, «*î* este o particularitate esenţială a limbei române». Fie, dar aceasta nu probează nimic pentru scris. Şi nasalul este particularitate a limbei francese, şi *şp* şi *şt* sunt particularităţi ale limbei germane; toţi le pronunţă, dar nimeni nu le scrie.

(1) După cum se vede, latinitatea autorului nu era prea conştienţioasă. *Ac* nu stă inaintea unui cuvĕnt, care incepe cu o vocală.

(2) L. c. pag. 26.

Noi nu zicem, că nu trebue să se audă sonul *î* : cine vrea, să'l tot pronunţe. Dar zicem, că nu este raţional a'l scrie cu un semn osebit, şi aceasta este cu totul alt-ceva. — Alţi fonetişti, pentru a ne arăta insemnătatea lui *î*, il găsesc şi in limba latină, după cum am vĕzut mai sus. Dar acesta e un argument in defavoarea scrierii lui. Romanii l-au avut in pronunţare, dar totuşi n'au introdus nici o literă pentru a'l scrie. Să facem şi noi ca ei. 2, «Lipsind *î*, s'ar naşte indoială asupra inţelesului foarte multor cuvinte ce se disting numai prin diferinţa sonurilor ъ şi *î*». Aceasta ar fi mai grav, când ar fi adevĕrat. Inse Pumnul exagerează : nu sunt foarte multe cuvinte, ci togmai foarte puţine, deabia doue-trei. Căci din cele arătate de Pumnul câteva sunt aşa de rare, incât pentru ele nu se va ivi nici odată ocasia de a fi confundate, d. e. *mînos* (care are mâni mari) şi *mъnos* (plin de mană); *rînişoară* (o bancă mică de earbă) şi *rъnişoara* (? o rană mică), *rîmuşoară* şi *rъmuşoară* — şi alte asemene comparaţiuni forţate de diminutive neintrebuinţate. Dacă

î nu are altă treabă, decăt a deosebi inţelesul acestor cuvinte, atunci ar putè dispărè fără nici o daună şi din limba romănească, necum din scriere. Remăn insĕ vr'o doue trei exemple mai serioase. *Rîu* şi *rъu, vîr* şi *vъr* se deosebesc in adevĕr numai prin ъ şi î. Aici respundem, că numai doue, trei casuri nu probează nimic pentru stabilirea unui alfabet; asemenea confundări sunt neapărate in or ce scriere şi nu au nici un neajuns practic, pe cât timp sunt mărginite la casuri isolate.

Singurul argument serios in favoarea insemnării deosebite a lui î ne pare a fi aflarea lui in formele gerundiale ale conjugării noastre : aflînd, zicînd etc. Aici togmai este o chestie de controversă. Noue î şi in acest cas ne pare numai o nuanţă de umbrire a lui ъ şi nu'i putem ăncă atribuì o valoare proprie gramaticală.

De altmintrelea puntul principal, asupra căruia insistăm, este numai principiul intelectual al scrierii in genere şi urmarea, că or ce nouă stabilire de alfabet in limbele indo-europene să il păzească; ear căt pentru î aşteptăm să'l ve-

dem mai bine susţinut de vre un fonetist destul de ştienţific, pentru a combate cu argumente de principiu cercetarea noastră.

Deocamdată şi până la proba contrară nu putem primì insemnarea lui *î* in alfabetul român şi ne pare, că cine ar introduce o nouă literă pentru acest son, ar trebui să inventeze şi litere pentru cele lalte producte ale limbagiului dialectic, ceea ce nu se poate, din motivele arătate in paginele precedente. Astfel remâne resultatul, că nu este logic a primi litera *î* in scrierea română, ci sonul lui se va exprimà cu acelaşi semn, cu care vom convenì a exprimà pe ъ.

Tot deodată insĕ punem aci principiul pentru viitor : in ziua, in care *î* sau unul din sonurile respinse acum din marcarea grafică, va căştiga importanţă logică in limba noastră, adecă va arăta deosebirea inţelesului mai multor radicale sau deosebirea flecţionară a timpurilor, persoanelor, a genului, a numerilor sau a casurilor, in acea zi sonul cel nou a căştigat rangul unui son logic şi trebue să aibă o literă aparte.

Resumăm acum resultatul criticei fonetismului, precum şi respunsul la intrebarea ce ne-a ocupat in această parte a cercetărilor noastre.

Fonetismul nu este un *principiu fundamental* al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevĕratului principiu, care este intelectual. Este dar falsă or ce formulare a regulei fonetice exprimată in mod absolut, precum se află la Pumnul (Gram. pag. 28) : «scrierea nu este *nimica alta* decăt o icoană fidelă şi vĕzută a sonurilor», şi sunt false şi consecinţele ortografice trase din această formulare. Din contră scrierea este mai intăi de toate comunicarea ideilor noastre cu relaţiunile lor, pe cănd pentru fixarea numai a sonurilor se descoperiseră hieroglifele fonetice, părăsite de Europeni, şi se intrebuinţează ăncă astăzi notele musicale. Fără indoială scrierea va fi in cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a exprima sonul in sine, ci numai intrucăt şi sonul exprimă idea şi este cea d'intăi incorporare a ei. Aceasta este dependinţa raţională a regulei fonetice de la principiul logic in scrierea limbei.

De aceea alfabetul român, pe lăngă cele 21 litere luate de la Romani, mai are trebuinţă numai de 3 semne pentru sonurile ъ, ш, şi ų. Ear celelalte sonuri, *dz, she, ghie,* etc., precum şi *î,* nu cer litere deosebite, nefiind sonuri cu insemnare logică sau flecţionară.

II

Prin ce fel de litere trebue să exprimăm sonurile ъ, ш, ų? Scrierea română de păn' acum ne-a dat atătea respunsuri felurite la această intrebare, incăt greutatea nu este de a introduce de acum inainte vre un semn nou pentru sonurile, de care ne ocupăm, ci de a aflà criteriul, după care să judecăm valoarea celor introduse şi să ne putem pronunţà pentru unele, combătĕnd pre celelalte.

Cele mai multe gazete şi cărţi române din Austria, după iniţiativa luată de eminentul filolog Cipariu, al cărui etimologism ne incercăm a'l combate in partea din urmă a cercetărilor de faţă, nu admit pentru sonurile ъ, ш şi ų

vre-o insemnare statornică in toate casurile, ci le exprimă prin literele *a, e, s, t,* fără alt semn, dănd căteva regule pentru cetirea lor şi insemnănd numai esceptiile. Aşa *Transilvania*, foaia asociaţiunii Transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român, scrie (No. 11 a. VI)

> Trufi'a Sultanului s'a simtitu vetamata prin impregiurarea cà nu potea se'si implinésca poft'a de a pune man'a pe Bracoviciu..... Serbii era trantiti.... Asiá ei inaintandu cu fervóre în urm'a Turciloru dein avangarda...

Cum se vede din acest exemplu, ъ, џ şi ш nu sunt insemnate deosebit. *A* final, când este articol, se deosebeşte printr'un apostrof pus inainte (*trufi'a*), nearticulat devine ъ şi nu se mai deosebeşte (*avangarda*), uneori ъ şi *a* se insemnează prin accent (*cà, asiá*), de altmintrelea trebue să vie in ajutor regula accentării : *a* şi *e* accentuate se cetesc *a* şi *e*, ear neaccentuate ъ (vetamata). In *trantiti* nu se deosebeşte, care din aceşti doi *t* este џ şi care *t*. Rĕmâne să ştim, cà *de regulă* (dar am vĕzut neregularita-

tea mai sus, la pag. 128—132) *t* şi *s* inainte de *i* in forme flecţionare se cetesc ц şi ш. Inaintea lui *i* urmat de o altă vocală *t* şi *s* se cetesc asemenea ц şi ш. De aceea se intercalează uneori *i* pentru a produce această immuiare. Se scrie *asiá* pentru a se cetì aşa.

Argumentele, care se aduc in favoarea acestei scrieri, nu ne par temeinice şi noi suntem siliţi a o respinge ca pe una, ce nu indeplineşte misiunea principală a alfabetului, fiindcă nu insemnează prin litere deosebite sonurile flecţionare.

Şi aici nu ni se poate intêmpinà, că ea este cea mai apropiată de alfabetul latin, care asemenea nu aveà litere deosebite pentru ъ, ц şi ш. Căci dacă alfabetul latin nu avea vre o literă pentru aceste sonuri, causa este togmai, că limba latină nu le aveà ca sonuri distinctive ale flecţiunilor sale sau poate nu le aveà de loc. Limba română insĕ, care le are in această insuşire caracteristică, trebue să ceară de la alfabet insemnarea lor.

Ear dacă este vorba a pĕstrà numai scrierea latină, atunci adversarii nostri nu ar trebui să

intrebuinţeze nici accentele grave, acute şi circumflex pentru deosebirile sonurilor ъ şi *a*, căci Romanii nu aveau nici aceste accente. Şi dacă totuşi introducem asemenea semne neobicinuite in scrierea romană (acel *apex* citat la p. 138 din câteva inscriptii ale lor nu are a face cu obiectul nostru), atunci e mai raţional a introduce semne anume destinate pentru exprimarea cea mai lămurită a flecţiunilor.

Dar, ni se va zice, scrierea Cipariană nu nimiceşte deosebirea sonurilor *a* şi ъ, *s* şi ш, etc.; ea numai nu le insemnează prin semne statornice, de altmintrelea ne dă regule, după care să ştim in fie-care cas, dacă litera *a* trebue să fie cetită *a* sau ъ, etc.

La aceasta respundem: in starea limbei române de astăzi, precum am vĕzut la pag. 127, 132 — 136, transiţiunea sonurilor primitive *a*, *e*, *t*, *s* in ъ, ц, ш nu este fixată intr'un mod regulat şi universal, precum este aceea a lui *c* şi *g* inainte de *e* şi *i*. Prin urmare o regulă simplă şi unică nu se poate încă dà pentru aceste casuri. Se va putè numai aflà (Pumnul

şi Mussafia ne-a arătat-o) un şir de regule pentru pronunţarea nouelor sonuri, paralel cu care vor merge o sumă de esceptii. Ce e drept, gramatica ne poate invĕţà toate aceste regule şi esceptii şi astfel putem ajunge, după oare care reflecţiune, a ne aduce aminte la vederea literei *a*, dacă după cutare sau cutare regulă trebue să o cetim *a*, sau ъ. Insĕ togmai această ingreuiare a cetirii, fie ea ori cât de mică, este deadreptul contrară adevĕratei meniri a scrierii. Căci lucrarea mijlocitoare a literelor de a deştepta prin vĕz amintirea sunetului cuvintelor spre a ajunge la găndirea inţelesului lor, cere cu necesitate forma cea mai lămurită pentru ochi şi de la sine completă, spre a fi pricepută cu cea mai mare iuţeală. Litera in sine intrucăt este un lucru vĕzut, nu are pentru mintea mea nici o valoare, ci are valoare numai intrucăt imi produce inţelesul. Noi inţelegem mai ăntăi şi apoi vorbim, noi vorbim mai ăntăi şi apoi scriem, insĕ nu vorbim şi nu scriem decăt pentru a inţelege şi anume pentru a inţelege nu vreo regulă ortografică sau gramati-

cală, când nu este ea obiectul gândirii mele, ci esclusiv numai obiectul acestei gândiri.

Prin urmare timpul, ce mi'l ocupă simpla vedere a scrisoarei şi amintirea deosebitelor regule gramaticale pentru cetirea ei, este un timp perdut. Litera nu are altă treabă decât de a me conduce pe cât se poate de iute afară din sine spre auz şi inţeles, şi este vederat, că in proporţia, in care mĕ va ocupà mai mult litera ca semn vĕzut, in aceeaşi proporţie imi voi fi intărziat mai mult scopul scrierii, adecă inţelegerea, şi idea comunicată prin scris se va afla mai impedicată şi mai inlănţuită in elementul străin firei sale, in care a strămutat-o trebuinţa de sensibilitate a oamenilor.

Intr'atăt se incheie intimpinările noastre din princip in contra acestui fel de scriere. Ear in contra deosebitelor deprinderi ortografice, ce se vĕd la mulţi scriitori care il intrebuinţéză, ar fi alte observări de făcut.

D. e. intercalarea lui *i* după *t* pentru a'l face ţ nu este logică, *i* numai atunci s'ar putè intrebuinţa pentru insemnarea lui ţ, când ar fi

o regulă constantă a limbei noastre, că *t* inainte de *i* urmat de o altă vocală se ceteşte ц. Dar togmai aceasta nu este. Am arătat in paginele precedente exemple contrarii : *hărtie, argintie, gratie,* etc. Prin urmare dacă *t* acolo unde se află dejà inainte de *i* cu o vocală, nu se ceteşte ц, la ce ne ar folosi pentru cetirea lui ц intercalarea lui *i* acolo, unde nu se află? D. e. dacă vreau să scriu cuvĕntul *braţe* şi'l scriu *bratie,* tot nu ştiu ăncă, dacă am să'l cetesc *braце,* sau *brat-i-e.* Vice-versa naşte altă greutate : dacă ni se dă regula de a ceti pe *t* inainte de *i* cu o vocală ca ц, ce vom face cu cuvintele, unde in acest cas trebue totuşi să se cetească *t?* Pentru escepţiunea lor este de inventat un nou semn, altfel in loc de *grat-i-a, hărt-i-a, part-i-a,* etc. vom fi in pericul de a ceti *graţa, hărţa, părţa.*

Curioasă este maniera de a insemna pe ц, adoptată de alţi scriitori. Ei păzesc regulă, că *t* inainte de *i* se ceteşte ц, şi prin urmare scriu in acest casu sonul ц cu litera *t* fără alt semn.

Atunci insĕ, când *t* remâne *t* şi inainte de *i*, intrebuinţează un semn; dar semnul nu'l pun la *t*, ci incarcă vocala următoare cu un circumflex. D. e. pronumele 'ţi, il scriu *ti*, dar pronumele *tine* il scriu *tîne*.

Noi nu am putè primì in nici un mod această ortografie. Căci a intrebuinţa cunoscuta literă *t* fără nici un semn pentru sonul ţ şi a o insemna din contra, când are să arete propriul şi vechiul seu son *t*, aceasta este o procedere, ce nu se poate califica de cât de Logică pe dos. Tot atât de pe dos ne pare cealaltă procedere, de a pune semnul nu sub *t*, ci peste litera următoare, cu totul nevinovată la greutatea ortografică. Cu aceeaşi consecinţă am trebui să scriem d. e. *añtaî* insemnând pe *n* şi *i* pentru a arătà modificarea vocalei precedente *a*, şi alte asemene curiosităţi. — Dar avem o altă objecţiune in contra acelei scrieri. Semnul circumflexului nu este un semn inventat de noi, ci un semn cunoscut din vechime cu inţelesul seu propriu. Circumflexul arată de regulă contrage-

rea a doue vocale in una sau lungirea unei vocale sau baterea accentului peste o vocală lungă, etc. Cănd insĕ autorii, de care vorbim, scriu *sîne, tîne*, circumflexul d-lor nu insemnează nimic din toate aceste; el te invită numai să cetești consunele *s* și *t* cu propriele lor sonuri de *s* și *t*. Insĕ un semn trebue să fie mai ăntăi de toate precis și obștește cunoscut in ințelesul seu. Prin urmare nu putem veni astăzi a abusa de circumflex intr'un ințeles, care este impotriva intrebuințării sale de atătea secule.

O altă manieră de a insemna pe *t* și ꞩ este prin intercalarea lui *h*, precum s'a adoptat la *c* și la *g*. Atunci *t* inainte de *i* se scrie cu *th*, ear *ţ* inainte de *i* se scrie cu *t* singur. In contra acestei ortografii observăm, că *h* aplicat la *c* și *g* arată intărirea unei consune, care altfel s'ar immuia după geniul limbei romăne. Cu ce drept am putè insĕ să intărim pe *t* inainte de *i* prin *h*, cănd el nici nu este in pericol de a se immuia, fiindcă in o sumă de cuvinte romănești *t* inainte de *i* remăne tot *t?* (Pe cănd

c in toate cuvintele, unde s'a aflat nemijlocit inainte de *e* şi *i*, s'a schimbat in ч).

Aşa dar ne trebuesc semne *statornice,* anume destinate pentru esprimarea grafică a sonurilor ъ, ц şi ш. Pănă cănd teoria scrierii, precum o desvoltarăm in paginele precedente, este adevĕrată, pănă atunci toate considerările secundare, cari s'au impotrivit in contra acestei insemnări, trebue să disparā. Noi nu zicem, că d. e. pentru totdeauna ц şi ш vor trebui să fie osebite de *t* şi *s;* este cu putinţă, este chiar probabil, că peste căteva sute de ani limba romănă să'şi reguleze transiţiunea lui *t* in ц şi a lui *s* in ш pentru toate casurile, precum şi-a regulat transiţiunea lui *k* in ч şi a lui *g* in џ; atunci semnul osebit pentru ц şi ш va putè disparè din scrierea noastră. Dar pănă atunci noi, cari nu suntem chiemaţi a anticipa ortografia seculelor viitoare, nici a introduce ortografia seculelor trecute, ci a scrie limba romănă de astăzi in logica ei, noi trebue să menţinem separarea grafică a celor doue sonuri.

Discuţiunea nu mai poate dar avè loc asupra faptului insemnării lui ъ, џ şi ш, ci numai asupra modului, cum să se insemneze.

In această privinţă domneşte o mare confusie la noi. Pentru a ne orienta in critica ei, trebue să privim intrebarea in toată intinderea.

Când ne am indrepta numai după sistemul fonetic, el ne ar respunde indată : pentru son nou literă nouă. Atunci consecinţa cea mai naturală a fonetismului este de a primi deadreptul semnele slavone ъ, џ şi ш in alfabetul latin. Aceasta ar avè folosul de a introduce pentru acele sonuri semne cunoscute şi totdeodată foarte uşoare la aplicat. Deşi intre noi nu a avut ăncă nimeni sinceritatea de a susţinè acest sistem pe calea publicităţii, ştim cu toate aceste, că are partizani destul de numeroşi, cari sunt plini de incredere, că astfel s'ar tăià in modul cel mai simplu nodul gordic al ortografiei române.

Dintre străini, d. Hugo Schuchardt pare a avè această opinie. Vezi articolul seu despre ortografia limbei române publicat in revista fran-

cesă *Romania* (No. 5 Ianuarie 1873) şi tradus in *Columna lui Traian* din 1 Iunie 1873.

Noi suntem siliţi a ne pronunţà şi in contra acestui fel de scriere, şi il combatem prin următoarele argumente.

Mai ăntăi credem, că latinitatea alfabetului nostru se opune la primirea unor litere de aspect aşa de heterogen precum este d. e. ъ. Deşi forma literelor slavone ne conduce la originea lor comună cu a celor latine (o privire in *Palæographia græca* a lui Montfaucon ne-o dovedeşte), totuşi desvoltarea deosebită, ce fie care alfabet o primeşte la deosebitele popoare, devine cu timpul aşa de insemnată, in căt după trecerea mai multor secule nu se mai pot introduce litere isolate dintr'un alfabet in altul, fără a'l impestriţà in modul cel mai străin.

Numai atunci am fi autorizaţi a alergà la asemenea imprumutări, cănd sistemul nostru alfabetic insuşi ar fi lipsit de ori ce mijloc pentru o formare de litere noue. Insĕ aceasta nu este. Alfabetul latin din contră atăt la Romani, căt şi la descendenţii lor, la Francesi, ne a-

rată in desvoltarea sa istorică, cum a scris literele noue ce s'a vĕzut silit a le introduce. Este ştiut, că litera *G* nu există la Romani din inceput; atăt *c* căt şi *g* se insemnau prin *C*. Insĕ cam pre timpul primului resbel punic se introduce deosebirea grafică intre *tenuis c*, care se insemnează prin vechiul *C*, şi intre *media g*, care se insemnează prin o literă nouă, formată din *C* cu ajutorul unui fel de sedilă alăturată = *G*.

De atunci literele *C* şi *G* sunt primite cu această formă in alfabetul tuturor limbelor romane. Cănd Francesii mai pe urmă au avut trebuinţă de a exprimà in scris noua assibilare a lui *c* inaintea vocalelor *a, o, u,* au păzit aceeaş metodă, ce o intrebuinţaseră şi Romanii, şi au introdus o sedilă sub *c* in alt inţeles *(ça, aperçu)*.

Unde dar un son nou, pentru care nu există ăncă literă, este format din sonuri vechi, care au literele lor, acolo in spiritul tradiţiunii latine litera cea nouă trebue să se formeze din litera vechie corespunzĕtoare prin o mică adăogire grafică la forma ei primitivă.

Şi cu aceasta trecem totdeodată la al doilea

şi cel mai important argument, care se opune in contra primiri lui ъ, џ şi ш in alfabetul românesc. Am dovedit prin cercetările de mai nainte, pe de o parte că menirea caracteristică a literelor este de a esprimà ideile prin scrierea cuvintelor lor flecţionare, ear pe de alta, că sonurile ъ, џ şi ш sunt mai ales importante ca derivări de flecţiune din *a, e, t* şi *s*. De aici resultă *a priori,* că acea insemnare grafică a lor va fi cea mai bună, care va esprimà mai lămurit dependinţa lor flecţionară din sonurile primitive. Dacă d. e. sonul џ in pluralul *cărţi* provine ca schimbare flecţionară din sonul *t* in singularul *carte,* atunci litera cea mai nemerită pentru esprimarea lui grafică va fi aceea, care insemnându-i sonul deosebit ii va amintì totuşi şi originea primitivă (nu originea etimologică, ci originea flecţionară).

Ori ce flecţiune este o schimbare. Insĕ pentru a cunoaşte o schimbare, se cer doue lucruri : 1, representarea stării neschimbate; 2 , representarea stării schimbate.

Astfel dar scrierea sonurilor ъ, џ şi ш prin semne care să fie numai modificări ale literelor

primitive *a, e, t* şi *s,* pe lăngă pĕstrarea caracterului de latinitate in alfabet, àre şi meritul mult mai mare de a fi singură potrivită cu natura psichologică a semnelor. Pe căt este de unilaterală şi prin urmare greşita scrierea acelor sonuri derivate fără nici un semn, fiindcă aminteşte numai sonul primitiv al flecţiunii fără a arătà insăşi modularea flecţionară : pe atăt este de unilaterală şi greşită in inţelesul contrar scrierea lor prin semne cu totul osebite de radical, fiindcă ne infăţişează schimbarea fără amintirea stării din care a provenit.

Aici este chiar una din causele, pentru care alfabetele prea fonetice sunt mai puţin clare decăt cele restrinse, şi, d. e. scrierea noastră veche cu litere slavone, deşi puteà exprimà aproape toate sonurile romăneşti, erà mai mult o intunecare decăt o lămurire a limbei. Ca să simţim aceasta oarecum la prima vedere, va fi de ajuns a pune alăturea o scriere a flecţiunii aceluiaşi cuvĕnt romănesc cu litere slavone şi cu litere latine, aceste insĕ insemnate după regula susţinută mai sus.

faчepe	facere
fъkînd	făcĕnd
fak	fac
vedepe	vedere
vъzînd	vĕzĕnd
vъd	vĕd
kapte	carte
kъpцĭ	cărţi
kъrtiчikъ	cărticică

Intrebare : intrucăt putem cunoaşte, că literele *fac, făcĕnd* arată raporturi de dependenţă in timp, persoană, mod, numĕr a uneia şi aceleiaşi idei? Respuns : numai intrucăt ştim, că *fac, făcĕnd* sunt forme schimbate ale aceluiaşi cuvĕnt *facere,* sau vorbind gramaticeşte : numai intrucăt ne aducem aminte, că verbul in chestie este *facere* şi că *fac, făcĕnd* sunt timpuri şi moduri din conjugarea lui.(1) Alfabetul latin,

(1) Aici privim lucrul numai din punt de vedere al inţelegerii psichologice, ear nu al studiului filologic. După principiele acestuia participiul *făcĕnd*, presentul *fac* şi in genere flecţiunile de conjugare, precum şi casurile declinaţiunii, nu se refer la infinitive sau nominative, nici la ablative, precum se obicinuesc la noi căte-va derivări din substantivele latine

insemnat după regula stabilită mai sus, ne exprimă indată strĕnsa legătură intre persoana, timpul şi modul de conjugare a acestor cuvinte, arătându-ne sonurile de flecţiune prin aceleaşi litere, insemnate numai cu o trăsură pentru a le şti modificările. Ear alfabetul slavon nu ne esprimă aceasta, ci ne strică toată fisionomia cuvĕntului, schimbându'i literele, pare c'ar fi altul la infinitiv şi altul la indicativ sau la participiu. Când scriu *făcĕnd,* inţeleg indată

de declin. 3. Ci atăt infinitivul şi nominativul, căt şi celelalte forme de conjugare şi declinare se refer toate impreună la o rădăcină primitivă comună a cuvĕntului. In fiecare substantiv şi in fie-care verb se află o formă radicală, care este mai vechie de căt flecţiunile lui şi din care s'au format sau mai bine lăngă care s'au lipit toate sonurile caracteristice de declinare şi conjugare. Acea formă radicală este purtătorul comun al acestor schimbări declinative şi conjugative. ea este vechia tulpină nu din care s'au ramificat, ci in care s'au altuit deosebitele crengi mai tinere.

De acest principiu *etimologic* nu este vorba in textul de mai sus şi nici nu trebue să fie la o stabilire de alfabet, precum vom arata mai pe larg la «critica etimologismului» In casul nostru este vorba de partea cea mai importantă a alfabetului, de partea lui psichologică, adecă de transiţiunea de la semnele vĕzute spre inţelesul cuvĕntului, ori care ar fi rădăcina lui etimologică.

că am a face cu o dependinţă logică a ideei exprimate prin semnele *facere*, dar când scriu **фъkînd**, nu inţeleg indată că am a face cu un mod de conjugare a verbului **фачере**, fiindcă amêndouĕ nu au mai nici o literă comună.

Aceeaşi intrebare pentru toate exemplele. Intrucât ştim că literele *cărţi* arată un plural? Numai intrucât simţim, că avem aci o declinare de substantiv, cuvêntul *cărţi* fiind acelaşi cuvênt care in singular se scrie *carte*. Alfabetul nostru cel nou ne o arată indată; nu avem decât să vedem literele *cărţi* pentru a inţelege, că ele sunt o declinare a substantivului *carte*. Alfabetul slavon din contră ne incurcă reminiscenţa.

Instructivă este o privire asupra scrierii altor limbe. Când Germanul vede: *Väter*, simte că are pluralul de la *Vater* intrucât litera **ä** prin forma ei vĕzută ii aminteşte pe **a**, din care s'a schimbat, şi astfel pluralitatea se simte din literele vĕzute prin oposiţiune cu singularul reprodus. Tipul unei mare părţi a flectiunii germane (bazate pe ceea ce numesc ei «Umlaut»,

nu «Ablaut») s'ar strica, când sunetele **ä, ö, ü,** s'ar scrie prin alte semne.

Cu luare aminte se păzeşte acest principiu psichologic in «ortografia» conjugării şi declinării francese. **Loué, louée, loués, louées, louez** aceste cinci cuvinte au toate aproape acelaşi sunet. Insĕ cel d'intăi arată că **loué** este un bărbat, cel de al doilea că este o femeie, cel de al treilea că sunt mai mulţi bărbaţi, cel de al patrulea că sunt mai multe femei, cel de al cincilea că este vorba de o acţiune cerută unei a doua persoane, etc. Să ne inchipuim acum aceste cuvinte scrise numai după sunetul lor («foneticeşte» curat). Pentru toate inţelesurile lor osebite, pentru această felurime de declinare, de conjugare, de gen, de numer, de mod, aş scrie numai **loué, loué, loué, loué, loué!** Ori cine simte că in această monotonie ni s'a stins lumina inţelesului. In aceste semne identice ne a remas numai cinci cadavre, din cari a dispărut viaţa intelectuală.

Ce e drept, Francesii işi pĕstrează ortografia lor mai mult din tradiţiune. Pentru cele mai

multe casuri a fost un timp, unde ei pronunţau aşa cum scriu astăzi, dar pe când pronunţarea lor de astăzi s'a tocit şi a lăsat o sumă de sonuri la o parte, scrierea a remas mai bine conservată in formele ei vechi, şi astfel a devenit acum foarte nepotrivită cu vorbirea. O schimbare a ortografiei lor este neapĕrată, insĕ schimbarea nu va putè merge nici o dată până a nimicì semnele flecţionare. Scrierea deosebită a cuvintelor *loué, louée, loués* etc., credem că va rĕmânè, cum este acum, de şi sonurile sunt aceleaşi, şi cu cât Francesii in marea lor mişcare intelectuală işi «corump» din zi ce merge limba, cu atât mai mult ii sileşte logica lucrurilor de a-şi păstrà ortografia neschimbată *in limitele in care este gramaticală.*

In toate aceste moduri de a scrie, in semnele noastre *ĕ, ă, ş, ţ,* ca şi in germanele *ä, ö, ü,* şi in literele flecţionare *ée, és, ées* la Francesi, avem importanta incercare a artei grafice de a fi *mai lămurită* decât cuvintele singuratice ale limbei vorbite. Sonurile celor cinci cuvinte *loué, louée, loués, louées, louez,* sunt, dupĕ

cum am mai zis, aproape aceleaşi, dar prin scrierea lor se vede indată deosebirea inţelesului flecţionar.

Unde scrierea modernă, fără a vătămà principiul ei fundamental de a fi un organ pentru comunicarea cea mai grabnică a inţelesului prin insemnarea cea mai potrivită a cuvintelor, poate să fie in exprimarea grafică a cuvintelor singuratice mai lămurită de cât pronunţarea lor, acolo are un merit cu atât mai insemnat şi işi indeplineşte cu atât mai bine chiemarea. Căci de la sine ea nu va puteà să ajungă nici o dată la aceeaşi deplină potrivire intre inţelegere şi exprimarea ei, la care a ajuns limba, şi prin urmare trebue să caute a infăţişà prin ea insăşi toate auxiliarele inţelegerii acolo unde se poate, cel puţin a avè cea mai strinsă logică in literele ei flecţionare. Cu aceasta va putè până la un punt oare care să compenseze marea scădere ce o are alăturea cu limba vorbită, adecă lipsa de gest şi accent. Cât de insemnat este mai ales accentul pentru inţelegere, o ştiu toţi cei ce s'au ocupat de această materie. Şi

aici nu este vorba numai de accentul ordinar, de intonarea unei anume silabe in fie care cuvěnt : pe acesta l-ar putè exprima arta grafică, şi Pumnul, — fonetic consecuent precum a fost — a şi intrebuinţat semnul acutului pentru arătarea accentării afară de paroxitone, d. e. secerí̇şuri. Dar este vorba de accentul mult mai important al inţelesului, de modularea oarecum morală a vocalelor, de accentul intelectual al frasei intregi, de acea declamare naturală a cuvintelor, care este sufletul unui limbagiu şi pentru care suntem aşa de simţitori la auzirea unei cetiri sau a unei piese de teatru. Şi aceasta nu numai in frase intregi, ci şi la cuvintele singuratice. In limba cochin-chinesă, ne spune misionarul Léon de Rosny, toate cuvintele sunt monosilabe şi inţelesul lor se deosebeşte adese numai prin deosebitele accente ale pronunţării. Aşa d. e. : silaba *dai* insemnează 23 de lucruri cu totul deosebite după cum se accentuează in mod deosebit, şi astfel Cochin-Chinesii nu vorbesc nici o dată fără un fel de căntare. La aceasta adaugă Max Müler (1) : «Şi noi am mai păstrat

(1) Prelecţiuni asupra ştiinţei limbei, vol. II, prelect. 1.

ceva din această insuşire a limbei. Cuvĕntul «da» il pronunţăm altfel, daca arată simpla afirmare (da, aşa este), altfel dacă insemnează *poate* (da, poate să fie aşa), altfel in inţeles de *fireşte* (da, o ştiu) sau in inţeles de *aşa?* (da? este adevĕrat?) sau de *sigur* (da, aşa vreau)».

Scrierea nu poate să exprime aceste accentări ale limbei, şi aici se vede o dată mai mult, căt este de puţin ştienţifică formula fonetismului : scriem cum vorbim. Pentru a compensà in alt loc adevĕtata incongruenţă intre sonurile auzite şi semnele vĕzute, scrierea a căutat cu drept cuvĕnt a fi cel puţin mai lămurită in exprimarea literelor flecţionare.

De cănd cu descoperirea tipografiei, cetirea a căştigat in omenire o importanţă vitală pentru desvoltarea spiritului nostru; astăzi nu mai este drept a zice, că inţelegerea cuvintelor cetite trece tot deauna mai ăntăi prin reproducerea auzului şi apoi a sensului lor : astăzi cetim atăt de mult şi atăt de iute, incăt găndirea se agită adese ori numai intre literă şi inţeles, şi in mĕsură dreaptă cu intimitatea acestui raport

scade valoarea sonului brut pentru scris şi creşte importanţa literei ca semn de transiţiune aproape nemijlocită spre idee, şi noi nu putem formulà şi din acest punct de vedere oposiţia incontra fonetismului mai precis de căt prin cuvintele : nu auzirea, ci inţelegerea este scopul scrierii.

In contra acestor espuneri ale noastre, d. Hugo Schuchardt, in suscitatul sĕu articol publicat in numĕrul 5 al Revistei *Romania* din Ianuarie 1873, pag. 75, face următoarele observări : «On nous dit d'abord que l'écriture phonétique obscurcirait la grammaire. C'est M. Maiorescu qui, dans sa brochure *Despre scrierea limbei romăne* (Iassi 1866) a largement développé cette thèse. M. Maiorescu n'admet comme constitutif ni le principe phonétique, ni le principe étymologique, mais il veut que l'un et l'autre soient subordonnés au principe *intellectuel* (p. 116). Selon lui, l'écriture a pour but d'amener le plus vite possible l'intelligence de l'idée, et la reproduction exacte des sons n'y suffit pas toujours.

«L'écriture doit être encore plus claire, s'il est possible, que les sons isolés du discours : car le discours s'explique par les gestes et le ton mais l'écriture doit contenir en elle-même tous les auxiliaires de la compréhension, et par conséquent là logique la plus sévère doit régner dans la forme sous laquelle elle apparaît.» (p. 113).

Et il s'en rapporte au principe *psychologique* (p. 16) dans la déclinaison et la conjugaison françaises (p. ex. *louer, louée, loués, louées, louai*). Mais ce n'est point l'accent ni le geste qui peuvent distinguer *loués* de *loué*, et en écrivant par exemple *j'aime, tu aime, il aime, ils aime,* le français ne perdrait pas plus de clarté que l'anglais en écrivant *I love, we love, you love, they love.* Il n'y a pas de grammaire hors de la langue parlée.»

Observările D-lui Schuchardt nu ne par intemeiate.

Exemplul *j'aime, tu aime, ils aime* in paralelă cu englezescul *I love, you love, they love,* nu se potriveşte. Latinul zicea *amo, amas, amant*, fără

a fi silit să adauge *ego amo, tu amas, illi amant,* fiindcă terminaţiunile lui flecţionare *o, as, ant* erau ăncă păstrate in vorbire şi se simţeau in inţelesul lor. Francesii tocindu-le şi perzĕndu-le din vorbă, ar perde toată lămurirea conjugàrii, când nu le-ar inlocui prin pronumele puse inainte. Aceste ţin togmai locul flecţiunii, şi pe când *aime, aime, aime* ar fi o completă confusie, *j'aime, tu aime, ils aime,* este tot aşa de lămurit ca *amo, amas, amant,* insĕ numai din causa pronumelor.

Dar intrebarea noastră era pusă pentru casurile, unde numai flecţiunea fără auxiliare este chiemată a exprimà numĕrul, casul, genul, modul. De unde să ştim, dacă cuvĕntul : *loué,* exprimă un bărbat, sau o femee, sau mai mulţi bărbaţi sau mai multe femei sau un imperatif sau un infinitiv etc.? Când vorbim, deosebim aceste categorii ale inţelesului prin gest şi accent. *Louez, je vous l'ordonne*—accentul scurt şi oarecum brusc al vorbirii şi gestul natural, care insoţeşte aici pronunţarea imperativului *louez,* il deosebeşte in vorbire de un infinitiv cum ar fi

d. e. acesta: *louer lui paraissait impossible;* şi singularul masculin in *loué, comme vous l'avez été, vous pouvez être content* se deosebeşte in vorbire de pluralul feminin in *louées, comme vous l'avez été, vous pouvez être contentes* numai prin accentul intelectual al frasei care după pronunţarea lui *loué* lungeşte şi inalţă tonul pentru a arăta, că nu se sfirşeşte găndirea acolo, ci stă in legătură după prepoziţia secundară *comme vous l'avez été* cu cuvĕntul final *content* sau *contentes,* şi astfel prin accentuarea cuvintelor din frasă se stabilesc in vorbire acordurile de gen, numĕr, cas, etc., acolo unde s'au tocit terminările flecţionare şi nu s'au inlocuit prin alte cuvinte.

Aceasta este aşa de invederat, incăt, fără a insistà mai mult, ne putem mărgini in repeţirea principiului intelectual al scrierii : scrierea, lipsită fiind de ajutorul gestului din vorbire, trebue să arete cu atăt mai lămurit formele flecţionare, şi de aceea se scrie cănd *louez* cu *ez,* cănd *loué* cu *é,* cănd *louées* cu *ées,* deşi se pronunţă in acelaşi fel, şi de aceea este mai bine

a se scrie *carte, cărți* de căt cu litere slavone **kapte, кърци.**

Aşa dar la afirmarea d-lui Schuchardt *il n'y a pas de grammaire hors de la langue parlée* respundem prin contra-afirmarea mai intemeiată *la moitié de la grammaire est en dehors de la langue parlée.* Şi in adevĕr cum ar putè să fie altfel, când in chiar exemplul citat limba vorbită a şters orĭ ce deosebire din cuvĕntul *loué* şi cu toate aceste el este când infinitiv, când participiu trecut masculin, când feminin, când singular, când plural, şi prin urmare intreaga lui analiză gramaticală se face in afară de exprimarea lui fonetică, prin ceea ce adăogam noi în mod intelectual la sonurile brute ale cuvĕntului, aşa incăt propria gramatică este dans *la langue pensée* şi nu *dans la langue parlée.*

Aceasta nu este vre o descoperire a noastră, ci un adevĕr de mult ştiut intre limbişti, şi nu ne remăne decăt a aduce aminte d-lui Schuchardt de următoarele cuvinte a le lui Humboldt: «Relaţiunile gramaticale atirnă cu totul de la intenţia, in care sunt stabilite. Ele nu sunt atăt

alipite de cuvinte, căt sunt mai mult găndite de cel ce vorbeşte şi aude... Cuvintele şi relaţiunile lor gramaticale sunt lucruri cu totul deosebite in idee... Relaţiunile gramaticale se pot adăogà in găndire, fără a fi totdeauna exprimate prin vre un semn in limbă». (W. v. Humboldt, *über das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung.* Op. compl. III, 272, 277).

Să recapitulăm acum resultatele dobĕndite şi să facem ultimii paşi spre ajungerea puntului căutat prin cercetările de faţă.

Sonurile limbei romăne, pentru care trebueşte fixată o insemnare grafică deosebită pe lăngă vechiele litere latine, sunt numaĭ ъ, ш şi џ. Această insemnare nu se poate face prin literele sonurilor radicale, din care sunt ele derivate, fiindcă transiţia lui *a, e, s* şi *t* in ъ, ш şi џ nu este aşa de hotărită in limba noastră, in căt să i se poată da o simplă regulă generală; ear mai multe regule pentru cetire sunt contrare scopului scrierii de a da cea mai grabnică

inţelegere a ideei. Pe de altă parte insemnarea acelor sonuri nu se poate face prin literele corespunzĕtoare lor in alfabetul slavon, fiindcă atunci am părăsi fără nici o causă indestulătoare tradiţiunea alfabetului latin, ce l-am primit odată pentru scrierea noastră, şi fiindcă am intunecà prin aceasta o parte a schimbărilor flecţionare, ce de altmintrelea le-ar putè arătà scrierea chiar cu mai multă lămurire decăt vorbirea isolată. Astfel scrierea sonurilor ъ, ш şi ц va trebuì să arete literele primitive *a*, *e*, *s* şi *t*, modificate insĕ prin semne statornice, care să le fixeze deosebirea de sonurile lor primitive şi funcţionarea lor numai pentru sonurile derivate ъ, ш, ц

Ultima intrebare: Cum trebue să fie semnele adăogate pe lăngă literele *a* şi *e* pentru a esprima sonul ъ şi pe lăngă literele *s* şi *t* pentru a exprimà sonurile ш şi ц?

Respunsul la această intrebare nu poate fi lăsat in voia fiecărui scriitor, pare c'ar fi o simplă chestie de arbitriu individual; căci scrierea este un mijloc general de inţelegere şi prin

urmare trebue să recurgem totdeauna la principiile generale intru stabilirea ei. Aici psichologia, de a cărei sferă se ţine intrebarea, ne dă următoarea ştiinţă : Ori ce semn, fie el literă, fie indreptare de drum, fie drapel militar sau tabla unui han, trebue să implinească doue condiţii esenţiale : Ăntăi să aibă un inţeles fix, aşa incăt să nu se interpreteze in doue sau mai multe moduri, al doilea să fie cunoscut de toţi in acest inţeles al sĕu. Nu este iertat nici unui individ a intrebuinţà in asemenea materie el singur un semn a parte şi a'l impune, fiindcă atunci incetează de a fi semn şi devine o ficţiune neinţeleasă.

Aplicănd aceasta la cercetările noastre, aflăm numai următoarele semne corespunzĕtoare : pentru insemnarea lui *s* ca să se cetească ш va servì sedila = *ş*, pentru insemnarea lui *t* ca să se cetească ц va servì asemenea sedila = *ţ*, ear pentru insemnarea lui *a* şi *e* ca să se cetească ъ (respective î) va sersì semnul scurtării = *ă*, *ĕ*, afară de persoana 3 sing. a perfectului conjugării I, unde ъ se crie prin *â*.

Argumentele se înţeleg uşor din explicarea teoretică de mai nainte. Sedila este obşteşte cunoscută din limba francesă; ea nu are alt inţeles decăt acela al inmuieriĭ unei consonante; ea este dejà introdusă la noi cu acest inţeles al sĕu, mai toate cărţile şi jurnalele Romăniei libere, prin urmare partea cea mai considerabilă a literaturei noastre, exprimă pe ш şi ц prin ş şi ţ.

Ear raţiunea scrierii lui ъ prin *ă*, *ĕ* (şi intr'un singur cas prin *â*) este aceasta : sonul ъ al nostru se naşte de regulă din *a* şi *e* scurt, inţelegĕnd scurtimea atăt după tonul modern, căt şi după cantitatea antică. In privinţa d'ăntăi ştim, că in cele mai multe casuri un *a* şi *e* fără ton, adecă scurt, devine ъ. In privinţa cantităţii a observat Diez (1), că mai ales din *a* şi *e* scurt s'a format ъ, pe cănd *a* şi *e* lung s'a pĕstrat curat (cu excepţia cătorva cuvinte d. e. cărnuri [din *căro, carnis*] şi aceasta numai la plural, sub influinţa lui i). Prin urmare semnul cu-

(1) Rom. Gram. I, pag. 134, 136, 138, 139, 140, 336 (ediţia 2, 1856).

noscut al scurtării pus deasupra lui *a* şi *e* va puteà esprima pe ъ. Această scriere este dejà introdusă in cele mai multe cărţi şi jurnale ale României libere.

O excepţiune importantă, provenită nu din eufonie, ci din causă gramaticală, trebue insemnată deosebit. Verbii de conjugarea I au in pers. 3. sing. a perfectului simplu un ъ accentuat, prin urmare lung din accent, şi totodată contras din vechiul *avit* sau din o formă analogă a lui in dialectul vulgar, prin urmare lung din contragere, şi in fine născut din *a* al primei conjugări latine, prin urmare lung şi din cantitatea antică. Importanţa acestui ъ lung şi accentuat consistă in deosebirea ce o arată intre present, imperfect şi perfect pers. 3, sing., d. e. *află, aflà, aflâ.* Aici accentul este neapĕrat trebuincios; a'l pune peste semnul scurtării, ar grămădi semnele in contra obiceiului şi al grabnicei inţelegeri; pe de altă parte nu este cu putinţă a marcà pe ъ al perfectului cu semnul scurtării, când togmai el este din toate punturile de vedere cea mai lungă vocală a flecţiunii romăne.

De aceea pentru acest singur cas introducem circumflexul peste *a* = *â*, fiindcă circumflexul este aici accentul specific indicat, insemnănd din vechime atăt tonul căt şi lungimea căt şi contragerea.

Aşa dar sonul ъ, unde este o modificare flecţionară, se scrie de regulă cu *ă* sau *ĕ*, după cum sonul primitiv al flecţiunii romăneşti este *a* sau *e* (fără nici o privire la originea etimologică); ear acolo unde nu este modificare flecţionară, ci un simplu semn fonetic sau o imprumutare esclusiv lexicală din limbi străine, se scrie totdeauna *ă*. Scriem dar : *lăudat*, *lăudăndu* de la laudă, lăudare; *vĕzut, vĕzĕnd* de la vedere; insĕ scriem *măgură, pănă, după, cărd*, etc., neaflănd in formele romăneşti de flecţiune a acestor cuvinte sonul primitiv de *a* sau *e*.

În contra sedilei şi a semnului scurtării, pe lăngă objecţiunile de princip, pe care le-am combătut in paginele precedente, se mai aduc căteva intimpinări de a doua mănă, pe care le relevăm numai in treacăt, şi se incearcă a se

introduce alte moduri de insemnare, ce le vom trece într'o scurtă revistă pentru a le vedè contrare teoriei semnelor.

Se zice ăntăi că sedilele sunt urite. Insĕ chiemarea literei nu este de a fi frumoasă sau urită, şi nu se poate *intru nimic* judeca din acest punt de vedere exterior. Litera trebue să fie pe căt se poate mai *indiferentă ca semn vĕzut,* pentru a servi de cea mai repede transiţiune spre găndire. Numai călugĕrii veacului de mijloc se ingrijau de frumuseţea literelor şi'şi puneau răbdarea a le ilustra cu desemnuri şi colori. Pe atunci trăiau semnele şi mureau ideile.

Se zice apoi, că sedila şi semnul scurtării ingreuiază scrisul, cerĕnd prea mult timp. La aceasta respundem, că cel d'ăntăi scop al scrierii este cetirea; unul scrie, o mie cetesc; scrierea grabnică este o intrebare stenografică, dar nu ortografică, şi de cănd cu descoperirea tiparului nu mai are nici o insemnătate.

Se zice in fine, că prin scrierea lui ъ cănd cu *a* cănd cu *e* se ingreuiază ortografia limbei romăne. Nici această intimpinare nu ne pare

fundată. Regula ortografică stabilită mai sus este cea mai simplă. Noi nu zicem, că scrierea lui *ă* sau a lui *ĕ* să se facă după originea etimologică a cuvintelorŭ urmărită până in limba latină sau in limbele străine, din care provin : aceasta ar ingreuià in adevĕr scrierea şi (argument hotăritor) ar introduce in ea un element străin scopului ei, care scop ţinteşte numai la cea mai grabnică şi lămurită insemnare a ideilor prin cuvinte. Noi cerem scrierea când cu *ă* când cu *ĕ*, după cum ъ este o modificare flecţionară din *a* sau *e* in acelaşi cuvĕnt românesc (*vĕd, vedere*), şi prin aceasta fiecare scriitor are un mijloc simplu şi sigur de a şti totdeauna ortografia lui ъ, ear mica gândire, ce i se reclamă, pentru a'şi aduce aminte de originea flecţionară a cuvĕntului ce 'l scrie, este folositoare şi stă in legătură cu parte din ideile ce vrea să le împărtăşască cetitoruluĭ şi care sunt togmai exprimate prin flecţiune (sonul ъ din *lăudâ,* arată togmai perfectul, ce vrea să 'l arate scriitorul in verbul lăudare). Şi apoi repeţim : unul scrie, o mie cetesc; prin urmare o

ortografie, care ingreuiază (in gradul cel mai mic) scrierea, dar inlesneşte cetirea prin o grabnică transiţie spre găndirea comunicată, este fără indoială de preferit unei ortografii, care inlesneşte scrierea, dar ingreuiază cetirea.

Dintre celelalte moduri de a scrie sonurile ъ, ш şi ц insemnăm mai ăntăi pe acela al lui Pumnul. A. Pumnul scrie aşa:

> Însemnîntele bíografice despre uniĭ scriptorĭ se aflœ puse maĭ pre larg, despre altiĭ maĭ pre scurt, ear' despre altiĭ necĭ decum. Asta vine de acolo, cœ nu s'a putut aflá despre viata tuturor cu deamœruntul, si de aceea s'a pus despre fiœ-carele atîta, cît s'a putut aflá. Scœderile cred cœ se vor puté supliní cu tîmpul maĭ tîrdiŭ.

Argumentele in contra acestei scrieri sunt vederate. Mai ăntăi pausa pusă deasupra lui s şi *t* pentru a le face ш şi ц este in contra teoriei semnelor. Inţelesul obşteşte cunoscut al pausei este sau duplicarea consonantei sau lungirea vocalei sau intreruperea găndirii; dar

nici o dată pausa nu poate fi intrebuinţată pentru inmuierea lui *s* şi *t*. Apoi scrierea lui ъ in toate casurile prin *œ* este tot aşa de puţin raţională, ăntăi fiindcă sminteşte esprimarea lămurită a flecţiunii, al doilea, fiindcă *œ* este un semn luat din alfabetul latin intr'un inţeles contrariu celui ce'l avea la Romani. De aci vine impresia barocă ce ne o face ortografia lui Pumnul şi care este aşa de motivată, incăt ajunge pentru a condamna scrierea lui *œ* pentru ъ. Şi aci nu se poate objecta, că litera *œ* ne pare barocă numai fiindcă nu suntem obicinuiţi la ea, sau cel puţin objecţiunea nu ar fi demnă de bărbaţi de ştiinţă. Căci omul se poate obicinui la multe lucruri, şi la cea mai mare absurditate, şi cine in intrebări de ştiinţă apelează numai la obicei, apelează la partea cea mai puţin raţională a vieţei omeneşti. Pănă cănd se va invĕţà in scoalele romăne limba latină, pănă atunci experimentul de a scrie pe ъ cu *œ* va remănè mai mult o curiositate literară, de căt o scriere serioasă.

Alţi autori scriu iarăşi in alt mod. Unii pun

in toate casurile circumflexul ˆ in locul semnului scurtării. Aceasta este in contra naturei circumflexului. Din minutul in care s'a constatat, că sonul flecţionar ъ vine de regulă din *a* şi *e* scurt, circumflexul, care este semnul lungimei in toate privirile, nu'i mai este aplicabil, afară de casul citat.

De aci in colo vedem alte ficţiuni individuale. Lexiconul de la Buda insemnează pe ъ cu *a*̀, *e*' etc. Ce să fie semnul deasupra acesetor vocale? Virgula? *Spiritus lenis?* — *Diez* propunea in ediţiunea d'intăi a gramaticei limbelor romane *e* cu doue puncte = *ë;* in ediţiunea a doua a părăsit această ortografie şi scrie e̗. *F. W. Eichhoff* (1) recomĕnda aceleaşi doue punte pentru or ce modificare adusă vocalei primitive. *v. Hahn* (2) pare a avè in vedere acelaşi son, cănd propune pe *e* cu o pausă dedesupt = *e̱*. *Lepsius* (3) scrie *e* cu un cerc e̥.

(1) In apendicele la *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde.*

(2) *Albanesische Studien*, Heft. II, pag. 3.

(3) *Das allgem. linguistische Alphabet; 1855*, pag. 24.

Toate aceste pot fi bune şi frumoase, dar sunt şi remăn ficţiuni individuale in comparare cu argumentul adus in favoarea semnului scurtării şi a sedilei.

Tĕrĕmul semnelor este tĕrĕmul cel mai alunecos in scriere. Indată ce părăsim inţelegerea lor cunoscută din vechime, introducem o confusie, de a cărei responsabilitate ar trebuì să se ferească ori ce autor conştienţios. Aci este câmpul cel mai nepotrivit pentru descoperiri noue. Astăzi işi insemnează Pumnul pe *t* cu o pausă, mâine va zice unul, că pausa este urită şi va pune un punt sub *t*, poimâine va veni altul şi va pune un cerc, altul va pune un unghiu slavonescu, şi aşa fără margini se va inmulţì confusia deja mare a scrierii române prin ficţiuni care de care mai individuale.

Terminăm această revistă critică asupra feluritelor moduri de a exprima sonurile ъ, ш şi ц, persistând din toate punturile de vedere in scrierea lor cunoscută cu *ă, ĕ, ş* şi *ţ;* ear cât pentru celelalte scrieri, să ne fie iertat a face o observare finală, pe care suntem siguri că ne o

vor primì toţi cei ce s'au ocupat cu seriositate ştienţifică de această materie : originalitatea este o insuşire eminentă, cănd e vorba de idei, dar cănd e vorba de ortografie, nu 'şi are locul.

Acum, după ce am terminat studiul asupra fiecărui son al limbei romăne faţă cu litera latină prin care trebue să fie exprimat, suntem in drept a alcătuì următoarea tablă alfabetică incepută şi continuată in parte la pagina 81 şi 115 ale cărţii de faţă.

Pentru	sonul	romăn	**а**	se	scrie litera	a
»	»	»	**е**	»	»	e
»	»	»	**і**	»	»	i
»	»	»	**о**	»	»	o
»	»	»	**ȣ**	»	»	u
»	»	»	**ъ** şi **î**	»	»	ă, ĕ, i.
»	»	»	**Б**	»	»	b
»	»	»	**ч**	»	»	c
»	»	»	**d**	»	»	d
»	»	»	**f**	»	»	f
»	»	»	**г**	»	»	g
»	»	»	**х**	»	»	h, ch

Pentru	sonul	român	ж	se	scrie	litera	j
»	»	»	k	»		»	c
»	»	»	л	»		»	l
»	»	»	m	»		»	m
»	»	»	n	»		»	n
»	»	»	п	»		»	p
»	»	»	р	»		»	r
»	»	»	с	»		»	s
»	»	»	t	»		»	t
»	»	»	в	»		»	v
»	»	»	џ	»		»	g
»	»	»	ш	»		»	ş
»	»	»	ц	»		»	ţ
»	»	»	z	»		»	z

PARTEA A PATRA

CERCETĂRI LIMBISTICE ŞI CRITICA SISTEMULUI ETIMOLOGIC.

Puntul nostru de plecare in stabilirea alfabetului român, precum am incercat-o in cele trei părţi precedente, a fost regula de a scrie sonurile române cu litera latină corespunzĕtoare, fără considerări etimologice; ear la sonurile noue de flecţiune, pentru cari nu ne au ajuns literele latine, am aplicat litera radicală insemnată cu semnul sedilei sau a scurtării pentru a marcà modificarea flecţionară. Resultatul acestor cercetări a fost tabela alfabetică, cuprinsă in pag. 221 şi 222 şi regula ortografică : fie-care din cele 26 (cu *ĭ* 27) sonuri gramaticale ale limbei române

se scrie numai cu litera insemnată in tabelă la rĕndul seu.

Opus acestei ortografii este in principiu şi in practică sistemul etimologic. Tema noastră este acum de a cerceta raţiunile acestui sistem şi, dacă nu'l vom primì, precum nu l-am primit, de a demonstrà causa respingerii.

O explicare prealabilă este necesară in confusia de astăzi a scrierii române. Mulţi din compatrioţii nostri sunt de opinie, că deosebirea intre sistemul fonetic şi cel etimologic pentru ortografia română consistă in aceea, că foneti-stii primesc semnele de sedilă sau de scurtare sau de pausă etc. pentru *ţ, ş, ă, ĕ,* etc., pe când etimologistii scriu aceste sonuri derivate fără nici un semn, dând numai o regulă pentru cetirea lor.

Această opinie este greşită.

Nota caracteristică a sistemului etimologic nu este lepădarea semnelor; din contră D. Cipariu şi scoala lui ar putè foarte bine să primească astăzi semnele noastre, şi cu toate aceste să

urmeze calea etimologică ce au croit-o. Dovadă Lexiconul de la Buda.

Esinţa etimologismului in ortografie este alta. El cere, ca, după ce litarele alfabetului s'au stabilit, fie cu semne fie fără semne, scrierea ortografică insaşi să nu se indrepteze după vorbirea actuală, foarte influenţată prin legi eufonice, ci după legile derivaţiunii cuvintelor de la originea lor, intrucăt aceasta se poate urmări in intreaga tradiţiune a limbei. De aceea D. Cipariu scrie cuvĕntul *bine* nu cu *i* cum il pronunţăm noi, ci cu *e*, adecă *bene*, *e*, fiind vocala originarie.

După cum se vede, etimologismul nu este o intrebare alfabetică, ci ortografică şi limbistică, şi de aceea am trebuit să'i reservăm un capitul aparte in disertaţiunea noastră. Prima datorie ce avem acum, este de a expune cu lămurire fundamentul etimologismului, şi aceasta o facem prin propriele cuvinte ale eminentului seu representant şi cu propria sa ortografie :

«Legile gramatecei si ale etimologiei de multe

«ori infrangunduse in pronunciare pre in legile «eufoniei limbei, urmeza cà in scriere au se se «oserbeze legile gramatecei si etimologiei fora «atentiune la legile eufoniei.

«Tote sunetele derivate strinsu luandu se «potu infacisià de *spurie* şi coruptiuni in catu «se abatu de la cele primitive, de si de in par- «tea eufoniei, care se nevoliesce a aduce mai «multa armonie in cuventare, se paru a fì pre- «fectiuni.

«Sunetele derivate, in catu au litera respun- «dietoria in alfabetu, au dar a se reduce la su- «netul primitivu si a se scrie cu literele res- «pundietorie acestor'a.

«Spurie si de lapedatu in ortografia sunt :
«*a* in locu de *ea*, d. e. in *masă*, *vară*, *fată*, etc.
«*e* in locu de ъ, d. e. in *fie*, *chiemu*, *inghieţatu*.
«*i* in locu de *î* şi *e*, d. e. in *inimă*, *cuvinte*, *bine*.»(1)

Etc. etc.

(1) Cipariu, Elemente de limba romana dupa dialecte si monumente vechi. Blasiu, *1854*, pag. *83*, *85*, *86* şi *87*.

Şi astfel D. Cipariu scrie :

mesa	in	loc	de	*masă*,
vera	»	»	»	*vară*,
feta	»	»	»	*fata*,
fia	»	»	»	*fie*,
chiamu	»	»	»	*chem*,
scaimbu	»	»	»	*schimb*,
bene	»	»	»	*bine*,
volia	»	»	»	*voie*, etc.

Multe au observat fonetistii in contra acestei ortografii : că este prea grea şi chiar imposibilă, presupuind la toţi cunoştinţa limbei latine; că nu este ştienţifică, nelimitănd pănă unde să se urmărească rădăcina etimologică, etc. (1) Mărturisim, că observările fonetistilor, pe căt le cunoaştem noi, nu ne par nici indestulătoare nici drepte. Căci nu este drept a critica un principiu din starea ăncă imperfectă a realizărei lui de astăzi. O teorie este numai atunci invinsă, cănd i se ingădue realizarea cea mai perfectă ş totuşi i se arată togmai atunci viţiul in insaşi

(1) Vezi artic. D-l i Sbiera in No. 7 şi 8 din Foaea Societăţei Bucovinene e *1865*.

concepţiunea ei. Şi din acest punt de vedere hotăritor trebue să ne incercăm a analiza sistemul etimologic.

Admitem dar, că etimoligismul scrierii române s'a determinat cu toată precisiunea ştienţifică, că a constatat fasele istorice ale limbei, că ne poate spune, până unde să mergem cu derivaţiunea etimologică şi care sunt formele originarie ale cuvintelor române din insaşi limba vechie română. Şi după această concesiune, punem intrebarea : *Este raţional şi este cu putinţă a introduce in scrierea şi vorbirea limbei de astăzi formele mai primitive şi mai curat etimologice ce le am aflat in seculi trecuţi sau ce le aflăm in vre o provincie incultă de astăzi?*

Dacă este raţional şi este cu putinţă, atunci, fie opera grea, fie uşoară, toate silinţele noastre trebuesc concentrate spre susţinerea principiului etimologic. Ear dacă nu este raţional şi cu putinţă, atunci toate discuţiile de a lăturea sunt de prisos, principiul etimologic al scrierii cade de la sine.

Eacă importanţa intrebării, a cărei resolvire

o incercăm in paginele următoare atăt pe calea istorică căt şi pe cea teoretică.

Cercetănd istoria limbelor mai multor popoare, ne surprinde un fapt constant in toate : metamorfosa neaparată ce o sufĕr cu propăşirea timpului. Nici un popor nu maĭ vorbeşte peste un timp oare care cum a vorbit la o epocă dată, şi noi astăzi nu am mai inţelege fără studiu special limba noastră de acum o mie de ani, chiar dacă ne ar fi remas vre o tradiţiune literară din acest timp. Tot aşa constată poetul Roman Horaţie, că el nu mai inţelegea vechiele poeme Saliarice (1), şi Poĭibie ne spune(2), că deosebirea limbei vechi latine de ceea ce se vorbea pe timpul seu, era aşa de mare, incăt Romanii cei mai culţi inţelegeau cu greu vechiele tractate cu Cartaginienii. Căteva forme caracteristice şi fundamentale, oare cum o canavà pentru ţesătura viitoare, remăn neatinse in vicisitudinea timpurilor şi formează unitatea unei limbi

(1) Horatius, *Epist.* II, *1, 85, 86.*

(2) Polybius, *Hist.* III, *22.*

in varietăţile ei istorice: insĕ acele forme sunt puţin numeroase, sunt numai o parte a scheletului sintactic şi flecţionar, pe cănd toate celelalte forme, terminările, cuvintele isolate şi pronunţarea lor, se află intr'o perpetuă mişcare.

Nu este mult timp de cănd această metamorfosă a atras atenţia filologilor, şi studiul istoric al limbei se poate numi ştienţa modernă *kat'exochen.* Insĕ astăzi este un principiu al limbisticei, de a urmări d. e. fiecare cuvĕnt frances prin tote schimbările lui pănă la forma primitivă, de a'i căuta apoi ascendenţii in limba latină şi collateralii in limbele romane, de a trece pe urmă de la cuvĕntul latin la cuvĕntul corespunzĕtor grecesc, de a cauta in fine, dacă nu isvorul, cel puţin paralela amendora in limba sanscrită pănă la rădăcina cea mai primitivă, care arată in dăratul ei la o limbă şi mai vechie decăt sanscrita. Este observarea cea mai interesantă de a vedè pănă la ce grad de siguranţă au ajuns astăzi aceste investigaţiuni com-

parative (1) şi cum din o sigură silabă, din un singur son se poate deduce un şir intreg de conclusiuni solide asupra timpului, locului, alianţei etnografice a limbei de care se ţine. «Despre Nabuchodonosor se ştie, că avea obiceiul de a'şi tipări numele in fiecare din cărămidele intrebuinţate la clădirea palaturilor colosale din timpul imperiului sĕu. Acele palaturi au căzut in ruine, insĕ din ruinele lor s'a luat vechiul material şi s'a destinat la clădirea oraşelor mai noue. Astfel Rawlinson, cercetănd pietrele zidurilor noului Baghdad pe malurile Tigrului, descoperì in ele urmele conservate ale acelui timbru impĕrătesc». Tot aşa se conservă marca antică in edificiul limbelor moderne; şi *ele* sunt clădite cu materialul luat din ruinele colosale ale limbelor vechi, şi fiecare cuvĕnt al lor, bine studiat, desvĕleşte

(1) Pentru a avè o idee lămurită despre starea actuală a limbisticei, ne am folosit in cercetările istorice următoare de eminentele prelecţiuni asupra ştiinţei limbei, ţinute de Max Müller in institutul Britanic la *1861* şi la *1863*, complectăndule cu cercetările lui W. de Humboldt şi lui A. Schleicher (*die deutsche Sprache,* ed. II, 1869, introducere, şi *die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft,* 1863.

timbrul nemuritor ce i l-au intipărit părinţii familielor arice şi semitice intr'un timp, din care a dispărut or ce altă tradiţiune omenească.

Atraşi de miraculoasa lege conservativă, ce domneşte in limba omenească prin toate transformările ei, filologii europeni de când cu introducerea studielor sanscrite cercetară cu predilecţiune proprietăţile comune intre deosebitele limbi şi din aceste cercetări resultă faptul, că liniile istorice ale limbelor moderne sunt convergente, tinzĕnd toate spre căteva origini comune. Astfel s'au stabilit trei mari familii limbistice, familia indogermană, cea semitică şi cea turanică, şi pentru fiecare din ele s'au alcătuit acei arbori genealogici de descendinţe etnografice, cari sunt cu drept cuvĕnt gloria seculului nostru.

Odată intrată in direcţia comparativă, ştiinţa limbei a inceput a desface toate cuvintele compuse in elementele lor simple şi intre aceste s'au ivit apoi rădăcinele comune tuturor limbelor de aceeaşi familie.

Elementele cele mai simple s'au dovedit a fi *rădăcini predicative sau demonstrative* şi anume

toate monosilabe. Gramatiştii limbei sanscrite au redus intregul tesaur de vocabule sanscrite la 1706 rădăcini, adecă au admis atătea cuvinte (silabe) radicale, căte le au trebuit după sistemul lor pentru a deriva din ele toate numele, adiectivele, pronumele, verbii, adverbii, preposiţiunile şi conjucţiunile ce se află in limba sanscrită. Insĕ o luare aminte mai minuţioasă, mergĕnd mai departe decăt derivarea lexicografică, descopere şi in aceste 1706 cuvinte compuneri din elemente şi mai primitive, şi astfel acest numer se va reduce la mai puţin de a treia parte a lui. Cam de 500 este dar numĕrul total al radicalelor, din cari s'a format intre altele cea mai mare parte a limbelor Europene: romănă, francesă, spaniolă, italiană, portugesă, germană, engleză, greacă, slavonă, cu toată prodigioasa cătăţime a cuvintelor lor.

Limba evreă asemene s'a redus la vr'o 500 de rădăcini, şi limba chinesă, de şi nu formează derivări, se mulţumeşte cu 450 de radicale.

Astfel se constată, că de cănd există limba in genul omenesc şi de cănd se tot schimbă deo-

sebitele ei expresii, nu s'a adaos nimic la substanţa primitivă a limbei, nu s'a mai descoperit nici o rădăcină de cuvênt prin generaţiunile mai noue, aşa incăt noi astăzi manipulăm cu acelaşi material limbistic, cu care a vorbit şi inchipuitul Adam, schimbănd numai partea formală a cuvintelor.

Cu căt insĕ este mai statornic acest tesaur antediluvian al limbelor omeneşti, cu atăt este mai nemărginită felurimea modulărilor formale introduse in acele sute de rădăcini primitive. Explicarea acesui punt ne va respunde totdeodată la intrebarea : cum din 500 de radicale s'au format sutele de mii de cuvinte, ce le vorbesc popoarele indo-europene?

Dacă studiăm astăzi o limbă modernă in scop de a'i inţelege compunerea ei, deosebim mai ăntăi intre suma de cuvinte, ce conţine, cuvinte compuse şi cuvinte simple; şi prin aceasta vedem primul mijloc ce'l intrebuinţează limba pentru a se inavuţi : ea alăturează un cuvênt radical lăngă altul şi formează astfel incorporarea unei noue idei.

Un alt isvor mai bogat de inmulţire a cuvintelor sunt flecţiunile lor gramaticale, adecă terminările casurilor, numerilor, timpurilor, persoanelor, modurilor, etc., cari fac de un singur cuvĕnt, intrat odată in formalismul gramatical, produce sute de forme noue şi sute de relaţiuni deosebite ale aceleeaşi idei. Când zic cănta-**m**, acest *m* arată, că nu mai cănt acum, ci că acţiunea se inţelege intr'un timp trecut; când zic cânta-**i**, se inţelege aceeaşi acţiune in acelaşi timp, decăt acum se refere la o altă persoană. Ce forţă magică are litera *m*, incăt dintr'o acţiune presentă face o acţiune trecută, şi de unde vocala *i* schimbă persoana ăntăi in persoana a doua? Şi aceeaşi intrebare pentru toate terminările declinative, conjugative, derivative etc. ale limbelor moderne. Pentru ce silaba *rai* adaugată rădăcinei verbului *aime*=*aime-rai*, arată timpul futur? Pentru ce silaba *ment*, care isolată este fără inţeles, esprimă, fiind adăugată la finele unui cuvĕnt calitativ, modul cum se manifestează o acţiune, d. e. *grand*, *grandement*?

Cu cât urmărim asemenea terminări ale lim-

belor moderne in timpuri treptat mai vechi, cu atăt le vedem căştigănd din ce in ce o formă mai intinsă, pănă cănd la fine toate se arată a fi fost odată cuvinte independente cu usul şi inţelesul lor propriu, aşa incăt toate sonurile terminative, cari astăzi nu mai au valoare proprie de cuvinte, sunt corupţiuni fonetice din expresii primitive neatĕrnătoare. Litera neinţeleasă *m* din imperfectul nostru căntam ne conduce in timpuri mai vechi le forma *am*=cănt-am, apoi in limba latină, de unde a venit, la forma *bam*=canta-bam. Acest *bam*, prefăcut in spanioleşte in *ba*, in italieneşte in *va*, se demonstrează a fi un verb auxiliar independent, acelaşi verb care se păstrează in sanscritul *bhavâmi*, in anglosaxonul *beom*=eu sunt.

Urmărind in acest mod toate flecţiunile tuturor limbelor, şi mai ales a limbelor din familia turanică, constatăm legea generală: că or ce literă de terminaţiune este remăşiţa unui cuvĕnt intreg primitiv alipit lăngă o rădăcină mai puternică. Acest adevĕr se poate demonstra cu atăt mai uşor, cu căt sunt astăzi ăncă limbi,

in cari ceea ce a devenit la noi simplă terminaţiune, este ăncă cuvĕnt propriu, dar arătănd totuşi legatură cu o altă rădăcină, oare cum linia de inchiegare terminaţională. De la aflarea acestei legi, limbele existente se impart in trei clase deosebite.

Clasa ăntăi (limbe isolătoare) este aceeà, in care toate cuvintele sunt radicale neschimbate şi de regulă monosilabe. Pe această treaptă se află limba chineză vechie şi cea egipteană. Flecţiunea este aci necunoscută. Raporturile ce le exprimă flecţiunile şi terminările noastre, se arată in ea prin cuvinte intregi radicale puse lăngă olaltă. D. e. *ǧin* insemnează chineseşte om, *kiai* mulţime; plurarul nostru oameni se esprimă prin *ǧin kiai*, unde *kiai* nu este terminaţiune, ci un cuvĕnt a parte cu propriul seu inţeles. *y̌* este chineseşte un cuvĕnt radical şi insemnează intrebuinţare, *c'áng* insemnează băţ, espresiunea noastră *cu unu băţu*, lat. *baculo* (unde *cu* este o simplă prepositiune şi *o* o simplă terminare fără inţeles radical şi fără us propriu) se traduce chineseşte : *y̌ c'áng*, unde

fie-care din cuvinte are sensul seu radical, cum am zice : intrebuinţare baston.

A doua clasă (limbe agglutinante) este aceea, unde din doue cuvinte radicale puse astfel lăngă o laltă, unul işi perde inţelesul propriu, şi devine terminaţiune, ear celălalt işi păstrează insemnarea sa şi remăne in toate formele un radical ca la inceput. De această clasă se ţin limbele din familia Turanică, şi intre ele in specie limba turcească şi cea ungurească. Aceste sunt limbe etimologice in sensul cel mai riguros. Ele păstrează rădăcina cuvĕntului fără coruptiune fonetică şi *cu simţire perpetuă a inţelesului primitiv*, pe cănd terminaţiunea cuvĕntului, deşi şi ea este un cuvĕnt, nu mai produce simţirea inţelesului propriu şi togmai astfel devine terminaţiune. Forma participială *sever* insemnează turceşte iubire; conjugarea presentului iubesc, iubeşti, iubiţi se face astfel : *sever-im, sever-sen, sever-siz*. Finalele presentului *im sen, siz* nu sunt finale corupte ca ale noastre, esc, eşti, iţi, ci sunt cuvinte, şi anume pronumele : eu, tu, voi, (aşa incăt traducerea literală,

ar fi : iubind-eu, iubind-tu, iubind-voi), insĕ fiind că in această compunere nu se mai simte ințelesul lor propriu, din care causă se şi schimbă in imperfect, de aceea au decăzut in simple terminaţiuni. Ungureşte : *ir-at-ok* = a scrie las eu. Mai lămurit va fi un exemplu dintr'o limbă mai cunoscută, pe care o putem controlà cu simţirea noastră. Futurul conjugării francese se formează prin finala *ai* pusă lăngă infinitiv : *aimer*, *j'aimer-ai*, *tu aimer-as*, *il aimer-a*, *nous aimer-ons*, *vous aimer-ez*, *ils aimer-ont*. Aceste finale : *ai*, *as*, *a*, etc., nu sunt alta decât presentul verbului *avoir*, şi prin urmare *j'aimer-ai* va se zică *j'ai à aimer*, *tu aimer-as*=*tu as à aimer*, etc., literal tradus : am să iubesc, ai să iubeşti, sau voi iubi, vei iubi. (In mod analog se esplică forma latină : *ama-bo*.) Probă convingĕtoare pentru justeța acestei esplicări este vechiul dialect provençal, unde formele se află decompuse : in locu de *(je) vous dirai* se zice forma mai primitivă *dir vos ai* (am a vĕ zice). In spanioleşte asemene in loc de *lo har-e*, voi zice aceasta, se zice *hacer* (scurtat : *har*) *lo-he*, a face aceasta

am=*facere id habeo*. Aşa dar finalele futurul frances *aimerai, aimeras, aimera* etc. sunt presentul verbului *avoir* lipit lăngă verbul *aimer;* insĕ fiindcă nu li se mai simte inţelesul lor propriu de *avoir*, remăind ele numai o insemnare a ideei futurului, nu mai pot fi cuvinte, ci sunt simple terminaţiuni.

Să dăm şi un exemplu din limba română. In conjugarea interogativă : fi-voi, fi-vei, fi-va, inţelesul propriu al cuventului voi s'a perdut; el nu mai insemnează a voì=*vouloir*, ci are numai funcţiunea de a insemnà futurul şi este dar pe calea de a deveni o simplă terminaţiune. Tot aşa când zic *voi fi,* voi de la inceput nu mai are alt inţeles de căt a arătà futurul lui fi, şi de aceea Romănul, pentru a dà lui «voi» sensul seu propriu, nu mai poate intrebuinţa infinitivul curat in verbul următor, ci trebue să introducă subjunctivul cu «să», nu mai zice : voi merge (=*je veux aller*), precum zice d. e. pot merge, ci trebue să zică spre deosebire : voi să merg, (=*je veux que j'aille*).

In a treia clasă a limbelor (limbele flecţio-

nare) se află limbele arice, prin urmare cea latină și a noastră. Ele nu mai respectează nici forma nici ințelesul primitiv al elementului radical și cu atăt mai puțin al cuvĕntului terminațional. Deabia filologul este in stare a le da de urmă.

Să luăm de exemplu exprimarea numerului 20 in franțuzește. Numerul 20 este un composit și arată doue zecimi. Limba chinesă l-ar exprima dar, punĕnd amĕndoe elementele de composițiune neschimbate lăngă o laltă. Zece se chiamă chinesește *şĭ*, doue *eúl*, doue-zeci=*eúl-şĭ*. In limba tibetană *cĭu* insemnează zece, *nyi* doi, *nyi-cĭu* doue-zeci; in limba burmesă *şĭ* zece *nhi* doi, *nhit-şĭ* doue-zeci. Cu totul altfel limba francesă, italiană, englesă, etc. Francesii zic *vingt*. Ce este *vingt?* Nimeni din popor nu are conștiință despre cuprinsul lui; Francesii il invață pe din afară din tată in fiu. Dacă analizăm insĕ și urmărim acest cuvĕnt, dăm mai ăntăi de forma lui mai vechie latină *viginti*. *Viginti* corespunde sanscritului *visanti*. Amĕndoue se compun din doue cuvinte : din *vi* și *santi* sau

ginti. Acest *vi* este o corupţiune din *dvis*=doi, precum latinul *bis* este o corupţiune din *dvis*, engl. *twice*, grec. δις, care *dis* apare earăşi in latineşte in sensul de imparţire in doue, d. e. *discussio* etc. Ear *santi* sau *ginti* sunt abreviaturi din sanscr. *dasati*, care insemnează o decadă, de la *dasan* = zece. *Vingt* spune dar pentru cine ştie să'l asculte, o istorie intreagă şi arată prin multe vicistitudini inţelesul impreunat de doue şi de zece; dar pentru poporul modern limba lui este mută. Sonul şi sensul s'a corupt.

Ca toate limbele moderne, a supt astfel şi limba română mĕduva inţelesului primitiv din trunchiurile celor mai multe cuvinte ale sale, şi aceste stau astăzi fără legătură sensuală cu pămĕntul din care provin, numai ca nişte forme indiferente, ca nişte scheme ale inteligenţei, şi togmai de aceea ca nişte instrumente apte de a primi sfera şi cuprinsul, prin care le va defini subiectul gănditor.

Limbele de clasa a treia ne dovedesc dar, că aşa numita corupţiune fonetică este un isvor nou de inmulţire a limbei prin flecţiuni de cuvinte, cari

toate reproduc raporturile subiective intre idei. Prin urmare ceea ce numim noi Logica, adecă intreaga gramatică a limbei române şi a celor-lalte limbi indoeuropene, şi prin aceasta marca lor etnografică-naţională, provine din modulările fonetice, şi aci vedem causa adevĕrat limbistică, pentru care atăt limba căt şi scrierea trebue să arete cu cea mai mare lumină toate literele flecţionare.

Ce voeşte acum etimologismul in ortografia română? Şi cu aceasta ne intoarcem din câmpul interesant al filologiei la obiectul disertaţiunii noastre. Etimologismul voeşte a declara de spurie şi de falsă metamorfosa fonetică de sute de ani, prin care a trecut limba româna; voeşte a ne aduce gramatica in forma cea mai etimologic pură, a ne aruncà limba cu secule inapoi, incercându-se a stavili fluctuaţiunea miilor de ani, prin care a fost impinsă limba română spre desbinarea fonetică de cea latină, limba latină spre desbinare de cea sanscrită, cea sanscrita spre desbinare de o limbă mai vechie, despre care nu mai avem tradiţiune contimporană.

Or care ar fi opinia ce o avem despre aşa numita corupţiune fonetică, atăt remăne constatat, că această «corupţiune» este marca distinctivă a limbelor indoeuropene şi in specie a limbei române şi totdeodată legea fatală, după care se metamorfozează limbele noastre până unde le putem urmări in istoria omenirii. Aci un individ, cu schematismele sale gramaticale, nu poate să folosească şi nu poate să strice nimic. Desvoltarea limbei şi anume şi corupţiunea fonetică este un product instinctiv al naturei omeneşti, un fapt de istorie naturală, şi nici o dată nu se va plecà după raţiunea calculătoare a individului. Incercarile gramatistilor şi a puristilor de a frănge geniul ascuns al limbei unui popor prin micele lor paradigme şi teorii au remas totdeauna şi cu drept cuvěnt fantasmagorii impotente. Din viaţa Imperatului Tiberius ni se referă, că o dată comiţend o eroare in contra limbei, Marcellus i-a relevat-o şi i-a indreptat-o; dar Capito, un alt gramatist ce era de intemplare din faţă, observâ, că limba imperatorului este limbă bună sau cel

puţin, dacă nu este indată, va deveni peste curĕnd. La aceasta insĕ Marcellus respunse : «*Capito este un mincinos, Cesare : tu poţi acorda impămentenirea cea mare unui om, dar nici odata unui cuvĕnt*».

Scoala etimologică este dar ceva străin şi nenatural in scrierea limbelor indoeuropene; idealul la care ar voi etimologistii să ne aducă ortografia română este maniera turcească, o predilecţiune ce intră dejà in sfera gusturilor, despre care zice proverbul latin că nu mai este de disputat. (1)

Ortografia unei limbi, in or ce epocă dată, afară de aceea in care a fost stabilită, este dejà de la sine destul de osebită de vorbirea aceleeaşi epoci. Causa este, că limba se tot modifică pe nesimţite şi lasă astfel ortografia invechită indărătul seu. Cănd diverginţa a devenit prea mare, se nasc revoluţiuni ortografice, cari tind a da scrierei un impuls inainte spre a ajunge propăşirea fonetică a limbei. Atunci vorbirea şi scrie-

(1) Vezi şi observările din articolul de mai jos : Direcţia nouă, II, prosa.

rea earăşi se mai identifică până la un grad oare care, pentru a reincepe după câtva timp acelaşi proces de separare. Este dar sigur, că ortografia ce o vom stabili noi pentru limba română de astăzi, nu va mai corespunde limbei strănepoţilor nostri, ci le va impune sarcina de a o ecuilibra din nou după metamorfoza intĕmplată de acum şi până atunci. Cu cât insĕ s'ar mărì greutatea pentru noi şi s'ar indoi pentru ei, dacă nu am fixà astăzi o ortografie corespunzĕtoare măcar limbei române din seculul XIX, ci am lărgì distanţa intre vorbă şi scris, potrivind scrierea de astăzi după vorbirea timpurilor de eri, sau a unui dialect incult, care totuşi nici odată nu va mai reinvià in limba cultă. Noi dacă am putè-o prevedè, am face bine să introducem ortografia seculului viitor; dar a introduce o ortografie corespunzĕtoare seculelor trecute, aceasta este o procedere, in care din parte-mi nu pot vedè nici o inţelepciune.

In paginele precedente am dovedit, că puri-

smul etimologic incercându-se a susţinè in literatură o stare fonetică, pe care limba a invins-o şi din care a eşit, este un sistem imposibil, şi aceastá am dovedit-o pe calea istorică a faptelor, indicănd legea nestrămutată a perpetuei metamorfose fonetice.

Acum insĕ vom arătà in teorie psichologică că etimologismul, chiar dacă ar fi cu putinţă in fapt, nu ar fi raţional şi ar trebui să fie combătut ca o pedică pentru desvoltarea intelectuală. —

Or ce cuvĕnt este incorporarea sensibilă a unei noţiuni (a unui concept). Noţiunea este o idee (representaţiune) formată din alte idei, ear nu dea dreptul prin impresiunea sensibilă. Adecă: conştiinţa noastră primeşte din experienţă mai multe representaţiuni asupra aceluiaşi fel de obiecte. Un copil, d. e., are la inceput despre obiectul masă o idee sau representaţiune potrivită numai cu acea masă unică, ce a vĕzut-o in odaea sa. Mai tărziu vede şi alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu un picior, de lemn, de peatră, de metal, rotunde, patrate, po-

ligonale etc. Din această sumă de representaţiuni relative la acelaşi fel de obiecte, conştiinţa lui extrage intr'un minut dat şi printr'un proces ce'l explică Psichologia, representaţiunea lor comună şi, lăsănd la o parte deosebirile de tot individuale ale multelor exemplare din acelaşi obiect, formează *noţiunea* acestuia.

Noţiunea cuprinde dar esinţa lucrurilor ce s'au infăţişat conştiinţei noastre, alegĕnd din ideile lor numai părţile importante şi respingĕnd pe celelalte. In acest proces de abstracţiune, noţiunile perd oare cum materialismul representaţiunilor primitive şi devin eterice, perd sensibilitatea şi devin obiecte pure ale găndirii. In lumea fisică d. e. nu există noţiunea *plantă*, ci numai o plantă individuală oare care cu suma ei de calităţi unice.

Insĕ fiind astfel abstrase noţiunile s'ar perde una in alta, dacă n'ar fi fixate prin semne subective, in locul sensibilităţii representaţiunilor din cari s'au scos. Aceste marce subiective pentru deosebirea noţiunilor sunt cuvintele. De aceea cuvintele insemnează numai generalităţi şi

nu sunt nici odată in stare a exprima individualitatea. Să incerc, d. e., a arăta prin cuvinte pana, cu care scriu. Voi zice : *această pană.* Insĕ această pană este or ce pană, in apropierea căreia mĕ aflu, şi numai gestul de a o arătà, o individualizează. *Această pană neagră;* inse această pană neagră este or ce pană neagră, in aproprierea căreia mĕ aflu, şi aşa mai departe : ori cât determinez pana prin noue adjective, ĕi adaug numai calităţi generale şi nu ajung nici odată prin limbă a o separa ca exemplar unic de toate celelalte. Limba este focul, in care representaţiunile obiectelor işi mistuesc toată materialitatea şi nu lasă decât ideea lor abstrasă şi generală.

Ce importanţă nemĕsurată au noţiunile pentru sufletul omenesc, pentru formarea caracterului, etc., ştiu toţi cei ce s'au ocupat de această materie. Aci va fi destul a atinge numai unul din efectele lor. Mărginirea cea mare şi neajunsul inteligințel omeneşti provine din prea puţinele representaţiuni, ce le poate cuprinde conştiinţa de odată. Deabia trei-patru representări

ocupă in acelaşi timp atenţia noastră; tot ce trece peste acest numĕr, dispare de regulă din sfera percepţiunii intelectuale şi se intunecă. De aci provin lacunele, unilateralitatea, in genere defectele caracteristice ale inteliginţei celor mai mulţi oameni. Singurul mijloc de a remedià in parte acestui inconvenient, este de a introduce in conştiinţă noţiunile generale in locul representărilor sensibile şi de a avè astfel in acelaşi cerc mărginit al conştiinţei esinţa unui cămp foarte intins de representaţiuni experimentate. Astfel pe cănd simplul grădinar işi incarcă conştiinţa şi memoria cu representaţiunile individuale ale fiecărui exemplar de flori ce le cultivă, şi prin aceasta nu are inteliginţa liberă pentru alte găndiri, naturalistul ştiinţific primeşte numai noţiunile generali despre felurile plantelor, are in extract esinţa tuturor, şi inteliginţa lui remăne liberă a concepe alte tĕrĕmuri ale naturei şi a forma astfel o ştienţă universală. Fiindcă dar noţiunile cuprind mai puţin decăt representaţiunile originarie, insĕ conţin toată esinţa lor, de aceea operaţiunea cu ele este cea

mai potrivită repejunei de progres in inteliginţa omenească, pe când cei ce operează numai cu representaţiuni, poartă cu sine masa greoaie şi superfluă a sensibilităţei, şi işi intârzie şi'şi incurcă prospectul. Astfel intrebuinţarea noţiunilor este de comparat operării cu quintesenţe in locul specialelor de plante, cu chinina in loc de chină, şi noţiunea se raportă la representaţiune ca formula algebraică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numĕrul seu. Togmai prin această libertate a generalizării este omul in stare a'şi concentra mintea şi a câştiga acea circumspecţiune peste un câmp intins de experienţe, ce'l deosebeşte de toate celelalte fiinţe ale naturei. El nu este uimit şi cutrupit prin felurimea nesfirşită a indivizilor din natură şi nu este, ca animalul, fatal legat de impresiunea momentului, ci liber aruncă căutătura abstracţiunii in Univers şi reduce massa, multiplă şi extensivă, la o câtăţime mărginită dar intensivă, scoate in idei sucul şi mĕduva obiectelor şi astfel domnind peste ele, câştigă locul şi timpul de a le compara intre sine şi cu trecutul şi viitorul, şi formează

din ceea ce năvălea in capul seu ca un chaos orb al intĕmplării sfera luminată şi regulată a inteliginţei.

Noţiunile sunt dar productul cel mai important, productul specific al raţiunii omenesci. Insĕ ele se modifică, işi schimbă conţinutul, devin mai abstracte, după cum se modifică şi progresul cunoştinţelor omeneşti.

Să comparăm, d. e., noţiunea scrierii, precum s'a putut aflà in conştiinţa Romanilor, cu aceeaşi noţiune in conştiinţa noastră după atătea descoperiri geografice. Romanii timpului din urmă e probabil că nu cunoşteau decăt alfabetul lor campan, cel grecesc şi hieroglifele. Despre scrierea pitorească, despre nodurile peruviane, despre Cua-lele chineseşti, despre silabarul Iaponilor etc., nu aveau vre o idee şi astfel le lipseau părţi esenţiale pentru a'şi forma o noţiune generală despre scriere, precum o avem noi. Insĕ nu numai la obiecte de cul tură ştienţifică există deosebirea : mai toate noţiunile popoarelor moderne sunt osebite de aceleaşi noţiuni antice. Altă idee are Romănul şi altă idee avea Romanul

despre pămĕnt, despre ingrăşarea lui, despre maşine agricole, despre vestminte, despre căi de comunicaţiune, despre suflet, despre guvern, despre religiune, etc. etc., aşa incăt astăzi cu greu se va găsi o noţiune modernă congruentă cu cea antică corespunzĕtoare. De regulă noţiunile posterioare sunt mai generale decăt cele primitive, şi inteliginţa popoarelor in sumă totală face un progres pronunţat spre abstracţiune.

Paralel cu această transfomare tăcută a cuprinsului noţiunilor in laboratoriul intelectual al omenirii, merge o schimbare corespunzĕtoare a formelor lor externe, adecă a cuvintelor. Când pentru prima oară se dă unei noţiuni numele, adecă cuvĕntul seu, partea principală a sonurilor acestui cuvĕnt se ia de regulă din sonurile representaţiunilor nemijlocite, din care s'a format noţiunea. Ele sunt dar o oglindă credincioasă a gradului de abstracţiune, pe care se aflau oamenii in timpul când au botezat tĕnera noţiune. Până când inteliginţa poporului se află pe aceeaşi treaptă de abstracţie, până atunci sonurile păstrează un inţeles primitiv al lor şi din această

causă sunt respectate. Indată ce insĕ poporul face un progres de abstracţie in privinţa coprinsului aceleiaşi noţiuni, se desface legătura ce o unea cu representaţiunile mai materiale şi mai mărginite de la inceput, sonurile ei primitive işi perd inţelesul şi, ne mai avĕnd pentru ce să fie respectate, se modifică şi se «corump» foneticeşte.

Să luăm de exemplu noţiunea şi cuvĕntul frances *espiègle.* Intre tradiţiunile populare ale Germanilor din veacul de mijloc figurează un Till Eulenspiegel, un fel de Isop modernizat, care făcea o sumă de glume inţelepte şi şiretlicuri mai puţin inţelepte (Povestile lui sunt reproduse in româneşte de Barac sub titula foarte literal tradusă de Tili-Buhă-oglindă). Acest nume deveni popular şi in Franţa sub pronunţarea coruptă de *Ulespiègle* in loc de Eulenspiegel; numele lui a inceput a se generalizà şi a se aplicà la ori ce om şiret şi glumeţ. Cu timpul această aplicare mai generală a predomnit; individul Eulenspiegel, care i-a dat naştere, s'a uitat, a dispărut incetul cu incetul din conştiinţa

generaţiilor următoare. Din acest moment cuvĕntul *ulespiègle* se corumpe, se face *espiègle*, măine poimăine se va corumpe şi mai mult după legea eufonică a limbei francese; şi aceasta cu tot dreptul, fiind că *espiègle* insemnează astăzi o insuşire omenească in genere, şi nimeni, pronunţănd acest cuvĕnt, nu se mai găndeşte la Isopul veacului de mijloc.

Bumper englezeşte insemnează un pahar plin. Urmărindu-l in timpuri mai vechi, il aflăm sub forma de *bomper*, pe urmă *bompere;* in fine *bonpere*, şi cu această ultimă formă ii dăm de originea normană. Normanii din Bretagne, catolici credincioşi, aveau obiceiul de a inchinà la inceputul or cărui ospeţ primul pahar Papei de la Roma, bunului părinte=*au bon père!* De aci a remas numele de *bon père* primului pahar plin in genere, ce se inchină la un ospeţ, apoi s'a generalizat şi mai mult şi s'a intrebuinţat pentru or ce pahar plin. Din acel minut, legătura cu *bon père* nu mai exista şi sonurile lui au inceput a se modifica. Astăzi sub *bumper* nimeni nu vede pe Papa de la Roma, şi de

aceea un ortograf etimologist nu ar avè drept a silì pe Englezi să scrie *bonper* in loc de *bumper*, pentru a'şĭ aminti originea. Conştiinţa acestei origini este stinsă in poporul lor, şi ortografia va fi cea din urmă a o reinvia.

Noţiunea ne apare in această privinţă ca un balon aerostatic, care incepe a se inălţà deasupra pămĕntului din care s'a născut. La inceput, o sumă de sonuri primitive il leagă ăncă de originea sa telurică; insĕ in proporţia, in care conţinutul seu se umple de materia eterică ce'i este destinată, repulsiunea in contra pămĕntului devine mai mare, până când in fine rupe funiile şi se inalţă intr'o sferă, unde nimic nu'i mai aminteşte substratul material, din care a pornit.

Care ar fi acum resultatul etimologismului in scrierea şi vorbirea română?

Etimologismul ar silì poporul Român să revină la sonurile primitive ce corespundeau unui grad de desvoltare a noţiunilor lui, peste care astăzi a trecut de mult. Etimologismul ar voì să restringă inteliginţa noţiunilor noastre şi să

le forţeze in forma materială primitivă, pe care ele au spart-o de atâta timp, fiindcă devenise prea strimtă pentru spiritul lor de generalitate.

De ce am mai scrie noi astăzi *mesa* in locu *de masă?* Ştim bine că in scriptele române vechi se află *measă*, mai nainte poate *messa*, in fine la Latini *mensa*. Dar aflarea formelor acestora nu poate contribuì intru nimic a ne face să ne schimbăm *masa* noastră din ceea ce este. Latinii aveau un bun cuvênt să scrie şi să vorbească *mensa*. *Mensa* lor sta in legătură cu vechiul *men*, de unde *eminere*=a fi inălţat, şi insemna la inceput or ce lucru pro-eminent sau inalţat: masă, bancă, scena pe care se presintau sclavii pentru a fi vênduţi, etc. Dar *masa* noastră nu ştie nimic din toate aceste, şi fiindcă a perdut inţelesul primitiv al legăturei cu *men*, nu mai are nici o causă de a'i păstrà literele.

Etimologistii ne indatoresc a vorbì, sau cel puţin a scrie, *anima* in loc de *inimă*, zicênd că *i* este «spuriu». Dar *inima* noastră nu mai are a face cu *anima* vechie, şi *i* stă acolo togmai pentru a arătă, că nu mai are a face. *Anima*

era in legătură cu ἄω = a sufla, a respira, şi insemna mai ăntăi principiul respiraţiunii materiale şi devenì apoi principiul vieţei intelectuale, suflet, curagiu, etc., insĕ in perpetuă amintire a acelei origini fisiologice, din care causă se şi scria intr'un timp pentru mai multă imitare *hanima*. Dar *inima* noastră a devenit astăzi altceva: ea este locaşul sentimental de durere şi de bucurie şi nu mai este resuflarea brută *hanima*, care a dat origine numelui antic.

Sper, că cele expuse vor fi de ajuns pentru a constată, că regenerarea dialectică şi ceea ce numesc etimologiştii corupţiune fonetică este propria viaţă a limbei şi a inteligintei unui popor, şi că nimeni nu are dreptul de a li se opune din plăcerea de a vedè derivările lui etimologice exprimate prin litere.

Noi, care am fost conduşi spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filosofic, constatăm următoarea lege psichologico-limbistică: Ceea ce susţine sonurile unui cuvĕnt in unirea lor integrală, este conştiinţa inţelesului lor primitiv. Indată ce inteligina poporului a modificat a-

cest inţeles primitiv, generalizăndu'l şi desfăcĕndu'l de originea materială, viaţa conservativă a sonurilor s'a stins. De aci incolo ele se prefac, se inmoie, se corump, se perd, şi din intregul lor primitiv remăn numai căteva sonuri reci, drept semne pentru noţiunea arbitrară, ce şi-a format-o poporul. Tot astfel la moartea unui organism incetează puterile ce i-au susţinut pănă atunci unitatea organică, şi incep a lucrà puterile chimice, cari in sensul organismului descompun şi nimicesc, ear in sensul lor compun şi crează noue formaţiuni cu o nouă viaţă.

«Corupţiunea fonetică» incepe dar intr'o limbă atunci, cănd mintea poporului a făcut un progres aşa de insemnat in abstracţiune, incăt a perdut legătura materială pentru o mare parte din cuvinte. Corupţiunea odată incepută din această causă legală, nu se mai poate opri, ea se intinde peste toate cuvintele, şi peste multe numai din causa eufonică. Dar totdeauna inceperea ei este un semn de progres al noţiunilor poporului, in care se intĕmplă.

Etimologistii susţinĕnd cu or ce preţ literele vechi, din cari a dispărut inţelesul, fac ca Egiptenii, cari inbalsamau mumiele fără viaţă, uitănd amĕndoi, că descompunerea şi reformarea corpurilor este un proces de o egală importanţă, cu forma lor organică de la inceput.

Aceste sunt causele istorice şi teoretice, pentru care etimologismul in ortografia română ne pare pe căt imposibil, pe atăt neraţional.

NOTE

LA CERCETARILE DESPRE SCRIEREA LIMBEI ROMANE.

Nota I

La prefaţă, pag. 73. — Intre autorii. care s'au ocupat de cercetările aceste, mai trebuesc insemnaţi : d. Picot in articolele sale din *Revue de linguistique* vol. 2, şi d. Hugo Schuchardt, autorul *Vocalismului latinităţii vulgare*, intr'un articol din revista francesă *Romania*, No. 5, Ianuarie 1873, reprodus şi combătut in ceea ce ne priveşte la pag. 204 şi următorle a disertaţiei de faţă. Despre aceste articole a numiţilor limbişti aflasem după ce era tipărită prefaţa.

Nota II

La partea ăntăi, pag. 80 şi 114. — In nota din text la pag. 80 am apelat ca şi in ediţia d'ăntăi, numai la autoritatea lui Schneider, fiindcă pentru cunoştinţele elementare despre alfabetul latin, căte le cere disertaţia noastră. el este de ajuns. De altmintrelea ştiinţa epigrafică latină, de la apărerea primei noastre ediţii pănă acum, s'a inavuţit cu lucrări foarte insemnate. Ritschl, *zur Geschichte des lateinischen Alphabets*, (1869). H. Schuchardt, *der Vocalismus des Vulgärlateins*, 3 vol. (1866—1868). W. Corssen, *über Aussprache, Vocalis-*

mus und Betonung der lateinischen Sprache, 2 vol. edit. 2-a 1868—1870). — La cele zise de noi (pag. 114) asupra lui *x* se cuvine a adăogà din Corssen, că această intrebare și in genere originea alfabetului latin nu este nici astăzi hotarită fără controversă. Despre o imprumutare a lui *x* din sistemul cifrelor etrusce, cum credeà Grotefend, nu poate fi vorba. Corssen arată, că alfabetul latin nu se naște din cel etrusc, ci din vechiul alfabet campan sau greco-apusean (rectificăndu-și astfel la pag. 1002 vol. 2 după Kirchhoff opinia susținută mai nainte pag. 5, vol. I, despre originea dorică). In vechiul alfabet latin, cu 21 litere, se aflà de la inceput *x*, fiindcă era și in alfabetul campan, din care se lăsase numai ϑ, φ și χ la o parte. Mai pe urmă se perde, pentru a se reprimi earăși, impreună cu *y*, pe timpul lui Cicero, cănd alfabetul latin numĕră 23 litere. (Corssen I, 28).

Nota III

La partea a doua, pag. 117 și pag. 127. Asupra trecerii lui *c* in ч sau Џ și a lui *t* inainte de *i* cu o vocală in Џ compară următoarele pasage: «Cu drept cuvĕnt zice Raumer transiția guturalului *ci* in palatalul *ci* se intĕmplă in timpul dinaintea migrațiunii popoarelor. Insĕ schimbarea palatalului *c* in *tsch* și *ts* nu incepe decăt in veacurile migrațiunii popoarelor.» (Schuchardt, I, 164). — Contra: «Pănă in secolul 7 d. Ch. asibilarea lui *c* nu s'a putut intĕmpla decăt pe ici pe colo in limba vulgară sau in dialecte provinciale, și Romanii cei culți pronunțau ăncă in timpul Longobarzilor Kaesar, Kikero!» (Corssen, I, 46) — «De la secol. 2 după Chr. incoace a inceput asibilarea generală a lui *ti*, insĕ pe timpul lui Ulfilas nu era ăncă pretutindenea primită.» (Schuchardt, I, 162). — Contra: «Această opinie a lui Schuchardt se razimă pe inscripții nesigure și nu se poate susținè. Asibilarea

(lui *ti* in *tsi*) este obicei general in gura celor culţi in secolul 5 d. Chr., aşa incât gramaticul Pompeius (care e probabil că a trăit in sec. 5 d. Chr.) zice : *Non debemus dicere ita, quemadmodum scribitur, Titius sed Titsius*. Această asibilare trebue, ce e drept, să fi inceput inaintea sec. 5. Fiind că insĕ Ulfilas exprimă cuvĕntul latin *lectio* in scrierea gotică prin *laiktjo*, asibilarea nu poate să fi fost obicinuită in secol. 4 in vorbirea celor culţi.» (Corssen, I, 66, 65).

NOTA IV

La partea a doua, pag. 126. Vezi despre *gubbus* = *gibbus* Schuchardt (I, 29.)

NOTA V

La partea a treia, pag. 168. Am insistat asupra deosebirii intre hieroglife şi litere, fiindcă nu ne-a părut pe deplin explicată in nici unul din autorii consultaţi, nici in Champollion, Steinthal şi Lepsius. nici in câteva scrieri apărute de la publicarea primei noastre ediţii până acum, Brugsch, *Grammaire hiéroglyphique* (1872), idem. *Ueber Bildung und Entwicklung der Schrift* (1868), Ebers, *über das hieroglyphische Schriftsystem* (1871), Geiger, *Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernunft*, (1872, II, p. 96—107).

Explicarea psichologică a concentrării mai multor idei intr'un singur act al gândirii, exprimat prin flecţiunea limbistică, ne pare a fi cheia intregei intrebări.

Din cele zise in text se va inţelege, că Egiptenii pe calea scrierii lor puteau să ajungă a descoperi hieroglife fonetice, dar nici odată un alfabet general pentru exprimarea ideilor lor prin cuvinte, şi că vice versa alfabetul nu este un progres grafic resultând din sistemul hieroglifelor. Din contră : alfabetul şi hieroglifele, şi anume şi hieroglifele fonetice, sunt

dical osebite. Hieroglifa din capul locului are de principiu: *e a imita obiectul prin semne vĕzute.* Când obiectul este material vizibil, il desemnează deadreptul; când este immaterial, il materializează in simbol, când este material auzibil, ca sonurile numelui propriu, il traduce in sfera ochiului şi il deseamnă prin semne materiale vĕzute. Din contră scrierea alfabetică din capul locului nu imitează obiectele, ci numai *cuvintele noastre* despre obiecte; ea nu deseamnă d. e. obiectul masă, ci scrie sonurile *m-a-s-ă,* prin cari se esprimă subiectul meu asupra acelui obiect. Astfel, deşi obiectul este acelaşi, scrierea lui variază după deosebirea limbelor. Nemţii il scriu *Tisch*, Francesii *table*, etc., pe când ca hieroglifă chiriologică el ar remănè identic la toate popoarele (1). Pentru hieroglifa fonetică la numele proprii sonul era scopul final al insemnării; pentru scrierea alfabetică sonurile insemnate sunt numai un mijloc de transiţiune spre găndirea obiectului real, pe când pentru insemnarea sonului ca obiect s'au introdus notele musicale. — Egiptenii prin scrierea lor voiau să'şi represinte deadreptul obiectul; noi prin scrierea noastră, deşi voim a ne aminti obiectul, dar nu voim a ni'l representa deadreptul.

(1) In aceasta vor fi vĕzut şi Egiptenii valoarea scrierii lor. Hieroglifele chiriologice sunt o adevĕrată pasigrafie, o scriere universală inteligibilă pentru toată lumea, şi când toată lumea nu ar voi să'şi comunice alta prin scriere decât numai obiecte, hieroglifele egiptene cu perfecta fineţă a executării lor ar fi idealul orcării scrieri. Insĕ această treaptă obiectivă corespunde numai stării mai puţin culte a oamenilor. Popoarele cu ce incep a se desvolta mai mult, cu atât işi inavuţesc lumea lor subiectivă, cugetările lor fundamentale asupra obiectelor exprimate in flecţiunile limbistice. Limba atunci cu necesitate se desbină şi se individualizează după individualitatea popoarelor, şi in urma ei se individualizează şi scrierea. De aceea este o idee necoaptă de a se ocupa de descoperirea unei pasigrafii pentru limbele Europene. Firea limbei consistă in subiectivitatea ei individuală şi prin urmare nu se va putè exprimà nici odată prin pasigrafie cosmopolită.

ci numai trecut prin filtrațiunea subiectului marcată in cuvênt. Prin urmare lucrul stă așa că, după gradul inălțimei intelectuale a limbei, in unele popoare scrierea a trebuit să fie de la inceput alfabetică, pe când in alte popoare ea a fost de la inceput și până la sfirșit hieroglifică. Aci se vede intima legătură intre vorbire și scriere, și se ințelege ușor, pentru ce limbele monosilabe, d. e. cea chinesă, nu au alfabet, ci numai insemnări ideografice, fie ele or cât de amestecate cu elemente fonetice.

Această amestecare cu elemente fonetice este foarte insemnată și in scrierea egipteană, și nu trebue să credem, că hieroglifele fonetice erau mărginite numai la nume proprii. Ele in timpul din urmă se intindeau la foarte multe obiecte, insĕ nu stau singure, ci erau de regulă *insoțite de hieroglifele simbolice ale obiectelor*. Acelaşi lucru se exprima dar in acelaşi timp in doue moduri : prin son și prin figură. In oposiție cu autorii citați mai sus, noi credem că această impreunare trebue să se explice astfel : Partea cea slabă a scrierii egiptene, abstrăgĕnd chiar de la imposibilitatea de a arăta multe impresii subiective, remănea totdeauna confusia simbolizării. Cu cât cercul cunoștințelor lor se intindea mai mult, cu atăt și confusia devenea mai mare, fiindcă numerul simbolelor celor ușor de ințeles era cu necesitate foarte mărginit. O primă incercare de a invinge greutatea a fost intrebuințarea mai multor figure pentru un lucru, ce nu s'ar fi putut simboliza in mod simplu. Așa *mierea* se arăta prin două figure, prin o albină și un vas; *setea* prin apă și un vițel in fugă; verbul *a conduce* se scria prin un braț și un bici, etc. Această compunere de semne a ajuns la o culme clasică in scrierea chinezeasca, unde mai toate conceptele se exprimă prin impreunarea figurativă a tuturor părților lor simple, așa incât scrierea devine oare cum o definițiune analitică desemnată.

Lacrima se exprimă chinezeşte prin *ochiu* şi *apă, frica* prin *inimă* şi *alb, caracterul* prin *inimă* şi *născut, a iubi* prin *inimă* şi *ascuns, pedeapsa* prin *crimă, judecată* şi *execuţiune* (cuvênt şi sabie), etc. Astfel scrierea Chinezilor este un tesaur preţios, care cuprinde analizate ideile lor poetice şi morale asupra deosebitelor obiecte ale gândirii.

Insĕ unui popor mai mobil şi mai inteligent decât Chinesii şi Egiptenii nu'i puteau fi de ajuns nici aceste compuneri; căci ele au mai ântâi defectul fundamental de a infăţişà desbinate in mai multe figuri şi prin urmare in mai multe acte de gândire ideile, a căror concentrare intr'un singur act al gândiri alcătueşte o parte insemnată a valorii lor pentru progresul inteliginţei omeneşti. Şi apoi compunerile sunt departe de a fi lămurite. Descompunerea analitică a unui concept in elementele sale constitutive este o lucrare prea grea şi opinia despre aceste părţi este prea deosebită in deosebiţii indivizi, incât să se poată generaliza ca mod de scriere a lor, ca normativ al cetirii şi inţelegerii. Nu toţi işi inchipuesc iubirea ca o pasiune ascunsă in inimă, precum vrea scrierea chinesească, nu toţi caracterul ca o calitate innăscută. Prin urmare şi intrebuinţarea mai multor figure pentru un singur lucru nu depărta confusia, ba încă mai adăuga indoiala, dacă doue semne representau doue concepte deosebite sau trebuiau să fie unite in gând spre o singură simbolizare, şi astfel greutateá primordială a scrierii hieroglifice remânea şi pe această treaptă a desvoltărei ei.

In ce consista acea greutate analizată mai de aproape? Greutatea sau confusia hieroglifelor provenea din lipsa de transiţiune necesară de la simbolul vĕzut spre obiectul gândirii. Să ne esplicăm acest punt cu toată precisiune posibilă. Când vĕz eu, in exemplul nostru de mai sus, o figură a inimei şi o figură a naşterii, aceste doue representaţii nu mĕ

conduc cu siguranță spre conceptul ce au a'l simbolizà, nu mě silesc cu necesitate a mě găndi la caracter. Căci or-ce transițiune de la o găndire la alta are o causă determinată, or-ce simbolizare trebue dar să aibă o legătură. Insě in casul nostru legătura este ascunsă. Cănd cineva, avěnd idea de innascut in inimă, se poate găndi indată și la caracter? Numai atunci, cănd de mai 'nainte prin o mai adăncă cugetare și experiență a lumei a doběndit convingerea despre radicala deosebire și neschimbare a caracterelor omenești, care ne silesc a le atribui unei fatalități de la naștere. Intrucăt dar ne am găndit de mai nainte la aceste lucruri, intrucăt identitatea caracterului și a insușirilor innăscute in inimă ne a fost de mai nainte cunoscută, intr'atăt s'a format prin coexistență o legătură de aducere aminte intre aceste doue lucruri și numai intr'atăt vezěnd unul din ele ne putem găndi la celălalt. Insě nu toți au făcut aceeași experiență, nu toți au aceeași opinie despre caracter, prin urmare nu in toate capetele există aceeași conexitate intre idea de innăscut și idea de caracter, și astfel lipsind legătura, nu poate trece găndirea de la unul la altul. Pentru ca aceasta să se intěmple in toate casurile sau numai in majoritatea lor, am trebui să presupunem o educație comună, o combinare identică a tutuor ideilor in intregul popor, lucru imposibil din minutul in care mulțimea și mobilitatea ideilor le impedică perceperea lor din partea fiecărui individ și le face proprietatea numai a cătorva. — In exemplul de mai sus a fost dar *coexistența* causa transițiunii de la un gănd la altul. In alte casuri sunt altfel de legături. Una din cele mai obicinuite este comunitatea unei părți la doue concepte deosebite Pe aceasta se bazează toate metaforele, comparațiunile și o mare parte a simbolizărilor. D. e. dacă Achil se compară cu un leu, găndirea poate să facă o transițiune de la Achil la leu, fiindcă aměndoue

aceste concepte au o parte constitutivă in comun : adecă tăria sau curagiul. Justiţia se poate simboliza prin o sabie, fiindcă amĕndoue pĕtrund cu agerime in inima obiectelor, etc. Să ne intrebăm acum, ce s'ar intĕmpla, când o asemene comparaţiune sau simbolizare ne ar fi intunecată şi am voi a ne o explica? Fără indoială, pentru a putè trece cu mintea de la simbolul vĕzut spre obiectul ce'l infăţişază, am căuta mai ântâi acea parte, care, fiindu-le comună, a servit de punte de transiţiune intre ele. Odată aceasta aflată, simbolul este explicat. *Togmai aceasta au făcut Egiptenii, când au pus hieroglifele fonetice peste hieroglifele simbolice pentru a inlesni cetirea.* Ca să inţelegem aceasta, trebue să ştim mai ântâi, care erau motivele lor de simbolizare, adecă legăturele psichologice, prin care să poată trece mintea lor de la desemnul material vĕzut spre lucrul ideal gândit? Cu alte cuvinte: care era sistemul scrierii hieroglifice?

Intrucât este iertat a ne pronunţa in starea actuală a descifrării hieroglifelor, asemĕnarea interioară, adecă comunitatea unei calităţi constitutive, era la inceput motivul cel mai intrebuinţat pentru simbolizarea materială a obiectelor ideale. Scrierea egipteană era metaforică şi metonimică. Ast-fel de ex iepurele este hieroglifa simbolică pentru fertilitate, hipopotamul pentru impudenţă, pasĕrea Ibis cu penele sale albe şi negre pentru divinitatea jumătate manifestă şi jumătate ascunsă, etc.

Până când cercul simbolizărilor fu restrins la asemĕnări aşa de palpabile precum sunt cele de sus, inţelegerea hieroglifelor nu putea avea greutăţi prea mari. Insĕ la multe obiecte ideale nu se putea găsi cu uşurinţă vre un obiect material, care să aibă cu dĕnsele o parte mai insemnată in comun şi astfel să le poată servi de simbol inteligibil. Atunci Egiptenii recurseră la un nou isvor de simbolizări : in-

fățișară obiectul ideal prin figura unui obiect material, a cărui *nume* era identic cu numele celui d'ăntăi, așa incăt in asemenea casuri *sonurile egale* formau legătura de transițiune intre o găndire și alta. D. e. in limba egipteană bufnița se numește *ba*, insĕ și sufletul se numește tot *ba*, și astfel vedem bufnița intrebuințată ca hieroglifă simbolică pentru a scrie *suflet*. Și in adevĕr, in ce alt mod ar fi putut Egiptenii să simbolizeze sufletul? In limba egipteană cuvĕntul *mas* insemnează adjectivul tĕnĕr, insĕ insemnează și substantivul copil și verbul a naște și un boboc inverzind; astfel vedem că desemnul unui boboc inverzind este hieroglifa simbolică pentru *copil*, pentru *tĕnĕr* și pentru *a naște*. Coșul se chiamă egiptenește *neb*, insĕ *neb* insemnează și Domn; astfel figura unui coș este hieroglifa simbolică pentru *Domn*. Și alte exemple sumă.

Egiptenii, pușí in cea mai grea posiție prin necesitatea de a simboliza in mod ușor găndiri ideale, trebuiră să profiteze in fine de ambiguitatea limbei ce o vorbeau, pentru a continua scrierea obiectivă ce o adoptaseră odată și care corespundea așa de bine geniului lor. Acest expeditiv era cu atât mai indicat pentru Egipteni, cu căt limba lor in esință monosilabă, ca toate limbele monosilabe, dispunea de foarte puține cuvinte sau silabe radicale. Căte vor fi fost. nu se știe ăncă astăzi. In ori-ce cas au fost puține in comparare cu mulțimea ideilor, și astfel fiecare cuvĕnt avea de sigur cel puțin doue ințelesuri cu totul osebite. Dacă unul din acestea se raportă la un obiect material, ear altul la un obiect ideal, simbolizarea era gata. Și acum ne esplicăm, pentru ce cu toate ostenelele date inainte de descoperirea pietrei de la Roseta, nu au fost in stare Europenii a descifra hieroglifele; ei vroiau să le ințeleagă toate pe calea metaforică și metonimică, pe când sistemul scrierii multor dintre ele era bazat

pe homonimie, adecă pe sonuri identice la lucruri osebite. Pentru a modernisa explicarea noastră, putemu zice: scrierea egipteană era in mare parte un şir sistematic de rebus şi de «bonsmots» ilustrate.

După ce insě aceste simbolizări grafice, prin progresul limbei şi prin mulţimea cuvintelor ce s'ar fi potrivit cu acelaşi desemn, deveniseră intunecate, Egiptenii se folosiră de descoperirea hieroglifelor fonetice, pe cari poate la inceput le intrebuinţa numai pentru numele proprii, pentru a lămuri prin dĕnsele vechia scriere intunecată. Şi astfel deasupra hieroglifei simbolice a unui obiect vedem scrise hieroglifele fonetice (oare cum literele), cari cuprind numele aceluiaşi obiect, pentru a arăta că *sonurile* numelui sunt puntea de transiţiune spre găndirea ideală simbolizată. Cotul, egipteneşte *ma*, este din vechime hieroglifa adevĕrului. Pentru ce? Pentru că şi adevĕrul se chiema *ma*. Perzĕndu-se insě in timpii din urmă simţirea legăturei intre cot şi adevĕr, ne ştiind adică toţi Egiptenii, dacă oare cotul nu simbolizează mai curĕnd prin metonimie lungimea sau mĕsurarea sau intinderea etc., cei mai culţi dintre ei au scris deasupra cotului cu hieroglife fonetice (adecă prin o seceră=*m* şi un braţ=*a*) cuvĕntul *ma*, şi a vrut să zică prin aceasta: figura desemnată a cotului care cot se numeşte in limba noastră *ma*, arată cel mai insemnat din lucrurile ideale numite tot *ma*, şi acesta este adevĕrul.

Din argumentarea de mai sus resultă: hieroglifele fonetice puse deasupra celor simbolice pentru exprimarea aceluiaşi lucru, nu sunt o scriere alfabetică, ci sunt numai auxiliare psichologice secundare pentru inţelegerea legăturii intre desemnul simbolic şi conceptul simbolizat.

In această ipotesă şi numai in această ipotesă ne putem acum explica, pentru ce hieroglifele fonetice nu le vedem intrebuin-

ţate in toate casurile, ci numai in căteva (adecă unde era ambiguităţi), şi pentru ce şi in aceste casuri ele sunt insoţite de hieroglifele primitive simbolice, pe care aveau numai a le explicà.

Prin urmare menţinem opiniunea exprimată in text despre deosebirea radicală intre scrierea egipteană şi cea alfabetică, şi hieroglifele fonetice, departe de a resturua această tesă, nu fac decăt a o intări, arătănd cea din urmă consecinţă a acelei scrieri obiective.

Sunt dar pentru insemnarea grafică a ideilor omeneşti doue sisteme cu totul osebite şi fără trecere organică de la unul spre altul: or se infăţişază obiectul, şi atunci se intrbuinţează *hieroglife* figurative, simbolice şi fonetice, or se arată maniera omului de a se exprima asupra obiectului, adecă cuvintele, şi atunci se intrebuinţează *literele,* adecă semnele vĕzute ale sonurilor. La aceste doue sisteme nu se poate aplica aceeaşi mĕsură de progres şi nu se poate zice: hieroglifele ocupă o treaptă de jos, alfabetul o treaptă de sus pe aceeaşi scară. Ci amĕndoue sunt terminate in sine, fiecare se află la culmea inălţimei sale. Numai că insuşirile lor sunt diametral impotrivite: hieroglifa e pitorescă naturalistă, litera e logică subiectivă, impotrivire isvorită din limbele şi geniele deosebite ale popoarelor, care au primit una sau ceailaltă din aceste doue scrieri.

Nota VI

La pag. 175. Probe despre scrierea lui î prin ь şi in genere despre confundarea acestor doue vocale in manuscriptele vechi vezi in preţioselele *Analecte literarie* publicate de D. Cipariu, (Blasiu, 1858).

OBSERVĂRI POLEMICE

I

— «A criticà este uşor; e greu a face mai bine».

— Fără indoială. Dar de aci nu urmează, precum par a crede cei ce ne intimpină cu asemenea opinii noue, că a criticà este de prisos. Uşoară sau nu, critica a fost şi va remănè o operaţie necesară in viaţa publică a unui popor. Inţelegerea rĕului este o parte a indreptării.

Din acest punt de vedere infiinţarea unei reviste literare cu o tendinţă critică mai pronunţată ne pare a implinì un gol lăsat in mica noastră mişcare literară.

In adevĕr publicistica română presintă deo-

camdată (1) in tonul şi maniera criticelor sale spectacolul a doue extreme grele de impăcat. Foile politice, cu prea puţine escepţii, sunt pline de personalităţi la adresa celor ce susţin o o-pinie contrară, jurnaliştii se tractează de inimici, nu de adversari, «oameni corupţi, trădători de patrie, in timpul din urmă : conspiratori Austro-maghiari» sunt epitetele obicinuite, cu care o partidă atacă pe ceailaltă, şi fiindcă aceasta respunde tot aşa celei d'ântăi, publicul cu bun simţ a sfârşit prin a le crede pe amêndoue şi s'a depărtat cu oarecare desgust de la asemenea polemice fără demnitate.

In sfera literară procederea este togmai contrară. Aci toţi autorii par a fi, dacă nu amici, cel puţin camarazi in inteles de camaraderie. Unii caută a intrece pe ceilalţi in atribute linguşitoare, şi in literatura română nu se află decât poeţi şi prosaişti admirabili, in genere capete de geniu. Şi fiindcă toţi se ilustrează cu atâta mărinimie unii pe alţii, publicul cu bun

(1) Articolul e scris în August 1869.

simţ a sfârşit prin a nu crede pe nici unul şi a se depărtà cu acelaşi desgust de la o asemenea «societate lăudăcioasă», cum o numeşte d. I. Negruzzi in «poeticale.»

Explicarea citatei deosebiri intre maniera scriitorilor politici şi a celor literari ar scoate articolul nostru din marginile exclusive ale *Convorbirilor*, cari au bine-voit a'l primì in coloanele lor. Trebue să ne ingrădim in sfera curat literară. Dar şi aci am aduce o probă de prisos, când am voì a mai cità intregul şir al incercărilor de mistificare indreptate in contra opiniei publice, de la celebrarea lui Ţichindeal până la increderea formulată in o adunare solemnă a uneĭ asociaţii de cultură, că după ce avem

> o literatură insemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin estensiunea sa şi demnă de considerat prin prestanţa sa,

ne lipseşte

> un panteon, unde atleţii adormiţi ai literaturei noastre să'şi afle recunoştinţa şi remunerarea meritată, şi lângă tipurile

lor să vedem strălucind acolo şi icoanele atleţiloru, care sunt in viaţă şi lucră ăncă. (1)

Va fi de ajuns a caracterizà numai creşterea acestei mişcări nesănătoase, şi ca mĕsură a judecării simptomelor vom luà raportul, in care scriitorii noştri pun cultura occidentală cu propria noastră cultură.

Pe treapta d'ăntăi noi căutăm numai a imità. Recunoaştem superioritatea străină, insĕ ne dăm aerul a păşì tot in direcţia ei şi a o ajunge căt de curĕnd, şi confundănd extensiunea cu intensivitatea şi cantitatea cu calitatea, ne grăbim a arĕtà resultatele dobĕndite.

O lucrare caracteristică pentru această treaptă este *Lepturariul rumînesc* al d-lui A. Pumnul, de la Cernăuţi. In gimnasiele austriace există pentru literatura germană o carte de lectură intogmită de un Mozart, in care se află culese bucăţi de model din poesia şi prosa germană.

(1) Vezi *Transilvania* din 15 Fevruarie 1868, discursul d-lui Justin Popfiu.

După deosebitele clase materia e deosebită, in volumele din urmă sunt adăogate tractate estetice şi biografii scurte ale autorilor celor mai renumiţi. Pentru a inzestrà şi cursul de limba română din gimnasiele Bucovinene cu o asemenea carte de lectură, reposatul A. Pumnul a publicat nu mai puţin decăt şease volume de exemple din literatura noastră, cele din urmă cu notiţe biografice a celebrităţilor române! Şease volume de modeluri literare la Români? Mare descoperire şi grea — in aparinţă. Dar când te uiţi mai de aproape, te miri, de ce au eşit numai şease volume. Căci in această colecţie, după cum se vede, sub literatură se inţelege adunarea tuturor literelor tipărite şi chiar netipărite, şi in acest chip se puteau umplè zeci de volume cu extracte de aceeaşi valoare.

In partea I a tom. IV, unde ajung citatele literare până in secolul nostru, intâlnim la pagina 104 pe literatul român Ioan Pralea.(1) O no-

(1) Intr'o sară a «Junimei» ne povesteà d. Alexandri despre Pralea. Pralea locuià in Iassi pe şesul Bahluiului lângă monastirea Frumoasa. In odaea lui işi alcătuise un pat mişcă-

tiţă biografică ne spune, că acest Pralea a fost

cu unu spiretu plinu de artele frumoase: poetu, musicu, architectu, croitoriu, ciobotaru şi aflătoru de lucruri noue. Spiretul lui ţintea la universalitate

şi cu un cuvênt că era

un barbatu genial şi ciudatu in felul seu.

Despre cel d'ăntăi din aceste adjective nu vedem probe in citările ce urmează, dar cel de al doilea se explică. Căci ni se infăţişează ăntăi un psalm, care incepe aşa

tor, scănduri atărnate la părete, ce le tot schimbà după direcţia soarelui şi pentru care işi bătuse o sumă de pari in zid după punturile geografice. Pe lăngă acesti pari se mai afià in părete un şir de cuie de lemn, bătute in linie dreaptă de la uşe şi pănă la locul, unde se intămplà să-i fie patul in acea zi. Cănd intra Pralea in odae sara pentru ca să se culce, incepeà a se desbrăcà de la uşe, şi de cuiul d'ăntăi işi acăţà căciula şi aşa mai incolo de fie care cui căte o parte a imbrăcămintei, pănă cănd ajungeà la pat in starea lui Adam. Dimineaţa incepeà apoi procedura inversă şi descuindu 'şi vestmênt de vestmênt ajungeà gata la uşe etc. Pentru asemenea anecdote era bun Ioan Pralea. Cine ar fi crezut, că va ajunge şi model de literatură intr'un «lepturariu» gimnasial.

Doamne Dumnezeul măntuirei mele
Ziua, cum şi noaptea ţi-am strigat la grelle.
Intre-ţi inainte a mea rugă, bunul :
Urechia ţi-o pleacă rugii mele, unul.
— — — — —
Cu cei ce-su in groapă socotit fui troinic,
Om neajutatu-s intre cei morţi volnic.
— — — — —
Depărtaţi de mine ai mei cunoscuţi,
Au-mĕ de ură şi remăi cu muţi.

Apoi vine *viaţa şi vitejia lui David*, care se termină astfel :

Eşii spre intimpinare
La filisteanul cel mare
Şi pentru a lui lungime
Sudui-mĕ cu asprime
Ear smulgăndu-i lung-lat-taiul,
Pre criş ceva mai scurtăiul.
Şi am ridicat ocara,
Şi aşa am scăpat ţara.

Curios om reposatul Pralea! Insĕ după descrierea d-lui Pumnu inţelegem că incepe secolul al XIX al scriitorilor noştri, fiindcă este o figură tipică pentru mai toţi. Mai toţi suntem spirite universale, ca Pralea, şi, ca dĕnsul, bărbaţi geniali, insĕ — cam ciudaţi in felul nostru.

Pe lăngă acest faimos literat aflăm pe Dr. Vasile, sau cum zice d. Pumnul : *Văsiliu* Pop,

un bărbat deştept şi plin de zel....

apoi pe George Săulescu, Vasile Ianovici *e tutti quanti* până la d. Densuşanu. Cu o lungă biografie, de patru ori mai lungă decăt a lui Grigorie Alexandrescu, şi in care ni se povestesc multe intrige călugĕresti (1), figurează intre poeţi—Neofit Scriban. Neofit Scriban model de literator român? Cum nu! La pag. 216 vedem lista opurilor Sfinţiei sale «ştiinţale şi literale», peste tot 14 numere, insĕ bine cifrate ar eşì mai multe, căci No. 10 cuprinde.

Mai multe desertăciuni (citeste : disertaţiuni) politice, mai multe cuvinte şi cuvĕntări; toate in numĕr mai bine de 60.

Cu părere de rĕu aflăm, că din aceste cea mai

(1) De exemplu :

«Vĕzĕnd neamicii lui N. Scriban sporirea scoalei, i-au mijlocit «derădicarea de la această scoală... Cu toate acestea nu tăr«ziu fu chemat de Epitropia Seminarului central din Mon. So«cola, ca să ocupe acolo catedra de Istoria universală, unde «a remas pănă la 1854, cănd iarăşi printr'o intrigă mitropo«litană, condusă de Preasfinţitul Suhopan, fu nevoit a demi«siona etc.»

mare parte ăucă nu s'au publicat! Și intre celelalte 14 numere sunt vr'o căteva afectate de aceeaşi soartă. Cum se vede, multe opere ale acestui literat se ţin de literatura nepublicată.

Pĕcat că nu se ţin toate de această literatură. Cel puţin, dacă este să le judecăm după proba de la pag. 217 şi 218 a «Lepturariului». Acolo se află o poesie a părintelui Scriban, scrisă cu ocasiun'ea sfinţirii temeliei de la arcul, care impreunează cele doue binale ale Liceului din Iassi, care incepe:

Oh! object de veselie şi de intristare plin!
O! lucrare, care mesteci bucuria cu suspin

şi are refrenul:

Veselia şi măhuirea de odată o ocupează,
Că in om e mestecare de moarte şi de viaţă.

In tomul III intălnim intre literaţi pe Daniil Scavinschi. O mică probă din acest autor hazliu, dar cam vulgar, merită fără indoială un

Cel mai mic defect al acestei naraţiuni este neadevĕrul. Intrebarea cea mare este, dacă e iertat a tractà asemenea lucruri intr'o carte de scoală? Să nu uităm, că Păr. Suhopan trăeşte ăncă şi in timpul publicărei «Leptruariului» era Profesor de Teologie la Universitatea Iaşi.

loc intr'o chrestomatie română. Dar D. Pumnul consacră pentru scripturele lui nu mai puţin decăt 76 de pagine din «Lepturariu». La pag. 402 incepe traducerea lui *Democrit* cu următoarele versuri de introducere ale domnului Scavinschi :

A lui Democrit cel vesel intămplare comicească,
De Regnard alcătuită in limba cea gălicească,
Ear astăzi este tradusă intru această rumănă
Pentru obşteasca plăcere de a unui tĕnĕr mănă,
De un Dăniil Scăvinschi cel mititel la statură,
Pe care plăcu naturei a'l lucra 'n miniătură.

Maĭ nainte se află curioasa *călătorie la Borsec*, in care Scavinschi se vede foarte maltratat de companionii sei de drum, boerii Vasilică Milu, aga Costache, hatman Palade cu cocoanele lor şi care se termină aşa .

La Borsec cu feredee, cu mese, cu adunare
Se uitasă mai cu totul a drumului supărare.
Adese ori făcea baluri nobilimea ungurească
Să le pară mai plăcută clima acea chiar ursască.
Făceau şi plimbări cu toţii pe jos pe la steclărie,
Ba ăncă şi peste munte pănă la o vizunie...
Sevĕrşind deci toată cura in cinci sĕptemăni de zile,
Trimeţinduni-se caii de paharnicul Vasile,
Ne-am pornit cătră Moldova cu nespusă nerăbdare,
Ca s'ajungem pe acasă mai curĕndu fieşte-care.

După aceste probe credem, că lectorii ne vor scuti de a le mai culege şi alte flori din câmpia *Lepturarului rumînesc*, şi nu ne rĕmâne decât a dori studenţilor din Cernăuţi să se înveselească cât se poate de mult cu asemenea modeluri de stil, dar să le imiteze cât s'ar putè mai puţin. Alexandri, Bolintineanu, Grigorie Alexandrescu, Constantin Negruzzi pot servì de model in multe poesii ale lor; dar cât pentru ceilalţi, să ne intoarcem mai bine la traduceri din cartea d-lui Mozart şi din alte antologii străine, până când vom avè noi inşine o literatură mai imbelşugată.

Pe a doua treaptă a cochetării cu literatura străină noi nu suntem numai imitatori încă slabi, ci incepem a ne crede ajunşi la o nivelă egală şi provocăm compararea cu occidentul cel cult. Caracteristică pentru această treaptă este opinia, ce «Societatea academică română» din Bucureşti, de la care *Gazeta Transilvaniei* din 6 August 1869 aşteaptă «cu mare sete urdirea grandeţei romane antice», a publicat-o asupra gramaticelor presintate in anul trecut la con-

curs. Lucrarea premiată a fost cea cu devisa *si consuetudo vicerit* etc., ce s'a vĕzut apoi a fi a d-lui Cipariu. Academia incepe lauda acestui op in următorul mod :

> La operatulu, care porta devisa : *Si consuetudo vicerit, vetus lex sermonis abolebitur*, Comisiunea s'a aflatu facia cu una lucrare in adeveru seriosa, conscienţiosa şi plena de profunda eruditiune şi vaste cunoscentie asupra obiectului, lucrare care ar face onore şi literaturelor celoru mai avute şi mai desvoltate in aceasta parte a filologiei, şi pre care ori ce Academia ar potè-o incoruná cu amendoue manile.

De unde o ştie, de unde o poate şti aceasta Academia din Bucureşti? Că o gramatică a domnului Cipariu va fi «in adevĕr serioasă», aceasta o crede uşor ori cine cunoaşte lucrările distinsului nostru filolog. Dar ce caută aci academiele străine?

Noue ne ar părè mult mai cu tact a lăsà in judecata «literaturelor celor mai avute» inşe-le, dacă ele s'ar simţi onorate de lucrările noastre,

şi intrebarea dacă o academie străină ar incoronà gramatica eşită din academia română, se cade a fi deslegată — nu de academia română.

Atăt pentru buna cuviinţă. Căt pentru stil academic, suntem la toată intămplarea de părere, că atunci cănd o academie occidentală va venì a'şi exprimà aprobarea ei pentru cartea d-lui Cipariu, o va face cu o metaforă de mai bun gust, de căt incoronarea cam grăbită «cu amĕndoue mănile», la care aspiră «academicii» din Bucureşti.

Intre acesti academici nu vedem ăncă figurănd pe d. Justin Popfiu. Cu toate acestea d-sa are buna voinţă a ne spune (*Poesia şi Prosa*, I, 146) că «lira română de sub degetele lui Murĕşanu, Sion, Tăutu, Baronzi se aseamĕnă căntărilor lui Oraţiu şi Dante.» — Dante şi Baronzi! După această declarare patriotică nu ne indoim, că d. Popfiu va fi şi D-sa celebrat intre «anteluptătorii naţiunii» şi va devenì căt mai curĕnd membru al societăţii academice Române.

A treia treaptă a relaţiunii noastre cu lite-

raturele străine este cea mai inaltă. Ajunşi până aci, noi respăndim increderea, că am intrecut cultura occidentului, şi susţinem pe toate tonurile, că, prin un privilegiu special al Naturei, tot ce iese din capul nostru este mai pre sus decăt tot ce se află in capetele altor popoare.

O foaie in multe privinţe interesantă şi care caută a se menţine mereu la inălţimea acestui punt de vedere, este *Adunarea Naţională*, jurnal nou şi serios din Bucureşti. In numerul din 8 Iunie 1869 găsim acolo un foileton al d-lui Vasilie Alexandrescu Ureche intitulat:

Văcărescu şi Goethe,

din care scoatem următoarele:

> Mai multe din poemele (lui Văcărescu) sunt pline de reminiscinţi de la scriitorii germani; căteva sunt chiar imitaţiuni de la Goethe... Cănd Văcărescu traduce numai, noi nu'l cunoaştem, cănd insĕ numai construează cu material imprumutat, atuncea el este *mare*. Iată un singur exemplu, dar care va lămuri ver-cui cine-i Văcărescu, alăturea chiar cu marele Goethe.

Apoi se citează cunoscuta poesie a lui Goethe

Ich ging im Walde
So für mich hin,
Und nichts zu suchen,
Das war mein Sinn.
Im Schatten sah ich
Ein Blümchen stehn,
Wie sterne leuchtend,
Wie Aeuglein schön etc.

Şi apoi urmează imitarea lui Văcărescu şi observările *Adunării Naţionale* :

«Intr'o grădină
Lăngă-o tulpină,
Se află o floare
Ca o lumină. . .
S'o tai? — Se strică!
S'o las? — Mi-e frică
Că vine altul
Şi mi-o ridică!

Suntem oare pretenţioşi proclamând superioritatea poesiei lui Văcărescu? în ea se *simte*, şi dilema neresolută ce face poetul cu floarea, s'o taie sau s'o lase, satisface, incăntă ănima. . . La Goethe e germanul practic, el desleagă dilema ca un grădinar de la Erfurt : scoate floarea cu rădăcină cu totul şi o resădeşte in grădina frumoasei sele case. . . Bravo omul prac-

tic! Bravo grădinar ales! .. Dar sublim este :

S'o tai? — Se strică.
S'o las? — mi-e frică :
Că vine altul
Şi mi-o ridică.

Goethe şi Văcărescu? Ἡρακλῆς καὶ Πίθηκος? Goethe un om practic şi Văcărescu un poet sublim?... Cum spuserăm, *Adunarea Naţională* e o foaie foarte interesantă.

In numĕrul din 6 Iulie 1869, acelaşi d. Alexandrescu Ureche vorbeşte de noua *espoziţiune de opere artistice* la museul din Bucureşti, care este aşa de frumoasă incăt nimeni n'a putut eşi de acolo

> fără ca cu inima plină de recunoscinţă şi speranţă se strige odată mai mult :
>
> *Se trăiască Carol I,*
> *Impămĕntenitorul şi protec-*
> *torul frumoaselor Arte!*

Intrănd in descrierea celor expuse, autorul ne zice :

> Nu ştim care din sculptură şi pictură poate reclama preferinţa noastră, Sculp-

> tura totuşi ne-a lovit mai mult atenţiunea, pentru că ea este ăncă cea mai inapoiată in renaşterea noastră artistică; ea care altă dată a creat sublime adornamente de temple la Argeşiu şi Trei Erarchi, ea care a creat porţi de altare şi de biserici ce ar face invidioşi pe Nicolae de la Pisa, pe Giotto, pe *Cimabue*.

Nicolae Pisano şi Giotto invidioşi de sculptura şi architectura noastră?! Dacă e vorba să gratificăm numai decăt pe vre unul din aceşti Italieni cu viţiul invidiei, atunci unica probabilitate ar fi pentru Cimabue, care fiind ilustru in pictură, şi nu in architectură, poate tot s'ar mulţămi să fi făcut măcar biserica de la Trei Ierarchi.

Ne pare folositor a arătà prin mai multe citări că această glorioasă incredere in sine nu se mărgineşte la căteva exemple isolate, ci se produce aşa de des in scrierile romăne, incăt pare a fi una din tendinţele caracteristice ale spiritului public.

In *Foia pentru minte, inimă şi literatură* se află publicată o biografie a lui Vasilie Fabian (Bob), care e reprodusă *in extenso* in Tom. III al «Lepturariului» lui Pumnul. Şi acest scriitor este dar silit a fi model de literatură română pentru cartea din Cernăuţi, şi intr'un articol al lui *Traian*, eşit din pana domnului tachigraf Misail, il vedem figurănd intre bărbaţii cei mari ai Romănilor, despre cari ni se spune, cum au invĕţat carte.

In biografia acestui bărbat mare cetim următoarele :

> Trista stare a Moldaviei de atunci nime nu e in stare a o descrie mai frumos şi mai viu, de cum a descris-o pana acestui talent deosebit. Eată căteva versuri din acea poemă :
>
> «S'a intors maşina lumii, s'a intors cu capu'n jos,
> Şi curg toate din potrivă, anapoda şi pe dos.
> Soarele de-acum resare dimineaţa la apus,
> Şi apune despre sară către rĕsărit in sus.
> Apele schimbăndu-şi cursul, dau să 'ntoarcă inapoi
> Că să bată fără milă cu isvoarăle resboi.
> S'a smintit, se vede, firea lucrurilor, ce la cale
> Aflăndu-se din vechie, urma pravilelor sale.
> Ş'au schimbat, se vede, ăncă şi limbele graiul lor;
> Că tot una va să zică, de mĕ suiu sau mĕ pogor,»

Cătă inălţime, căte frumuseţi şi măestrie este in aceste versuri! Drept că aceste idei le-a imprumutat din Ovidiu favoritul seu, şi anume din *libr. tristium Eleg.* VIII.

Alăture acum cineva versurile de mai sus cu ale lui Ovidiu, şi va vedè prea uşor, că intr'ale lui Ovidiu este numai un schelet de idei, numai ăntăiele trăsuri ale unui tablou, fără faţă, fără colori şi fără nici o umbrire, aşa căt cetitorul e nevoit a-şi suplinì insuşi cele ce lipsesc. Acest schelet şi aceste linii primare ale unui tablou le-a suplinit geniul lui Fabian cu colori aşa de fireşti, cu umbriri aşa de potrivite, şi cu atăta maestrie poetică, căt din acelea nu mai poţi şterge nimica, nici adăoga ceva, şi eşti la indoială, de al căruia geniu să te miri mai mult: de al lui Ovidiu, carele a produs acel schelet şi acele liniaminte primarie, ori de al lui Fabian, carele a suplinit acel schelet cu atăta măestrie?

Ovid şi Fabian? Earăşi Ἡρακλῆς καὶ Πίθηκος. Eacă inceputul elegiei lui Ovid, despre care vorbeşte biograful lui Fabian:

Spre isvoarele lor vor curge aduncele riuri
De la mare fugind, şi inapoi va mănà
Soarele caii cereşti; pămĕntul stele purtà-va,
Iară cerul de plug se va vedè spintecat;
Flacări eşi-vor din ape, şi din flacări iar apă;
Nu-şi va pĕstrà nimic drumul sĕu cel hotărit;
Toate se vor oppune incontra legii naturei,
Şi ce n'aşi fi credut, totuşi se va intămplà :
Căci de unde credinţă să mai rĕmănă in lume,
Cănd amicul la nefericiri m'a trădat!

Compară acum versurile lui Ovid cu acea caricatură a lui Fabian, şi vei fi «la indoială de al cărui geniu să te miri mai mult : de al lui Ovidiu, carele a produs acel schelet şi acele liniaminte primarie, ori de al lui Fabian, carele»...?

In politică «megalografia» noastră este mai pronuaţată chiar, decăt in sfera literară, şi multe pagine ale proclamaţiunilor şi jurnalelor romăne sunt in stare a ne umplè inima de falā şi de uimire. In *Romănul* din 3 Martie anul 1866 d. D. Brătianu se adresează cu următoarele cuvinte către compatrioţii sĕi :

Romăni!

In mai puţin de doue luni aţi trăit mai mult de doui seculi. Voi, născuţi de

ieri la viaţa libertăţii, aţi devenit invăţătorii lumii civilisate... Europa, uimită de inţelepciunea patriotismului vostru, a suspens cursul lucrărilor sale şi aşteaptă tot de la voi, de la voi singuri, astăzi poporul-Messia al intregei omeniri gemănde de durere şi palpitănde de speranţe... Nu simţiţi, fraţilor, nu simţiţi că Dumnezeirea furnică in toată fiinţa voastră?

Dar coroana d'intăi in această luptă pentru gloria «naţională» şi-o merită *Adunarea Naţională* din 24 Iulie 1869 prin următoarele rĕnduri:

Doue din cele mai mari evenimente in Istoria Europei moderne au priimit direcţiune, sau cel puţin s'au născut, la signalul dat pe pămĕntnl nostru: revoluţinnea francesă şi cele doue uniuni naţionali ale Italiei şi Germaniei.

Revoluţiuuea francesă este numai comtinuaţiunea revoluţiunii lui Hora, cu singura deosebire că a lui Hora avea o direcţiune naţională pre lungă cea socială. De altuminterea până şi scăderile, ero-

rile revoluţiunii lui Hora, le aflăm şi in cea francesă.

La sunetul eraldului, anunţând unirea Moldovei şi a Munteniei, se deşteaptă Garibaldi şi Bismark : unirea românilor este semnalul lucrărilor spre unirea Italiei şi a Germaniei. Vorbind in conferinţa de la Paris care dădù Convenţiunea pentru Principate, vorbind in această conferinţă despre unirea Românilor, comitele Cavur se deprinse a vorbì mai târziu despre cea a Italiei.

Mai puţin sgomotoasă, dar de resultat nu mai puţin mare, fu revoluţiunea românilor in sensul liberalismului, a democraţiei. Constituţiunile ce ne-am dat in anii acesti din urmă sunt şi ele premergĕtoare noului spirit in Europa. După noi Austria işi reveni la parlamentarism; după noi Spania face revoluţiunea sa; după noi insăşi Francia va face căţi-va paşi inainte in sensul democraţiei.

In urma acestor cuvinte foaia citată ne dă sfatul :

Să nu suridă nimeni cetindule.

Aceasta trece peste glumă, onarabilă *Aduna-*

re Naţională! Surisul cel puţin trebuie să ne fie iertat! Căci una din insuşirile cele mai fericite ale neamului omenesc şi care formează un mijlocu de apărare in contra multelor greutăţi ale vieţi sociale şi literare, suut togmai acele mişcări jumĕtate trupeşti, jumĕtate sufleteşti, care incep cu simplul suris şi se termină cu sbucnirea de veselie, ce din recunoscinţă pentru vioiciunea geniului antic ne am dedat a o numì un ris homeric.

In mijlocul unei tendinţe a spiritului critic, precum am vĕzut-o din exemplele citate, căţi-va juni scriitori s'au intălnit in credinţa, că pentru onoarea bunului simţ şi in interesulu tinerimei noastre, ar fi timp a se restabilì odată mĕsura lucrurilor; şi deaceea la infiinţarea *Convorbirilor literare* s'au incercat fie prin esplicări teoretice, fie prin schiţe humoristice, a respăndì o judecare mai serioasă a literaturei române. Pentru noi patriotismul nu puteà fi identic cu imperfecţiunea, şi o lucrare slabă nu merità lauda prin aceea că erà românească.

Din contră, togmai incercarea de a invĕlì greşelele sub mantaoa «Romănismului» ne a părut a fi o inmulţire a pericolelor deja prea multe, in contra cărora avem a ne luptà, şi o indoită provocare de a ne impotrivì in contra lor. Eram prin urmare datori a pune acelor domni intrebarea, nu cumva cred, că există un nationalism al ştiinţei, capabil de a face din eroare adevĕr, dacă numai eroarea provine de la un autor romăn? că d. e. academia din Bucureşti, care pentru orice stat cult ar fi o concentrare de nestiinţă pretenţioasă, să poată fi un focar al ştiinţei adevĕrate cel puţin până unde curge valul Dĕmboviţei? că teoriile limbistice ale d-lui Cipariu, care pentru orice filolog apusean nu sunt decăt un şir de erori, să fie bune şi drepte măcaru in hotarul Tărnavelor? că *dreptul public* al d-lui Barnuţiu, care pentru un jurist cu noţiuni elementare de ştiinţă este o ţesĕtură de interpretări false şi de confusii neiertate, să remănă «tablele dreptutui român» cel puţin pe malulu Bahluiului? că scrierile lui Pralea, Tăutu, Ţichindeal, Săulescu, Densuşanu, etc., care in

alte state ar deveni un isvor nesecat de imprumutare pentru foi umoristice, să fie destul de bune pentru «Lepturariul» serios al d-lui Pumnu, din care să se nutrească mintea tinerimei române?

Demnitatea noastră de oameni nu ne permite, ca din producerí, ce la popoare culte ar fi obiecte de ris sau de compătimire, să facem o colecţie venerabilă şi să o depunem pe altarul patriei cu tămăia linguşirii. Ce este reu pentru alte popoare, este rĕu şi pentru noi, şi frumoase şi adevĕrate nu pot să fie de cât acele scrieri române, care ar fi frumoase şi adevĕrate pentru or ce poporu cult.

Că această direcţie a criticei din *Convorbirile Literare*, va atrage asupră'şi luarea aminte a jurnalelor române, erà prima noastră speranţă. Că va deşteptà mănia celor ce se simţiau atinşi şi că această mănie işi va aflà resunet in organele lor, erà speranţa noastră a doua. Speranţă, şi nu temere. Căci polemica jurnalelor, cănd produce vre un folos (adese nu produce nici unul), pune numai in mişcare interesul publicului pen-

tru puntul in discuţie; publicul incepe a cetì — eacă resultatul cel bun; ear opinia definitivă se fixează de regulă după puterea argumentelor, nu după gândul jurnaliştilor, şi astfel un autor, dacă merită a se nimicì, se nimiceşte numai prin propriele sale scrieri, dar niciodată prin scrierile altora, şi cu cât acestea sunt mai numeroase şi mai violente, cu atât mai puţin.

Aceste două speranţe ale noastre s'au indeplinit. *Trompeta Carpaţilor*, *Federaţiunea*. *Familia*, *Transilvania*, in timpul din urmă *Archivul filologic*, *Traian* etc., au binevoit a susţinè cu vioiciune critica literară şi a confirmà rumperea pactului tacit de lăudare reciprocă, ce se incheiase mai nainte in această parte a vieţei noastre intelectuale. (1)

Lucrul important este acum, ca această direcţie mai bună să se ferească de celălalt extrem, ce-l vĕzurĕm in jurnalele politice, de

(1) Articolul de mai sus a fost publicat, cum am zis, în 1869. Astăzi, când se tipăreşte din nou in colecţia de faţă, (Oct. 1873) se cuvine a amintì şi lupta noastră cu *Revista Contimporană*, noua foaie literară intiinţată la Bucureşti de la Martie 1873.

necuviinţa de a perde din vedere objectul şi de a discutà numai cu personalităţi.

Din nenorocire unele din anti-criticele menţionate ne par a se alunecà togmai spre această coastă, şi, vĕzĕnd că se adună tot mai multe exemple de alunecare, credem că obiectul merită o observare polemică.

Personalităţi intr'o critică literară se pot face in doue moduri : sau se atinge deadreptul persoana privată a autorului criticat sau se afirmă prea mult presoana privată a autorului care critică. Vom incepe cu căteva exemple pentru maniera a doua, fiindcă este mai fină.

In «*Convorbirile*» din 15 Aprile 1870 s'a publicat o poesie a d-lui Pogor «*Sfinx egiptean*». Puţine zile după aceea, *Traian* intr'un articul anonim citează căteva versuri din ea, spune că nu le inţelege, şi conchide, că poesia este un «galimatias.» Aceeaşi manieră in No. 19 din 8 Iunie 1869.

> Sub pomposul titlu de «Istoriele civilisaţiunii», d. A. D. Xenopolu incepe, prin nişte «consideraţiuni generale,» un lung

studiu, care promite de a fi şi mai obscur in «consideraţiunile sale speciale.»

Ne-a fost peste putinţă de a inţelege ceea ce vrea autorul.

In adevĕr, insuşi Edip n'ar fi in stare să preceapă o frasă, ca aceasta bunăoară:

«Se sfarmă forma specifică de inţelegere «a lumei cu crierii celor, din care ea por«nesce.»

Şi acest articol din *Traian* este nesubscris.

Cum stă acum intrebarea? D. Pogor sub numele sĕu publică o poesie, d. Xenopolu asemenea un studiu istoric. Vine un anonim şi declară, că nu le inţelege pe amĕndouĕ. Aceasta o credem, fiindcă o spune. Dar ce urmează de aci? Lăsănd cu totul la o parte meritul sau nemeritul poesiei şi al studiului citat şi privind numai la buna cuviinţă literară, ne pare evident că ar trebuì să fie cineva de o inteligenţă şi competinţă recunoscută pentru a putè conchide de la neinţelegerea lui la confusiunea altora. Ear un anonim?! Aceasta o ştim cu toţii, ca o poesie şi un studiu, fie chiar din cele mai lămurite şi populare, vor găsi totuşi

capete, peste a căror grad de inteligenţă au trecut. Prin urmare in faptul, că cineva vine şi mărturiseşte că nu le a inţeles, singurul lucru interesant este publicarea acestei mărturisiri.

O manieră analogă o vedem intr'un pasagiu al lungei anticritice, ce d. Densuşeanu face in No. 82, 83 et sqq. din *Federaţiunea* (1868) asupra cercetării noastre despre poesia română :

> Mai insus am promis, că voiu reveni şi asupra acelei impregiurări, că Dl. critic are desastrul a se impedicà tot de poesiele cele rele, care nu mai au trebuinţă de critică, fiind criticate ele prin sine inse-şi.
>
> Dl. critic pentru a ilustrà sau mai bine susţinea teoriile D-sale cu esemple, scoate *in cea mai mare parte* esemple din poesiele (!) studinţilor de la Oradea-Mare, parte din versificaţiunile altor copii tineri sau bĕtrâni, care joacă şi ei d'a poesi'a.
>
> A criticà poesia sau versuri d'acestea, nu insemnă nici mai multu nici mai puţin, decât a demunstrà că negrulu e negru şi nu alb.

Dacă Dl. critic a voit să dee junei generaţiuni romane un indreptariu pre terenul poesiei române, pentru ce nu a descoperit şi probat totu-una-dată in critica D-sale defectele acelor poeţi romani, cari până acum taliter-qualiter i ţinem de autorităţi de rangul prim.

De ce n'a demustrat, pentru ce nu sunt bune poesiele lui Bolintineanu, Alexandri ş. a. pre care generaţiunea jună le citeşte cu plăcere şi alţi le şi imitează?

Aci toată argumentarea se face aşa : d. Densuşeanu neaflănd din cunoştinţele d-sale literare de cine sunt versurile criticate in poesia română, conchide că sunt de autori obscuri, «copilaşi de la Orade», şi că prin urmare critica lor era de prisos.

In fapt, lucrul e alt fel.

In toată cercetarea noastră critică asupra poesiei române, se află citate 44 exemple de poesii rele. Autorii lor nu sunt numiţi in text. Din aceste 41 sunt luate din operele D-lor Bolintineanu, Sion, Văcărescu, A. Mureşanu, Tăutu, Boliac, Baronzi, Pelimon, Asachi, Istrati, Oră-

şanu, Aricescu, etc., ear observarea de la pagina 31 contra unuia din «poeţii noştri cei mai eminenţi» şi cea de la pag. 65 ţinteşte la d. Alexandri. Remĕn dar din poesiele citate numai trei, care sunt estrase din «Versuinţe române» compilate de studenţii oradiani, şi anume cele de la pag. 68, 78, şi 94 sau 108. Dar şi estragerea lor se esplică prin aceea, că numita compilare nu coprinde numai poesiile studenţilor oradiani, cum crede d. Densuşanu, ci o antologie «din foile naţionale de la a. 1838», precum este scris pe titula cărţii, şi precum am relevat şi noi expres in citarea de la pag. 68. Aci sunt poesii de la Vasici, Istrati, Babee, C. Negruzzi, Paris Momuleanul, I. Mureşanu, H. Ioanid, etc.

Dar să nu ne mirăm atăt de ştiinţa literară a d-lui Densuşanu, ci să ne păstrăm mirarea pentru ştiinţa mai gravă a unui urmaş al D-sale. D. Justin Popfiu a publicat o disertaţie a sa despre istoria literaturei române, cetită inaintea Societăţii *Transilvania,* şi cu toate că obiectul cercetĕrilor D-sale este dar togmai li-

teratura romană şi deşi rectificarea noastră de mai sus apăruse in *Convobiri,* D-sa face totuşi nota următoare :

> Eară T. Maiorescu in opul seu *Poesia română, cercetare critică,* ne a dat o critică a poesiei române, care insĕ ocupăndu-se mai mult cu criticarea produpturilor de puţină reputaţiune, ne face a conclude, că autorul nu avù curagiul a face o serioasă critică a poesiei române.
> (*Poesie şi Prosă,* I, 261)

Domnii acestia nu sunt in stare a recunoaşte un adevĕr? In cercetarea noastră critică, a cărei intenţie erà de a se ocupà de obiect, şi nu de persoane, autorii criticaţi sunt «cellebritaţi» in inţelesul D-lor Densuşanu şi Popfiu. Insĕ numele lor ne au fost indiferente pentru text; căci publicul de rănd puteà ignorà persoanele, ear puţinii «scrutatori» literari, cărora persoanele le sunt interesante, trebuiau să aibă destulă cunoştinţă de causă pentru a aflà indată paternitatea ilustră a exemplelor citate. — A cui este vina, dacă d-nii Densuşanu şi Popfiu nu

vor să intre in categoria d'intăi, şi nu pot să intre in categoria a doua?

Trecĕnd acum la personalitățile, prin cari se atacă deadreptul caracterul privat al unui autor, ne vom sfiì a cità exemplele, in cari o asemenea necuviință ni s'a presentat pur şi simplu. Este rĕu, că astfel de lucruri s'au putut produce odată in coloanele unui jurnal; nu este bine a se reproduce ăncă odată.

Insĕ trebue să admirăm in public lipsa de generositate a acelor scriitori, cari au inceput la noi felul de critică amestecată. Aceasta consistă in a introduce in acelaş articul şi personalități şi argumente *ad rem*. La cele din urmă am respunde, dar cele d'intĕi ne impun tăcere, şi astfel se impedică o discuție, de altmintrelea poate folositoare.

De această categorie se ține critica lungă de 24 de coloane ce Reverendisimul domn I. M. Moldovan, Profesor la Blaj, face in contra subscrisului (1). Intre o apărare a lui Şincai, şi o interpretare a lui Petru Maior, asupra cărora s'ar

(1) In N-rii XXIII şi XXV ai *Archivului filologic* din 1869.

putè discutà, ne spune, că observările noastre in contra lui Şincai provin din invidie.

O lungă combatere a broşurei noastre *Despre scrierea limbei române*, in care combatere se susţine din nou etimologismul şi care ar putè fi din nou criticată, se termină aşa:

> Numai una singură observare voi mai face.
>
> D. M. se clătena in coace şi in colo şi intru scrierea numelui nostru gentile şi acuşi il scrie: «rumăn», acuşi romăn, şi acuşi roman.
>
> De la rectorul unei universităţi române, de la un membru al societăţiĭ literare române, cu drept cuvênt poate pretinde ori ce român, (şi mai vêrtos acelia, de intru ale căror dări 'şi capĕtă plata de rector şi banii de drum la şedinţele societăţii literare), că şi se scia şi se vrea ai scrie numele cum se cade.

Se inţelege, că după asemenea cuvinte acest domn a perdut dreptul la o discuţie cuviincioasă, şi intrebarea interesantă despre *rumăn* şi *romăn* trebue lăsată pentru altă ocasie (1).

(*) Vezi mai jos *Direcţia nouă II, prosă.*

In fine, *last not least*, mai citām apostrofarea ce ne face la pag. 460.

La ce este cineva invěţat, dacă nu spre a lucra şi judeca intru toate mai pre sus şi nu după modul vulgar ?

De aceea D. M. se nevoeşte a se destinge de judecata vulgariă, nu numai pre câmpul literaturei şi filologiei române, ci şi spre al celei latine,—de şi acest din urmă, doară va recunoasce şi D. M., erà cultivat destul de bine şi înainte de ivirea D-sale.

Că cine a mai auzit pănă aci de verbul lat. *meno*, care D-sa il pune de douĕ ori in «scrierea limbei rom.» p. 150 şi derivă din el *pre eminere ?*

Lumea ţinea pănă aci, că *eminere* este de la rădăcina *mineo*, ce ocure la Lucretiu in douĕ locuri ne-indoite, cartea VI, v. 562 şi 1193. Vom vedea, aflase-va măcar un filolog, carele să se cucerească prin D. M. şi se accepteze pre *meno* in tesaurul limbei latine ca rădăcină a lui *eminere*,—sau D. M. va dechiarà, că in l. c. al scrieri D-sale *bonus dormitat Homerus*.

Aţiţarea personală se vede din aceea, că *emineo* este indiferent pentru etimologismul şi fonetismul ortografiei române, cărora le este consacrată disertaţiunea noastră despre scriere. In privinţa obiectului in discuţie nu are nici o insemnătate, dacă este rea derivarea noastră şi bună aceea a D-lui Moldovanu, şi o simplă amintire intr'o notă, fără atâta ironie, ar fi fost de ajuns.

Din intămplare lucrul este togmai dimpotrivă, şi ironia şi-a greşit adresa. Latinescul *eminco* se află derivat de la rădăcina *meno* (*mineo* in nici un cas nu puteà fi rădăcină) in o carte fundamentală pentru etimologia limbei latine, adecă in *L. Döderlein, lateinische Synonimen und Etymologien,* vol. V, pag. 226, şi această derivare este reprodusă şi in lexiconul latinesc al lui Georges, edit. 10, nu sub rubrica *meno,* nici la *emineo* sau *mineo,* unde va fi căutat d. Moldovanu, ci la cuvĕntul *mensa, æ.*

Georges este un lexicon lăţit pintre scolarii gimnasielor austriace, şi Reverendisimul Moldovanu va fi dar in stare a controlà exactitatea notiţei precedente.

Dar destul de această materie neplăcută!

A critică este uşor (revenim la inceputul observărilor noastre polemice), insĕ pare a fi o lucrare a minţii omeneşti, ce reclamă totuşi câteva cunoştinţe, un grad de prudenţă şi cel puţin simţimĕntul elementar pentru ceea ce se numeşte bună cuviinţă.

II

Interesante sunt sofismele, ce se opun in contra direcţiei critice in literatura română, şi cu arătarea lor vom terminà deocamdată observările de faţă.

Aşa dar: ce este de zis in contra criticei in genere? Această intrebare se inţelege că nu se adresează la partisanii convinşi ai tendinţelor criticate. Cei ce cred in adevĕr, că limba şi scrierea română se va indreptà după DD. Cipariu sau Pumnul, că operele D-lui Barnuţiu sunt cărţi de ştiinţă şi că D. Eliade este poet, cu aceia nu avem de discutat. Timpul işi ia sarci-

na asupră'şĭ de a'i arătà in adevĕrata lor persprectivă, şi nu va fi a noastră vina, dacă in această schimbare optică ceea ce astăzi pare figură serioasă devine din zi ce merge mai mult caricatură până când dispare de tot. Dar avem de discutat cu acei adversari, mai numeroşi decăt s'ar crede, care in opinia lor intimă recunosc ca şi noi greşelele criticate, insĕ işi dau aerul de a le susţinè din alte considerări.

Şi mai ăntăi se zice, că aşa numita «epocă de transiţiune» a fost la toate popoarele o epocă imperfectă şi că prin urmare nici starea noastră literară nu poate fi deodată bună, ci trebue să treacă ăncă prin multe schimbări până va ajunge la o expresie mai estetică.

Să admitem că este aşa. Ce dovedeşte aceasta in contra criticei? Oare din starea imperfectă a unei epoce, poporul s'a ridicat lăudăndu-şi imperfecţiunea, sau s'a ridicat criticănd rĕul pentru a prepara binele? Din momentul in care se recunoaşte, că suntem in transiţiune, din acel moment se recunoaşte legitimitatea criticei şi se osĕndeşte lenevirea, care aşteaptă bi-

nele in viitor fără nici o luptă şi care vĕzĕnd rĕul il măguleşte cu speranţa că se va indreptà de la sine. De la sine nu se indreptează nimic în capetele unei generaţiuni; căci ori ce cultură este resultatul unei lucrări incordate a inteligenţei libere, şi datoria de a aflà adevĕrul şi de a dovedì eroarea, se impune fără şovăire fiecăruĭ cap, care nu se mulţumeşte cu existenţa sa privată de toate zilele, ci mai are o coardă in sine, ce resună la fericirea şi la nefericirea naţiunii, din care s'a născut.

Cine a tăgăduit vre odată, că ceea ce este, are causa şi motivele sale de a fi aşa cum e? De sigur noi Românii, fiindcă suntem intr'o stare deplorabilă, a trebuit să fi fost cotropiţi de atâtea elemente nefaste in lăuntru şi in afară, incât să nu putem ajunge la o stare mai bună. Dar a inţelege necesitatea unui lucru, nu va să zică a'l primì fără impotrivire, ci ar putè să zică numai a provocà o judecată mai blândă pentru persoanele, care au marcat viaţa publică a poporului. Incontra persoanelor insĕ in valoarea lor privată nu s'a indreptat nici o dată critica

noastră. Fiecare din noi simte şi este gata a afirmà, că Petru Maior, Şincai, Cipariu, Pumnul sunt bărbaţi de valoare personală, care şi-au jertfit viaţa lor la binele public aşa precum l'au inţeles şi anume şi-au jertfit-o fără a căuta interese personale, precum face marea mulţime a urmaşilor lor. Dar această onoare şi demnitate personală nu schimbă intru nimic judecata obiectivă a operilor, ea nu poate face din cartea lui Petru Maior o istorie, din compilarea fără critică a lui Şincai o chronică, din etimologismul D-lui Cipariu şi din limba lui Pumnul un adevĕr limbistic. Din contră, cu căt persoanele sunt mai presus de critică, cu atăt erorile literare trebuiesc supuse unei critice mai serioase, şi numai simţirea şi combaterea acelor erori e mijlocul propriu de scăpare. Căci dacă istoria scrisă admite explicări, adevĕrul de realizat nu admite transacţiuni. El neagă eroarea absolut, ori care ar fi fost motivele ei, precum se neagă in desvoltarea omenirii ori ce popor care nu a ştiut a'şi insuşì elementele de cultură in timpul priincios.

Prin urmare din aceea, că o stare de lucruri se poate explicà istoriceşte, nu resultă că se poate justificà, şi numai prin o raţionare sofistică s'ar deduce de aci un argument in contra criticei.

Dar in genere toată idea aceasta are trebuinţă de o meditare mai strinsă. De căte ori se arată nulitatea unui op literar, fie tractat ştiinţific, fie culegere de poesii, ni se obiectează: nu descuragiaţi! toate inceputurile sunt mici.

Toate inceputurile sunt mici! Atirnă de la inţelesul, ce se dă cuvĕntului mic. Dacă e vorba de cantitate sau mai bine de extensiune, atunci e adevĕrat, că inceputurile sunt mici; dar dacă e vorba de calitate, de valoarea intensivă, atunci toate inceputurile sunt mari. Un inceput de cultură, in ori ce ram al ei s'ar intĕmplà, trebue să cuprindă ăntăi ceva ce nu a fost până atunci in viaţa publică a acelui popor, dar al doilea totdeodată ceva, ce poate servì de fundament pentru o clădire şi urmare mai departe. Numai cu aceste doue elemente este un inceput. Din cel d'intăi se vede, pentru ce la prima sa

ivire este mic, adecă mic extensiv. In generaţia in mijlocul căreia se presintă, află cu necesitate un numĕr mai mare de adversari, decăt de amici; fiind că este o nouă combinare şi percepţiune de forme ale viitorului, pe care numai spiritele eminente le pot inţelege şi primì indată; şi aceste sunt in minoritate. Insĕ numĕrul cel mic de adepţi creşte din zi ce merge, şi pe cănd in scurta actualitate domneşte eroarea invechită, ideilor de reformă li se păstrează o viitorime fără margini.

Dar pentru ca această continuare in viitor să se intămple, inceputul cel mic la intindere a trebuit să fie mare prin adevĕrul ce'l cuprinde, prin valoarea energică, ce'i dă putere de a resistà şi, biruind greutăţile timpului, a produce şirul neintrerupt de forme nouĕ de viaţă.

La erorile contimporane se observă togmai contrarul. Corul de apologişti in cantitatea lui stă in proporţie inversă cu valoarea din lăuntru a obiectului lăudat, şi soarta prea blăndă, fiindcă a reservat nulităţilor despreţul uitării in viitor, le măngăe cu parfumul eftin al linguşirilor majorităţii contimporane.

Prin urmare objecţiunea cu inceputurile cele mici este sofistică in aceea, că se foloseşte de cuvintele tesei adevĕrate: toate inceputurile sunt mici (in cantitatea adepţilor, dar mari in valoare), pentru a'i substituì inţelesul absurd, că toate inceputurile pot fi mici in valoare şi mare in adepţi.

Asemenea incercări nu sunt nici un inceput, ci sunt timp perdut, şi toată cifra partisanilor nu le pote da viaţa din lăuntru ce le lipseşte de la naştere.

Critica neobosită in contra lor este una din datoriele cele mai urgente in imprejurările noastre. Căci Românii nu mai sunt acea *tabula rasa* care erau la inceputul seculului present, un câmp roditor şi nestricat pentru a primì semințele culturei adevĕrate. De douĕ generaţii incoace direcţia lor s'a pronunţat, şi s'a pronunţat intr'un mod primejdios pentru chiar existenţa poporului. A incercà prin toate mijloacele de a pune o stavilă curentului de idei bizantine, ce invĕrteşte capetele generaţiei presente, ne pare singura misiune oportună a publicitaţii bine inţelese.

In această incredere nu ne poate slăbì opoşiţia de bună şi de rea credinţă, ce am intimpinat in marea majoritate a publiciştilor români, ea ne serveşte numai pentru a mĕsurà intinderea rĕului. Căci să nu confundăm! Majorităţile sunt un fapt de cea mai mare insemnătate in politică, fiind termometrul sigur pentru a arătà, până unde certe idei au intrat şi s'au inrădăcinat intr'o societate şi când se pot prin urmare formulà ca legi practice ale ei. Dar când e vorba de o lucrare in sfera ideală, fie operă de arte, fie teorie ştienţifică, fie numai o critică, majorităţile nu insemnează nimic, fiindcă totdeauna asemenea lucrări au fost primite la inceput de o minoritate şi, dacă şi-au căştigat tĕrĕm, şi l-au căştigat numai in viitorul poporului lor.

Este o adevĕrata măngăiere de se pĕtrunde de acest fapt al progresului culturei, mangăiere trebuincioasă in contra prea multelor sarcini ale situaţiunii impuse. Căci nu fără lupte grele poţi rupe roadele din pomul cunoştinţei, şi indărătul fie cărui adevĕr, la care ai ajuns, laşi o ilusie perdută. Cu simţimente de recunoştinţă

şi cu inima plină de speranţe ai intrat in templul tuturor, şi in loc de statue ai găsit idoluri, şi in locul templului visat te-ai deşteptat intr'un chaos de ruine, fericit dacă afli in mijlocul lor o inteligință amică, care să simtă cu tine desolarea generală.

In asemenea momente este bine să nu cauţi inapoi nici imprejur, ci, păşind inainte, să'ţi păstrezi increderea, că progresul adevěrului *trebue* să se facă şi că formula lui este aceasta: Mulţi din cei ce astăzi sunt in rătăcire, vor venì mâne pe calea adevěrului, dar nici unul din cei ce au inţeles odată adevěrul, nu se va mai intoarce la vechiele erori.

INCONTRA
DIRECŢIEI DE ASTAZI
IN CULTURA ROMÂNĂ

(1868).

21

«Convorbirile literare» au publicat un şir de cercetări critice asupra lucrărilor mai insemnate prin care s'a caracterisat cultura română in timpul din urmă, asupra poesiei de salon şi poesiei populare, asupra etimologismului d-lui Cipariu şi «Lepturarului» d-lui Pumnu, asupra dreptului public al Românilor după scoala Barnuţiu şi asupra limbei române in jurnalele din Austria.

Aceste critice nu au rĕmas fără respuns; insĕ toate respunsurile, după obiceiul introdus la noi, erau pline de personalităţi, aşa incăt, din respect pentru publicitate, au trebuit să fie trecute sub tăcere. Căci ce are a face in asemenea discuţiuni persoana scriitorului!

O escepţie se poate admite numai in privinţa ultimului rĕspuns al *Transilvaniei*, fiind-că unele observări din el dau ocasie a caracterisà intreaga cultură română din zioa de astăzi și prin urmare merită a fi relevate. Afară de aceasta, *Transilvania* este organul public al «Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român,» redactat de unul din cei mai cunoscuţi bărbaţi ai nostri, de d. Bariţ, şi intru cât represintă astfel floarea desvoltării intelectuale din Ardeal, are drept a cere să nu fie ignorată.

Transilvania (1), respunzĕnd la articolele noastre despre limba română in jurnalele austriace, retipărite la inceputul cărţii de faţă, incepe prin a reproduce anti-critica *Familiei* din Pesta, care este de opinie, că erorile limbistice criticate de noi sunt numai niste «bagatele.» *Transilvania* insăşi concede, că jurnalele austriace scriu rĕu româneşte, se miră inse, pentru ce şi cele din Iassi scriu rĕu, şi citează ca exemplu nişte pa-

(1) *Transilvania* din 1 August 1868.

sage pline de erori din *Sĕptĕmănă*. In cele alte observări ale sale pare a se uni cu opinia *Familiei* despre «bagatelele» criticate de noi şi zice:

> In marele numĕr de proverbia românești este și unul carele zice: satul arde baba se peaptănă. Acuma, uitäte, acuma la anul 1868 și aflä d. T. Maiorescu timpul de a cere de la publiciştii de dincoace stil neted, gramatică, ortografie.

Cine ne face aceste intimpinări? Am înţelege, când ele ne ar veni de la *Albina*, *Federaţiunea*, *Telegraful*, fiindcă acestea sunt foi mai ales politice, care in sprijinirea importantelor cestiuni constituţionale, cărora sunt consacrate, se pot cel puţin scusà, dacă au negles limba in care scriu. Dar ca togmai cele doue foi literare *Transilvania* şi *Familia* să aibă drept a ni le face, aceasta nu o putem primi.

Este din contră caracteristic pentru starea, in care a ajuns cultura noastră intelectuală, dacă organul oficial al asociaţiunii Transilvane pentru *literatura* română şi *cultura poporului* român are — cum să o numim cu un termin

parlamentar? — are *inspirațiunea* de a ne respunde, că este o «peptănare de babă», dacă in anul 1868 ii cerem gramatică, stil şi ortografie!

Nu ştim, ce vor fi găndit membrii acelei asociațiuni la cetirea unui ast-fel de respuns din partea representantului d-lor. Noi insě ne-am făcut următoarea intrebare: Dacă o foae literară nu este in stare a scrie dupĕ gramatică, dacă se declară incapabilă de a avè ortografie şi stil bun, atunci de unde a luat curagiul de a se mai presenta pe arena publicităţii? şi ce folos işi inchipueşte că va putè produce prin lucrarea ei literară?

Rěspunsul neapărat la aceste neapărate intrebări aruncă o lumină aşa de tristă asupra organului asociaţiunei Transilvane, pentru a nu mai vorbi de *Familia*, incăt ne simţim provocaţi a căuta inşine imprejurările uşurătoare, care i-ar putea explica purtarea intr'un mod mai puţin defavorabil şi care i-ar luà o parte din respunderea ce şi-a atras-o.

Asemenea imprejurări uşurătoare există, şi datoria noastră este acum de a le pune in vede-

rea cetitorilor cari au cunoştinţă despre criticele de mai nainte.

Foia *Transilvania* şi atâtea alte foi literare şi politice ale Românilor sunt aşa de slab redigiate, aşa de stricăcioase prin forma şi cuprinsul lor, fiindcă trăesc intr'o atmosferă stricată şi se inspiră de ideile şi de simţimintele ce caracterizează marea majoritate a «inteligenţelor şi anteluptătorilor» români. Viţiul radical in ele şi prin urmare in toată direcţia de astăzi a culturei noastre, este *neadevĕrul,* pentru a nu intrebuinţa un cuvĕnt mai colorat, neadevĕr in aspirări, neadevĕr in politică, neadevĕr in poesie, neadevĕr până in gramatică, neadevĕr in toate formele de manifestare a spiritului public.

Cufundată până la inceputul secolului al XIX in barbaria orientală, societatea română pe la 1820 incepù a se trezi din letargia ei, apucată poate deabia atunci de mişcarea contagioasă, prin care ideile revoluţiunii francese au străbătut până in extremităţile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, junimea noastră intrepriuse

acea emigrare extraordinară spre fântânele ştiinţei din Franţa şi Germania, care până astăzi a mers tot crescĕnd şi care a dat mai ales României libere o parte din lustrul societăţilor străine. Din nenorocire numai lustrul din afară! Căcĭ nepregătiţi, precum erau şi sunt tinerii noştri, uimiţi de fenomenele mărețe ale culturei moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cause, vĕzură numai formele de deasupra ale civilisaţiunei, dar nu ntrevĕzură fundamentele istorice mai adunci, cari au produs cu necesitate acele forme şi fără a căror preexistenţă ele nici nu ar putè exista. Şi ast-fel, mărginiţi intr'o superficialitate fatală, cu mintea şi cu inima aprinse de un foc prea uşor, tinerii români se intorceau şi se intorc in patria lor cu hotărirea de a imita şi a reproduce aparinţele culturei apusene, cu increderea, că in modul cel mai grăbit vor şi realisa indată literatură, ştiinţă, artă frumoasă şi mai ântâi de toate libertatea intr'un Stat modern. Şi aşa de des s'au repeţit aceste ilusiuni juvenile, incât au produs acum o adevĕrată atmos-

feră intelectuală in societatea română, o direcţie puternică, ce apucă cu o tărie egală pe cei tineri şi pe cei bĕtrăni, pe cei cari se duc spre a invĕţa şi pe cei cari s'au intors spre a aplica invĕţătura lor. In deosebire de poetul antic, care admirănd greutăţile enorme ce le-a invins Statul Roman pănă la constituirea sa, esclamă faimoasa frasa *tantæ molis erat Romanam condere gentem*, coboritorii acestor Romani işi cred uşoară sarcina de a aşeza gintea română pe basele civilisaţiunii, şi mulţi din ei sunt chiar incredinţaţi, că astăzi această aşezare este aproape de a fi terminată. Avem de toate cu imbelşugare, işi inchipuiesc ei, şi când ii intrebi de literatură, iţi citează cifra coalelor innegrite pe fie-care an cu litere române şi numĕrul tipografiilor din Bucureşti, şi când le vorbeşti de ştiinţă, iţi arată societăţile mai mult sau mai puţin academice şi programele discursurilor ţinute asupra problemelor celor mai grele ale inteliginţei omeneşti; dacă te interesezi de arta frumoasă, te duc in musee, in pinacoteci şi gliptoteci, iţi arată espositiunea artiştilor in viaţă şi se laudă

cu numĕrul pănzelor spănzurate pe părete; şi dacă in fine te indoeşti de libertate, iţi presintă hărtia pe care e tipărită Constituţiunea romănă şi 'ţi citesc discursurile şi circulările ultimului ministru care s'a intimplat să fie la putere.

Faţă cu această direcţie a publicului romăn, noi nu putem crede, că adevĕratul mobil care l-a indemnat spre cultura occidentală, să fi fost o preţuire inteligentă a acestei culturi. Mobilul propriu nu a putut fi decăt vanitatea descendenţilor lui Traian, vanitatea de a arăta popoarelor străine cu orĭ ce preţ, chiar cu despreţul adevĕrului, că ii egalăm in nivela civilisaţiunii.

Numai aşa se esplică viţiul, de care este molipsită viaţa noastră publică, adecă lipsa de orce fundament solid pentru formele din afară ce le tot primim.

Şi primejdioasă in astă privinţă nu e atăt lipsa de fundament in sine, căt este lipsa de ori ce simţire a necesităţii acestui fundament in public, este suficienţa cu care oamenii noştri cred şi sunt crezuţi, că au făcut o faptă atunci

cănd au produs sau tradus numai o formă goală a străinilor. Această *rătăcire totală a judecăţii* este fenomenul cel mai insemnat in situaţiunea noastră intelectuală, un fenomen aşa de grav, incăt ne pare a fi datoria fie-cării inteliginţi oneste de a'l studia, de a'l urmări de la prima sa arătare in cultura română şi de a'l denunţa pretutindinea spiritelor mai june, pentru ca acestea să inţeleagă şi să primească sarcina de a'l combate şi nimici fără nici o cruţare, dacă nu vor să fie ei inşii nimiciţi sub greutatea lui.

La 1812 Petru Maior, pentru a nu pomeni compilarea de citate făcută de Şincai fără nici o critică, scrie istoria sa despre inceputul Romanilor in Dacia. In tendinţa ce are de a dovedi că noi suntem descendenţi necorupţi ai Romanilor, Maior susţine în paragraful al patrulea că Dacii au fost cu totul exterminaţi de Romani, aşa incăt nu s'a intĕmplat nici o amestecare intre aceste doue popoare. Pentru a proba o hipotesă aşa de nefirească, istoricul nostru se intemeiază pe un pasagiu dubiu din Eutrop şi pe un pasagiu din Julian, cărora le dă o interpretare

imposibilă de admis cu mintea sănătoasă, şi astfel incepe demonstrarea istorică a romanităţii noastre printr'o falsificare a Istoriei.

La 1825 apare Lexiconul de la Buda, «romănesc — latinesc — unguresc — nemţesc», care se incearcă a demonstra prin derivări de cuvinte, că limba noastră este limba cea mai pură romană şi foarte puţin amestecată cu cuvinte slavone. Căte-va exemple vor arăta valoarea acestor derivări.

> Verbul nostru *găsesc* se derivă de la latinescul *consecuor*, substantivul *boier* de la *voglia* i. e. *voluntas*, substantivul *ceas* de la *cædo, cæsum, cæsura, quia dies in 24 partes quasi cæsuras est devisa.*

Cu asemenea procedere incepe ştiinţa noastră despre latinitatea cuvintelor romăne, şi primul pas se face prin o falsificare a Etimologiei.

La 1840 se publică *Tentamen criticum in linguam romanicam.* Scrisă in latineşte, această carte are de scop a arăta străinilor, ce fel de limbă curată este aceea care se vorbeşte de poporul romăn; inse arată o limbă, precum nu s'a

vorbit şi nu se va vorbi nici odată in poporul român. Acolo intâlnim forme gramaticale şi frase ca cele următoare:

> Aburiu şi abureru auditu, abebiu, abebimu, abeboru făcutu, abiu, voliu fire cantatu; do invetiasses aleque, nu abi fire asi superstiosu; que e fedu, do se et asconde etc.; do me et laudi cu gula'la etc.; quomu ari, asi secili, etc. etc.

Şi ast-fel gramatica română incepe prin o falsificare a Filologiei.

O repeţim: ceea ce surprinde şi intristează in aceste producte, nu este eroarea lor in sine, căci aceasta se esplică şi uneori se justifică prin imprejurările timpului, dar este eroarea judecăţii noastre de astăzi asupra lor, este lauda şi suficienţa, cu care se privesc de inteliginţele române ca adevĕrate fapte de ştiinţă valabilă, este orbirea de a nu vedé, că zidirea naţionalităţii române nu se poate aşeza pe un fundament, in mijlocul căruia zace neadevĕrul.

Dacă străinii ştiu astăzi şi recunosc, că noi suntem de viţă latină, meritul este nu al no-

stru, ci al filologilor străini Dietz, Raynouard, Fuchs, Miclosich, Max Müller şi alţii, cari nu prin ilusii pretenţioase, ci prin legile solide ale ştiinţei, au dovedit latinitatea esenţială a limbei române. Ear cărţi de natura tentamenului critic şi a lexiconului de la Buda nu puteau de cât să impedece adevĕrul, producĕnd neincredere in contra unei tese care avea trebuinţă de argumente aşa de greşite pentru a fi susţinută.

Direcţia falsă odată croită prin cele trei opere de la inceputul culturei noastre moderne, inteligenţa română a inaintat cu uşurinţă pe calea deschisă, şi cu acelaş neadevĕr in lăuntru şi cu aceeaşi pretenţie in afară s'au imitat şi s'au falsificat toate formele civilisaţiunii moderne. Inainte de a avè partidă politică care să simţă trebuinţa unui organ, şi public iubitor de ştiinţă, care să aibă nevoie de lectură, noi am fundat jurnale politice şi reviste literare, şi am falsificat şi despreţuit jurnalistica. Inainte de a avè invăţători săteşti, am făcut scoli prin sate, şi inainte de a avè profesori capabili, am deschis Gimnasii şi Universităţi şi am falsificat

Instrucţiunea publică. Inainte de a avè o cultură crescută peste marginile scoalelor, am făcut Atenee române şi Asociaţiuni de cultură, şi am depreţiat spiritul de societăţi literare. Inainte de a avè o umbră măcar de activitate ştiinţifică originală, am făcut Societatea Academică Română cu secţiunea filologică, cu secţiunea istorico-archeologică şi cu secţiunea ştiinţelorŭ naturale, şi am falsificat idea Academiei. Inainte de a avè artiştii necesarii, am făcut conservatorul de musică; inainte de a avè un singur pictor de valoare, am făcut scoala de Bele-Arte; inainte de a avè o singură piesă dramatică de merit, am fundat Teatrul naţional — şi am depreţiat şi falsificat toate aceste forme de cultură.

In aparenţă, după statistica formelor din afară, Românii posed astăzi aproape intreaga civilizare occidentală. Avem politică şi ştiinţă, avem jurnale şi academii, avem scoli şi literatură, avem musee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituţiune. Dar in realitate toate acestea sunt producţiuni moarte, pretenţii fără fundament, stafii fără trup, ilusii fără a-

devĕr, şi astfel cultura claselor mai inalte ale Romănilor este nulă şi fără valoare, şi abisul, ce ne desparte de poporul de jos, devine din zi in zi mai adunc. Singura clasă reală la noi este ţeranul romăn, şi realitatea lui este suferinţa, sub care suspină de fantasmagoriele claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susţinerea edificiului fictiv, ce 'l numim cultură romănă, şi cu obolul cel din urmă il silim a ne plăti pictorii şi musicanţii nostri, academicii şi ateniandi din Bucureşti, premiele literare şi ştienţifice de pretutindenea, şi din recunoştinţă cel puţin nu'i producem nici o singură lucrare, care să'i inalţe inima şi să 'l facă să uite pentru un moment miseria de toate zilele.

Ca să mai trăim in modul acesta, este cu neputinţă. Plăngerea poporului de jos şi ridicolul plebei de sus au ajuns la culme. Pe de altă parte, prin inlesnirea comunicărilor, vine acum insaşi cultura occidentală la noi, fiindcă noi nu am ştiut să mergem inaintea ei. Sub a ei lumină biruitoare va deveni manifest tot artifi-

ciul şi toată caricatura «civilisaţiunei» noastre, şi formele deşerte, cu care ne-am ingănfat până acum, işi vor resbuna atrăgĕnd cu lăcomie fondul solid din inima străină.

Mai este oare timp de scăpare? Mai este oare cu putinţă, ca o energică reacţiune să se producă in capetele tinerimei române şi, odată cu despreţul neadevĕrului de până acum, să deştepte voinţa de a produce fundamentul adevĕrat acolo unde se află astăzi numai pretenţie ilusorie? Poate soarta ne va acorda timp pentru această regenerare a spiritului public, şi inainte de a lăsa să se strecoare in inimă nepăsarea de moarte, este ăncă de datoria fie-cării inteliginţe ce vede pericolul, de a se lupta până in ultimul moment in contra lui.

O primă greşală, de care trebuie astăzi ferită tinerimea noastră, este incuragiarea blândă a mediocrităţilor. Cea mai rea poesie, prosa cea mai lipsită de idei, discursul cel mai de pe deasupra — toate sunt primite cu laudă, sau cel puţin cu indulgenţă, sub cuvĕnt că «tot este ceva» şi că are să devină mai bine. Aşa zicem

de 30 de ani şi incuragiăm la oameni nechemaţi şi nealeşi! Domnul X e proclamat poet mare, Domnul Y jurnalist eminent, domnul Z bărbat de stat european, şi resultatul este, că de atunci incoace mergem tot mai rĕu, că poesia a dispărut din societate, că jurnalistica şi-a perdut ori-ce influinţă; iar căt pentru politica română — fericite coloanele acestei reviste literare căria ii este permis a nu se ocupa de dĕnsa!

De aci să invĕţăm marele adevĕr, că mediocrităţile trebuiesc descuragiate de la viaţa publică a unui popor, şi cu căt poporul este mai incult, cu atăt mai mult, fiindcă togmai atunci sunt primejdioase. Ceea ce are valoare, se arată la prima sa infăţişare in meritul sĕu şi nu are trebuinţă de indulgenţă, căcĭ nu este bun numai pentru noi şi de o cam dată, ci pentru toţi şi pentru totdeauna.

Al doilea adevĕr, şi cel mai insemnat, de care trebue să ne pătrundem, este acesta: Forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este deadreptul stricăcioasă, fiind că nimiceşte un mijloc puternic de cultură. Şi prin

urmare vom zice: că este mai bine, să nu facem o scoală de loc, de căt să facem o scoală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă de loc, de căt să o facem lipsită de arta frumoasă; mai bine să nu facem de loc statutele, organizarea, membrii onorarii şi neonoraţi ai unei asociaţiuni, de căt să le facem fără ca spiritul propriu de asociare să se fi manifestat cu siguranţă in persoanele ce o compun; mai bine să nu facem de loc academii cu secţiunile lor, cu şedinţele solemne, cu discursurile de recepţiune, cu buletinele pentru elaborate, de căt să le facem toate aceste fără maturitatea ştiinţifică, ce singură le dă raţiune de a fi.

Căci dacă facem alt-fel, atunci producem un şir de forme, ce sunt silite de a exista un timp mai mult sau mai puţin lung fără fondul lor propriu. Insĕ in timpul in care o academie e osindită a exista fără ştiinţă, o asociaţiune fără spirit de societate, o pinacotecă fără artă şi o scoală fără instrucţiune, in acest timp formele se discreditează cu totul in opinia publică şi intărzie chiar fondul, ce nea-

tirnat de ele s'ar puté produce in viitor şi care atunci s'ar sfii a se imbrăca in vestmĕntul lor despreţuit.

Intorcĕndu-ne de la aceste reflecţii generale la puntul concret, de unde am plecat, vedem, căt de uşor ne putem explica acum purtarea foaei *Transilvania* şi a altor colege a D-sale. *Transilvania* este cuprinsă de ameţeala formelor deşerte, prin care se caracterizează aşa numita cultură română din zioa de astăzi. Ea crede, că inaintează literatura, când inmulţesce cifra coalelor periodice in literatura română; că referatele despre asociaţiunea Transilvăneană, ce le publică şi din care se vede o lipsă totală de activitate inteligentă, produc un folos, fiindcă sunt protocoale subscrise de un Preşedinte şi de un Vice-preşedinte şi de un Secretar; că elucubraţiunile de gimnasiast a le D-luĭ T. asupra economiei politice şi trombiţările D-luĭ P. asupra literaturei române cu «prestanţa» ei şi asupra necesităţii unui Panteon, in care să figureze şi invăţaţii români, «cari asudă pe piscu-

rile ţepeşe a le filosofiei,» sunt fapte meritorii de ştiinţă, fiindcă s'aŭ rostit ca discursuri solemne intr'o adunare anuală a asociaţiunii pentru cultura poporului român. Ea se miră, cum de noi in anul 1868 ii mai cerem fond pentru aceste forme, cerem limbă bună, ortografie, gramatică pentru o foae literară, şi ne declară, că nu are timp de a se ocupa de asemenea «bagatele.»

Cum am zis: noi inţelegem şi ne esplicăm această purtare; dar tot aşa de bine inţelegem datoria impusă junimei române, de a o condemna şi de a părăsi odată pentru totdeauna direcţia acestor «anteluptători» ai Naţiunii.

Căci fără cultură poate ăncă trăi un popor, cu speranţa, că la momentul firesc al desvoltării sale va apărè şi această formă binefăcĕtoare a vieţei omeneşti; dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor, şi dacă stărueşte in ea, atunci dă un exemplu mai mult la vechia lege a Istoriei: că in lupta intre civilizarea adevĕrată şi intre o naţiune resistentă, se nimiceşte naţiunea, dar nici odată adevĕrul.

DIRECŢIA NOUA

IN

POESIA ŞI PROSA ROMÂNĂ

I

POESIA

Alexandri, Eminescu, Bodnarescu, Matilda Cugler, Serbanescu, Petrino.

Sunt intrebări, care in starea normală a unei societăţi nu există, dar care, odată născute, se impun atenţiei tuturor şi cer neapărat un respuns de la cei ce se gândesc la interesele publice

Va avè România un viitor? Se mai află in poporul ei destulă putere primitivă pentru a ridicà şi a purtà sarcina culturei? Căci cultura e o sarcină, care cere şi consumă neintrerupt puterile vitale ale unei naţii. Va putè să păşească in lucrare pacinică pe aceeaşi cale, pe care civilisaţia apuseană a adus atâta bine omenirii?

O parte a rĕspunsului atărnă de la direcţia spiritelor din societatea de astăzi, direcţie, a cărei manifestare este literatura in inţelesul cel mai larg al cuvĕntului.

Pe când in lumea noastră politică neliniştea a ajuns la culme şi totul pare intunecat in confusia unor tendinţe lipsite de princip, se desvoaltă alăturea cu acele mişcări nesănătoase o literatură ăncă jună şi in parte ăncă nerecunoscută, dar care prin spiritul ei sigur şi solid ne dă primul element de speranţă legitimă pentru viitor. Această speranţă va deveni o realitate in proporţia, in care noua viaţă pe de o parte se va intări in cercul ei, ear pe de alta va fi inţeleasă şi primită de societatea română, mai ales de juna generaţie, in mijlocul căreia trăim.

Starea literaturei noastre şi direcţia spiritului public până la 1867 le-am analisat intr'un şir de critice apărute in *Convorbirile literare* şi le vom mai atinge in decursul cercetărilor de faţă. Din criticile ştienţifice vĕzusem falsitatea şi pretenţiile necoapte ale istoricilor, filologilor şi jur-

naliştilor noştri in marea lor majoritate; din «critica poesiei» ne incredinţasem despre lipsa de valoare a celor mai mulţi contimpurani şi urmaşi ai lui Alexandri şi Bolintineanu.

Din norocire, o reacţie salutară a spiritului nostru literar se constată in producerile ultimilor patru ani. Noua direcţie, in deosebire de cea vechie şi căzută, se caracterizează prin simţimĕnt natural, prin adevĕr, prin inţelegerea şi primirea ideilor, ce omenirea intreagă le datoreşte civilizaţiei apusene. Ne pare timpul venit a atrage atenţia publică asupră'i, şi in paginele următoare ne incercăm a aruncà o scurtă privire asupra câtorva representanţi ai acestui inceput de scăpare, ai acestei naşteri sau renaşteri literare. Valoarea lor nu este deopotrivă; sunt câteva talente eminente intre ei, sunt multe talente inferioare, şi unii şi alţii insĕ sunt pe calea naturală şi aspiră cu bună credinţă spre adevĕr. Din acest punt de vedere toţi impreună merită o atenţie binevoitoare.

In fruntea nouei mişcări e drept a pune pe Vasilie Alexandri. Cap al poesiei noastre lite-

rare in generaţia aproape trecută, poetul *Doinelor şi lăcrămioarelor*, culegĕtorul căntecelor populare, păruse a'şi fi terminat chiemarea literară. Şi nici atenţia publicului nu mai erà indreptată spre poesie, o agitare politică stearpă preocupà toate spiritele. Deodată, după o lungă tăcere din mijlocul iernei grele, ce o petrecuse in isolare la Mirceşti, şi iernei mult mai grele ce o petreceà isolat in literatura ţĕrei sale, poetul nostru reinviat ne surprinse cu publicarea «Pastelurilor.»

In fund, pe cer albastru, in zarea depărtată,
La resărit, sub soare un negru punct s'arată :
E cocostircul tainic in lume călĕtor,
Al primăverei dulce, iubit prevestitor.

El vine, se inalţă, in ceruri line sboară
Şi repede ca găndul la cuibu-i se coboară,
Ear copilaşii veseli, cu peptul desgolit,
Alerg sărind in cale-i şi'i zic : bine-ai sosit!

In aer ciocărlia, pe case răndunele,
Pe crengile pădurei un roi de păsĕrele
Cu lungă ciripire la soare se 'ncălzesc,
Şi pe de-asupra bălţii naghiţii se'nvĕrtesc.

Ah! eată primăvara cu sinu-i de verdeaţă!
In lume-i veselie, amor, sperare, viaţă,
Şi cerul şi pămĕntul preschimbă sărutări
Prin raze aurite şi vesele căntări!

«Pastelurile» (1) sunt un şir de poesii, cele mai multe lirice, de regulă descrieri, căteva idile, toate insufleţite de o simţire aşa de curată şi de puternică a naturei, scrise intr'o limbă aşa de frumoasă, incăt au devenit fără comparare cea mai mare podoaba a poesiei române, o podoabă a literaturei in deobşte.

MALUL SIRETULUI

Aburii uşori ai nopţii ca fantasme se ridică
Şi plutind deasupra luncei printre crănguri se despică,
Riul luciu se 'ncovoae sub copaci, ca un balaur
Ce in raza dimineţii mişcă solzii lui de aur.

Eu mĕ duc in faptul zilei, mĕ aşez pe malu-i verde
Şi privesc, cum apa curge şi la cotituri se perde,
Cum se schimbă 'n vălurele pe prundişul lunecos,
Cum adoarme la bulboace, săpănd malul năsipos.

(1) Apărute in *Convorbirile literare* de la 1 Aprilie, 15 Mai 186 , 1 Ianuarie, 1 Martie, 1 Mai 1869, şi 15 Decembre 1871.

Cănd o salcie pletoasă lin pe baltă se coboară,
Cănd o mreană saltă 'n aer dup'o vespe sprinteioară,
Cănd selbaticele rețe se abat din sborul lòr
Bătĕnd apa'ntunecàtă de un nour trecĕtor.

Şi găndirea-mi absorbită se tot duce 'ncet la vale
Cu cel riu care 'n veci curge făr' a se oprì din cale;
Lunca 'n juru-mi clocoteşte, o şopirlă de smarald
Cată țintă lung la mine de pe năsipuşul cald.

RODICA

Purtănd cofița cu apă rece
Pe ai sei umeri albi, rotunjori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lăngă junii semĕnători.

Ei cu grăbire ii sar in cale
Zicĕnd : «Rodică, floare de crin,
«In plin să'ți meargă vrerile tale,
«Precum tu, dragă, ne eşi cu plin!

«Pănă la toamnă s'ajungi mireasă!
«Calea să'ți fie plină de flori,
«Şi casa casă şi masă masă
«Şi sĕnul leagăn de pruncuşori!»

Ei zic ş'o seamăn cu grău de vară,
Apoi cofița intreag' o beu;
Copila ride şi 'n cale-i sboară,
Scuturănd grăul din pĕrul sĕu.

Am citat trei din ele, le-am putè cità pe toate: nicăeri declamaţii politice, simţiri meşteşugite, extasieri şi desperări de ocasie, pretutindenea concepţie naturală şi un aer recoritor de putere şi sănătate sufletească.

Cu totul osebit in felul sĕu, om al timpului modern in fasa lui trecĕtoare, blazat in cuget, iubitor de antitese cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum aşa de puţin format, incât vine greu a'l cità indata după Alexandri, dar in fine poet, poet in puterea cuvĕntului, este d. M. Eminescu. De la d-sa cunoaştem mai multe poesii publicate in «Convorbiri», care toate au particularităţile arătate mai sus, insĕ au şi farmecul limbagiului (semnul celor aleşi), o concepţie inaltă şi pe lângă aceste (lucru rar intre ai noştri) iubirea şi inţelegerea artei antice.

Ideal perdut in noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gândeà in basme şi vorbeà in poesii,
O! te vĕz, te-aud, te cuget, tĕnĕră şi dulce veste
Dintr'un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alţi zei.

Venere, marmură caldă, ochiu de piatră ce scăntee,
Braţ molatec ca găndirea unui impĕrat poet,
Tu ai fost divinizarea frumuseţei de femee,
A femeei, ce şi astăzi tot frumoasă o revĕz—

Astfel incepe strania sa poesie «Venere şi Madona».

Ironia amară, care străbate din puţinele poesii ale reposatului N. Nicoleanu, este mult mai puternică si mai aprofundată in Eminescu.

Eară noi? noi epigonii —

intreabă el după ce a căntat mai inainte frumuseţile poeţilor anteriori,

Simţiri reci, harfe sdrobite.
Mici de zile, mari de patimi; inimi bĕtrăne; urite,
Măsci rizĕnde puse bine pe-un caracter inimic;
Dumnezeul nostru : umbră, patria noastră : o frasă,
In noi totul e spoială, totu-i lustru fără basă;
Voi credeaţi in scrisul vostru, *noi nu credem in nimic!*

Şi deaceea spusa voastră erà sfăntă şi frumoasă,
Căci de minţi era găndită, căci din inimi era scoasă
Inimi mari, tinere ăncă, de şi voi sunteţi bĕtrăni.
S'a intors maşina lumii; cu voi *viitorul* trece,
Noi suntem eărăşi *trecutul* fără inimi, trist şi rece;
Noi in noi n'avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!

Voi, perduţi in gănduri sănte, convorbeaţi cu idealuri;
Noi cărpim cerul cu stele, noi mănjim marea cu valuri,
Căci al nostru-i sur şi rece, marea noastră-i de ingheţ.
Voi urmaţi cu repejune cugetările regine,
Cănd, plutind pe aripi sfinte printre stelele senine,
Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergeţi.

Cu-a ei candelă de aur palida inţelepciune
Cu zimbirea ei regală, ca o stea ce nu apune,
Lumină a vieţii voastre drum de rose semĕnat.
Sufletul vostru un ănger, inima voastră o liră,
Ce la vĕntul cald ce-o mişcă căntări molcome respiră;
Ochiul vostru vedea 'n lume de icoane un palat.

Noi? Privirea scrutătoare, ce nimica nu visează,
Ce tablourile minte, ce simţirea simulează,
Privim reci la lumea asta — vĕ numim visionari,
O convenţie e totul, ce-i azi drept măne-i minciună —
Aţi luptat luptă deşartă, aţi vĕnat ţintă nebună,
Aţi visat zile de aur pe astă lume de amar.

«Moartea succede vieţei, viaţa succede la moarte»
Alt sens n'are lumea asta, n'are alt scop, altă soarte;
Oamenii din toate cele fac icoană şi simbol;
Numesc sfănt, frumos şi bine ce nimic nu insemnează.
Impărţesc a lor găndire pe sisteme numeroasă
Şi pun haine de imagini pe cadavrul trist şi gol.

Ce e cugetarea sacră? Combinare măestrită
Unor lucruri n'existente, carte tristă şi 'ncălcită
Ce mai mult o incifrează cel ce vrè a descifrà.
Ce e poesia? ănger palid cu priviri curate,

Voluptos joc cu icoane şi cu glasuri tremurate,
Strai de purpură şi aur peste ţarina cea grea.

Remăneţi dară cu bine, sfinte firi visionare,
Ce făceaţi valul să cănte, ce puneaţi steaoa să sboare,
Ce creaţi o altă lume pe-astă lume de noroi;
Noi reducem *tot* la praful azi in noi, măne 'n ruină;
Proşti şi genii, mic şi mare, sunet, sufletul, lumină —
Toate-s praf... *Lumea-i cum este...* şi ca dănsa suntem noi.

Reproducem in fine din «*Mortua est*» ultimele strofe :

Dar poate... o! capu-mi pustiu ca furtune,
Găndirile-mi rele sugrum' cele bune.
Cănd sorii se sting şi cănd stelele pică,
Imi vine a crede, *că toate-s nimică.*

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
Să vĕz cerul negru, că lumile-şi cerne
Ca prăzi *trecĕtoare* a morţii *eterne...*

Ş'atunci, de-a fi astfel... atunci in vecie
Sufiarea ta caldă ea n'o să invie,
Atunci graiu-ţi dulce in veci este mut...
Atunci acest ănger n'a fost decăt lut.

Şi totuşi, ţĕrină frumoasă şi moartă,
De racla ta razim eu harfa mea spartă,

Şi moartea ta n'o plăng, ci *mai* fericesc
O rază fugită din caos lumesc.

Ş'apoi cine ştie, de este mai bine
A fi sau a nu fi; dar ştie ori-cine,
Că ceea ce nu e, nu simte dureri,
Şi *multe* dureri-s, puţine plăceri.

A fi? Nebunie şi tristă şi goală!
Urechea te minte şi ochiul te 'nşală;
Ce-un secol ne zice, ceilalţi o deszic —
Decăt un vis sarbed, mai bine nimic.

Věd vise 'ntrupate gonind după vise,
Păn' dau in morminte ce-aşteaptă deschise,
Şi nu ştiu, găndirea-mi in ce să o sting :
Să rid ca nebunii? să-i blăstem? să-i plăng?

La ce? Oare *totul* nu e nebunie?
Au moartea ta, ănger, de ce fu să fie?
Au e *sens* in lume? Tu, chip zimbitor,
Trăit'ai anume ca astfel să mori?
De e sens intr'asta, e 'ntors şi ateu,
Pe palida-ţi frunte nu-i scris Dumnezeu.

Ocasia la observări critice nu lipseşte in aceste poesii. *Venere şi Madona* coprinde o comparare confusă. Femeea a fostŭ divinisată in Venerea antică şi apoi (de Rafael) in Madona. Tot aşı poetul asupra unei feţe «pală de o bol-

navă beţie» aruncă «vĕlul alb de poesie» şi o divinisează. Insĕ madona nu este o idealizare a Venerei, nici Venerea antică o realitate brută pe lăngă Madona modernă, şi strofa

O, cum Rafael creat'a,

prin care poetul resumă ăncă o dată comparare, nu o lămureşte mai bine, ci slăbeşte poesia prin repetiţie. Originală şi plină de efect, insĕ prea calculată (*recherchée*, cum ar zice Francesii) este transiţia «Plăngi copilă ?..»

«Epigonii» cuprind o antitesă foarte exagerată. Pentru a arătà micimea epigonilor, se inalţă peste mĕsură poeţii mai vechi, şi lauda ditirambică a lui Cichindeal d. e. şi a lui Eliad cu greu va putè incălzi cetitorii mai critici de astăzi.

Cea mai bună din cele trei poesii ale d-lui Eminescu ne pare a fi cea din urmă, *Mortua est*, un progres simţit in precisia limbagiului şi in uşurinţa versificării.

Dar şi aici, ca in celelalte, sunt greşeli ce trebuesc neapărat indreptate. Abus de cuvĕntul

pală, care poate n'ar trebuì usat de loc, uneori găndiri şi expresii prea obicinuite, multe rime rele.

Nu inţelegem, nu putem primi această negligenţă a formei. Nepăsarea publicului român, care in aceeaşi linie cu adevĕraţii poeţi pune şi pe Tăutu şi pe Sion şi pe *Tutti quanti*, şi pe de altă parte precipitarea intregei noastre activităţi intelectuale, ce se vede produsă sub neliniştea unei ameninţări statornice, esplică, dar nu escusă greşeala arătată. Togmai spre deşteptarea publicului român din nepăsarea lui trebue presentate numai formele estetice cele mai curate, şi in mijlocul agitărilor politice şi sociale arta este a nume chiemată a ne dà un liman de adăpost. Cănd mişcarea altfel trecĕtoare a unei inimi plină de simţiri vrea să se intrupeze in forma poesiei, ea prin chiar aceasta intră intr'o lume, unde timpul nu mai are inţeles. Cea mai scumpă ingrijire pentru curăţenia formei este atunci o datorie a poetului, ca astfel concepţia lui să remănă o moştenire neatinsă a generaţiilor viitoare. Şì care poet, in momentul adevĕratului entusiasm, nu ar trebuì să uite

marginile actualităţii şi, incălzit de raza unei increderi adese ilusorie, nu şi-ar inălţà aspirarea spre o nemurire omenească ?..

Erà intr'o sară lină de Mai din anul 1871 ; dar in salonul, unde se adunase atăta mulţime de oameni, nu se observà frumuseţea naturei renăscute; pasiunile politice erau la ordinea zilei şi cu cea mai mare incordare se agitau intrebările momentului. In fundul acestei săli, atinsă ăncă de razele luminelor se inălţa pe un piedestal inchis o marmoră albă, frumoasă imitare a unei statue antice; şi pe când toţi oamenii erau coprinşi de discuţiile lor politice, in mijlocul cuvintelor aprinse, a gesticulărilor vii şi a emoţiunii tuturor, in confusia acestei mişcări ţintite spre un singur punt din viaţa reală, punt trecĕtor, de o importanţă peste mĕsură in present, de o nulitate fără mĕsură in viitor : statua albă, cu surisul ei blănd, sta senină deasupra chaosului, forma ei trecea neatinsă peste valurile timpului; păstrată in trecut, sigură de viitor, ea işi purtà inaintea noastră cu o linişte supranaturală viaţa-i eternă.

Da, in lumea fericită a artei timpul nu mai are putere şi nu mai are inţeles, şi cine, inălţat in sfera ei, a ştiut să plăsmuiască forma frumoasă, acela de sigur, dar numai acela, a ajuns pe calea nemuririi.

Cine a fost Tiberius? A fost in realitate aşa tiran, a fost acea pildă de spaimă, precum trăeşte astăzi in conştiinţa omenirii? Cine o mai poate hotări! Insĕ figura lui a intrat astfel sub forma maestroasă a lui Tacitus, şi pe când actualitatea lui s'a cufundat in intunerecul istoriei, el e osăndit la aspectul, sub care ni l-a pĕstrat clasicul autor.

A fost Lordul Granby, a fost Duca de Grafton aşa de injosiţi, precum stau astăzi in memoria poporului? Cine se mai intreabă? Scrisorile lui Junius, cu forma lor strălucită şi neperitoare, i-a stigmatisat pentru totdeauna. Şi Pastorul Goeze şi Consiliarul Klotz mai există numai prin critica nimicitoare a lui Lessing — insecte efemere, pĕstrate intr'un chihlibar mai trainic.

Şi degeaba veniţi astăzi şi voi, cei cu găn-

dirile groase, cu forma incultă, cu stilul greoi, filologi, academici, jurnalişti, sau cum vĕ mai numiţi, degeaba vĕ incercaţi a lovì cu atâta patimă in direcţia cea nouă : Voi n'aveţi formă, zioa de mâine nu vĕ mai cunoaşte.

Al treilea poet, despre care credem că merită a ocupà atenţia publică, este d. Bodnărescu. D. Bodnărescu s'a introdus in literatura noastră prin tragedia *Rienzi* (publicată in 1868), apoi au urmat *epigramme*, câteva poesii lirice, *mici escursiuni* in prosă, etc. Inaintea publicului celui mare aceste produceri par a fi trecut fără apretiare dreaptă, poate fără nici o apreţiare. Cu toate aceste nu incape indoială, că lucrările d-lui Bodnărescu sunt demne de studiat. (1)

In ceea ce priveşte tragedia *Rienzi*, trebue să ingăduim, că planul ei este greşit in privinţa catastrofei. Rienzi cade ucis de Montreal fără o motivare a acestei ucideri prin chiar

(1) In timpul din urmă, *Revista Contimporană* din Bucureşti, prin câteva critice foarte amare in contra d-lui Bodnărescu, a atras din nou luarea aminte asupra acestui poet.

faptele lui Rienzi. Tot actul al 5-lea e slab. Şi in celelalte acţiunea e difusă şi inaintează totuşi puţin. Unele caractere palide, nehotărit desemnate; mult lirism neadmisibil; limba adese intunecată, adese aspră. Dar pe lăngă toate aceste *Rienzi* este opera unui adevĕrat poet : pretutindenea o fantasie infocată, căteva caractere (Montreal d. e., Albornoz, etc.) conduse cu siguranţă, scenele populare pline de realitate, limba energică, precisă, originală şi, din mijlocul asprimei intunecate, uneori de o nespusă dulceaţă, peste tot o inspirare de idealism din isvor curat.

Poate nu va fi de prisos a cità căteva pasage din *Rienzi* ca dovadă pentru cele zise mai sus. Cităm d. e. scena, unde Erina, sora lui Rienzi, vine a'i mărturisì pasiunea ei pentru inimicul din casa lui Colonna.

ERINA (intră)

Deştept ăncă, Nicola?

RIENZI

De somn lipsit, dar beat
De-o ilusiune măndră e găndu-mi creator.

ERINA

Ca sub o noapte neagră s'ascunde sub sprincene
Privirea-ţi, e resfrântă şi-n juru-i vĕd fantome
Ce-ades mĕ inspăimântă. Poporul, pentru care
Desbini tu ideale din cer, aplaudă astăzi,
Teribil ce restoarnă cu zorii cei de mâne.

RIENZI

Pe virful cel de munte se urcă muncitorul,
Şi sarcini numeroase de ţernă ne-obosit
Aşterne pe podişuri. Grăunţe-arunc' apoi,
Şi-o sigură speranţă il face să aştepte
Că s'or mii in spice. — De-i Roma azi căzută,
E causa, că-i lipseşte acel biet muncitor,
Ce-ar şti să cultiveze pe vechile-i ruine
Ideea părăsită, că'n fii trăeşte tatăl.

ERINA

Frumos visezi, Nicola, anini speranţa-ţi insĕ
De-o pânză de păinjen.

RIENZI

Cel desperat mai poate
Să nimicească soarta, şi acordându-şi viaţă,
Cu ea să se mĕsoare? Deprinde'l să spereze
In propria-şi putere, şi atunci. . . dulci zile-acele
Ar fi şi de triumf.

ERINA

Neputincioasă-i sora să'ţi stavilească cursul
Măniei, ce te duce pe căi atăt de măndre,
Şi ah! de-un timp incoace am devenit o umbră,
O umbră rătăcindă dintr'un deşert in altul
Cătănd o măngăere, ce poate nici există.
Pe sinul teu de frate dă'mi voe a mĕ plănge:
Nedeamnă sunt, Nicola, să mĕ priveşti macar!
Ist ochiu ce pentru tine erà menit, ist piept
Ce nu ştia nimica, de căt cu nerăbdare
De dorul teu să bată, ist braţ ce fericire
Departe n'aveà alta decăt să străngă pieptu'ţi—
Au devenit acuma unei găndire razim,
Unei simţire sprijin... Amar de sora ta!
Dar cum de-acum nainte puté-voi ne-obosită
Să sorb din a ta clipă momentele mai sacre
Ce'mi dărui destinul? In jos pe ţerna, udă
De-a lacrimelor ploae, imi voi intoarce faţa —
Asupră'mi vină zace, şi ah! numa 'n durere
Sperez o fericire.

RIENZI

Nu-i vină, unde'n lacrimi
Se află măngăere.

ERINA

Nu-i vină, dar greşală.
Şi, contra conştiinţei, deprinse a se 'nfige

In inimă-mi săgeata, şi ori-ce gănd ce naşte,
Nu e decăt puterea intr'ĕnsa ce isbeşte.
Şi ori-ce lovitură despică alu meu piept —
Dă sorei fericire, şi-apoi şi Romei tale!

Plină de energie este scena din actul IV., unde, după fuga lui Rienzi din Roma, Raselli insoţit de Arimbaldi vine la fiica sa Nina, soţia lui Rienzi, cu speranţa, că la dĕnsa vor putè prinde pre marele agitator popular.

(*Raselli, Arimbaldi* intră)

NINA.

De mult dorite tată!

RASELLI

Iubita mea copilă!

ARIMBALDI

Signoră, bună zioa!

NINA

De nu sunt inşelată.
Onoarea asta 'mi face vestitul Arimbaldi?

ARIMBALDI

Aşa e, a mea deamnă.

NINA

Signore Arimbaldi,
Viteaz ca 'n intreprinderi, nu'ţi pasă a calcà
Şi peste pragul casei celui persecutat
De săngeroasa'ţi armă. Ce rĕu făcù Nicola
Sămințeĭ voastre, tigri, cu-asemene mĕsură
De'i daţi voi mulţămire? Şi ăncă indrăsneşti
Să vii unde-i iubit?

RASELLI

Copilă, fii mai blăndă. Amorul nu'ţi dă timp
Să inţelegi ce bine ne face Montreal.
Şi, Nina. vin la tine să'ţi dau tot ce perduseşi,
Tribunului de soaţă amor cănd te jertfì.

NINA

Imi adă pe Nicola, şi tot ce-aş fi perdut,
Imi dai cu dĕnsul eară.

RASELLI

In zilele din urmă
N'a fost el pe la tine? De amoru'ţi a uitat?

NINA

De-amorul meu, Nicola? Cel soare va uità
S'apue, să resară, şi mai degrabă marea
Se va topi in aburi şi-o adăncime-uscată
Va remănè in locu-i — domeniu aşteptat

De firea nesetoasă, cărei sunteţi supuşi,
Şi-amorul lui Rienzi va remănè nestins.

RASELLI

Nu ştii de el nimica ?

NINA

Deşartă intrebare !
Neoameni vĕnd pre oameni. Veniţi la o femee,
Şi ce-i mai scump ĕi cereţi.—Cum staţi naintea mea!
O astfel de cruzie in veacuri e mai rară !

RASELLI

Copilo, nu te'ntrece in slaba ta mănie!

NINA

Şi pot mai mult cunoaşte acolo părinţie,
Despreţul unde'şi puse locaş pentru etern?
Tu singur ca un tată m'ai osăndi nedeamnă
De numele Raselli, cănd aş voi căştig
Vĕnzĕndu-te pre tine. Dar ţie ţi se pare
O fericire 'naltă a'l prinde pre Rienzi.
La fiica ta vii, tată, şi'i ceri barbatul ei—
Nu's deamnă de-al teu nume ! Intoarce ear acolo,
De unde-aştepţi resplată, acolo vei găsi
Copii mai buni de sigur.

RASELLI

Ast-fel n'ai fost crescută şi pată pe-al meu nume
Nu sufer ca părinte din partea fiicei mele.

Vei fi aşa de bună şi'mi vei urmà la Roma.
Ce n'ai deprins ca fată, ca vĕduvă-i deprinde.

NINA

Cu tine impreună să 'nvĕţ trădarea, tată!
De ai simţire numai căt frunza, ce se 'ntoarce
Cu faţa ei spre soare, ca doară o sărută
O rază călduroasă, mĕ las' atunci departe
De sĕnu-ţi părintesc
Şi nu'mi răpi şi găndul, ce'mi dă viaţă ăncă.
Nimic pe astă lume de Nina de Rienzi,
De fiica lui Raselli, să nu se mai audă,
Şi de-oi avé durere, la oameni nu voi spune-o,
In codri mĕ voi duce, cu păsări şi cu fiere
De-acum voi impărţi-o, şi lacrima-mi va curge
Pe flori nevinovate. A lor zimbire tristă
Surisul lui Nicola ori cănd imi va părè,
Şi astfel amăgită voi dă uitării găndul,
Că am avut un tată, bărbatul ce'mi vĕndù.

ARIMBALDI

Femeea necăjită mai slabă e de fire
Ca firul cel de aţă, ce'l toarce un painjen.
— Signore, timpul nostru mai scump aici il perdem;
Lăsam'o să jelească. Prin Apenini Rienzi
Aşteaptă lanţul nostru, şi de-om intărzià,
Va trece'n alte ţeri.

RASELLI

Urechia-mi părintească de azi e asurzită
Şi ochiu-mi prins de-albeaţă de-acuma pentru tine.

E drept să nu uităm, că greutatea limbei se esplică in parte şi prin greutatea materiei. Alta e tragedia, şi alta e balada sau poesia lirică. In această din urmă vedem pe poetul nostru mult mai uşor şi indemănatic.

DE LA MARE

I

«Eată-ne in altă lume,
Dragă luntre, stai la mal;
Voi să cerc de-i pentru mine,
Tu te leagănă pe val.»

Şi aşa am priponit-o
De-un ţĕruş şi m'am tot dus,
Cănd in dreapta, cănd in stinga,
Cănd spre-amează, cănd spre-apus.

Dar n'am fost, ah! nici aicea
Fericit cu al meu dor.
«Mai departe, mai departe,
Dragă luntre, sbori uşor!»

II

Călĕtor pe-a lumei valuri,
De-i vedé in calea ta
Luntre, vĕslă părăsite,
A cui sunt, nu intrebà.

Un cărmaş avù şi ele,
Unde-i azi, nu se mai ştie :
Valul greu când le loveşte,
Ele sună a pustie.

Inţelegi tu, al meu suflet,
Glasul lor ce vrea să zică ?
A pustiu grăesc cu valul,
A pustiu şi a nimică.

IN GRĂDINĂ

In grădină mĕ găseşte
Sara singur şi străin,
Ici dincoace pintre straturi
Gănditor pasu-mi inclin.

Vine-un flutur, pe o garoafă
Se aşează, 'l urmăresc,
Pe aripe'i semne măndre
Şi-o scrisoare intălnesc.

Intre toate este unul
Drept in mijloc, rotunjor,
E cu alb tivit albastru,
Se ceteşte : ochiu de-amor.

Imprejurul acestuia
Incepĕnd a cercetà
Şi scrisoarea-am deslegat-o,
Şi in ea ast-fel zicea :

«In grădină lăngă mine
Acest flutur s'a oprit,
Am privit la aripioare'i
Şi la tine am găndit,

Si i-am zis să sboare 'n lume
Şi să'ţi ducă semn de-amor.»
— Ah! cu alb tivit albastru,
Dragă-i al tĕŭ ochişor!

Nu sunt singur in grădină
Sara, nici nu sunt străin,
De la tine fluturaşii
Cu scrisoare cănd imi vin.

Terminăm citările din D. Bodnărescu prin căteva epigrame :

Mult iscusita spre geamul ferestrei incet inclinat-a
Vesela faţă zimbind, drag imi era s'o privesc.
Inţelepţeşte apoi a suflat şi gingaş pe sticlă
Ceaţa din sufletul ei măndru, deprins cu senin,
Şi a 'nceput să se joace, ştergĕnd-o cu degetul ager,
Semne de farmec făcĕnd numai pe ici pe colea;
Drepte erau pentru dĕnsa, intoarse pe dos pentru mine :
Poate a scris te iubesc, eu am cetit te-amăgesc.

Draga-mi e tristă, albastra-i privire in lacrimi se stinge—
Fug in grădină: viola stropită cu rouă-i frumoasă.

Este fănarul lumina din zare, ori lampa iubitei?
Ea mĕ aşteaptă, prin ochii ferestei priveşte lumina-i.
Calea'mi de-a lungul şi vĕntul şi ploaia s'o stingă se'ncercă,
Insĕ zadarnic; curĕnd voi ajunge, amor o va stinge.

Pe lăngă acești poeţi insemnaţi prin inălţimea ideilor şi in parte prin felurimea formelor poetice ce le au introdus, ar fi nedrept a uità incercările altora mai noi, care in sfera lor mai restrinsă ne presentă o mişcare naturală exprimată in limbă corectă, adese elegantă, totdeauna ferită de injosiri.

Plăcerea noastră, şi poate nu e exagerat a zice: un fel de recunoştinţă pentru producerile literare ale D-rei Cugler, ale D-lui Şerbănescu şi (in parte) ale D-lui Petrino va fi cu atăt mai uşor de esplicat, cu căt ne vom amintì mai mult mijlocul literar, in care le aflăm. Intenţii politice, afectări sentimentale, limbă forţată, espresii crude sunt ăncă la ordinea zilei pentru majoritatea scriitorilor noştri de poesii, şi sperăm, că deja generaţia viitoare işi va esplicà cu greu, cum cu o formă aşa de puţin plăcută şi cu un

bagagiu aşa uşor de idei au indrăsnit atăţia contimpurani ai noştri a se introduce in cămpul literar. Să nu mai vorbim despre dd. Aricescu, Tăutu, Hasdeu, Boliac (Hasdeu şi Boliac ca poeţi; ca autori prosaici sunt fără contestare dintre cei mai buni), etc. Despre aceştia s'a vorbit destul in singura revistă critică, ce a avut-o Romania, in *Convorbirile literare.* Dar să ne aducem aminte şi de alţii, să ne representăm ăncă odată societatea, in care sunt siliţi a trăì poeţii noştri cei adevĕraţi.

In vremile noastre, pentru a cità *ex abrupto* căteva exemple, d. Vulcan, redactorul *Familiei* din Pesta, trece de poet, cănd căntă :

Lumina vieţii mele,
Tu soare intre stele,
Regină intre fete
Cu nimb in loc de plete,
Cherub din ceriuri sus,—
De multe ori ţi-am spus,
Curatul meu amor;
Că pentru tine mor.
Dar sinul meu recere
De nou să ţi'l mai spun,

Atunci simţesc plăcere,
Ascultă, ănger bun. . . . .
Al meu amor
E aer nutritor,
Ori unde
Te-ai duce şi-ascunde,
De aer nu te poţi lipsì,
Amorul meu te-ar urmărì.

Sum calic ca vai de mine
Şi amar mĕ mai trudesc,
Totuşi fără de suspine
Şi voios eu veţuesc.

Nici dĕns'a nu-i vr'o esceptiune.
Nu-i unica in genul seu;
Nici despre ea nu mai pot spune,
Că-i fara de greşeli, nu zeu!

Ce-i mai scump aci sub soare?
Libertatea 'ncăntătoare,
Imnul de eliberare;
Căntul de triumful mare?
Că mai scump eşti zeu,
Angerelul meu.

Am avut o crenguşoară
Ce mult a intinerit
Cu plăcuta-i umbrişoară — etc.

In vremile noastre apar poeţi ca d. Pătărlăgeanu, care in «orele de repaos» (Bucureşti, 1861) ne arată «dorinţa» d-sale

Nu-i nimic in astă lume
Să mĕ facă fericit,
Nici averi, nici mare nume
Nu e ţinta ce-am dorit;
Ci dorinţa mea e toată
Să-mi vĕd ţara c'a 'nflorit.
etc.
Să vĕd legea electorală
Că o dată s'a lărgit,
Şi comisia centrală
Din Focşani că s'a urnit,
Curtea de casaţiune, etc., etc.

Dar, ce e drept, prefaţa d-lui Pătărlăgeanu desarmează critica, rugăndu-ne:

Să fiţi indulgenţi, aducĕndu-vĕ aminte,
că smerita mea musă se aflā ăncă in faşe.

In vremile noastre apar poeţi ca d. Petre Grădişteanu care a scris

Uă noapte pe ruinele Tĕrgoviştei, sau umbra lui Mihai Viteazul, tablou intr'un act cu versuri (Bucureşti 1857)

cu următoarea arătare de persoane :

Umbra lui Mihai Viteazul invălită in linţoliu şi purtănd pe dedesupt costumul seu.

Viorica, Marica, Florica — fete de ţerani gătite de la horă.

Costache Ghimpeanu, june Romău de 25 de ani, grav şi plin de scepticism incepĕnd a se intoarce la credinţă prin sentimentul naţionalităţii şi convingĕndu-se de puterea divină numai la luptă etc.

In scena I intre cele trei ţerance se declamă o poesie lirică cu 63 (ceteşte şaizeci şi trei) de strofe, d. e. ca aceste :

Două impreună
Noi facil putem
De ori ce furtună
Să ne apărăm.
Să cercăm Unire.
Aci e speranţa,
Căci in desunire
Nu cunoaştem viaţa.

Şi să nu uităm, că de altmintrelea d. Petre Grădişteanu e un om plin de spirit.

In vremile noastre d. Iustin Popfiu işi intogmeşte limba maternă in rime ca aceste :

La tine aripează dorinţa-mi fiacarante,
Şi cugetele-mi vie, fantasma-mi volitante etc.

şi publică (in «Poesie şi Prosă», 1870) următoarele versuri :

XII

DOMNIŞOAREI CONSTANTI'A DUNCA (*)

(Camil'a D'Albu)

Catra tine suna debil'a-mi cantare;
Va ajunge ore colo 'n departare?!
Fiic'a Romei vechie! svava floriora!
Va petrunde ore bland'a-ţi animiora?!...
Candu nalţai la ceriuri santa rogatiune
Se-i cer indurarea pentru-a mea naţiune,
De aceste fiice densei i-am doritu,
Rug'a mea ferbinte eca s'a-implinitu!
Nu te cunoscu inca scumpa floriora!
N'am privitu eu inca faci'a-ti rumeniora,
Nece ale tale buze mititele,
Nece ochii-ti mândri aste blande stele;
Peptulu mieu cel fraced totuşi venereza etc.

(1) Domnişioara Constanti'a Dunca petrece in Paris, secerandu prin operile sale scrise in limb'a francesa despre romani şi educaţiune, apretiarea şi aplandele invetiatiloru Franciei. După cumu mi face ens'a-şi magulitori'a declaratiune, acesta poesia contribui şi ea incâtu-va, spre a o indemnà se intorne la fratii sei, in patri'a sa. *(Nota D-lui Popfiu).*

Şi trebue să ştiţi că d. Popfiu este preot, co-rector al unui Seminar clerical, bărbat chiemat a fi cel puţin serios inaintea publicului şi de almintrelea plin de zel pentru literatura naţiunii.

In vremile noastre d. I. C. Drăgescu, acela ce cu o rară necuviinţă a adresat scrisorile publice către generalul Türr şi d. Carp, tipăreşte «Amor şi Patria» (Turin. 1870) şi acolo ne zice:

De unsprezece seculi Romanul se osteşte
De atăta timpi il suge un crunt, infam vampir:
Iar azi *tigrul* si *ien'a* de nou se infraţeste
Voind se nimicească pe acest popor martir.

Horia stringe pe Romani,
Domnii fug ca nişte căni.

DOMNIŞOAREI ELENA P.

Copila graţioasă, eşti tu o moritoare,
Ori eşti un candid ănger din cămpii elisei?
Din rai căzută aici o belă, scumpă floare,
Sunt soarele şi lun'a şi Venus fraţii tei?

Venus fratele d-rei Elena!

Populi, voi cari in sclavie
Gemeţi ăncă umiliţi,
Pe altariul de frăţie
Punend dreapta vĕ uniţi.
Tirania veţi strivi,
Cănd uniţi ve veţi oşti

Cătŭ eşti de bela şi 'ncăntătoare
Zină gentile, nemuritoare,
Pe pur'a ţi frunte porţi cu măndrie.....

Sosit'a popoli, or'a... scultaţi-ve din tină
Şi'n ap'a libertăţii vestmintele spălaţi,
Sub steagu 'ndependinţei cu fruntea-vĕ senină
Pe biblia iubirei, juraţi că veţi fi fraţi.

«Pe pura-ţi frunte porţi cu măndrie, cănd uniţi vĕ veţi osti, juraţi că veţi fi fraţi» — căt de părăsit de toţi dumnezeii trebue să fie cineva pentru a crede că asemenea ţistiitură este limbă poetică!

Şi să nu uităm prefaţa:

Cetitorului Salute!

Aş fi publicat toate incercările mele poetice, le-aş fi ilustrat, dacă nu mĕ

> impedecau cercunstanţe nedependinţi de voinţa mea.
>
> Poesiile cuprinse in acest mic volum sunt o parte din visele mele, sunt copii mei de aur.
>
> In ele am depus partea cea mai bună din mine: anima şi consciinţa mea.

Foarte bine! Dar nu s'ar putea, ca «inima şi conştiinţa» acestui domn să fie mai mult modestă şi mai puţin cacofonică?

In vremile noastre «junimea clericală din Arad» indrăsneşte a publica un *Almanah, pe 1859* cu poesii ca aceste (de dd. E. B. Stănescu. N. Christian, M. Bota).

CATRA DEMOSELL'A S. P.

Eram in o seară,
Intr'o zi de vară,
Cănd me preumblam
Printr'o luncă mare
Pe malul unei
Ape curgătoare;
Cand in *cea mai prima amoare*
Foarte melancholizam.

Cugetu 'mi incepu să sboare,....
Şi 'n tine m'amorizam.
In amoarea *cea mai nouă.*
Ce e ca o prima roă
Pre cutarea *nouă frunză,*
Ce e ca o primă rază,
Carea *mai ăntăi o zereşte,*
Cel ce pe lume se iveşte,
Ce e ca o primă legănare,
Dar tocma ca un somn ultim, mare;

Eram int'ro sară lăngă amant'a-mi zină
Ş'aruncam privire la lun'a senină;
D'amore fiind răpit, par'la cer sboram,
Când amantei mele man'a-i incredinţam,
Eram atunci ferice ca nime in lume,....
Pon'ce la ureche amant'a nu-mi spune:
«Nu vezi, amante, ceva'en coace păşeşte,
Vai! să'lŭ bată crucea, moartea me'nghiţeşte!»

Şi cu faimosul «Foc al Lipovii»

Juh! cum dete tresnet d'in cer!
Pocnind — durr, durr — se prade,
Fum a pucioasă dă in crier. —
Vai! ce 'i? Lip'a 'n foc arde.

Pif — paf, — puf, — trosc cu puştile.
Batai'a lui Dumnezeu! —
Dur, — bumb, — şi cu bombeştele,
Lăngă Murăş vaet reu!

In vremile noastre, la Lugoş in a. 1861, d. «doctorand in medicină din Viena» B. Petric, care işi bate joc de almanahul precedent, publică

POESII NAŢIONALE

ca

UNA MITUTICA FLAMURA

cu

Devisa simţirilor sale naţionale,

Ş'in aceasta flamură cu simţirile nationale ale d-lui Petric ni se spune

SALUTARE

(Cucoanelor române din *Lugosiu*)

Când eram de voi departe
Şi de voi numai pr'in carte —
Câte odată 'nţelegeam,
Cumca sunteţi sănătoase,
Tot fidele, tot voioase —
Eu tare me bucuram.

Primiţi-mĕ dar bucuroase,
Fete de Lugoş frumoase,
Şi să nu vĕ fiu străin,
Să-mi fiţi mie tot voioase,
Plăcute, petrecătoase,
Că sum june de român.

Vis a vi de mine este
  O ferestuţă cu flori;
Acolo şede o nevastă,
  Eu o vĕd de multe ori.
Dimineaţa când se scoală,
  Ea de loc vine la flori —
Le mută d'in oală 'n oală,
  Când o vĕd, mĕ iau fiori.

Tot voios sum eu pe lume,
  De când maica m'a făcut;
Superat nime n'a spune,
  Vre odat' că m'a vĕzut.
Când am bani pornesc pe stradă,
  Fluer, cânt, ca şi un boer,
Mĕ arĕt pe promenadă
  Par' că-s un milioner.
Când n'am bani, ear nici că-mi pasă,
  Cu amicii ospetez,
Preşedinte sum la masă,
  Fiind c'atunce eu contez.
Niren-Braten, Schweins-Cotlet
  Eu numai ce poruncesc,
Un Pfif Wein şi omelet
  Beu, mănânc, dar nu plătesc.

Să cetim acum şi precuvĕntarea, care este interesantă ca tip carateristic al celor mai multe de acest fel:

> In onoarea si căt se poate zice d'in partea mea fără vătĕmarea modestiei, in folosul si distracţiunea publicului cititor aduc si eu pe altariul naţiunei neşte floricele, sperănd ca toţi autorii dacă nu complimente, cel puţin bună primire, pentru-că am cutezat ca un diuar nou fŏră multă esperienţă, a pune şi floricelele mele in stratul comun a Naţiunei, carea are acum literaţi demni de cel mai distins respect ce şi eu il port in mine; unde a greşit mintea mea doară ăncă nu destul poleită dupŏ dorinţa cetitorilor, acolo fac apel la simţirile mele dinlountru, la cugetul meu curat, care mĕ indemna a aduce şi eu mica mea ardere.

Ce are a face nutrimentul neplătit al d-lui doctorand Petric cu «stratul comun» al naţiunii?

In vremile noastre *Revista Contimporană* (1 Ianuarie 1874) publică o poesie a d-lui Ciru Economu care sfirşeşte cu următoarea strofă :

> Cănta-voi, combătĕ-voi c'o furie nebună,
> In măna mea sdrobi-voi şi monstrul si-ai lui pui.

Şi, dac'a mele cănturi avè-vor o cunună,
Veni-voi l'ale tale picioare s'o depui.

Ş'ai lui pui? Cănta-voi, combăté-voi, sdrobi-voi, avé-voi, veni-voi? Şi se mai indoieşte d. Ciru Economu, dacă ale d-sale cănturi armonioase avè-vor o cunună?

Aci, scrutănd abisul imens, fără hotare,
Bravănd exilul, moartea, dănd suflet la fricoşi,
Scoţĕnd dintr'a ta harpă mănii vizionare,
Persecutai cu biciul tiranii scrofuloşi.

Tiranii scrofuloşi! — Aceste versuri minunate le dedică d. Ciru Economu lui Victor Hugo şi le incepe cu modestul moto: *ed io anche son pittore*.

Ed io anche son pittore! — — Şi adecă de ce nu, vĕ rog? Victor Hugo şi domnul Ciru Economu. După «tiranii scrofuloşi» toate sunt cu putinţă.

Dar să nu mai continuăm exemplele de acest fel! Cănd s'ar ivi isolate, cănd ar formà escepţia, cine şi-ar impune datoria de a le resfoì din literatura zilei! Insĕ ele formează astăzi încă

majoritatea literaturei noastre poetice, şi in modul cum se produc, ne par a fi simtomul unui rĕu destul de insemnat pentru a merità o atenţie serioasă.

Suscitatul d. P. G. erà aproape copil, cănd şi-a publicat «Umbra lui Mihai Viteazul»; asemenea Almanahul din Arad este lucrarea unor juni necopţi; şi dd. Vulcan şi Drăgescu, dacă este să-i judecăm după publicările de pănă acum, nu pot fi departe de această virstă fericită; şi poate autorii celor mai multe poesii ce primejduesc cetirea jurnalelor politice pe la noi, se află in acelaş cas.

Că in acest timp al vieţei lipsa de cugetare matură şi o deşertăciune neinfrĕnată impinge pe atăţia juni nechiemaţi şi nealeşi a maltratà limba torturănd-o in rime şi metruri imposibile, acesta este un fapt general, pentru care nu avem nici un motiv a crede, că junii Români să fie mai mărginiţi sau mai deşerţi, decăt junii altor popoare inzestrate cu o literatură. Dar ceea ce nu se va intălnì la nici un popor cult şi ce se petrece numai la noi, este necuviinţă,

cu care asemenea pĕcate ale tinereţei, cum ar fi zis reposatul C. Negruzzi, se publică, se impun in literatură şi se primesc de o parte a publicului drept poesie; incorigibila suficienţă, ce o păstrează autorii lor toată viaţa, şi increderea in care se susţin, că au făcut o faptă meritorie pentru literatura ţerii lor, când au sustras atâtea coale de hărtie de la o destinaţie mai firească.

Altundeva societatea este destul de bine organizată pentru a se garantà incontra unor asemenea abnormităţi; respectul pentru public, respectul, in care au ştiut a se ţinè jurnalele, şi curagioasa veghere a unei critice neobosite formează la suprafaţa vieţei intelectuale o pătură destul de puternică, pentru a apăsà şi mânţinè in intunericul ce li se cuvine, acele producte stricăcioase. La noi insĕ ele se reslăţesc in toată voia şi ameninţă a falsificà judecata publicului şi a innecà lucrările cele bune. O sumă de tineri se molipsesc de epidemia literară, işi părăsesc studiile regulate şi se incântă cu laurele eftine ale publicităţii de o zi, şi aşa le este de

insemnat numerul, incăt astăzi işi formează unii altora un echo destul de tare pentru a se inşelà intreolaltă asupra meritului producerilor lor. Lucrul a ajuns până acolo, incăt cine din tinerii nostri este numai incapabil, remăne scriitor pe la tribunale şi prin poliţii, dar cine pe lăngă incapacitate adaugă aroganţă, devine scriitor al literaturei, jurnalist, poet, şi indată ce cu o limbă şi o ortografie deplorabilă ştie a rimà libertate cu dreptate, colegii sei se grăbesc a'i deschide «cu fericire coloanele» d-lor, a'l patentà drept literat şi «ante-luptător al culturei naţionale».

De aci inainte timpul şi activitatea acestor nefericiţi se perde in producerea de maculatură literară, şi o parte a timpului şi activităţii generaţiei june se perde in cetirea acestei maculaturi.

Aci e rĕul; din acest punt de vedere partea nesănătoasă in mişcarea literaturei române merită a fi observată, şi poate cetitorul nepărtinitor nu va găsì de prisos, dacă vom mai releva şi procederea uniformă, tipicul, după care ace

scriitori esploatează atenţia tinerimei şi profanează una din cele mai frumoase aspiraţii ale ei.

Drapelul, sub care se introduc aceste deşertăciuni personale şi crudităţi estetice, este totdeauna Naţiunea şi Libertatea, şi astfel două idei din cele mai inalte au ajuns a fi scara, pe care călcând-o in picioare, se urcă oamenii cei mai lipsiţi de ori ce merit. Şi atunci numai vezi pe d. Drăgescu făcĕnd din cacofoniile sale un omagiu «libertăţii şi nedependinţei», pe d. Petric producĕnd injosirile sale «ca una mititică flamura cu devisa simţirilor naţionale», pe d. Pătărlăgianu scoţindu'şi musa din faşă, pentru a o depune pe altarul naţiunii; şi apoi vin in precuvĕntĕrile d-lor, care sunt totdeauna lipsite de demnitate sau prea smerite sau prea arogante (şi nu ştii ce este mai arogant : aroganţa sau smerenia), şi ne esplică, ce mare iubire pentru patrie i-a făcut să ne inzestreze literatura cu preţiosul nume al d-lor! Şi foile noastre publice, *Familia, Telegraful, Plebeul, Poporul, Secolul, Armonia,* şi cum le mai chiamă, salută cu entusiasm pe «confratele» cel nou, şi,

continuănd mistificarea mai departe, indrăsnesc a identificà naţiunea română cu aceste anomalii ale ei şi strigă, că se atacă romănismul indată ce se atacă aceste rătăciri bolnăvicioase ale literaturei române.

Cine cunoaşte calibrul unor asemenea poeţi şi jurnalişti, nu se miră de purtarea d-lor, o găseşte naturală şi — proprie vorbind — indiferentă. Nu ar fi insĕ natural, când publicul român ar continuà de a-i incuragià crezĕnd că astfel incuragiază literatura; şi pe de altă parte ar incetà de a fi indiferent, indată ce am privì la inriurirea, ce o pot avé asupra tinerimei noastre.

Din acest punt de vedere impotrivirea energică in contra direcţiei false arătate in aceste rănduri ne va păré totdeauna o datorie literară, şi incercarea, de a pune o stavilă in contra ei atăt prin criticarea producerilor rele căt şi prin relevarea scrierilor mai bune şi de a produce un fel de presiune indestulătoare a opiniei publice in contră-i, va trebuì să fie repeţită fără obosire şi cu puteri unite, pănă când va isbuti — presupuind că va isbuti vreodată.

Este dar o parte mai fericită a aceleiaşi datorii literare, dacă de la privirea rimărilor citate mai sus trecem printr'un contrast cam violent la reamintirea luucrărilor acelora, care in incercările lor, fie cât de restrinse in privinţa sferei de idei in care se mişcă, arată o natură mai aleasă, simţiri simple, dar neafectate, şi produc in cetitor acea impresie senină, care este adevĕrata binefacere a artelor frumoase. Din numĕrul lor ne-am propus a vorbì despre d-ra Cugler şi despre dd. Şerbănescu şi Petrino.

Poesiele d-rei Matilda Cugler (astăzi d-na Burla) sunt publicate in *Convorbirile literare* şi inavuţesc multe numere ale acestei reviste de la prima ei ivire. Ne cerem voie a reaminti cetitorilor câteva din cele mai caracteristice.

Ai plâns şi tu odată?
Eu, żeu, nu pot să cred.
Ah! lacrimi lasă urme
Ce ani intregi se vĕd.

Un ochiu care odată
A plâns de dor şi chin,
Mĕ crede, nu degrabă
Se face ear senin.

Un ce fără de nume
Rĕmăne 'n el ascuns —
Dar' ochii tei sunt limpezi:
Nu pot să cred c'ai plăns.

Când după multe chinuri
Un biet nenorocit
In braţul rece-al morţii
Scăpare a găsit,

Atuncea de pe ceruri
Cade-o măndră stea,
Căci fie care 'n lume
Işi are steaua sa.

Şi de nu-ţi-a fi milă
Şi de nu me-i iubi,
O stea are se cadă —
Ştii tu, a cui va fi?

Floarea 'n cămp când veştejeşte,
Alta'n locu-i infloreşte.
Dar in peptul omenesc
Florile când veştejesc,
Cade roua in zadar —
Alte'n loc nu mai resar.

El a venit spre mine
Şi măna mi-a luat.

Şi'n ochii lui atuncea
Adănc am căutat.

Dar ce-am vĕzut in dĕnşii,
Ah! nime n'a aflà,
Căci toat' à mea durere
Şi dorul meu erà.

Ceea ce va fi atras pe toţi cetitorii acestor poesii lirice, este eleganţa limbagiului lor şi, poate, sinceritatea simţirii. Un merit deosebit este precisia, cu care sunt compuse, şi care le fereşte de lungele repetiţii ale aceleiaşi idei, ce de almintrelea se intălnesc in atătea poesii ale literaturei noastre. Pe de altă parte nu este de tăgăduit, că din poesiele d-rei Cugler apare o inriurire predomnitoare a lui Heine şi Lenau; dar, in fine: avem cel puţin a face cu inriurirea lui Heine şi lui Lenau.

Intre cele mai plăcute produceri ale literaturei române sunt şi vor remănè poesiile d-lui Şerbănescu. De la cele d'ăntăi incercări a d-lui Bolintineanu, care se deosebeau prin aceeaşi insuşire, nu cunoaştem poesii a căror limbă să fi produs auzului aceeaşi plăcere, ca poesiile cita-

tului autor. Intr'o literatură, unde limba poetică este deja formată, meritul aparent al unei versificaţii elegante consistă adese numai in reproducerea credincioasă a formelor de stil obicinuite de autorii recunoscuţi, şi in Franţa şi in Germania se găsesc rar poeţi incepĕtori, a căror versuri să fie mai mult decât o imitare palidă a lui Musset şi a lui Heine. La noi insĕ, unde in toate ramurile literare stilul caută ăncă a se forma şi este ăncă foarte crud, farmecul limbei intr'o poesie remăne un merit adevĕrat şi primitiv. La acest merit se adaugă in versurile d-lui Şerbănescu o inbelşugare de metafore frumoase şi de contraste pline de spirit, deşi uneori prea căutate.

LACRIMA

Ah! in ochiul tĕu cel negru ca o noapte fără lună
Eu o lacrim' am zărit,
Şi pe geana ta cea brună
Lunecănd, ea s'a oprit.

Ce 'nsemnă, copila jună ca şi o simţire nouă,
Acel ud mărgăritar,

Acel grăunte de rouă,
Semnul dorului amar?

Lacrima-i o poesie ce se scrie in tăcere
La tulpina unui dor;
Bĕtrăn — lacrima-i durere,
June — lacrima-i amor.

Tu ce jună eşti ca raza, ce in faptul zilei luce,
Nu'mi mai spune al teu dor:
Lacrima din ochiu'ţi dulce
E un gingaş trădător.

Oare ce spune cea păsărică
In al seu cănt?
Şi ce aminteşte frunza ce pică
Jos la pămĕnt?
Pasărea spune, ne sfătueşte
«Iubiţi, iubiţi!»
Frunza ce pică, murind şopteşte
«O să muriţi!»

Un nor vine să'mi ascunză
A vieţii mele stea. . .
Vĕntul tremură in frunză,
Ş'amoru'n inima mea!

Negrul nor, eată! păşeşte
Cătr' a vieţii mele stea. .

Vĕntu 'n frunză greu mugeşte,
Ş'amoru 'n inima mea!

Norul duşman creşte, creşte
Ş'acopere draga'mi stea...
Frunza 'n vĕnt se risipeşte,
Moare'n dor inima mea!

NOR ŞI CHIN

Ca şi vulturul in sbor
Trece 'n spaciu negrul nor
Şi se duce după vĕnt
Tîrînd umbra-i pe pămĕnt.

Fulgeri, devastări şi foc
A dus el din loc in loc,
Dar ce-a ars, a re'nverzit,
Pe când el s'a nimicit.

Ca şi norul de foc plin
Trecù 'n sufletu'mi un chin;
Chinul e adănc şi greu,
Naşte spaimă'n peptul meu.

Ş'adănc mintea mi-a săpat,
Viaţa-mi s'a cutremurat...
De-acel chin oare-am să mor?
Nu! căci chinu-i negrul nor.

In anul 1870 s'a publicat la Cernăuţi sub titula *Lumine şi Umbre* o culegere din poesiile d-lui Petrino. Printre multe prea de mijloc, despre care credem, că ar fi fost mai bine să remănă nepublicate, intălnim şi poesii adevĕrate; mai ales din «florile de mormĕnt» vorbeşte o simţire adăncă şi bine exprimată. Căteva exemple:

Că te iubesc, că te iubesc,
Ştiu toţi ce 'n cale mĕ 'ntĕlnesc,
Ştiu cei ce m'au vĕzut plăngĕnd
Şi cei ce m'au vĕzut rizĕnd.
Căci risul ca şi plănsul meu,
Nasc numai din cuvĕntul teu,
Şi risul lumea mi'l impune,
Cănd plănsu mi despre tine spune.
Incăt toţi cei ce au iubit
Şi de amor au suferit,
Ei ştiu, de-abia ce mĕ zăresc :
Că te iubesc, că te iubesc!

Pe furiş dă'mi o guriţă,
    Jur că nime nu va şti :
Fălfăind a ta rochiţă
    Nime n'o va auzi.
De va fi uşa inchisă,
    Pe fereastră vei sări;

Dragostea când e decisă,
Ea intrare'şi va găsi.
Intr'o taină a pus cerul
Tot ce-i mai dumnezeesc :
Fericirea şi misterul
In amor se infrăţesc.
Steaua care nu se vede,
Nu 'ncetează a fi stea;
Omul in zeire crede,
Crede, făr' de-a o vedea.
Căci ce-i tainic pentru lume,
Este mult mai răpitor;
Sărutarea făr' de nume
Poartă numele —*amor.*
Pe furiş dar or ce bine
De pe buza-ţi aş sorbi.
Să 'nchizi ochii lăngă mine,
Şi-atunci — taină tot va fi!

Nouă şi, după opinia noastră, isbutită este intrebuinţarea unui fel de formă populară in *Suspinuri.*

Multe lacrimi şi suspine,
Multe plăngeri de amor
Către bolţile divine
A trimis in nopţi senine
Desperatul muritor;
Dar' de-acolo măngăere
Pentru-a inimei durere

Nimăruia n'a sosit,
Incă nime n'a primit.
Aici nasc vise de-amor,
Aici pere urma lor,
Pe cer — trece căte-un nor.
Doarme 'n dulce neştiinţă
Pruncul pe al maicei sin;
Şi in braţe de credinţă
Ades doarme o fiinţă
Al iubirei somn divin.
Totu-i somn; căci viaţa-i noapte,
Soare 'n trai nu mai străbate;
Căci tot omul e urzit
Ca să doarmă netrezit;
Când in viaţă un somn blănd,
Când sub recele pămĕnt
Somnul vecinic de mormĕnt.

Ne a părut insĕ, că acea coardă, altfel bine atinsă, a tristeţei pentru nefericirea, de care a fost lovit poetul, este prea mult intrebuinţată, aşa incăt se apropie de monotonie. Observarea noastră va avè mai multă putere, dacă o vom insoţì de sfatul, ce'l dă Goethe poeţilor : «Intrebaţi-vĕ la ori-ce poesie, dacă cuprinde o simţire ce aţi avut-o in adevĕr in viaţa voastră, şi dacă această simţire *v'a inaintat intru ceva*. Nu sunteţi inaintaţi, dacă nu faceţi decăt a

jelì o iubită, ce aţi perdut-o prin despărţire, necredinţă sau moarte. Aceasta nu e niciodată bine, ori căt de mult talent aţi jertfi pentru asemenea poesii. Ţineţi-vĕ de progresul vieţei şi examinaţi-vĕ· când se presintă ocasia : atunci se vede indată, dacă aveţi viaţă, şi mai tărziu, dacă aţi avut-o.»

In privinţa limbei am insemnat căteva cuvinte, ce nu ne par ingăduite in o poesie serioasă (*electrizată, constatată, etc.*), căteva expresii cam injosite, d. e. :

Mult necaz am tras in lume
Suferind de-o boală grea,
Ce ne-avĕnd nici leac nici nume,
Imi vesteşte moartea mea.
Prè curĕnd sosiva ceasul
Ce va 'nchide ochii mei;
Căci eu vĕd ah, la tot pasul
Boala mea sunt ochii ei.

Insfărşit azi ăncă-odată
Calcă 'n tine-al meu picior,
Bucovină adorată, etc..

abus de cuvĕntul *sbĕrcit* şi infine intrebuinţarea de elisiuni greşite.

Spuneţi-i că soartea i-a dat măngăere,
Şi că ori ce tată fericĭ poate fi —
Căci tu poţi dispune de viaţă şi moarte
Iubită de mine, cănd dulcĭ mĕ iubeşti—

De-o mănă albă dulcĭ desmerdată, etc.

Un alt fel de elisiuni, tot aşa de greşite, sunt aceste :

Şi cănd timpul cearcă ziduri a sdrobi,
Zidur'le stau ferme, rabd a lui mănie

In căt barcele iubirei
Marea n'o pot măsura,
Valur' le nenorocirei
Ele nu pot infrunta.

In alte privinţe suntem siliţi a protestà in contra exagerărilor bolnăvicioase ale fantasiei d-lui Petrino. O poesie ca aceasta :

In mormĕnt ah, mult e rece,
Mult e trist şi 'ngrozitor!
Dar' din viaţa carea trece;
Acolo trebui să plece
Or şi care muritor!

Pe guriţa ce o dată
De iubire infocată
Mii de sărutări primeà,
Suge-un verme hrana sa
Deci mi-e groază când găndesc,
Că in sinul pămĕntesc
Inimile putrezesc,

nu este de publicat. Arta e senină, trebue să rĕmână senină, chiar când esprimă desperarea; şi o desperare ce nu se poate deslipì de cugetări aşa de intunecate, e semnul unei mari nefericiri private, dar nu ocasia unei concepţii poetice. Să nu uităm anticitatea binecuvĕntată! Moartea, care după simţul corupt al simbolizării creştine se infăţişează de moderni prin un schelet hidos, era in fantasia greacă şi romană un geniu frumos cu facla intoarsa.

II

PROSA

Martianu, Odobescu, Strat, Slavici, P. Carp, Xenopol, Burla, Vargolici, I. Negruzzi, Panu, Lambrior, Tasu, T. Rosetti.

A fi regisorul unui teatru trebue să fie un lucru foarte plăcut. Te increzi in convenţia tăcută incheiată intre tine şi public, din partea ta de a'l amăgi, din partea lui de a se lăsa să fie amăgit, şi conduci cu mănă sigură ilusia spectatorilor. Iţi trebue un Prinţ, arunci pe umerii unui actor o mantie cusută cu codiţe de ermelin, ii pui o coroană pe cap şi un sceptru in mănă, şi ilusia este gata. Vreai un ministru, iai alt actor, ii coşi pe frac o stea de decoraţie in locul inimei şi'l pui să facă gesturi cam inţepenite. Se cer doftori, magistraţi, academici, profesori

(se ințelege : in piese comice), iai căți-va figuranți, le pui o perucă mare pe cap și ochelari pe nas, ii imbraci in talare negre, in fracuri cusute cu verde sau in fracuri descusute, și ți-ai indeplinit scopul.

Cu vremea, spun cei ce cunosc meseria, regisorul ajunge a fi foarte pĕtruns de insemnătatea lui și crede, că el este causa de căpetenie pentru succesul unei piese. Insuși cuprinsul și spiritul piesei ii pare lucru de a doua mănă. Pentru dĕnsul ori ce dramă nu e de căt un balet.

Regisorul este de ris cu această inchipuire a lui. Dar când o parte mare a unei societăți ar impărtăși acest ridicul, și încă in intrebările cele mai reale ale vieței publice?

Intreabă pe cineva de progresul culturei literare și artistice la noi : iți va cità cifrele din Statistică : atătea scoli de «bele-arte», atătea conservatorii de musică, atătea jurnale, atătea «esposiții ale artiștiloru in viață» etc. Dar dacă este o țară menită a duce conclusiile obicinuite ale Statisticei *ad absurdum*, este a noastră. Mai

toate acele cifre nu sunt interesante decât prin curagiul de a fi aşezate in rubricele, unde le vedem, şi noue zecimi din «progresul» nostru se intemeiază pe delictul prevĕzut de art. 208 al Codicelui penal, care pedepseşte usurparea de titluri ce nu se cuvin. Singura realitate in toate aceste o au tablele cu inscripţiile cele pompoase, pe care publicul are uneori naivitatea de a le lua in serios.

De aici se explică starea cea haslie a opiniei publice in România.

Pentru ce D. X. este invĕţat? Pentru că e profesor la Universitate. — O stare mai sănătoasă ar cere, ca acest domn să fie profesor la Universitate, numai fiindcă este invĕţat. Căci dacă nu este invĕţat, atunci forma goală a infăţişerii sale publice nu'l inalţă, ci'l face mai ăntăi de ris şi apoi primejdios.

Pentru ce D. Y. este om politic? Fiindcă e redactorul a cător-va coli de hărtie, ce se publică in intervaluri regulate. — O stare mai solidă ar cere, ca numai aceia să publice jurnale, care sunt oameni politici.

Şi aşa mai departe.

Opinia, ce o vedem astfel predomnind in judecarea lucrurilor in fiinţă, o intâlnim fireşte şi in privinţa lucrurilor de infiinţat. Ne lipseşte activitatea ştienţifică, cercetări originale in toate ramurile ştiinţei sau nu există de loc, sau sunt prea puţine şi prea puţin indestulătoare. Dar indeplinirea acestei lipse nu se poate improvisa sau luà in antreprisă de comisii guvernamentale; din contră toate mijloacele, de care dispunem, trebuesc deocamdată concentrate la un invĕţămĕnt mai elementar; scoale incepĕtoare mai multe şi mai bune, profesori din ce in ce mai puţin ignoranţi, incetul cu incetul gustul ştiinţei deşteptat in tinerime, şi apoi speranţa, că peste câteva generaţii va incepe şi o mică activitate ştienţifică originală in mijlocul nostru. — Nu aşa au gândit «anteluptătorii» noştri de până acum, oamenii de progres grabnic, naţionaliştii zeloşi cu privilegiul exclusiv al focului patriotic : intr'o dimineaţă guvernul a decretat şi promulgat in *Monitorul Oficial* cultura României prin Societatea Academică din Bucureşti, a patentat 21 de

invĕţaţi, impărţiţi in 3 categorii : categoria istoricilor, categoria filologilor şi categoria fisicilor. Dar cei mai mulţi membri ai acestui inalt Institut se ţin de o a patra categorie, pe care politeţa ne opreşte a o numi.

Nu avem activitate literară, şi, lucru caracteristic : romanuri şi novele nu se scriu de loc, toate se traduc. Chiar poesiele păreau a fi dispărut, Alexandri erà isolat, prosa in cea mai deplorabilă stare. Cu incetul se va schimbà şi aceasta; şi mai ăntăi ceva linişte politică, dacă ne o va ingăduì soarta; apoi indreptare materială, cu aceasta — după căte-va generaţii — şi deşteptarea gustului pentru produceri estetice. Vor veni atunci oameni, care să simtă puternic şi să'şi exprime frumos ceea ce au simţit, şi alţii, care să găndească bine şi să'şi exprime simplu ceea ce au găndit. — Nu aşa crede majoritatea publicului nostru; un representant al ei, intr'un discurs ţinut sub aplausele «Asociaţiunei Transilvane pentru cultura poporului romăn» a cerut de urgenţă o istorie a literaturei ro-

măne, *Panteonul,* in care să se venereze dejà eroii spiritului nostru, şi pe de altă parte, cu o incăntătoare consonanţă de idei, guvernul român a recunoscut gravitatea trebuinţei şi — pe când cele mai multe sate nu au de unde să inveţe a ceti şi a scrie — a deschis la Universitate catedra de istoria literaturei române.

Toţi cunoaştem importanţa teatrului pentru un popor, toţi ştim asemenea, că ne lipseşte acest element de cultură. Vom trăduce dar dramele eminente din alte literaturi, vom incuragia inceputurile noastre cele bune, dacă le avem, vom descuragia pe cele rele şi ne vom interesa, la timp oportun, a forma actori adevĕraţi.... zeci şi zeci de ani vor trece inainte de a se puté compune o singură trupă de actori, care să merite acest nume. — Dar de la Pesta ne a venit o provocare măreaţă, subscrisă de bărbaţi celebri, insufleţită prin adunări numeroase, condusă de un comitet al naţiunii : este vorba de a stringe banii pentru ca mai ăntăi de toate să zidim casele teatrului. De aci incolo lucrurile

vor merge repede şi bine : zidurile le avem, dramele vor veni.(1)

(1) *Familia* din Pesta publică in contra celor zise mai sus următoarea rectificare :

—«Trebue să protestăm in contra acestor şire din urmă. Nu esiste nici o provocare a comitetului pentru fond de teatru, prin care acesta ar fi făcut apel d'a contribuì, ca mai nainte de toate să zidim casele teatrului. Ast-fel de provocare nici s'a putut face, căci scopul societăţii este numai d'a crea un fond, «din care cu timpul să fie posibil infiinţarea unui teatru naţional român.» (§ 1. din Statute.) Va să zică, este vorba numai d'a aduna bani. Cum se va infiinţa apoi cu timpul acel teatru : forma-se-va ăntăi un repertor şi o trupă de actori şi apoi zidise-va un teatru şi unde? — sunt cestiuni, la care va respunde acea adunare generală, care (§ 21) se va convoca anume spre acest scop atunce când vor fi bani.»

Familia, in această rectificare, ne citează §§ 1 şi 21 din statutele Societăţii constituite cu scop de a infiinţa «un fond pentru teatrul naţional român.» Dar critica noastră nu s'a raportat la Statute. Aceste, o mărturisim cu părere de rĕu, nu prea trebuesc luate in băgare de samă. Experienţa de păn' acum ne-a dovedit, că in multe intreprinderi «de cultură» de ale noastre o mare parte a activităţii se consumă in «elaborarea» statutelor şi in alegerea comitetelor cu Prezidenţi, Vice-prezidenţi, secretari, membri fundatori, onorifici, ordinari şi extraordinari; ne-a dovedit asemenea, că, odată statutele «elaborate» şi Comitetul ales, lucrarea mai departe a inceput a lâncezì.

Dar, cum am zis, critica noastră nici nu s'a raportat la statute. Ea a avut in vedere idea incepĕtoare şi a citat «provocarea» Comitetului, adecă «apelul către publicul român» făcut la Pesta

In contrastul arătat până aci se cuprinde cea mai lămurită explicare a direcţiei noue in osebire de cea veche. Direcţia veche a bărbaţilor noştri publici este mai mult indreptată spre formele din afară; direcţia nouă şi jună caută mai ăntăi de toate fundamentul din lăuntru, şi unde nu'l are şi până când ăncă nu'l are, despreţueşte forma din afară ca neadevěrată şi nedemnă.

in 7 Aprilie 1870 din partea d-lui «Preşedinte» Dr. Iosif Hodoş, a d-lui «Secretar» Iosif Vulcanu şi a d-lor membri ai «Comitetului» V. Babeş, P. Mihalyi şi A. Mocioni. In acest apel se publică «programul preparativ la infiinţarea unui fond pentru teatrul naţional român» votat de «inteliginţa română din Buda-Pesta» şi se zice intre altele:

«Nu este aici vorba despre posibilitatea unei realizări grabnicĕ, pentru care şi alte naţiuni au avut trebuinţă de mai mulţi ani, ci scopul şi intenţiunea noastră este numai de a infiinţa cu incetul un fond, din care mai tărziu naţiunea să poată inălţa un templu al Thaliei române.»

Nedeprinşi cu metafore poetice in programe pentru stringere de banĭ, noi am crezut că «templul Thaliei române» are să fie in adevĕr un edificiu pentru teatru.

Dacă insĕ, precum ne observă *Familia*, acel templu nu vrea să zică numai decăt un templu, ci poate insemna şi un repertoriu şi o trupă de actori, şi dacă această interpretare este autentică, atunci, mulţĕmindu'i pentru observarea făcută, ne grăbim a rectifica interpretarea noastră şi, păstrănd cu toate aceste critica in inţelesul ei propriu, schimbăm proposiţia citată in următorul mod:

După această explicare introductivă, ne vom incerca a urmărì mai deaproape aspirările celei din urmă, şi fiindcă vorbim aici de literatură prosaică, vom impărţì cercetarea noastră, după cele doue specii ale ei, in cercetarea ştienţifică şi in cea estetică sau cel puţin stilistică. Reproduceri din chiar operile autorilor, precum le-am făcut in studiul asupra poesiei, nu pot avè loc aici: intinderea lucrărilor prosaice se impotriveşte la a-

«Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreaţă, subscrisă «de bărbaţi celebri, insufleţită prin adunări numeroase, con«dusă de un Comitet al naţiunii: este vorba ca mai ăntăi de «toate să alcătuim o societate, să'i alegem Comitete, să'i fa«cem statute şi să stringem banii pentru infiinţarea unui fond «teatral. De aci incolo lucrurile vor merge repede şi bine: So«cietatea, Comitetul, Statutele, poate şi banii ii vom avè, dra«mele vor venì.»

Căci ceea ce ne lipseşte mai ăntăi de toate sunt dramele; aceste insĕ nu se infiinţează nici prin Comitete, nici prin statute, nici prin bani, şi cu teatrul din Ungaria are să se intĕmple in mic ceea ce s'a intĕmplat cu Societatea Academică din Bucureşti in mai mare. Acolo era vorba să se inalţe un «templu» al Minervei române: Zappa a dat banii, Guvernul a numit membrii, Universitatea a dat localul—lipseşte numai Minerva.

Dar ce e de făcut! Aşa sunt zeiţele antice, cam toate capriţioase; şi dintre toate, cele mai capriţioase se zice că sunt togmai Minerva şi Thalia.

ceasta. Trebue să ne mărginim a cita numai numele osebiteler scrieri şi a scoate la iveală elementele comune, care le impreunează in una şi aceeaşi direcţie.

A

Ca representanţi ai direcţiei noue in privinţa ştienţifică privim pe dd. A. Odobescu (*Cercetări archeologice*, disertaţii publicate in *Revista Română*, 1861 : despre căntecele poporane, poeţii Văcăreşti, satira romană, etc.), Strat (*Economia politică*, 1870), Slavici, Burla, Xenopol, P. Carp, Vargolici, Panu, Lambrior, Tasu, T. Rosetti (scrierile acestor din urmă publicate in *Convorbiri*), şi inaintea lor pe neuitatul Dion. Marţianu (*Analele Statistice*).

Caracterizarea acestor autori să o incepem insĕ cu o reservă, fără de care observările noastre ar pără exagerate. Nici una din scrierile sus citate, privite din puntul de vedere al ştiinţei generale, nu este de vre o insemnătate estraordinară : nici o creaţie nouă, nici o suflare de acea puternică originalitate, care, de pe inălţimea

culturei secolului, impreunează elementele date spre o nouă combinare sau află in intuiţie primitivă un adevĕr până atunci nepĕtruns de inţelegerea omenească; nimic din toate aceste nu se află in scrierile române de păn' acum, şi nici nu se poate afla şi nu se va afla încă pentru mult timp. Căci o desvoltare aşa de inaltă a lucrării științifice presupune alte păture de cultură din trecut, prin care să i se fi format pămĕntul roditor pentru hrana şi creşterea ei.

DD. Odobescu, Marţianu, Strat şi ceilalţi sunt dar representaţi ai literaturei noastre ştienţifice numai in marginile restrinse, in care o asemenea activitate a fost cu putinţă pe treapta de cultură, pe care ne aflăm. Dar in aceste margini scrierile lor, in osebire de celelalte analoage din literatura noastră, se razimă pe fundamente solide şi sunt insemnate prin doue insuşiri bune ale autorilor : cunoştinţa ce o au despre starea ştiinţei de astăzi in privinţa materiei, de care se ocupă, şi sinceritatea, cu care spun resultatul cercetărilor lor.

Căci la noi, care suntem vecini cu o cultură

superioară, ori ce intrebare de ştiinţă este mai ăntăi de toate o intrebare de conştiinţă, şi conştiinţa ne impune aici doue datorii: ăntăi, să studiem materia, despre care scriem, intr'atăt, incăt nici unul din principiile fundamentale, la care a ajuns Europa cultă, să nu ne fi remas ascuns, aşa dar să ne aflăm la nivela culturei in acea privinţă sau, cu o expresie francesă, să fim *in curentul* ei. Cetiţi disertaţia d-lui Odobescu despre căntecele poporane, sau articulele filologice ale d-lui Burla, sau criticele d-lui Carp, etc., indată veţi simţi siguranţa fundamentului, pe care autorul işi ridică clădirea sa fie căt de mică, şi folosul ce'l puteţi trage din cetirea unei lucrări, care resumă in sine resultatul progresului ştiinţei in acea materie. Şi acest folos este mare chiar atunci, cănd opinia autorului este greşită; căci şi in acest cas ea are lăngă sine propriul sĕu corectiv, arĕtănd isvoarele de unde a provenit.

A doua datorie de conştiinţă este: să avem destulă iubire de adevĕr pentru a spune cu sinceritate ceea ce am aflat, in bine sau in rĕu. Introducerea d-lui Strat la Economia politică,

studiul d-lui Slavici asupra Maghiarilor, al d-lui T. Rosetti in contra lipsei noastre de progres real, criticele d-lui Panu in contra părţilor fantastice din Istoria de altmintrelea interesantă a d-lui Hăjdeu, etc., ne dau asemenea exemple de sinceritate şi nepărtinire şi ne fac impresia mulţămitoare a unei fapte oneste şi bărbăteşti.

Cele doue insuşiri, despre care vorbirăm acum, se găsesc in mii de cărţi germane, englezeşti şi francese, sunt chiar regula autorilor ştientifici in ţerile Europei culte. La noi insĕ sunt escepţie, şi o escepţie aşa de rară, incăt ele singure au fost in stare a marca o adevĕrată direcţie nouă, in oposiţie cu cea obicinuită până acum. Meritul junilor autori, de care ne ocupăm, este dar cu atăt mai mare, cu căt ei işi pĕstrează acele insuşiri neapărate in mijlocul unei vieţi publice, in care cel d'ăntăi titlu pentru pretenţii nemĕsurate pare a fi lipsa de cunoştinţă de causă şi cea d'ăntăi misiune amăgirea opiniei publice.

Această calificare a vieţei noastre de până acum nu este exagerată, toţi cei cu experienţă şi cu bună credinţă o recunosc, şi dacă in rĕn-

durile următoare ne incercăm a mai aduce un şir de dovezi pentru a o intărì, o facem din increderea, că prin chiar aceasta se va inţelege cu atăt mai lămurit, in ce consistă insemnătatea direcţiei celei noue, ca una ce s'à produs mai ăntăi din trebuinţa instinctivă de a ne scăpa de pe povirnişul, pe care ne-au lăsat anteluptătorii cei vechi.

Tinerimea de astăzi, de la care atărnă indreptarea in viitor, trebue să inţeleagă odată, unde este adevĕrul şi unde este eroarea in această luptă de idei; inaintea ei trebue dar susţinut şi terminat acel proces de curăţire; inaintea ei trebue dovedită acusarea, ce am adus-o in contra celor mai mulţi din publiciştii noştri literari şi ştienţifici, acusarea lipsei de conştiinţă atăt in privirea cunoştinţei de causă, căt şi in privirea voinţei de a spune adevĕrul in chestiile de care se ocupă. Vom reveni dar la dovedirea acusării printr'un nou şir de exemple, care in impreunarea lor sperăm că vor face o impresie destul de adăncă asupra ori cării inteliginţi ne stricate.

Incepem cu acele grade de neştiinţă care prin mărimea lor faţă cu datoria posiţiei şi cu pretenţia autorului constitue o adevěrată lipsă de conştiinţă. Nu vom vorbì de acel inalt funcţionar al Ministerului instrucţiunii publice, care propunea reforma metoadelor invěţăměntului primar şi care, auzind de la noi numele Pestalozzi, ne intrebà cine este? nici de acel director de gimnasiu, care la provocarea Ministerului de a face o programă pentru invěţămĕntul clasic, aduna din cataloage nume de autori latini şi propunea prin adresă oficială lectura poemei lui Ovid *Ars amandi* pentru clasa a V-a din gimnasiu. Vom cita numai exemple, a căror controlare să fie destul de uşoară pentru a se putea face de ori cine va voì.

Cel d'ăntăi exemplu il găsim earăşi in *Societatea Academică din Bucureşti.* (1)

(1) Cetitorul nu ne va lua in nume de reu, dacă ne ocupăm aşa des de acest Institut: căci majoritatea membrilor sei se compune togmai din anteluptătorii cei mai recunoscuţi ai noştri, iar rangul ce'l ocupă in ochii mulţimei, a atras atenţia publicului asupra lucrărilor lui, şi astfel critica noastră indreptăndu-se in contra unui obiect mai cunoscut, oarecum in con-

Această academie a ştiinţelor, pe lăngă alte misii, se crede mai ăntăi de toate menită a stabilì şi promulgà regulele pentru limba şi scrierea română şi a susţiné unitatea naţională in această privinţă. După opinia noastră, acea incredere este esenţial ilusorie. Dar să zicem că este intemeiată. Ce fac atunci membrii academiei pentru a corespunde misiei ce inşii şi-o atribuesc? — Intrebările limbistice şi ortografice se hotăresc in acel areopag al ştiinţei prin votare: se ridică măna pentru sau contra unei propuneri, şi majoritatea părerilor hotăreşte. E dar lucru firesc să ne intrebăm, daca majoritatea e competentă pentru această hotărire. Toţi membrii votanţi ai Academiei s'au pus oare să studieze filologia? Sunt «in curentul» ideilor europene in această privinţă? Bopp, Dietz, Renan, Max Müller, etc., le sunt familiari? Pentru cei ce cunosc membrii şi lucrările Societăţii Acade-

tra unui model de cristalizare neregulată, va cuprinde mai sigur in sine elementele pentru judecarea chestiei. In fine să nu uităm, că *Gazeta Transilvaniei* (6 Aug. 1869) aşteaptă de la Societatea Academică «cu mare sete urzirea grandeţei romane antice».

mice respunsul este neindoit. O minoritate de specialişti se află acolo, marea majoritate votează fără a şti ce face şi fără a'şi da osteneala ca să'şi dobăndească ştiinţa trebuincioasă pentru votul ce'l dau şi pentru locul ce'l ocupă.

Chiemarea naturală a acestei Academii era de a aduna tesaurul limbei române aşa cum a vorbit-o şi acum o vorbeşte poporul in toate provinciile locuite de Români — lucrare foarte insemnată, pentru care numirea membrilor din deosebite ţeri era nemerită şi pe care membrii inşii, cu bună plecare şi silinţă, ar fi putut-o indeplinì. In locul acestei simple lucrări de culegere credincioasă, academicii şi-au arogat autoritatea de a pronunţa, cum ar trebui să fie limba şi scrierea şi au inceput a tortura ortografia şi cuvêntarea, dănd sentinţe in privinţa fonetismului şi a etimologismului, in privinţa «corupţiunii eufonice» şi radicalismului in derivare. Dar dacă majoritatea membrilor Academiei erau in stare a face serviciul modest insĕ foarte important a unor culegĕtori de cuvinte, le lipseşte ori ce competenţă de a se pronunţa

in materii controversate ale ştiinţei filologice şi de a prescrie Naţiunii lor, cum să vorbească şi cum să scrie, şi dacă totuşi in asemenea chestii işi ridică mănele pentru *da* sau *nu*, dovedesc lipsă de conştiinţă. Ce să ne mirăm de cei obscuri, când insuşi D. Cipariu, de altmintrelea un representant eminent al etimologismului intre Români, respunzĕnd in *Archivul* sĕu filologic la nişte objecţii limbistice ce'i făcusem in academie, afirma că nu cunoaşte scrierile limbistice ale lui Max Müller şi după atăta timp nu căutase ăncă a le cunoaşte. Dacă D. Cipariu, eacă tot ce putem respunde la aceasta, nu cunoaşte pe Max Müller, paguba nu este a lui Max Müller.

Un alt academic, d. Bariţ, vorbind in *Transilvania* (15 Aprilie 1872) despre dicţionarul şi glosarul Societăţii Academice Române, adaogă căte-va observări la adresa *Columnei lui Traian* şi a *Convorbirilor*. Extragem pe cele din urmă :

> Oamenii serioşi n'au aflat demne de atenţiunea lor criticele eşite in Iaşi, care presupun că filologii români, dacă voiesc

a studia, vorbì şi scrie bine limba românească, au se inveţe mai ăntăi toate limbele Asiei, antice şi moderne, să călătorească până pe sub muntele Himalaya precum fac unii literaţi maghiari, in interesul limbei lor, şi numai după aceea să se apuce de gramatica şi de dicţionar. Limba elină are expresiunea *Morosophos*, care in limba noastră şi in alte limbi mai mult analitice decăt sintetice nu se poate traduce cu o singură expresiune. Nu ar fi vre un lucru plăcut când unii literaţi de ai noştri ar da romănilor ocasiune de a se folosi de această expresiune in limba lor. Acela care voeşte să critice cu bun resultat pentru limba şi literatura noastră, trebue să lase ori ce jucărie la o parte, să se şi ferească de ori ce pedanteriă.

Această critică pare a fi indreptată in contra articolelor D-lui Burla, care, aretănd erorile filologice ale D-lui Cipariu, dovedeşte prin chiar acest exemplu importanţa neapărată a studiului sanscrit pentru filologia modernă. Acum ce vrea d. Bariţ? D-sa află de bine, ca *filologii*, care

vor să *studieze* limba lor, să *nu* invețe limba sanscrită? şi găseşte lucru de ris, când d. Burla pretinde că după starea ştiinţei limbistice de astăzi aflarea legilor variaţiei, analogiei şi eufoniei unei limbi este cu neputinţă fără studiul filologiei comparate? Dar d. Bariţ pe ce studii se intemeiază pentru a susţinè aceasta in contra d-lui Burla? De unde işi scoate autoritatea de a negà valoarea neapărată a studiului sanscrit? In Europa cultă de astăzi nu există un singur filolog, care să indrăsnească a se numì astfel şi a se ocupà de legile vre unei limbi, când nu posede acel studiu comparativ; şi oposiţia ce d. academic o face in contra filologiei sanscrite, este o dovadă mai mult... pentru ceea ce voim să dovedim cu aceste exemple.

Dar să cităm un alt cas dintr'o sferă cu totul osebită. Este obicei cunoscut al guvernelor noastre de a se ocupa de lucrări de prisos, negrijind pe cele trebuincioase. Nu ne vom mira dar, vězěnd şi pe actuala administraţie a instrucţiunii publice băntuită de grijile ortografiei şi limbei române, care nu sunt de compe-

tenţa ei. Dar ce este lucru de mirat, e modul, cum a incercat să se uşureze de aceste griji. Uitănd, că Societatea Academică a publicat odată regulele ortografice ale limbei, sau nevoind a le ţinè in semă, Consiliul permanent al Instr. publice cu ministrul in frunte publică un nou regulament pentru indreptarea limbei şi scrierii română. Acest act literar este născut in şedinţa consiliului din 28 Octomvrie 1871 şi se caracterisează in ortografia şi spiritul lui din următoarea citaţie :

> Avênd in vedere diversitatea orthographielor que se observă in limba scrisă şi typărită inquât nu numai fie-quare carte, ci şi fie-quare individ 'şi are ortographia sa particulară;
>
> Considerănd greutatea que intimpină din aquéstă confusiune, atât scolarii quând invaţă a citi şi a scrie, quât şi chiar publicul maturŭ, neavênd o regulă de quare să se ţină;
>
> Consiliulŭ permaninte, sub preşedinţa d-lui Ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, in dorinţa de a face să dispară aquéstă anarchie orthographică şi ajjunge

la o uniformitate in modulŭ de a scrie şi a ceti etc. etc.

MODIFICAREA UNORU FORME ALE DICERILORU

Substantivele derivate de a treia declinaţiune latine, facŭ nominativulu in limba română qua ablativulŭ in cea latină, precum : *professore, revisore, pontifice, carnifice*, ş. c. l.

Adiectivele participiale, derivate de la a 2-a şi a 3-a conjugare latină, facŭ dupĕ regula precedinte. nominativulŭ qua ablativulŭ latinŭ; dar dupĕ analogie se scriŭ şi se pronunţă *inte*, prequum : *presinte, absinte, putinte, existinte, dependinte, descendinte,* ş. c. l. Asemenea se scriŭ şi se pronunţă şi substantivele formate din acele adiective participiale, prequm : *presinţă, absinţă, existinţă,* ş. c. l. Aceste regule ortographice se vor introduce in scoale in mod obligatoriŭ, atât in cărţile didactice şi in ocupaţiunile scripturisice ale scolarilor, quăt şi in corespondinţa corpului didacticŭ cu autorităţile instrucţiunii publice şi vor servi de normă generală.

Pretenţia regulamentului este dar de a hotări intrebările controversate ale limbei şi ortografiei române pe cale administrativă, şi de a impune hotărirea sa tuturor scolarilor şi profesorilor, chiar profesorilor filologi, a căror chiemare este in parte de a susţinè tocmai acea controversă ştienţifică. Subscrişi sunt ministrul Chr. Tell, membrii Consiliului A. Orescu, Aaron Florian, G. Zalomit, A. Marin şi D. Petrescu. Cine sunt aceşti domni? D. Cristache Tell e general, d. Orescu architect, d. Aaron istoric, d. Zalomit profesor de filosofie (pentru a nu zice filosof), d. Marin fisic şi d. Petrescu matematic. Nici unul din dumnealor nu este limbist. Dar atunci de unde işi aroagă dreptul de a impune opiniile d-lor nemistuite asupra scrierii şi limbei ca regule obligatorii scoalelor române? Cum generalul Tell, arhitectul Orescu, fisicul Marin, şi ceilalţi vor să ordoane filologilor Laurianu, Maxim, Circa, Columb, Paicu, etc., profesori specialişti in această materie, ca să'şi părăsască scrierea lor de păn' acum şi să primească pe aceea a Consiliului permanent? — Nemţii au

un proverb de batjocură: Cui i-a dat Dumnezeu un post, i-a dat şi mintea trebuincioasă pentru el. Nu cumva domnii de la Consiliu au luat acest proverb in serios?

Trecem acum la o altă ordine de idei. A nu cunoaşte lucrul, de care vorbeşti, este un grad mic de greşală in comparare cu deprinderea, de a ascunde adevĕrul, de a respăndì cu intenţie ştiri false şi de a nu le rectifica niciodată. Acesta insĕ este viţiul caracteristic al publicităţii, in special al jurnalisticei române, şi de aceea presa noastră cu cele mai rare excepţii, de şi toţi «anteluptatorii» contribuesc la conducerea ei, a ajuns a'şi perde ori ce valoare şi ori ce inriurire şi a devenit un object de desgust pentru oamenii cu minte.

Un exemplu destul de tare, cu care incepem dovedirea acusarii, este strigatul de «Cosmopolitism!» cu care de căţiva ani incoace s'a obicinuit presa română, nu cea de rând, a combate juna direcţie din Iaşi. Atacul s'a incercat ăntăi intr'un discurs solemn rostit la 1869 in Societatea Academică din Bucureşti de cătră d. Ba-

iţ, care cu claritatea şi mai ales sinceritatea limbagiului, pentru care este renumit, s'a pronunţat in contra direcţiunei noastre «cosmopolite». D. Misail, *par nobile fratrum*, l'a secundat indată pe calea jurnalistică numindu-ne cu acea ocasie in limbagiul d-sale, tot aşa de elegant, lipoveni. De aci incolo *Columna lui Traian, Trompeta Carpaţilor, Federaţiunea, Uniunea liberală, Revista contimporană*, etc., s'au grăbit care de care a'şi pune cunoscuta gingăşie şi bună cuviinţă a stilului d-lor in serviciul sfintei cruciade in contra cosmopolitismului, pe care jurnalul *Prahova* il numeşte in ultimul rănd o «immondicitate.»

Foarte bine! Pĕcat numai că tot strigătul acesta e o mistificare a opiniei publice. Adevĕrul este, că poate in Romănia intreagă, dar de sigur cel puţin in Iaşi, nu există Cosmopolitism, dacă sub acesta se inţelege frumoasa utopie de a căută fericirea omenirii intr'o constituire comună a ei cu negarea individualităţii naţionale.(1)

(1) Şi in acest inţeles s'a făcut critica in contra noastră, după cum probează următoarele cuvinte delicate in suscitatul discurs al d-lui Bariţ : «in zilele noastre a inceput a se formà

Nici un singur articul din *Convorbirile literare* in genere, nici o singură proposiţie scrisă sau pronunţată de subscrisul in deosebi nu susţine cosmopolitismul; atăt subscrisul, căt şi ceilalţi membri ai *Junimei* din Iaşi sunt partizani ai ideii naţionalităţii şi s'au pronunţat totdeauna in acest inţeles.

Eacă o declarare foarte lămurită, pe care o dovedim indată.

Incepĕnd istoriceşte, prima atingere a acestei intrebări din partea vre unuia din noi s'a făcut in 1864, in una din prelecţiunile publice populare ce le ţinem in sala Universităţii din Iaşi. (Vezi Convorbirile de la 1 Martie 1867). Erà prelecţia a zecea din acel an ţinută de subscrisul asupra temei *individualitatea poporului şi cosmopolitismul*. Ţinta acestei prelegeri fusese de a se pronunţà pentru individualitate şi in contra cosmopolitismului.

In anul 1866, avĕnd trebuinţă pentru lucrările Societăţii *Junimea* a ne lămurì asupra or-

o scoală aşa numită a cosmopoliţilor care'şi bat joc de idea naţionalităţii, pe care nici că o pricep de loc.» (*Analile Societ. Acad. Rom.* II, pag. 65).

tografiei romăne, am scris şi publicat disertaţia *despre scrierea limbei romăne.* Cuvintele puse in fruntea acestei cărţi sunt următoarele :

Seculul al XIX se va numi in Istorie cu drept cuvěnt seculul naţionalităţilor. In el s'a lămurit şi se realisează idea, că popoarele sunt chiemate a se consolida in cercuri etnografice, specializăndu'şi fie-care misiunea istorică după propria sa natură. Pe lăngă tesaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fie-care terenul seu aparte, in care işi desvoltă in mod special individualitatea şi, separăndu-se aci de toate celelalte, işi constitue naţionalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modern să'şi aibă o formă de stat naţională, o impărţire a societăţei şi mai ales o literatură şi o limbă naţională.

A fost dar urmarea cea mai justă a ideilor timpului in care trăim, dacă şi intre Romăni s'a desceptat in seculul acesta consciinţa naţionalităţei lor şi a căştigat astăzi valoarea unui adevěr lăţit şi inrădăcinat in popor. Fie-care Ro-

măn scie că e Roman, şi in ori ce va face el de acum inainte, va căuta cu necesitate a se pune in legătură pe cât va putea mai nemijlocită cu tradiţiunea latină de la care insuşi a primit viaţa sa intelectuală. *Noi suntem viţă latină* — eaca puntul de plecare al civilisaţiunii noastre, eaca adevĕrul ce este menit a devenì cel mai important in zioa in care pe toate sferele desvoltărei noastre vom sci a'i trage consecinţele practice.

In *Convorbirile* din 1 Iulie 1867 s'a publicat asupra poesiilor populare adunate de D. Alexandri o scurtă dare de seamă din pana D-lui V. Pogor, in care se cuprind cuvintele:

Am fost adânc mişcat la lectura părţei din urmă, intitulată *Cântece din Besarabia.*

Am aflat probe nerecusabile că Românul nu perde nici odinioară simţul naţional şi, pe când corpul geme sub jugul streinilor, inima lui este intoarsă cătră patria independentă! Pe aripele poesii spritul sboară in mijlocul nostru

spre a cere partea sa de libertate şi de frăţie!

In acelaşi an (*Convorbiri* din 15 Iulie 1868) publică d. Xenopol disertaţia sa despre cultura naţională, care incepe cu cuvintele:

> Trebue bine să ne insemnăm noi Romănii, că ori ce progres pe calea civilisaţiunii nu are pentru noi o adevěrată valoare, decăt intru căt reflectează asupra naţionalităţii noastre. Cosmopolitismul nu e pentru noi.

In fine tot in *Convorbiri* au apărut articulele noastre in contra germanisării limbei romăne din partea jurnalelor de peste Carpaţi, care se termină cu următoarele cuvinte:

> Ne mărginim la exemplele citate pănă acum şi terminăm aceste observări asupra germanismelor, provocănd juna generaţiune de autori romăni din Austria să părăsască direcţiunea urmată pănă acum de jurnalele lor. In mijlocul luptelor de naţionalitate, ce in imperiul au-

striac se agită mai mult decăt ori unde, şi in lipsa de o literatură proprie română, compatrioţii noştri de peste Carpaţi au indoita datorie de a păstra cu scumpătate spiritul distinctiv al limbei materne şi de a nu-l falsifica cu elemente străine. Căci o causă naţională apărată cu o limba stricată este pe teremul literar o causă perdută, şi de sigur cu «organe corporale», cu «musică de pisici», cu «legători de atenţiune», cu «cantite canonice» etc. etc., nu vom putè intărì resistenţa patriotică in contra germanizărei şi a maghiarizării din Austria.

Togmai această apărare a elementului naţional in limbă in contra germanizării D-lor Bariţ, Babeş, Roman, Vulcan, etc., a fost puntul de plecare al plemicei intre noi, şi DD. Bariţ şi Vulcan, declarănd de *bagatele* germanizările D-lor, au inceput, printr'o stratagemă de mult cunoscută, să strige in contra anti-naţionalismului nostru.—

Ne-am oprit poate prea mult la constatarea acestui fapt. Dar fiindcă s'a făcut atăta vorbă

deşartă despre el in jurnalistica română, (numai din lunele Iunie, Iulie şi August 1871 avem inainte-ne 86 numere de jurnale române pline de insulte la adresa noastră ca pretinşi cosmopoliţi), ne-am crezut odată datori a restabili adevĕrul factic in mijlocul falsificărilor cu care jurnalisticei noastre ĕi place a 'şi ingăna publicul.

Este dar dovedit, că Societatea *Junimea* din Iaşi nu e cosmopolită, că in *Convorbirile literare* s'a susţinut totdeauna naţionalismul de către fiecare din noi, dar — ce e drept — nu ca pretext pentru a ascunde sub drapelul lui şi sub strigătul «Stefan cel Mare» şi «Mihai Viteazu» toate miseriile şi cruditäţile celor nechemaţi şi nealeşi, ci ca punt de pornire pentru o desvoltare mai energică şi mai conştienţioasă a activităţii literare şi ştiinţifice in mijlocul poporului român.

Dar dacă este aşa, atunci cum remâne cu acusările D-lor Bariţ, Boliac, Misail, Holban şi celorlalţi in contra cosmopolitismului nostru? Respunsul la această intrebare il lăsăm in sama cetitorilor nepărtinitori.

Mai trebuește un exemplu? — Reposatul Barnuț in ura ce o avea in contra științei francese și germane și pe care voià să o impărtășească și scolarilor, scrie la inceputul cărții sale de scoală *Dreptul public al Românilor* (pag. 11) următoarele:

> «Jurisprudenti'a Romana nu desparte sistem'a juridica si politica de catra morale si religiune asia cum facu politicii Franci si Germani mai nuoi; acesti'a credu ca legelațiunea cu atatu va fi mai deplinita cu cât va fi mai departata și mai desbracata de toate ideele și sentimentele natiunii cele religioase, morali și omenesci.»

Acesta este un neadevĕr, și sunt acum 6 ani, decând in o critică mai intinsă a lucrării reposatului magistru, unde s'au arătat și alte erori științifice, am provocat in zadar pe partizanii D-sale să ne citeze un singur politic frances sau german, care să fi vĕzut perfecția unei legislației in depărtarea ei de la toate simțimintele cele religioase, morale și omenești ale națiunii.

Am revenit inadins la această critică in con-

tra lui Barnuţ, fiindcă adversarii nostri se refer totdeauna la ea ca la o «blasfemie» in contra «semi-zeului». Insĕ critica noastră nu se atinge de persoana lui Barnuţ şi nu pune in indoială patriotismul lui, din contră meritele lui de la 1848 sunt anume relevate acolo; dar ceea ce eram datori a face, erà impotrivirea in contra erorilor manifeste de ştiinţă, in contra inexactităţilor şi confusiilor, de care este plină cartea citată şi care erau cu atăt mai primejdioase, cu căt veneau togmai de la Barnuţ. Ce impresie au produs aceste lucruri asupra bărbaţilor noştri serioşi, se poate vedè din următoarele cuvinte ce le găsim in *Transilvania* din 1 Aprilie 1868 :

> După ce D. T. Maiorescu işi incheâ critica sa nemicitoare asupra desmemorabilului op, noi inca ne simţim indatoraţi a pune in interesul culturei şi al vieţei noastre nationali acestea intrebări :
>
> 1. Déca Sim. Barnutiu a cutezat a propaga şi a propagat in adevĕr la tinerimea academică idei atăt de bolnave, confuse, fanatice, destructive, comunistice, cum se poate esplica nepăsarea, lenea,

orbia, imbecilitatea acelor senate academice, acelor efori, ministeriuri şi domnii, care au suferit pe Barnutiu, ca el in calitate de profesor in curs de atăţi ani să adape cu veninul seu pe atăta tinerime?

2. Daca manuscriptul lui Barnuţiu coprindea acelea doctrine şi confuse, şi foarte periculoase, orbi au fost aceia cari nu leau aruncat mai virtos in foc decăt să se faca *complici* pe faţă la propagarea atător rătăciri şi blăstămaţii ? Cum se poate ca un asemenea op sĕ se arunce pe aripile publicităţei tot cu acea uşurătate, cu care s'au tipărit pana acum in limb'a noastră atătea sterpituri de ale scoalei romantice din Franţa ?

Şi aceste cuvinte le scrie — nu vre un amic al nostru, vre un partizan al «Junimei» din Iaşi, vre un «cosmopolit», ci insuşi D. Bariţ, care la intrebările, unde persoana D-sale nu este in joc, are destulă pătrundere şi experienţă pentru a inţelege, că dreptul public şi indeobşte renaşterea unui popor nu se poate intemeià pe neadevĕr şi neştiinţă.

Pentru a terminà, să cităm un ultim exemplu mai nou. Cu ocasia desbaterii unui budget al Instrucţiunii publice, in Iunie al anului 1871 sub-scrisul impreună cu alţi deputaţi am propus in camera României, a se schimba doue catedre politice de la Universitatea Iaşi, cu douĕ alte catedre, pe care le credeam mai importante, a se inlocuì adecă dreptul constituţional şi economia politică prin istoria naţională şi limba română. De erà intemeiată sau nu propunerea, nu examinăm aici. Dar ceea ce trebue să examinăm, este modul, cum a fost discutată in jurnalistica noastră.

Românul a inceput corul prin a zice că am făcut propunerea in inţelegere cu D. de Radovitz, consulul general al Prusiei. Acesta erà un neadevĕr şi o necuviinţă. Au urmat apoi *Telegraful*, *Trompeta*, *Uniunea liberală*.

Federaţiunea, relatând cele petrecute in Cameră, spune in No. ei din 11 Iulie 1871 :

Titu Maiorescu calomniază gintea română, numind-o necultă, necapabilă de

pe inălţimea tribunei, in parlamentul ro-
măn. — Eată programa Camerei presente:
1. Stirpirea a tot ce este romănesc,
2. Inlocuirea Romănilor prin străini şi
evrei.—Şi ministerul? Ministerul a pro-
mis, că va lucrà intogmai după programa
lui Maiorescu.

Toate aceste ziceri ale *Federaţiunii* sunt neadevĕrate, din cuvĕnt in cuvĕnt. Monitorul Oficial unde stau reproduse discursurile din cameră o atestă. Aceleaşi neadevĕruri, cu plăngeri duioase asupra cinismului şi cosmopolitismului nostru, le cuprinde şi articolul *Albinei* din 18 Iulie 1871. Că şi D. Babeş s'a putut alunecà pe această cale, am inţeles la inceput. D-sa se va fi luat după confraţii D-sale in jurnalistică, şi fiindcă acestia spuneau neadevĕruri cu voie, D-sa le va fi spus fără voie. Dar după ce au apărut discuţiile budgetare in *Monitor?* Dar după ce s'au reprodus intr'un suplement al *Curierului* anume propunerile şi cuvintele subscrisului? De ce a tăcut *Albina* şi nu şi-a rectificat neadevĕrul?

Inţelegem foarte bine, ca cineva să tacă asupra cuvintelor noastre, dar dacă le ia in băgare de samă şi vorbeşte asupra lor, atunci nu face bine, când spune neadevĕruri.

Nu face bine in nici un inţeles, nici pentru demnitatea sa, nici pentru scopul, ce in acel moment ii poate părè folositor, adecă de a ne discredità pe noi.

Calomniez, il en reste toujours quelque chose, poate să fie un proverb adevĕrat in relaţiile personale. Aceasta nu o ştim şi ne este indiferent. Ceea ce ştim insĕ este, că in privinţa vieţei publice proverbul e foarte greşit. Şi dovada ne o dă togmai resultatul atacurilor făcute pe acea bază de cea mai mare parte a jurnalisticei române in contra Junimei din Iaşi. Sutele de jurnale, care au vorbit in contra ei, au susţinut mai ăntăi neintreruptă atenţia publicului asupră-i. Marea majoritate a cetitorilor in primul moment a trebuit — ce e drept — să remănă sub impresia neadevĕrurilor cuprinse in acele jurnale increzĕndu-se numai in ele. Dar fiindcă cel puţin atenţia era deşteptată in privinţa noa-

stră, a fost cu neputinţă, ca această ascultare unilaterală să ţină mult timp. *Audiatur et altera pars* e o regulă prea naturală a dreptăţii, incăt să poată remănè totdeauna neaplicată.

Cei d'intăi, care au simţit trebuinţa de a cetì inainte de a osăndì, au fost de sigur cei mai drepţi şi cei mai cuminte dintre adversarii noştri. Ce impresie insĕ a putut produce asupra unui om drept şi cuminte descoperirea ţesĕturei de neştiinţă şi neadevĕr, cu care jurnaliştii au crezut de bine a ne intimpinà, aceasta şi-o poate inchipuì ori cine : neincrederea in contra celor ce i-au amăgit până acum, şi interesul de a urmărì mai de aproape o direcţie, in contra căreia nu s'au intrebuinţat ăncă armele adevĕrului. Pe căt insĕ este de sigur, că un om cu minte face mai mult decăt o sută de mărginiţi, pe atăt este de sigur, că indată ce din mijlocul unui public este căştigată opinia celor cu judecată neatărnată, şi ceilalţi din public le vor urma in curĕnd, ca unii ce sunt deprinşi a se lua după judecata altora.

Şi eaca cum se explică neapărata respăndire

a teorielor foarte combătute, dar rĕu combătute. Căci nu ceea ce spun alţii despre scrierile noastre, ci numai ceea ce este cuprins in chiar aceste scrieri, poate hotări despre soarta lor. Soarta lor este astăzi de a fi mai răspăndite decăt erau acum 10 ani, cănd au inceput a se arătà in public, şi va fi mult mai greu acum, decăt a fost inainte, de a lăţì atătea neadevĕruri asupră-ne.

Dacă dar, in răndurile de mai sus, am deplăns lipsa de iubire de adevĕr in majoritatea publiciştilor noştri, nu a fostu din teamă, că invectivele lor vor fi putut remănè puternice in potriva noastră : căci asemenea săgeţi se intorc totdeauna in contra celui ce le-a slobozit.

Causa deplăngerii este alta. Este simţirea insemnătăţii, ce o are critica in ori ce manifestare a vieţei publice, şi părerea de rĕu, că juna noastră direcţie a fost lipsită de un asemenea control, fie căt de aspru, numai să fi fost adevĕrat. O mie de insulte şi de calomnii am primit, dar o mie de insulte nu fac ăncă o singură critică, şi o singură critică ăncă nu am primit.

Barbaţii, pe care din copilarie eram obicinuiţi a'i admirà in fruntea mişcării noastre naţionale, in loc de a fi venit, in experienţa şi maturitatea ce o aveau, să lumineze şi să modereze cu bună-voinţă aspirările cele nouĕ, par a fi privit viaţa publică a poporului român ca o stăpânire esclusivă a lor, şi astfel, uitându'şi dignitatea vĕrstei, au inceput a se purtà in contrăne in modul dovedit mai sus din atâtea exemple neplăcute.

Din vina lor, viaţa noastră publică a ajuns astăzi intr'atât, incât desilusionarea a devenit semnul de recunoaştere pentru oamenii de bună credinţă. Din vina lor, junimea este osândită a'şi căutà singură calea viitorului : in combinare nefirească, ea trebue să impreune energia vĕrstei sale cu prudenţa altei vĕrste şi, bĕtrână inaintea vremii, să ia asupră'şi sarcina indoită, ce un timp mai fericit o imparte intre osebite generaţii.

Ne lipseşte insoţirea celor bĕtrâni intru căutarea adevĕrului, ne lipseşte controlul experienţei şi critica oamenilor mai maturi.

Cine insĕ fără critică poate păşì cu siguranţă? Şi de când lipsa de combatere leală nu ar fi fost primejdioasă? Curat iţi este focul, ce'l aduci pe altar; va fi insĕ curată şi flacăra— aceasta numai urma o poate alege, urma, pe care o aştepţi, lucrănd deocamdată cu inima impărţită intre incredere şi indoială.

B

Intre cei de mai nainte insĕ a fost o esceptie; a fost un bărbat, a cărui inimă remăsese destul de tĕnĕră pentru a continuà impreună cu juna generaţie lucrarea comună : Vasilie Alexandri. Şi tocmai exemplul lui dovedeşte, căt bine poate aduce impreunarea autorităţii mature cu aspirările tinerimei.

Vasilie Alexandri, prin scrieri şi sfătuiri orale, ne-a intărit in tendinţa de a ne emancipà limba din pedantismul filologilor şi de a o primì aşa cum este, ca un izvor limpede, din mintea poporului. El a dat susţinerii noastre teoretice sprijinul renumelui seu literar, şi dacă

incercările de indreptare limbistică vor isbutì, o mare parte a meritului ii revine lui.

Cu aceasta trecem la partea din urmă a expunerii noastre : la prosa estetică in juna direcţie, adecă la prosa privită in forma ei, in limbă şi stil. *Copiile de pe natură* a le d-lui Iacob Negruzzi, *Novelele* istorice ale d-lui A. Odobescu, Studiile d-lor Vărgolici şi Lambrior, *Novelele* d-lui Nicu Gane, sunt exemple pentru explicarea rĕndurilor următoare.

Forma limbei romăne in cei mai mulţi scriitori ai ei era şi este apăsată de stilul limbistilor din Transilvania. Inriurirea scoalei transilvane asupra stilului nostru a fost cu atăt mai firească, cu căt tot inceputul nostru de cultură—bun, rĕu, cum este—il datorim ei. Scoalele (Lazar Laurian), ştiinţa (Cipariu), jurnalele (Bariţ şi Mureşanu) au fost incepute sau cel puţin susţinute de ei, merit cunoscut şi recunoscut al confraţilor noştri de peste Carpaţi. (1) Dar pe lăngă aceste Transilvanenii

(1) Incepĕtorii proprii ai ziaristicei romăne sunt Eliad şi Asachi. *Albina* lui Asachi ţinù 21 ani (1829—1849), ear *Curie-*

ne-au adus şi o deprindere greşită in limbă şi stil, şi datoria noastră este acum, după ce am primit inriurirea cea bună, a ne desface de elementele cele rele ale lor.

Stilul Transilvanenilor, cu puţine escepţii (aflate mai ales in Braşov, apoi la d. Popescu din Sibiu, etc.), este dictat de scoala etimologică. Insĕ stilul etimologilor, chiar a celor mai buni, este pedantic şi greoi, şi ceea ce la magistri s'ar putè numì uneori nebăgare de samă, devine la scolari un sistem intrebuinţat inadins, oarecum un principiu de intunecare al limbei.

Pentru un cap cu inţelegere sănătoasă este indestul stilul Ciparianilor pentru a osăndi sistemul, din care a putut isvorì. Căci un sistem limbistic, care produce confusia şi ingreuiarea limbei, nu poate fi decăt fals. Asemenea capete însĕ sunt totdeauna rare, şi fiind-că ne e teamă, că cei mai mulţi Cipariani au perdut chiar putinţa de a mai judeca, ce este limbă lămurită şi ce

rul lui Eliad 20 (1829—1848), insĕ Gazeta *Transilvaniei* datează de la 1834 şi se publică şi astăzi.

este limbă incurcată, revenim din nou, deşi numai in scurt şi din alt punt de vedere, la critica sistemului etimologic.

Ciparianii, şi intru aceasta foile şi cărţile scolastice din Transilvania şi Ungaria sunt mai toate Cipariane, urmează in limba lor după doue regule: ăntăi după regula etimologiei şi al doilea după regula analogiei cuvintelor, această din urmă păzită şi de mulţi fonetişti Bucovineni.

In ceea ce priveşte etimologismul(1), este ştiut că el nu e atăt un sistem ortografic, căt mai mult un sistem limbistic. El vrea ca forma cea mai vechie a cuvintelor să fie şi cea mai bună, fiind mai apropiată de latina, şi declară schimbările eufonice, ce le a făcut cu vremea poporul român, de *spurie*, adecă false, corupte, pe care trebue să le alungăm, păstrănd regula gramaticei şi etimologiei d-lui Cipariu.

Să ne incercăm a face o aplicare a sistemului.

(1) Combaterea lui ştienţifică specială se află in partea a patra a disertaţiei noastre *despre scrierea limbei române*, publicată in volumul de faţă. Vezi şi articolele d-lui Burla din vol. V al *Convorbirilor*.

In museele de curiosităţi vechi, d. e. in museul Sauvageot de la Paris, se află printre sticlării, săpături in inoroc, etc., şi frumoasele pahare rotunde, stil rococo, cu desemnuri emblematice şi inscripţii in medalioane. Unul din aceste arată un brad cu frunzele verzi şi are deasupra inscrierea

Je ne change jamais.

Să o traducem. «Niciodată nu mĕ schimb!» Deja această esprimare este cam nepotrivită pentru o devisă: «niciodată» e prea lung in comparare cu *jamais*; dar in fine este cea mai precisă traducere a acestui emblem epigramatic. Dar lăsaţi să'l traducă un Ciparian! El va zice:

Nece una data nu me scaimbu!

E cu putinţă a fi mai greoi şi mai de ris? Pentru ce *nece* şi nu *nici?* Pentru ce *una* şi nu *o?* Pentru ce *scaimbu* şi nu *schimb?* — Fiindcă sunt forme mai vechi. — Dar de ce forma mai vechie să fie mai bună decât cea populară de astăzi? — Pentrucă e mai apropiată de regulele etimologice. — Dar acum la intrebarea pro-

prie, pentru ce regulele etimologiei filologilor să fie mai bune decăt legea eufonică a poporului, nu se dă nici un respuns raţional.

Scopul vorbirii şi scrierii este numai unul : impărtăşirea găndirii. Cu căt găndirea se poate exprima mai iute şi mai exact, cu atăt limba e mai bună. Unul din isvoarele vii, din care decurge legea eufonică a popoarelor, pe lăngă elementul fisiologic, climatic, etc., este şi iuţeala crescēndă a ideilor şi trebuinţa unei impărtăşiri mai grăbite. Pănă cănd cuvēntul latin *una* arăta numai un numěr, a putut să remănă sub forma *una*. Cănd a devenit la noi articul nehotărit, cum se zicea in gramatica veche, s'a schimbat intr'o formă mai scurtă, mai curentă, şi s'a făcut *o*. *Nece* e greoi şi nu a sunat bine Romănului, *nicĭ* a fost mai scurt şi mai eufonic pentru el; şi aşa mai departe intru toate. Aceste variaţii eufonice ale cuvintelor sunt oarecum sufletul limbei poporului, elementul intelectual şi estetic al progresului lui.

In contra acestui progres, in contra puterii organice a limbagiului, etimologia unui grama-

tist cu paralelismul paradigmelor lui nu poate să aibă nici cea mai mică valoare. Alcătuirea paradigmelor este operaţia seacă şi uscată a unui cap geometric. Latineşte *neque* aşa dar la noi *nece,* latineşte *una* aşa dar la noi *una,* sunt formalisme goale, dar nu viaţa reală şi implinită a unui popor. Poporul caută spirit tot mai precis şi potrivit in limba sa, nu petrificările trecutului, şi frase ca aceste : «discusionea de una camu data este fipsata si nu lassa nece una indoentia asupr'a coprensului ei» din «prefationea» dicţionarului limbei romăne de dd. Laurian şi Maxim (1871) sunt pentru vremea de astăzi curiosităţi literare, dar nu model de limbă romănească.

Acest adevĕr trebue să se lăţească şi se va lăţì cu timpul pintre toată tinerimea noastră. Ceea ce'i stă ăncă impotrivă, este lipsa de cultură estetică in acea tinerime, neputinţa de a preţuì stilul cel bun, la unii poate chiar plăcerea cam barbară, de a face paradă de lucruri baroce şi stranie. Poate mulţi işi par că sunt mai invĕţaţi, cănd scriu *doptore* in

loc de doftor, *indoientia* in loc de indoială. Dar acestia să'şi aducă aminte, că o limpezime inteligentă a fost totdeauna prima calitate a unei limbi bune, şi că galimatia medicilor şi filologilor a deşteptat totdeauna, de la Rabelais şi Molière până astăzi, numai batjocura oamenilor cuminte. Această batjocură a avut in Europa cultă de resultat a respăndì iubirea şi deprinderea unui limbagiu lămurit şi a alungà pedantismul simplilor eruditi din sfera vieţei publice. Ni s'ar cădè oare nouĕ să'i deschidem un adăpost naţional şi să'l patentăm drept institut de adevĕrată cultură? (1)

Tot aşa de greşită este aplicarea legei analogiei. Ni se cere să zicem «direptore» in loc de director, fiindcă la cuvintele latine de declin.

(1) Se inţelege, că filologii, in contra cărora se indreptează critica de mai sus, sunt numai cei invechiţi, care işi inchipuesc a avè misia formării unei limbi. Representaţii limbisticei moderne cum sunt Bopp, Littré, Renan, M. Müller, etc., sunt dincontra oameni de adevĕrată ştiinţă, care, fără a'şi intinde pretenţiile peste marginile cuvenite, au făcut din filologie un sistem de cercetări exacte cu aceeaşi metodă şi mai cu aceeaşi siguranţă ca şi ştiinţele naturale.

a 3-a noi primim forma ablativului şi fiind că *c* inainte de *t* in multe cuvinte românești se schimbă in *p*, şi un profesor de la universitatea din Iaşi a ajuns a fi vestit prin stăruința ce o pune pe la toți studenţii lui ca să'i zică *pândepte* in loc de pandecte.

Toată această cerință a analogiei este nedreaptă. In privinţa schematismului conjugării şi declinării ea există in ori ce limbă, dar in privinţa formei cuvintelor isolate nu există in nici una şi nu a existat niciodată. Mai ăntăi: in chiar limba poporului de pănă acum analogia nu e regulat observată; sunt multe casuri, in care cuvintele noastre, deşi se refer la substantive latine de a 3-a declinare, nu au forma ablativului in *e*: leu (şi nu leune), lotru (şi nu lătrune), nucă (in loc de nuce), nume (in loc de numine), piept (şi nu pieptore), fulger (şi nu fulgure), şerpe (şi nu serpente), păun (şi nu păone), secetă (şi nu secetate) etc.

Dar al doilea: nu se poate ştì in nici un moment dat, dacă imprejurările, care au produs odinioară forma limbistică, mai sunt şi astăzi in

lucrare; şi dacă nu sunt, atunci poporul nu mai are nici un motiv ca să'şi tortureze cuvintele cele noue in patul cel vechi al lui Prorustes. Când pentru noi trăia încă limba latină, când eram in legătură mai strinsă cu Grecii, cu Bulgarii, cu Polonii, am putut urmà unei imitări eufonice, pe care astăzi nu o am mai avè. Poate a dispărut şi viaţa organică a unei certe părţi a formărilor (căci in această privire viaţa limbei seamănă vieţei plantelor), şi atunci cuvintele noue remăn aşa cum le introducem fără a se infrănge după formele vechi. D. e. deşi din *rogatio, rogationis* am ajuns de mult a zice *rugăciune,* totuşi nimeni nu poate fi sigur, că isvorul viu al limbagiului poporului nostru de astăzi mai cere ca să zicem tot prin analogie *năciune, stăciune;* poate (şi e chiar probabil) că vom remănè a zice naţie, staţie (1), etc.

Şi celelalte limbi arată asemenea incetări ale formărilor analogice dintr'un timp, le arată uneori

(1) Cu introducerea drumurilor de fer la noi s'a constatat, că nici un ţeran nu zice staţiune, de şi acesta este terminul oficial; toţi zic staţie.

chiar pentru unul şi acelaşi cuvĕnt. D. e. Francesii, care au schimbat odată cuvĕntul latin *fragilis* in forma lor analogică *frêle*, au priimit mai pe urmă ăncă odată forma *fragile*, o intrebuinţează astăzi alăturea cu *frêle* şi nu o mai schimbă după analogia vechie. Tot aşa au alăturea cu *hôpital* forma *hôtel* din *hospitalis, impliquer*, şi *employer* din *implicare, grave* şi *grief* din *gravis, natif* şi *naïv* din *nativus, pâtre* şi *pasteur* din *pastor, rigide* şi *raide* din *rigidus* etc. (Vezi *Fuchs*, *Roman. Sprachen.* pg. 125.) Dar ori cum ar fi cu aceste observări, un lucru remăne sigur : limba se desvoaltă in mod instinctiv de poporul intreg şi nici un individ isolat nu este chiemat a aşeza prin reflecţie apriorică regula, după care să se primească formele cuvintelor noue. Generaţiile viitoare ale poporului nostru se vor pronunţa prin «usul lor general» de atunci, dar astăzi nimeni nu poate legiferă in această materie.

Aşa dar noi scriitorii, care printr'o sărire făr de veste in desvoltarea poporului ne vedem siliţi a introduce o sumă de idei noue, pentru

care limba noastră de păn acum nu are ăncă cuvinte, suntem liberi a alege acele forme care ne par mai potrivite cu geniul limbei şi anume fără nici o monotonie şi uniformitate. La intrebarea : —*ţie* sau—*ţiune? romăn* sau *rumăn?* noi respundem : şi una şi alta, după cum i se pare scriitorului mai bine la auz.

Acesta este inţelesul practic al mult citatei frase, că ne aflăm intr'o «epocă de transiţie.»

Dar, ni se objectează, se poate ca un popor să nu aibă o singură formă nici măcar pentru numele sĕu? Să scrie când romăn, când rumăn, când altfel?

Se poate foarte bine, şi s'a putut la multe popoare. Francesii până mai când era şovăiau intre *françois* şi *français*, academiştii se ţineau de *françois*, Voltaire işi bătea joc de ei şi scria *français;* şi, se'nţelege, scrierea lui Voltaire a remas cea bună. Nemţii scriau ăncă cu vr'o 30 de ani in urmă când *teutsch* când *deutsch* etc.

Intr'o asemenea nehotărire suntem şi noi astăzi pentru foarte multe cuvinte, şi pentru căte-va este ori ce limbă in ori ce moment dat. Italienii

zic astăzi *dischiude* şi *schiude, oscuro* şi *scuro,* Nemţii *etwan şi etwa, fragte* şi *frug* etc.; urma va alege, care din aceste scrieri va remănè sau dacă vor remănè amĕndoue.

Limba este o fiinţă organică, şi nu o figură geometrică, ea poate avè graţie şi fără a avè simetrie şi regulă paradigmată, ea cere forma şi desvoltarea liberă a copacului natural şi nu primeşte subjugarea pedantică, precum o incerca Ludovic XIV la merişorii de pe terasa din Versailles, ciuntiţi in piramide regulate şi — urite.

Că la noi sunt prea multe forme nefixate, aceasta o ingăduim; că o asemenea stare a limbei e bine să se schimbe şi că se va schimba, şi aceasta ne pare sigur. Dar drumul schimbării şi reformei nu sunt legiferările vreunei academii sau vre-unui filolog individual. Diversitatea limbei la noi provine din lipsa unei poesii şi prose recunoscute de clasice intre toţi, şi prin urmare unificarea nu se poate naşte decăt odată cu naşterea acelei poesii şi prose, care va fi prosa autorilor estetici, nu prosa filologică.

Germanii secolului nostru, după ce Luther le

dase o limbă comună, au primit prosa lui Lessing şi a lui Goethe, Francezii prosa lui Voltaire, ear inaintea respăndirii acestor autori, şi la ei era o deplină varietate sau cum ar zice etimologii confusie in limbă.

Cine insĕ poate să ştie, daca vre unul din contimporanii noştri şi care din aceştia va fi primit de către generaţiile viitoare ale poporului nostru ca formatorul limbei sale? In această privinţă, ca in atătea altele, viaţa instinctivă se subtrage de la ori ce calcul al reflecţiunii şi'şi păstrează o neatărnare oare-cum capriţioasă. Şi istoria cuvintelor unei limbi, pentru a da un exemplu, ne-o dovedeşte pe fie care pagină. Lessing (in scrisoarea literară din 1 Fev. 1759) citează cuvĕntul *entsprechen* ca un dialectism sviţeran in stilul lui Wieland; de la Wieland insĕ l'a primit literatura germană, şi astăzi se intrebuinţează pe toată zioa. In *critique de l'école des femmes* a lui Molière se ia cuvĕntul *obscénité* drept inovaţie ridiculă, astăzi este pretutindinea intrebuinţat in Franţa, pe cănd atătea altele au devenit «obsolete.» De la *Goethe* au primit ger-

manii cuvintele *anempfinden* şi *mitgeboren*, ear provincialismul lui *gegen ihm über* in loc de *ihm gegenüber* nu s'a primit. Şi aşa mai departe. Prin urmare noi cei de astăzi nu putem avè nici o ştiinţă despre ceea ce va primi şi va respinge poporul de măne dintre toate formele şi cuvintele de acum. Tot ce ştim este numai, că această alegere se face instinctiv, şi nu după reflecţie, şi că se indreptează mai ales după poeţi; şi datoria noastră este dar, a ne impotrivì in contra ori cărei monotonizări a limbei sub jugul vre unei filologii şi a aştepta venirea acelei poesii şi prose clasice, care să fixeze limba. Cel mult mai putem constatà, că pentru epoca de acum poeţii cei mai buni şi mai respăndiţi ai Românilor sunt Alexandri şi Bolintineanu, şi că multe forme ale vorbirii adoptate de ei au dintre toate cea mai mare probabilitate de a remănè, togmai fiindcă Alexandri şi Bolintineanu sunt poeţi, şi nu eruditi reflexivi, şi fiindcă in materie de limbă urechia lor singură face mai mult decât capul a o sută de filologi.

In emanciparea limbei dar de sub jugul filo-

logiei transilvane vedem un alt semn caracteristic al direcţiei celei noue şi pentru noi in special un alt obiect de critică salutară in contra direcţiei celei vechi.

Cât de necesară era critica pe acest terĕm se vede din modul, cum s'a primit din partea adversarilor. Ei nici nu vor să intre in discuţie, sunt aşa de deprinşi a se vedè stăpâni in domeniul limbistic, incât o controversă nu le mai pare o deprindere legitimă a vieţei literare, ci oarecum un act de rebeliune. D. Hăsdeu, intrebuinţănd un drept recunoscut al comediei, a personificat in *Ortonerozia* tendinţele limbistice ale Ciparianilor şi le-a luat in ris, cu acel spirit viu ce'l are totdeauna in scrierile sale comice. Jurnalele de dincolo de Carpaţi nu au tactul de a lua gluma cum se dă sau, daca privesc lucrul ca o critică serioasă, de a o cerceta cu seriositate, ci vorbesc despre această scriere a D-lui Hăsdeu ca despre o felonie. Vezi *Federaţiunea* şi *Transilvania.*

In *Convorbiri* a publicat D. Alexandri *dicţionarul* seu *grotesc*, unde işi bate joc, uneori cu

haz, de diformările limbistice la noi. Respunzĕnd la aceasta, *Archivul filologic* din Blaj a contestat D-lui Alexandri competenţa dându'i a inţelege, ca să nu se amestece unde nu are ce căuta. — In privinţa limbei române să tacă poetul Alexandri şi să vorbească filologii Tărnavelor? Eacă o perucă din vremile trecute, cu care nu se mai poate face paradă in zioa de astăzi.

Cel din urmă semn caracteristic in stilul direcţiei noue, despre care ne-am propus a vorbì, este depărtarea neologismelor celor de prisos. D. Odobescu de la inceput, dd. Vărgolici şi Bodnărescu in timpul din urmă pot servì de model in această privinţă, care işi are şi ea insemnătatea ei. Neologismii au ajuns a fi o adevĕrată imbolnăvire literară la noi. Puntul de plecare fusese tendinţa de a depărta din limbă cuvintele slavone inlocuindu-le cu cele latine, dar sub acest pretext cei mai mulţi scriitori ai nostri intrebuinţează fără nici o critică cuvinte noue latine şi francese chiar acolo, unde avem pe ale noastre de origine romanică, şi alungă şi a-

cele cuvinte slavone, care sunt prea inrădăcinate in limba noastră incăt să le mai putem scoate din ea. Atăt punctul de plecare insuşi, căt şi aplicarea lui, sunt de o potrivă de greşite, şi provin earăşi din formalismul cel gol al teoriei, de care limba reală a poporului nu s'a ţinut niciodată.

Căci «*puritatea*» limbei e o cerere nedreaptă, care nicăeri nu s'a putut realiza. Genealogia limbelor se judecă după schematismul lor flecţionar : acesta arată de exemplu netăgăduit, că noi suntem de viţă latină. Dar lexiconul limbei este totdeauna pestriţ şi arată, ca o oglindă credincioasă, popoarele, care au inriurit asupră'i impreună cu ideile ce le-a primit de la dĕnşii. Asemenea legături limbistice intre popoare nu se pot tăia şi sunt cu atăt mai dese, cu căt poporul a remas mai puţin isolat şi a putut mai mult căştiga din comunicarea cu vecinii. Aşa a fost totdeauna şi aşa va remănè. Limba latină e plină de cuvinte greceşti, cea francesă plină de cuvinte nemeţeşti, cea spaniolă de arabice, cea engleză de franţuzeşti etc. Aşa fiind, depărtarea

tuturor cuvintelor slavone este o utopie, şi inlocuirea lor prin cuvinte latine sau francese o ingreuiare a limbei, cu atăt mai primejdioasă, cu căt instrăinează poporul de la mişcarea literară deabia incepută a claselor mai culte.

Se inţelege de la sine, că acolo, unde pe lăngă cuvĕntul slavon există un cuvĕnt curat roman, acesta trebue menţinut şi acela depărtat. Vom zice dar binecuvĕntare, şi nu blagoslovenie. Se inţelege asemenea, că acolo unde astăzi lipseşte in limbă un cuvĕnt (nu numai la termenii technici), ear idea trebue neapărat să fie introdusă, vom primì cuvĕntul intrebuinţat in celelalte limbe romane de astăzi. Vom zice dar primitiv, constituţie, disciplină, etc.

Dar nu se inţelege, cu ce drept am introduce fără nici o găndire cuvinte noue chiar acolo, unde avem pe ale noastre de origine romană. Dacă d. e. am primit să se zică binecuvĕntare in loc de blagoslovenie, nu putem primi să se zică *benedicţiune* in loc de bine-cuvĕntare. D. Laurianu scrie in istoria sa *donuri* in loc de daruri; alţii zic *terra* in loc de pă-

mĕnt, *cercustanța* in loc de imprejurare, *nu am op* in loc de nu am trebuință, *surg* in loc de se nasc, etc.

Un exemplu foarte tare, până unde poate merge introducerea greșită de cuvinte noue, ni'l dă limba reposatului Heliade.

Ești belă, Serafita! belisimă 'ntre zee,
Tu ești al frumuseței și gemmă ș'ornament.
Te vĕz și vĕz olimpul, grădinele-empirèe,
Ești fericirea lumii și centru 'n firmament.

O belă ești, dilecto! și capelura-ți blondă,
De voluptate peplu, ca crini lui Amor,
Cu buclele lui Phebu te-ammantă, te circondă,
Electric radioasă. Te-acoperă, că mor!
(*Seraphita-Poesii inedite. București, 1872.*)

Un alt exemplu il luăm din scrierile lui Pumnu. Pumnu voia să gonească din limbă toate cuvintele străine, chiar termenii tecnici grecești, și păzea tot-odată cu scumpătate regula sus criticată a analogiei. Cu aceste doue «principii filologice» a isbutit a scrie așa :

Intruducăciune pregătitivă in filosofie sau sciemînt. Prodata intruducăciunii este

cunoscăciunea insemnînţei sciemîntului ca mama nascaţivă a celorlalte sciinţe!

Astă cercetăciune este cu putinţă pe trei drumuri *a)* pe drumul vorbămîntal (etimologic); *b)* pe drumul sufletămîntal (psichologic); *c)* pe drumul tîmplătural (istoric) etc.

(Din manuscriptul despre filosofia populară.)

Direcţia nouă a făcut dar un pas spre progres, când, desrobindu-ne de acele sisteme greşite, ne-a indreptat luarea aminte spre o limbă mai potrivită cu vorbirea poporului de astăzi, spre limba frumoasă, in care scria Constantin Negruzzi, şi pe care nu am fi trebuit să o părăsim, ratăcindu-ne după confusiile filologilor. Multe intrebări şi indoeli se nasc fireşte şi aici. Că e mai bine a zice roditor decât *fertil*, mai bine a uneltì decât a *machina*, mai bine obicei decât *abitudine* ne pare vederat. (Vezi şi critica d-lui Vărgolici in contra *Transacţiunilor literare* in *Convorbirile* din 1 Mai 1872 şi interesantul articol al D-lui Lambrior in No. de la 1 Decembre 1873). Trebue insĕ totdeauna să zicem

priincios in loc de *favorabil?* nădejde in loc de *speranţa* etc. ? Este bine să improspătăm vorbirea cea veche in intinderea in care o face d. Lambrior ? aceste sunt intrebări, a căror respuns ni'l va da instinctiv acel scriitor, pe care natura il va fi inzestrat cu darul de a cunoaşte firele, din care se ţese limbagiul poporului român. Noue celorlalţi nu ne remăne decăt de a urma, depărtaţi de ori ce silă teoretică, simţului nostru limbistic, ştiind bine, că judecata din urmă nu o pot pronunţa decăt urmaşii noştri.

Terminănd această expunere, sperăm, că prin ea se va fi lămurit mai bine deosebirea intre ceea ce s'a numit direcţia nouă şi intre direcţia mai veche. A explică această deosebire ne-a părut o temă foarte insemnată. Căci posiţia morală, in care se află poporul român, este poate unică in Istorie căt pentru greutatea ei şi cere cu atăt mai multă luare aminte asupra mişcării lui literare, ca una ce este oglinda acelei posiţii.

Indată ce in apropierea unui popor se află o cultură mai inaltă, ea inriureşte cu necesitate asupra lui. Căci unul din semnele înălţimii culturei este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale şi, fără a perde elementul naţional, de a descoperì totuşi şi de a formula idei pentru omenirea intreagă. Afla-

rea şi realizarea lor a fost de multe ori resultatul experienţelor celor mai dureroase; dar jertfa odată adusă, ele se revarsă acum asupra omenirii şi o chiamă a se impărtăşi de binefacerea lor imbelşugată. La această chiemare nu te poţi impotrivì : a se unì in principiile de cultură este soarta *neapărată* a fie cărui popor european. Intrebarea este numai, dacă o poate face ca un soţ de asemenea, sau ca un rob supus; dacă o poate face scăpându'şi şi intărindu'şi neatĕrnarea naţională sau plecându-se sub puterea străină. Şi această intrebare se desleagă numai prin energia vieţei intelectuale a poporului, prin bunavoinţă şi iuţeala de a inţelege şi de a'şi asimila cultura in activitate potrivită.

Pe noi Românii ne-a scos soarta fără de veste din intunerecul Turciei şi ne-a pus in faţa Europei. Odată cu gurele Dunării ni s'au deschis şi porţile Carpaţilor, şi prin ele au intrat formele civilisaţiei din Franţa şi Germania şi au invĕlit viaţa publică a poporului nostru. Din acest moment am perdut folosul stării de

barbari fără a ne bucura încă de binefacerea stării civilisate.

Cănd am fi singuri intr'o insulă, cănd ne-ar fi dat a trece prin ori ce schimbare a vieţei publice fără a fi ameninţaţi din afară in chiar existenţa noastră, am putè aştepta in linişte deslegarea problemelor in viitor, lăsănd timpului sarcina de a ridica incetul cu incetul greutăţile de astăzi.

Aşa insĕ nu este posiţia noastră. Timpul desvoltării ne este luat, şi tema cea mare este de a'l inlocui prin indoită energie. Tot ce este astăzi formă goală in mişcarea noastră publică trebue prefăcut intr'o realitate simţită, şi fiind că am introdus gradul cel mai inalt din viaţa din afară a statelor europene, trebue să inălţăm poporul nostru din toate puterile până la inţelegerea acelui grad şi a unei organizări politice potrivită cu el.

Pentru aceasta se cere mai întăi o cultură solidă a claselor de sus, de unde porneşte mişcarea intelectuală.

Aci insĕ este greutatea! A vota, a guverna,

a scrie jurnale, a ţinè prelecţii necontrolate, a fi membru de Academii, această formă a culturei apusene convine anteluptătorilor noştri, mai ales când forma se intâlneşte şi cu un § corespunzĕtor in budgetul statului. Dar a indeplini cu aceeaşi seriositate sarcina ei intelectuală, aceasta nu le convine; şi când ii critici in această parte a vieţei lor publice, atunci se indignează, spun, că suntem ăncă intr'o stare nepregătită, că noi să ne asemănăm cu Franţa de acum 300 de ani, că meritele lui Şincai, Asachi, Bariţ, Tăutu, Laurianu trebuesc privite dintr'o perspectivă istorică seculară!

Dar dacă vĕ asemănaţi cu Franţa de acum 300 de ani, de ce ii luaţi viaţa de stat ai anilor din urmă?

Aci este contrazicerea cea primejdioasă. Nu e cu putinţă ca un popor să se bucure de formele din afară a unei culturi mai inalte, şi să urmeze totodată in lăuntru apucăturelor barbariei. Şi fiindcă a dà inapoi e cu neputinţă, nouĕ nu ne remăne pentru existenţa noastră naţională

altă alternativă, decăt de a cere de la clasele noastre culte atăta conştiinţă, cătă trebue să o aibă, şi atăta ştiinţă, cată o pot avè.

Eacă pentru ce lupta neimpăcată in contra ignoranţei pretenţioase şi a neadevĕrului ne-a părut cea d'intăi datorie, şi pentru ce nu am putut primì puntul de vedere al acelora, care sunt deprinşi cu o privire mai blăndă şi se mulţămesc cu o lungă aşteptare a indreptării in viitor.

Romănii, anticipănd formele unei culturi prea inalte, au perdut dreptul de a comite greşeli nepedepsite şi, depărtaţi din starea mai normală a desvoltărilor treptate, pentru noi etatea de aur a patriarchalismului literar şi ştienţific a dispărut. Critica fie şi amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susţinerii şi propăşirii noastre, şi cu ori ce jertfe şi in mijlocul a ori cător ruine trebue implăntat semnul adevĕrului.

Fine.

MAIORESCU.

RITICE

rețul 5 Lei n.

